Карел ЧАПЕК

КРАКАТИТ

I

Увесь день був вогкий і холодний, а надвечір туман іще згуснув. Ідеш, наче пропихаєшся крізь якусь розріджену вологу речовину, що позад тебе невблаганно змикається. Хочеться бути вдома. Вдома, при своїй лампі, в скриньці з чотирьох стін. Ніколи ще не почував себе таким самотнім.

Прокоп іде й іде набережною. Його морозить, від кволості чоло аж змокріло; ось мокра лавка, так хочеться сісти посидіти, та страшно поліцаїв. Йому здається, що він хитається; біля Старомеських млинів його навіть хтось сахнувся, як п'яного. І тепер він скільки сили намагається триматись рівно. Ось назустріч іде чоловік у насунутому аж до очей капелюсі, з піднятим коміром. Прокоп зціплює зуби, наморщує лоба, напружує всі м'язи, щоб минути його не похитнувшись. Але якраз за крок від того чоловіка в голові в нього затьмарилось, і раптом закрутився з ним цілий світ; нараз він помічає близько-близесенько двоє очей, що вп'ялись у нього пронизливим поглядом; натикається на чиєсь плече, мурмоче щось ніби "вибачте" і з конвульсивно-гордою міною йде далі. Через кілька кроків він зупиняється і озирається; той чоловік стоїть і пильно дивиться йому вслід.

Прокоп напружується і наддає ходи, проте мимоволі озирається знову; а чоловік усе стоїть і дивиться йому вслід так уважно, аж висунув з коміра голову, мов черепаха.

"Хай дивиться, — занепокоєно думає Прокоп, — більше я не озирнусь". І він іде далі; раптом чує за собою кроки. Чоловік з піднятим

коміром йде за ним. Здається, навіть біжить. І Прокоп з несамовитим жахом кинувся тікати.

Знову все перед очима пішло обертом. Важко дихаючи і цокочучи зубами, він сперся на дерево й заплющив очі. Йому було страшенно погано. Він боявся, що впаде, що серце в нього розірветься, що ротом лине кров. А коли розплющив очі, побачив перед собою чоловіка з піднятим коміром.

— Ви часом не інженер Прокоп? — уже вкотре питав він.

— Я... я там не був, — спробував якось відбрехатися Прокоп.

— Де? — спитав чоловік.

— Там, — відповів Прокоп, киваючи головою кудись у бік Страгова . — Чого вам від мене треба?

— Ти що, не впізнав мене? Я Томеш. Томеш із політехнічного. Що, не пригадуєш?

— Томеш, — байдуже повторив Прокоп це прізвище. — А, Томеш. А що, що вам треба від мене?

Чоловік з піднятим коміром узяв Прокопа під руку.

— Стривай, ти спершу сядь, чуєш?

— Так, — сказав Прокоп і дозволив довести себе до лави. — Бо я... розумієте, мені погано. — І раптом вийняв з кишені руку, обмотану брудною ганчіркою. Мене поранило. Отака халепа.

— А голова не болить? — запитав чоловік.

— Болить.

— Ну то послухай, Прокоп, — сказав він. — У тебе, мабуть, температура. Тобі треба в лікарню, розумієш? Тобі погано, це зразу видно. Але принаймні згадай, що ми знайомі. Я — Томеш. Ми ж разом учились на хімічному факультеті. Ну-бо, пригадай!

— А, Томеш, — кволо озвався Прокоп. — Отой поганець? А що з ним?

— Нічого, — відповів Томеш. — Це він розмовляє з тобою. Тобі треба полежати, розумієш? Де ти живеш?

— Там, — насилу вимовив Прокоп і мотнув кудись головою. — Біля... біля Гібшмонки .

Зненацька він спробував устати.

— Я туди не хочу! Не ходіть туди! Там... Там...

— Що?

— Кракатит, — прошепотів Прокоп.

— А що це таке?

— Нічого.. Не скажу. Туди нікому не можна. Бо... бо...

— Що?

— Пш-ш-ш, трах! — сказав Прокоп і махнув рукою.

— Що ж це таке?

— Кракатое. Кра-ка-тау . Вулкан. Вул-кан, розумієте? Оце ж воно мені й поранило палець. Я сам не знаю що...

Прокоп затнувся, а потім поволі додав:

— Це страшна річ, брате.

Томеш уважно дивився на нього, ніби чогось чекав.

— То ти ще й досі морочишся з вибухівками? — спитав він згодом.

— Ще й досі.

— Ну, і виходить щось?

Прокоп видушив із себе щось подібне до сміху.

— А ти хотів би знати, еге? Це, голубе, не так просто. Ні, це не так просто, — повторював він, киваючи, ніби п'яний, головою. — Чоловіче, воно само собою... само собою...

— Що?

— Кра-ка-тит. Кракатит. Крррракатит. То воно само собою...На столі в мене залишилось трохи порошинок, а решту я змів до-до-до... до такої баночки. Зо... зосталось тільки трохи порошинок на столі... і... раптом...

— Вибухнуло?

— Вибухнуло. Лише отой пилок, порошинки, що розтрусилися, їх навіть і видно не було. Електрична лампочка — за кілометр. А може, й ближче. А я — в кріслі; мов колода. Знаєш, утомився. Забагато працював. І раптом... тррах! Я впав додолу. Шибки повилітали, і

лампочка — вдрузки. Детонація така... така, ніби вибухнув лідитовий патрон. Стра... страшна вибухова сила. Я... я... спершу гадав, що вибухнула та пор... порцена... понце... польцелянова, порценальова, понцеляр, як же воно, скажіть швидше, оте біле, знаєте, ізолятор, як воно зветься? Си-лі-кат алюмінію.

— Порцеляна.

— Баночка. Я гадав, що то вона вибухнула, геть з усім, що в ній було. Черкнув сірника, а вона там, ціла, вона — ціла. А я стою ніби стовп, аж сірником пальці попік. А тоді геть... через поле... в темряві... до Бржевнова чи Стшешовиць. І десь там мені спало на думку це слово. Кракатое. Кракатит. Кра-ка-тит. Ні, ні, це було не... не... не так. Як гримнуло, я впав додолу й кричу; кракатит, кракатит! А потім забув. Хто це тут? Хто... хто ви?

— Колега Томеш.

— Ага, Томеш. Отой паршивець. Позичав у мене конспекти. Не вернув одного зошита з хімії. Томеш, а як звати?

— Їржі.

— А, Їрка, вже знаю. Ти — Їрка, я знаю. Їрка Томеш. Де той зошит? Стривай-но, я тобі щось скажу. Коли вибухне решта, буде зле. Чоловіче, воно знищить усю Прагу. Змете. Здмухне, фук!.. як вибухне та порцелянова баночка, розумієш?

— Яка баночка?

— Ти Їрка Томеш, я знаю. Йди до Карліна. До Карліна або до Височан і дивись, як воно вибухне. Біжи, біжи швидше!

— Навіщо?

— Я його наробив цілий центнер. Центнер кракатиту. Ні, всього... всього грамів сто п'ятдесят. Він там нагорі, в порцеляновій баночці. Ой, що буде, як він вибухне... Але стривай, це неможливо, це безглуздя, — бурмотів Прокоп, хапаючись за голову.

— Що?

— Чому ж... чому воно не вибухнуло і в тій баночці? Коли той порошок... сам собою... Стривай, стіл покритий цин... цинковою бляхою... бляхою... Від чого ж воно вибухнуло на столі? Стривай, сиди тихо, сиди тихо... — сказав Прокоп і, хитаючись, підвівся.

— Що з тобою?

— Кракатит, — пробурмотів Прокоп, крутнувся всім тілом і впав на землю непритомний.

II

Перше, що відчув Прокоп, вернувшись до пам'яті, було те, що довкола все труситься, деренчить, гуркоче, а його хтось міцно тримає за поперек. Він страшенно боявся розплющити очі: боявся, що все валиться на нього. Але гуркотіння не припинялось, він розплющив очі й помітив перед собою тьмяний чотирикутник, по якому пливли туманні світляні кружала й смуги. Він не міг збагнути, що це таке, розгублено дивився, як пливуть і підскакують ті примари, і покірно чекав, що з ним буде далі. Потім зрозумів, що то гуркотять колеса візницького екіпажа, а за віконцем пропливають у тумані звичайні ліхтарі; втомлений тим спогляданням, він заплющив очі: хай везуть.

— Тобі треба в ліжко, — промовив тихий голос у нього над головою. — Приймеш аспірину, і тобі полегшає. А вранці я приведу лікаря, гаразд?

— Хто ти? — сонно допитувався Прокоп.

— Томеш. Полежиш у мене, Прокопе. В тебе температура. Що болить?

— Усе. Голова йде обертом. Так, знаєш...

— Лежи спокійно. Я заварю чай, а ти виспишся. Це в тебе від хвилювання. Нервова гарячка. До ранку все минеться.

Прокоп наморщив лоба, намагаючись згадати, що з ним сталось.

— Я знаю, — стурбовано сказав він за хвильку. — Послухай, треба якось викинути ту баночку в воду, щоб не вибухнула.

— Не турбуйся й Не говори.

— А я... мабуть, міг би сидіти. Я тобі не заважаю?

— Ні, лежи.

— А в тебе й досі мій конспект із хімії? — згадав раптом Прокоп.

— У мене. Я його віддам! Але зараз лежи спокійно. Чуєш?

— Як же мені болить голова!

А візник їхав далі Єчною вулицею вгору. Томеш тихенько насвистував якусь мелодію і дивився крізь вікно. Прокоп дихав хрипко й тихо стогнав. Туман осідав на тротуарах і проникав під пальто слизькою вогкістю; було пізно, безлюдно.

— Ось ми вже й дома, — сказав голосно Томеш. Екіпаж швидше заторохкотів по площі й звернув праворуч. — Слухай, Прокопе, ти можеш пройти кілька кроків? Я допоможу.

Томеш насилу витяг свого гостя на третій поверх. Прокопові здавалося, що він дуже легкий, зовсім без ваги, і він просто повис на Томешеві: хай несе. Але той важко сапав і витирав піт.

— Бач, я став як пір'їнка, — дивувався Прокоп.

— Авжеж, — буркнув засапаний Томеш, відмикаючи двері свого помешкання.

Прокоп почував себе як мала дитина, коли Томеш його роздягав.

— Моя мама, — почав він розповідати, — колись... давно-давно, тато сидів біля столу, а мама несла мене до ліжка, розумієш?

Та ось він уже лежав у ліжку, вкутаний по шию, і, цокочучи зубами, дивився, як Томеш порається біля грубки і квапливо розпалює дрова. Він мало не плакав від кволості й жалю до самого себе і все щось бурмотів; нарешті заспокоївся, відчувши на лобі холодний компрес.

Тоді спокійніше обвів очима кімнату. Пахло тютюном і жінкою.

— Ну ти ж і шалапут, Томеш, — поважно промовив він. — Завжди в тебе є дівчина.

— А хіба що?

— Нічого. Що ти, власне, робиш?

Томеш махнув рукою.

— Погані, брате, справи. Грошей нема.

— Гуляєш?

Томеш тільки похитав головою.

— Знаєш, жаль мені тебе, — турботливо почав Прокоп. — Ти б міг... Дивись, я працюю вже дванадцять років.

— А що з того маєш? — гостро зауважив Томеш.

— Ну, дещо маю. Ось цього року продав вибуховий декстрин.

— За скільки?

— За десять тисяч. Та це дрібниця. Така собі нікчемна вибухівка для копалень. А коли б я тільки схотів...

— Тобі вже краще?

— Мені дуже добре. Я знайшов такі методи! Голубе, один нітрат церію — це жахлива річ, а хлор, хлор, чотирихлористии азот вибухає від світла. Засвітиш лампочку — і трах! Але й це ще нічого. Дивись, — раптом промовив він, виймаючи з-під ковдри худу, страшенно покалічену руку. — Коли я щось візьму в руки, та... відчуваю, як ворушаться там атоми. Мов ті мурашки. І кожна речовина ворушиться по-іншому, розумієш?

— Ні.

— Оце то сила, розумієш? Сила в матерії. Матерія має в собі страшенну силу. Я... я на дотик відчуваю, як усе в ній ворушиться. І тримається все це вкупі... з величезною напругою. Якщо розхитати зсередини, то все розпадеться — і трах! Усе на світі — вибух. Коли розпукується квітка — це теж вибух. Кожна думка — це вибух у мозку. Коли ти мені подаєш руку, я відчуваю, як у тобі щось вибухає. Таке в мене чуття дотику. А слух? Усе шумить, як шипучий порошок. Це все — малесенькі вибухи. Ох, як гуде в голові!.. Ра-та-та-та, як кулемет.

— Гаразд, — промовив Томеш, — а тепер прийми аспірину.

— Ага. Ви... вибуховий аспірин. Перхлорований ацетил саліцилацид . Та це дрібниця. Брате, я винайшов екзотермічні вибухівки . Кожна речовина — це, власне, вибухівка. Вода... вода — це вибухівка. Земля... і повітря — теж вибухівка. Пух, пух у перині — також вибухівка. Розумієш, поки що це має лише теоретичне значення. Але я відкрив атомні вибухи. Я... я... я... здійснив альфа-вибух . Все розпадається на по... позитивні частки. Це не термохімія. Це деструкція. Деструктивна хімія, брате. Це грандіозна річ, Томеш, із наукового погляду. У мене є вдома таблички... Ех, якби мені апаратура! А то я маю лише очі... та руки... Стривай, я про це ще напишу!

— Тобі не хочеться спати?

— Хочеться. Я... сьогодні... втомився. А що ти робив усі ці роки?

— Нічого. Жив собі...

— Знаєш, життя — це також вибух. Трах — і чоловік народжується, бах — розпадається. А нам здається, що це триває бозна-скільки років, правда? Стривай, здається, я щось наплутав?

— Ні, все правильно, Прокопе. Можливо, і я завтра зроблю "бах". Якщо не матиму грошей. Але це байдуже, старий. Спи, спи...

— Я тобі позичу. Хочеш? .

— Ет! У тебе нема стільки. Може, мій батько... — І Томеш махнув рукою.

— О, то в тебе ще живий батько! — озвався Прокоп несподівано лагідно.

— Є. Лікар у Тиниці. — Томеш встав і почав ходити по кімнаті. — Кепські мої справи, друже, гірше нікуди. Але не турбуйся про мене. Я вже якось... дам собі раду. Спи!

Прокоп утихомирився. Напівзаплющеними очима він, бачив, як Томеш, сівши до столу, порпається в якихось паперах. І йому було так солодко слухати шурхіт паперу та гоготіння вогню в грубці! Схилений біля столу чоловік зіпер голову на долоні і ніби й не дихав; а Прокопові ввижалось, наче .він лежить, удома й бачить свого старшого брата Йозефа, що сидить за книжкою і вчить електротехніку, бо має завтра складати іспит. І Прокоп поринув у гарячковий сон.

III

Йому снилося, ніби він чує гук безлічі коліс. "Це, мабуть, якась фабрика", — подумав він і побіг сходами нагору. І зненацька опинився перед великими дверима, де на скляній табличці було написано: "Пліній". Він страшенно зрадів і ввійшов усередину.

— Чи тут пан Пліній? — запитав у якоїсь панночки, що сиділа за друкарською машинкою.

— Зараз прийде, — сказала вона; і ось уже до Прокопа підійшов високий, чисто виголений чоловік у візитці й величезних круглих окулярах.

— Що ви хотіли? — запитав він.

Прокоп зацікавлено розглядав його надзвичайно виразне обличчя — типово англійські уста, високе зморшкувате чоло, на скроні бородавка завбільшки з п'ятак і підборіддя, мов у кіноартиста.

— Ви... ви... Пліній?

— Прошу, — сказав високий чоловік і коротким жестом запросив до свого кабінету.

— Я дуже... це для мене... велика честь, — пробурмотів Прокоп, сідаючи.

— Що ви хотіли? — перебив його високий чоловік.

— Я розщепив матерію, — сказав Прокоп.

Пліній мовчав ї лише бавився сталевим ключиком, заплющивши під окулярами важкі повіки.

— Ось у чім річ, — квапливо почав Прокоп. — Все розпадається, так? Матерія крихка. Але я зроблю так, що вона розпадеться враз — ттрах! Вибух, розумієте? В дрізки. На молекули. На атоми. Та я розбив і атом.

— Шкода, — сказав поважно Пліній.

— Чому? Чого шкода?

— Шкода щось руйнувати. Атомів також шкода. Ну, кажіть далі.

— Я... розщеплюю атом. Я знаю, ще Резерфорд... Але то була лише дитяча забавка з випромінюванням, розумієте? То пусте. Це треба робити en masse . Коли хочете, я збунтую тонну бісмуту, і він розтрощить увесь світ, але то дарма. Хочете?

— А нащо вам це робити?

— Це... з наукового погляду цікаве, — зніяковів Прокоп. — Стривайте, як би це вам... Це, це над-зви-чай-но цікаве. — Він схопився за голову. — Чекайте, в мене в голові гуде; це буде... з наукового...

погляду... страшенно цікаве; правда ж? Так, так, — промовив він з полегкістю, — я вам усе викладу. Динаміт — динаміт рве матерію на шматки, на брили, а бензолтриоксозонід рознесе її в порох; зробить лише маленьку дірочку, але роздробить матерію на субмікроскопічні пилинки, розумієте? Все залежить від швидкості вибуху. Матерія не має часу розступитись, не встигає роз... розширитись, розірватись, розумієте? А я... я — ще збільшив швидкість детонації. Аргонозонід . Хлораргоноксозонід . Тетраргон . І все далі. Потім уже й повітря не встигає розступитись; стає тверде, як... як сталева плита. І рветься на молекули. І так далі. І враз... при певній швидкості... вибухова сила страхітливо зростає. Росте... в геометричній прогресії. Я дивлюсь, наче дурень. Звідкіль усе це береться? Де, де, де взялася раптом ця енергія? — наполягав, як у лихоманці, Прокоп. — Скажіть!

— Ну, хоча б у атомі, — висловив здогад Пліній.

— А!.. — переможно скрикнув Прокоп і стер піт із чола. — Ось у чім річ! Тільки в атомі. Це воно... Атоми ніби зіштовхуються один з одним і... ззз... зривають бета-оболонку... а тоді ядро мусить розпастися. Це альфа-вибухи. Ви знаєте, хто я? Я, пане, перша людина, що перемогла коефіцієнт зчеплення. Я винайшов атомні вибухи. Я... добув з вісмуту тантал. Послухайте, ви знаєте, скільки енергії в одному грамі живого срібла? Чотириста шістдесят два мільйони кілограмометрів. Матерія таїть у собі жахливу силу. Матерія — це полк, що тупцяє на місці: раз-два, раз-два. Але віддайте наказ — і полк піде в атаку, en avant ! , Оце й є вибух, розумієте? Ура!

Прокоп затнувся від власного крику; в голові стугоніло так, що він нічого не чув і не розумів.

— Пробачте, — сказав він, щоб приховати збентеження, і тремтячою рукою почав шукати портсигар. — Ви курите?

— Ні.

— Уже стародавні римляни курили, — запевнив його Прокоп, — відкрив портсигар; він був повний важких патронів.

— Закурюйте, — наполягав він, — це легенькі сигари "екстра нобель".

Сам Прокоп відкусив кінчик тетрилового патрона і став шукати сірника.

— Це дурниця, — почав він, — а ви знаєте вибухове скло? Шкода. Слухайте, я вам можу зробити вибуховий папір. Напишете листа, хтось його кине в грубку і — трах! Цілий будинок на дрібки. Хочете?

— Навіщо? — спитав Пліній, зводячи брови.

— Просто так. Силі треба звільнитись. Я вам щось скажу. Коли б ви ходили по стелі вниз головою, то що б із того вийшло? Насамперед — чхав я на теорію валентності. Все можна зробити. Чуєте, як надворі гуркотить? То чутно проростання трави: самі вибухи. Кожне зернятко — це вибуховий капсуль. Паф! Як ракета. А ті йолопи гадають, що нема ніякої тавтометрії. Я їм покажу таку меротропію, що вони подуріють. І це, добродію, лише на основі досліду, лабораторного досліду.

Прокоп з жахом відчув, що верзе нісенітницю; щоб перестати, він молов ще швидше, перескакуючи з п'ятого на десяте. Пліній поважно кивав головою; нарешті він почав розгойдуватись усім тілом все дужче й дужче, ніби кланявся. Прокоп бурмотів плутані формули і не міг зупинитись, втупившись очима в Плінія, що розгойдувався все швидше і швидше, як машина. Підлога під ним хиталась туди й сюди.

— Та перестаньте нарешті, — злякано крикнув Прокоп і прокинувся. Замість Плінія він побачив Томеша, що, не обертаючись від столу, пробурчав:

— Не кричи, будь ласка.

— Я не кричу, — сказав Прокоп і заплющив очі. В голові гучало від швидких і болісних ударів пульсу. Йому здавалося, що він летить принаймні із швидкістю світла. Якось чудно стискалося серце. "Це, мабуть, від Фітцджеральд— Лоренцового стискання , — сказав він подумки. — Я стану пласким, як млинець". Аж раптом навпроти нього наїжились велетенські скляні призми. Ні, це лише безкраї скляні площини, що перетинаються й випинають гострі грані, ніби кристалографічні моделі, а його несе просто на одну таку грань із жахливою швидкістю. "Обережно!" — крикнув він сам до себе, бо в одну тисячну частку секунди міг об неї вдаритись і розбитись; але тут-таки його блискавично відкинуло назад, якраз на вістря велетенської піраміди; він, як промінь, відбився й упав на гладеньку скляну стіну, ковзає по ній, із свистом летить униз до гострого кута, шалено звивається поміж його гранями, його кидає назад, хтозна-куди, потім від якогось поштовху він попадає підборіддям на гостру грань, але в останню хвилю його підкидає вгору; тепер він може розбити голову об евклідову площину нескінченності , але раптом падає стрімголов додолу, в темряву. Сильний удар, біль у всьому тілі, але він швидко підвівся й метнувся навтіки. Біжить лабіринтом і чує за собою тупіт погоні, прохід звужується, змикається, стіни сходяться в жахливому, невідворотному русі; а він стає тонкий, як шило, затамовує дух і втікає в божевільному жаху, щоб проскочити, бо стіни його розчавлять.

Вони зімкнулися позад нього з камінним гуркотом, а він летить далі, у прірву, повз мур, від якого віє крижаним подихом. Від страшенного удару він втрачає свідомість; отямившись, бачить навколо чорну пітьму, мацає по слизьких кам'яних стінах і кричить: "Рятуйте", — але з його вуст не вилітає ні звуку, така тут пітьма.

Тремтячи від жаху, він шкутильгає по дну прірви, намацує бічний коридор і кидається туди; це, власне, сходи, а нагорі безмежно далеко світиться маленький отвір, ніби в шахті; він біжить нагору по височезних і страшенно крутих сходах, але нагорі лише маленька площинка,

легенька металева платформа, вона деренчить і хитається над запаморочливою глибиною, а додолу спускаються нескінченні кручені залізні сходи. І він уже чує позаду важкий віддих переслідувачів.

Не тямлячи себе від жаху, він пустився вниз по сходах, а за ним брязкає залізом і тупотить загін ворогів. І раптом сходи обриваються в порожнечу. Прокоп зойкнув, розпростер руки і, все ще кружляючи, полетів у безодню. Голова закрутилась, і він уже нічого не чув і не бачив; ноги в'язли, а він біг, не знаючи куди, гнаний страшним і сліпим жахом, почуваючи, що мусить кудись добігти, поки не пізно. Все швидше й швидше втікав він нескінченним склепистим коридором; час від часу минав семафор, у якому з'являлися щораз більші числа: 17, 18, 19. Нараз він збагнув, що бігає по колу, і ті числа показують, скільки разів він пробіг: 40, 41... Його охопив нестерпний жах, що він може спізнитися; може не вийти звідсіль. Він мчав з такою скаженою швидкістю, що семафор аж мигтів, ніби телеграфні стовпи у вікні експресу, навіть швидше! Та ось уже семафор не втікає назад, а стоїть на одному місці і рахує з блискавичною швидкістю тисячі й десятки тисяч кругів, і ніде нема виходу з цього коридора, а коридор здається прямим і гладеньким, як гамбурзький тунель, а проте йде по колу; Прокоп зойкає від жаху: "Це — Ейнштейнів всесвіт, а я мушу добігти, бо буде пізно!" Раптом розітнувся страшний крик, і Прокоп остовпів: це батьків голос, хтось убиває старого; він кинувся бігти ще швидше, семафор зник, запала пітьма. Прокоп помацав по стінах і знайшов замкнені двері, а за ними чути ті розпачливі зойки і гуркіт перекидуваних меблів. З криком жаху Прокоп угороджує нігті в двері, дряпає їх і шкребе. Ламає їх по трісочці і знаходить за ними старі знайомі сходи, по яких він щодня ходив додому, коли був маленьким; а нагорі хрипить батько. Хтось його душить і тягає по підлозі. Кричучи, вилітає Прокоп нагору, опиняється у себе вдома, в коридорі бачить відра, мамину діжу для хліба і прочинені двері до кухні, а там хрипить батько і проситься, щоб його не вбивали; хтось його б'є головою об землю. Прокоп хоче його рятувати, але якась сліпа божевільна сила змушує його все швидше й швидше бігати тут, по коридору, й реготати, тоді як у кухні лунають передсмертні батькові зойки. І, не маючи змоги

вирватися з зачарованого кола, він мчить дедалі швидше і від жаху заливається шаленим реготом.

Тут він прокинувся, облитий потом, у нього зуб не попадав на зуб. У головах стояв Томеш і клав йому на розпалений лоб новий холодний компрес.

— Це добре, це добре, — пробурмотів Прокоп, — я більше не спатиму. — І тихо лежав, дивлячись на Томеша, що сидів при лампі. "Їрка Томеш, — говорив він сам до себе, — чекай, хто ж іще? Ага, колега Дурас, Гонза Бухта, Судік, Судік, Судік, а хто ж іще? Судік, Трліца, Трліца, Пешек, Йованович, Мадр, Голоубек, що носив окуляри, — це наш курс на хімічному факультеті. Боже, а хто ж ото там? Ага, то Ведрал, що загинув на фронті в шістнадцятому році, а за ним сидять Голоубек, Пацовський, Трліца, Ішеба, цілий курс". І раптом він почув: "Пане Прокоп, ідіть відповідати". Він страшенно злякався. За кафедрою сидить професор Вальд і, як завжди, підкручує сухенькою ручкою вуса.

— Скажіть, — питає професор Вальд, — що ви знаєте про вибухові речовини.

— Вибухові речовини... вибухові речовини... — нервово починає Прокоп, — їх вибухова сила залежить від того, що... що раптом розширюється газ, газ утворюється з далеко меншого об'єму вибухової маси... Вибачте, це неправильно.

— А чому? — суворо запитує Вальд.

— Я-я-я винайшов альфа-вибухи. Річ у тім, що вибух стається від розпаду атомів. Часточки атомів розлітаються... розлітаються...

— Безглуздя, — перебив його професор, — немає ніяких атомів.

— Є, є, є, — наполягав Прокоп. — Прошу, я... я... я... доведу вам.

— Це застаріла теорія, — бурчить професор. — Немає жодних атомів, є лише гуметали . Ви знаєте, що таке гуметал?

Прокоп аж спітнів від ляку. Він зроду не чув такого слова.

— Гуметал? Не знаю, — ледве чутно промовив він.

— От бачте, — сухо кинув Вальд, — а ще насмілюєтеся складати колоквіум. Що ви знаєте про кракатит?

Прокоп остовпів.

— Кракатит, — прошепотів він, — це... це зовсім нова вибухівка, що... що досі...

— Як воно вибухає? Він чого вибухає?

— Від хвиль Герца, — з полегкістю сказав Прокоп.

— Звідки ви це знаєте?

— Бо він у мене сам по собі вибухнув... не було ніякої іншої причини, бо...

— Ну?

— ...його син... синтез... мені вдався при... при... при... високочастотних коливаннях. Це ще досі не ви... ви... вияснено; але я гадаю, що... що це були якісь електромагнітні хвилі.

— Були, це я знаю. А тепер напишіть на дошці хімічну формулу кракатиту.

Прокоп узяв кусок крейди і надряпав на дошці свою формулу.

— Прочитайте.

Прокоп прочитав уголос формулу. Тоді професор Вальд підвівся й нараз промовив якимсь зовсім іншим голосом:

— Як? Як?

Прокоп повторив формулу.

— Тетраргон? — швидко перепитав професор. — Плюмбум скільки?

— Два.

— Як це робиться? — допитувався він навдивовижу близько. — Як робиться? Як? Як робиться кракатит?

Прокоп розплющив очі. Над ним схилився Томеш з олівцем і блокнотом у руках і, затамувавши дух, дивився на його губи.

— Що? — стривожено пробурмотів Прокоп. — Що тобі потрібно? Як... як це робиться?

— Тобі щось приверзлося, — сказав Томеш і сховав блокнот за спину. — Спи, брате, спи!

IV

"Я таки ляпнув щось зайве", — усвідомлював Прокоп яснішими клітинами мозку; але взагалі йому було байдужісінько. Йому лише хотілося спати, страшенно хотілося спати. Він бачив якийсь турецький килим, що його візерунок без кінця пересувався, зникав, мінявся. Це

була марниця, а проте це видовище його чомусь дратувало, і вві сні він забажав знову побачити Плінія. Намагався уявити собі його вигляд, але замість цього з'являлась перед ним огидна перекривлена пика, що скреготіла жовтими згризеними зубами, аж вони кришились, і випльовувала їхні уламки. Він силкувався відігнати цей образ. Спало йому на думку слово "рибалка", і ось — з'явився йому рибалка над сірою водою, з рибою в підсаці. Сказав собі "риштування" — і справді побачив його виразно, до останньої дошки й клямри. Довго він розважався тим, що придумував слова і розглядав викликані ними образи, але потім, потім уже ні за що не зміг згадати жодного слова. Скільки сили намагався він згадати хоч єдине слово або річ, та все марно. І, жахаючись власного безсилля, він залився холодним потом.

"Тут треба діяти методично", — вирішив він, — почну все від початку, бо інакше я пропав". І, на щастя, згадав слово "рибалка", але перед ним з'явилася порожня череп'яна посудина з-під гасу; це було страхіття. Згадав "стілець", а привидівся йому з дивними подробицями просочений креозотом фабричний паркан, а біля нього іржаві обручі та ріденька запорошена трава.

"Це божевілля, — сказав він сам собі з холодною ясністю, — це, панове, типове божевілля, гіперфабула угонгі-дугонгі Дарвіна".

Тут не відомо чого цей науковий термін здався йому страшенно смішним, і він почав так голосно сміятися, що аж прокинувся.

Він був весь мокрий від поту, лежав розкритий. Запаленими очима дивився на Томеша, стежив, як той поспішно ходив по кімнаті і кидав якісь речі в валізку, але не впізнавав його.

— Слухайте, слухайте, — почав він, — це ж смішно, послухайте, ви повинні... послухати. — Він хотів сказати як дотеп той чудернацький науковий термін і сам наперед сміявся, але ніяк не міг згадати його і з досади замовк.

Томеш одягся, надів кепі і, взявшись уже за валізку, завагався й сів на ліжку біля Прокопа.

— Послухай, друзяко, — сказав він заклопотано, — я мушу їхати. До батька в Тиницю. Коли він не дасть мені грошей, то я вже й не вернуся, розумієш? Але ти не турбуйся, вранці прийде двірничка й приведе тобі лікаря, гаразд?

— Котра година? — байдуже спитав Прокоп.

— Четверта. П'ять хвилин на п'яту. Адже ж... тобі тут нічого не бракує?

Прокоп заплющив очі і вирішив уже нічим на світі не цікавитись. Томеш старанно вкрив його, і стало тихо.

Раптом Прокоп широко розплющив очі й побачив над собою незнайому стелю з незнайомим орнаментом по краях. Простяг руку до нічного столика і попав у порожнечу. Злякано обернувся і, замість свого лабораторного столика, побачив якийсь чужий стіл з лампою. Там, де було вікно, стояла шафа, де стояв умивальник, — якісь двері. Він страшенно збентежився; не міг зрозуміти, що з ним робиться, де опинився, і, перемагаючи запаморочення, сів на постелі. Помалу усвідомив, що він не вдома, але не міг пригадати, як тут опинився.

— Хто тут? — запитав навмання, ледве повертаючи язиком. — Пити, — промовив трохи перегодя, — пити!

Стояла нестерпна тиша. Прокоп устав з постелі і, ледь заточуючись, пішов шукати води. На умивальнику знайшов карафку з водою і жадібно почав пити, а коли вертавсь до постелі, ноги йому підломилися, і він безсило впав на стілець. Просидів він, мабуть, довгенько. Потім затремтів від холоду, бо весь облився водою з графина, і йому стало

жаль себе, що не знає, де опинився, що навіть до постелі не дійде і що він такий безпорадний і самотній. І він розплакався, як дитина.

Коли трохи виплакався, в голові пояснішало. Він навіть зміг дійти до постелі й лягти, цокочучи зубами; а ледве зігрівшись, заснув глибоким, непритомним сном без сновидь.

Коли прокинувся, штори були підняті, в вікнах сірів день, а в кімнаті було трохи прибрано. Він не міг зрозуміти, хто це зробив, проте пам'ятав і вчорашній вибух, і Томеша, і його від'їзд. Страшенно боліла голова, щось давило груди, і мучив кашель.

"Це погано, — говорив він сам собі, — це зовсім погано. Краще було б піти додому й лягти в постіль".

Тоді встав і почав помалу одягатись, раз у раз перепочиваючи. На груди йому ніби натискав страшенний тягар. Одягнувшись, знову сів, байдужий до всього, і важко дихав.

Аж раптом коротко й ніжно дзенькнув дзвінок. Прокоп насилу підвівся і пішов відчиняти двері. В коридорі перед дверима стояла молода дівчина з закритим вуаллю обличчям.

— Тут живе... пан Томеш? — запитала вона швидко й збентежено.

— Прошу, — сказав Прокоп, відступивши вбік.

А коли вона, трохи вагаючись, пройшла повз нього до кімнати, на нього війнуло пахощами, легесенькими й чудовими, і він вдихнув їх з насолодою.

Він посадовив її біля вікна, а сам сів навпроти, тримаючись якомога рівніше, але почував, що через це намагання має суворий, застиглий вигляд, і це страшенно бентежило і його, і дівчину. Вона закушувала під

вуаллю губи, опустивши погляд; ох, яке ж миле, чисте личко, які маленькі, які зворушливі рученята!

Раптом вона звела на нього очі, і Прокопу перехопило дух від захвату, — такою гарною вона йому здалася.

— Пана Томеша немає вдома? — спитала дівчина.

— Томеш поїхав, — сказав Прокоп нерішуче. — Ще вночі, панно.

— Куди?

— В Тиницю, до батька.

— А він вернеться? Прокоп здвигнув плечима.

Дівчина схилила голову; її руки щось нервово м'яли.

— А він сказав вам чого... чому...

— Сказав.

— І ви гадаєте, що він... що він це зробить?

— Що саме, панночко?

— Застрелиться.

Раптом Прокоп згадав, що бачив, як Томеш клав револьвер у валізку, процідивши крізь зуби: "Можливо, і я завтра зроблю "бах". Прокоп не хотів про це казати дівчині, але вираз обличчя в нього, мабуть, був дуже серйозний.

— О боже, о боже! — зойкнула дівчина. — Яке страхіття! Скажіть, скажіть...

— Що, панночко?

— Коли б... коли б хто міг до нього поїхати! Коли б йому хто сказав... коли б йому хто передав... Він би цього не зробив, розумієте? Коли б хто поїхав до нього ще. сьогодні...

Прокоп дивився на її руки, що розпачливо здіймались і тремтіли.

— Я туди поїду, панно, — сказав він тихо. — Якраз... мені треба в тих краях побувати. Коди, б ви. захотіли, я...

Дівчина підвела голову.

— Справді, — скрикнула вона радісно, — ви можете?..

— Бачте, я його давній приятель, — пояснив Прокоп. — Коли ви хочете йоиу щось переказати або послати... я залюбки...

— Боже, який ви добрий! — промовила дівчина. Прокоп трохи почервонів.

— Це дрібниця, панно, — боронився він. — Випадково... Якраз у мене є вільний час... я однаково хочу кудись поїхати, і взагалі... — Він розгублено махнув рукою. — Не варто про це й говорити. Зроблю все, що схочете.

Дівчина зашарілась і враз відвела погляд.

— Я й не знаю вже, як... вам дякувати, — збентежено сказала вона. — Мені так жаль, що... що ви... але це таке важливе діло! А потім... ви

його приятель. Ви не думайте, що я сама... — Вона опанувала себе і звела на Прокопа свої ясні очі. — Я мушу йому щось переслати. Від когось іншого. Я вам не можу сказати...

— І не треба, — швидко перебив Прокоп. — Я йому передам, і все. Я такий радий, що можу вам... що можу йому... Хіба йде дощ? — раптом запитав він, дивлячись на її мокру шубку.

— Йде.

— Це добре, — сказав Прокоп, а сам подумав, як би приємно було, коли б він посмів притулити до цієї мокрої шубки чоло.

— Я не маю при собі тієї речі, — сказала вона, підводячись. — Це лише невеличкий пакунок. Якби ви почекали... Я принесу його через дві години.

Прокоп дуже обережно, якось скуто вклонився; він боявся, що втратить рівновагу. На дверях вона обернулась і пильно подивилась на нього.

— До побачення, — сказала і вийшла.

Прокоп сів і заплющив очі. Краплинки дощу на хутрі, густа, мокра вуаль, тихий голос, парфуми, неспокійні руки, туго обтягнені рукавичками, холодний запах, ясний проникливий погляд, прегарні рівні брови. М'яке шелестіння сукні на круглих колінах, ах, руки, маленькі ручки, в тісних рукавичках! Парфуми, глухуватий тремкий голос, а личко ніжне й поблідле...

Прокоп прикусив тремтячі губи. Сумна, схвильована, відважна. Блакитно-сірі очі, ясні й променисті. О боже, боже, як тулилась вуаль до її вуст!

Прокоп застогнав і розплющив очі.

"Це ж Томешева полюбовниця! — промовив він у сліпій люті. — Знала, куди йти, не вперше тут. Може, тут, якраз тут, у цій кімнаті..."

Прокоп від нестерпної муки вп'явся нігтями в долоні. "А я, дурний, ще й набиваюся їхати до нього. Дурень, повезу йому листа! Що, що, що мені взагалі до неї?.."

Враз у нього сяйнула спасенна думка.

"Втечу додому, до своєї лабораторії, туди, нагору. А вона хай сюди приходить! Хай робить тоді, що хоче! Хай... хай собі їде до нього сама, коли... коли їй так потрібно..."

Він окинув поглядом кімнату, побачив зім'яту постіль і застелив ліжко, як звик це робити дома. Потім йому здалося, що застелено не досить добре; він перестелив удруге, підрівняв, пригладив, а далі почав усе рівненько розставляти, прибирати, спробував поробити складки на фіранках, а потім сів із запамороченою головою, з болісним тиском у грудях і чекав.

V

Йому ввижалось, що він іде через величезний город. Довкола виднілись самі лише головки капусти, але ні, це не головки, а скривлені, облізлі, каправі, бридкі, водянисті, прищуваті, розпухлі людські голови; виростали вони з тонких качанів, мекали по-овечому, і по них лазила огидна зелена гусінь.

Аж ось через поле біжить до нього дівчина з чорною вуаллю на обличчі, трохи піднімає пелену і перескакує через людські голови. А з-під них виростають голі, жахливо тонкі й волохаті руки і ловлять її за ноги й за сукню. Дівчина кричить у нестямному жаху й піднімає сукню

вище, вище круглих колін, оголюючи білі ноги, і намагається перескочити через ті чіпкі руки.

Прокоп заплющує очі. Йому несила дивитись на її міцні білі ноги, він шаліє від страху, .що ті капустяні головки можуть осквернити її. І враз кидається на землю і зрізує складаним ножем першу головку. Вона по-звірячому виє і клацає гнилими зубами, намагаючись ухопити його за руку. Друга, третя головка. Боже, коли ж він викосить це величезне поле, щоб добратись до дівчини, яка змагається там, на другім боці безкрайого городу? І він, несамовито стрибаючи, топче ті почварні голови, розчавлює їх, штовхає ногами; заплутується в тонких лапах, що присмоктуються до тіла, падає, його хапають, рвуть, душать, і все зникає в запаморочному вирі.

Аж раптом озивається зблизька притлумлений голос:

— Я принесла вам той пакунок.

Він схопився, розплющив очі, але перед ним стоїть служниця з Гибшмонки, косоока, вагітна, з мокрим животом, і подає йому щось угорнуте в мокре лахміття.

"Це не вона, — з болісним жахом думає Прокоп і раптом бачить високу смутну продавщицю, що дерев'яними паличками розтягує йому рукавички. "Не вона", — борониться Прокоп і бачить опухлу дитину на кривих ніжках, що безсоромно пропонує йому себе. "Іди геть!" — кричить Прокоп, і перед ним з'являється відро, покинуте серед грядки зів'ялої поїденої слимаками капусти; воно не зникає з очей, хоч як він намагається відігнати це видиво.

Цієї миті тихо дзенькнув дзвінок, ніби защебетала пташка. Прокоп кинувся до дверей і відчинив. На порозі стояла дівчина у вуалі, притискуючи до грудей пакунок і важко дихаючи.

— Це ви, — тихо сказав Прокоп, не відомо чого безмежно розчулений.

Дівчина ввійшла, торкнувши його плечем. На Прокопа війнуло п'янкими пахощами.

Вона сцинилась серед кімнати.

— Будь ласка, не гнівайтесь, — промовила тихо і якось квапливо, — що я вам дала таке доручення. Адже ж ви навіть і не знаєте, чому... чому я... Та коли це буде для вас морока...

— Я поїду, — хрипко промовив Прокоп. Дівчина звела на нього поважні, ясні очі.

— Не подумайте про мене погано. Я лише боюся, щоб пан... щоб ваш приятель не зробив чогось такого, що потім мучитиме до самої смерті когось іншого. Я вам так довіряю... Ви його врятуєте, правда ж?

— Я безмірно радий, — мовив Прокоп, якимсь не своїм, розхвильованим голосом; так його п'янило натхнення. — Я, панночко... що захочете... — Він одвів погляд; боявся, щоб не сказати чогось зайвого; боявся, щоб вона не почула, як у нього калатає серце, і соромився за свою незграбність.

Його збентеження захопило й дівчину. Вона вся зачервонілась і не знала, куди подіти очі.

— Дякую, дякую вам, — силкувалася сказати якимсь непевним голосом і бгала в руках запечатаний пакунок.

Настала тиша, від якої у Прокопа солодко і болісно запаморочилось у голові. Він відчував, аж холонучи, що дівчина непомітно стежить за його

обличчям; а коли раптом глянув на неї, то побачив, що вона опустила очі, щоб не зустрітися з ним поглядом.

Прокоп відчував, що треба щось сказати, якось відігнати збентеження, але тільки ворушив губами і тремтів усім тілом.

Нарешті дівчина ворухнула рукою й прошепотіла:

— Цей пакунок...

Ураз Прокоп, забувши, чому він ховає праву руку за спину, простяг її по пакунок... Дівчина зблідла й відсахнулась.

— Ви поранені? — скрикнула вона. — Покажіть!

Прокоп умить сховав руку.

— Це нічого, — запевняв він її. — В мене трохи... роз'ятрилась ранка, розумієте?

Дівчина, вся бліда, зойкнула, ніби сама відчувала той біль.

— Чому ж ви не йдете до лікаря? — швидко сказала вона. — Вам не можна нікуди їхати. Я... я пошлю когось іншого.

— Але ж вона вже гоїться, — захищався Прокоп так, ніби в нього відбирали щось дороге. — Справді, вже майже... все гаразд, лише невеличка виразка, і взагалі — це дурниця. Чого мені не поїхати? А потім, панночко, в таких справах... ви ж не можете послати чужу людину, правда ж? Ось уже й не болить, дивіться, — і він трусйув правою рукою.

Дівчина співчутливо й суворо насупила брови.

— Вам не можна їхати. Чому ви цього не сказали? Я... я... я не дозволю! Я не хочу...

Прокоп відчув себе вкрай нещасним.

— Але ж дивіться, панно, — промовив він з запалом, — це справді дурниця, я до такого звик. Ось гляньте! — і показав їй ліву руку, де бракувало майже всього мізинця, а на суглобі вказівного пальця випинався вузлуватий шрам. — Таке вже моє ремесло, розумієте?

Він і не помітив, що дівчина відступила, що губи в неї зблідли, що вона дивиться на чималий шрам, який тягся в нього через лоб від ока аж до волосся.

— Тільки вибухне — і вже маєш. Так ніби на війні. Встаю і далі в атаку, розумієте? Нічого мені не буде. Ну, давайте сюди.

І, взявши в неї з рук пакунок, підкинув його вгору і впіймав.

— Не турбуйтесь! Поїду, як пан. Знаєте, я вже давно ніде не був. Ви бували в Америці?

Дівчина мовчки дивилась на нього, насупивши брови.

— Хай собі хваляться новими теоріями, — мурмотів гарячково Прокоп, — стривайте, я їм доведу, як скінчу свої обчислення. Шкода, що ви на цьому не розумієтесь. Я б вам це відкрив, я вам вірю, вам вірю, а йому — ні. Не вірте йому, — наполягав він, — бережіться! Ви така прекрасна, — промовив захоплено. — Там, нагорі, я ніколи ні з ким не розмовляю. То просто дощана халупа, розумієте? Ха-ха! Ви так боялися тих головок! Але я не дозволю вас скривдити! Не бійтесь нічого, я не дозволю...

Вона дивилась на нього розширеними від жаху очима.

— Але ж ви не можете їхати!

Прокоп посмутнішав і ніби зів'яв.

— Не зважайте на те, що я говорю. Я, може, говорив якісь нісенітниці? Так? Я хотів, щоб ви не думали про руку. Щоб ви не боялись. Це вже минулося. — Він подолав своє хвилювання і від зосередження знерухомів і спохмурнів. — Я поїду в Тиницю і знайду Томеша. Передам йому цей пакунок і скажу, що це від панни, яку він знає. Так?

— Так, — з ваганням відповіла дівчина, — але ж ви все-таки не можете...

Прокоп спробував благально всміхнутись. Його важке пошрамоване обличчя раптом зробилося зовсім гарним.

— Дозвольте мені, сказав він тихо, — адже ж це... це для вас...

Дівчина закліпала очима. Вона мало не заплакала від зворушення і, кивнувши мовчки головою, подала йому руку. Він підніс свою покалічену ліву. Дівчина зацікавлено подивилась на неї і сильно її стисла.

— Я вам дуже вдячна, — сказала вона швидко. — До побачення.

На дверях вона зупинилася, хотіла ще щось сказати. Крутила в руках ключ і чекала.

— Чи... передавати йому... вітання? — запитав Прокоп з кривою посмішкою.

— Ні, — промовила вона, швидко глянувши на нього. — До побачення.

Двері зачинилися за нею. Прокоп дивився на них, і раптом йому стало смертельно важко і млосно, голова пішла обертом, і він на превелику силу зрушив з місця.

VI

На вокзалі йому довелося чекати півтори години. Він сів у коридорі, тремтячи від холоду. В пораненій руці пульсував нестерпний біль. Він заплющував очі, і йому здавалося, що хвора рука росте, що вона вже така, як голова, як гарбуз, як виварка, і що в ній пекуче сіпається живе м'ясо. Йому було млосно, а на лобі все виступав холодний піт. Він не міг дивитись на брудні, запльовані плити коридора, бо тоді його брала нудота. Нарешті підняв коміра й поринув у напівсон, переможений безмежною байдужістю. Марилось йому, що він знову солдат і лежить поранений в чистім полі; де... де ж це тепер воюють? Та ось почувся пронизливий дзвінок, і хтось крикнув: "Посадка на поїзд Тиниця, Духцов, Молдава!", Нарешті він сидить у вагоні, біля вікна, і йому невтримно весело, ніби він когось перехитрував або від когось утік.

"Тепер я вже, голубчику, їду в Тиницю, і ніщо мене не може затримати". — Він мало не сміявся з радості і, вмостившись у своєму кутку, з великим піднесенням почав розглядати своїх супутників. Навпроти нього сидів якийсь кравчик з тонкою шиєю, худа чорнява жінка, чоловік з навдивовижу безвиразним обличчям; біля Прокопа сидів страшенно товстий добродій, у якого черево ніяк не могло вміститись між ногами, і, здається, ще хтось, але то вже байдуже.

Прокоп не може дивитись у вікно, бо від цього в нього паморочиться в голові. "Рата-та, рата-та, рата-та", — вистукує поїзд, і все деренчить, бухкає, трясеться від поквапливого бігу. В кравчика хилитається голова направо, наліво, направо, наліво, чорнява жінка якось дивно підскакує на місці, безвиразне обличчя трясеться й миготить, як у погано знятому фільмі. А товстий сусід — це купа холодцю, що гойдається, тремтить, надзвичайно кумедно підплигує.

"Тиниця, Тиниця, Тиниця, — скандує Прокоп під стукіт коліс. — Швидше! Швидше!" Від швидкого руху в поїзді стало тепло, ба навіть душно. Прокоп спітнів; у кравчика вже дві голови на двох тонких шиях, обидві трясуться і стукаються одна об одну, аж деренчить. Чорнява жінка якось кумедно й непристойно підскакує на своєму сидінні; вона навмисне прикидається дерев'яною лялькою. Безвиразне обличчя зникло; там тепер сидить труп з руками, мертво складеними на колінах, руки безвладно підстрибують, але труп без голови.

Прокоп збирає всі свої сили, щоб як слід на це подивитися; щипає себе за ногу; але ніщо не помагає, труп і надалі лишається без голови і мертво трясеться разом з вагоном. Прокопа від цього бере жах. Він штовхає ліктем товстого сусіда, але той лише гойдається, мов холодець; і Прокопові здається, що це товсте тіло нечутно до нього регоче. Він уже не може цього витримати; обертається в інший бік, але там раптом з'являється людське обличчя. Спочатку він не може зрозуміти, чому воно так його вражає; дивиться виряченими очима і впізнає, що то інший Прокоп, який уважно дивиться на нього. "Чого він хоче? — жахається Прокоп. — Пробі! Чи не забув я того пакунка в Томешевій кімнаті?" — Лапає похапцем у кишенях і знаходить пакунок у нагрудній кишені. Враз обличчя в вікні посміхнулось, і Прокопові полегшало. Він наважився нарешті глянути на безголовий тулуб і бачить: той чоловік лише сховав голову під повішене пальто і спить під ним. Прокоп і сам заснув би, але боїться, щоб хто не витяг у нього з кишені запечатаного пакунка.

Його хилить до сну, він до краю втомлений; Прокоп ніколи не думав, що можна бути таким утомленим. Він засинає; здригнувшись, прокидається, і знову його перемагає сон. У чорнявої жінки тепер одна голова хитається на плечах, другу вона тримає на колінах обома руками, а щодо кравчика, то замість нього сидить сама одіж, звідки стирчить порцеляновий манекен. Прокоп засинає, але нараз прокидається з якоюсь певністю, що він уже в Тиниці. Мабуть, це хтось крикнув за вікном, бо поїзд зупинився.

Тоді він вибіг з вагона і побачив, що надворі зже вечір. Двоє-троє пасажирів зійшли на маленькій станції з миготливими вогниками, за якими простяглась незнана, туманна темрява.

Прокопові сказали, що до Тиниці можна їхати на поштовому візку, коли там ще є. місце. Поштовий візок мав лише козла, а за ними ящик для посилок. На козлах уже сидів поштар і якийсь пасажир.

— Будь ласка, візьміть мене до Тиниці, — сказав Прокоп.

Поштар потрусив головою з безмежним смутком.

— Не можу, — відповів він нарешті.

— Чому?..

— Нема вже місця, — сказав твердо поштар.

У Прокопа від жалю виступили на очах сльози.

— А далеко туди пішки? Поштар, співчуваючи йому, подумав.

— З годину буде, — сказав.

— Але я... не дійду пішки. Мені треба до лікаря Томеша, — запротестував він, приголомшений.

Поштар знову подумав.

— Ви... хворий?

— Я почуваю себе погано, — промурмотів Прокоп; він і справді ледве стояв від кволості й холоду.

Поштар знову задумався й потрусив головою.

— Коли ж не можна, — озвався нарешті.

— Я де-небудь поміщусь... Коли б хоч трошки місця, я...

Відповіді не було. Поштар тільки шкрябав вуса, аж шелестіло. Потому, не сказавши ні слова, зліз, поморочився збоку, біля упряжі, і пішов на станцію.

Пасажир на козлах навіть не ворухнувся.

Прокоп був такий знеможений, що мусив сісти на камінь.

"Не дійду, — розпачливо подумав він, — сидітиму тут, поки... поки..."

Поштар вернувся з вокзалу з порожнім ящиком. Потім якось прилаштував його на козлах і, уважно оглянувши, сказав:

— Тепер сідайте.

— Куди? — запитав Прокоп.

— Ну... на козли.

Прокоп опинився на козлах якимось надприродним чином, ніби його підняли туди небесні сили.

Поштар знову почав поратись біля упряжі, а потім сів на ящик, звісив ноги і, беручи віжки, гукнув:

— Но!

Кінь навіть не ворухнувся.

Поштар випустив з уст якесь тонке, горлове "ppp". Кінь махнув хвостом і гучно пшикнув.

— Ppp!

Візок рушив. Прокоп гарячково вхопився за низеньке бильце; він почував, що втриматись на козлах понад його сили.

— Pppp!

Здавалось, цей високий деренчливий звук гальванізує старого коня. Він біг, накульгуючи, вимахував хвостом і за кожним кроком гучно пускав гази.

— Pppppppppp!

Вони їхали алеєю між голих дерев. Було темно, хоч в око стрель, лише миготливе кружальце світла від ліхтаря танцювало по грязюці. Прокоп задубілими пальцями тримався за бильце. Він почував, що вже взагалі не володіє своїм тілом, що йому не можна падати, що він незмірно слабне. Якесь освітлене вікно, алея, чорні поля.

— Pppp!

Кінь раз у раз пшикав і чвалав, якось неприродно переставляючи ноги, ніби вже давно був мертвий.

Прокоп скоса поглянув на свого супутника. То був дідок із шарфом, пов'язаним навколо шиї. Він усе щось жував, кусав, жвакав і випльовував. І Прокоп згадав, що він це обличчя вже десь бачив. Це

було те огидне обличчя з його сну, що скреготало гнилими зубами, аж вони кришились, а потім випльовувало їх уламки.

Це було дивне й страшне видовище.

— РРРР!

Дорога повертає, біжить угору і знову спускається в долину. Якийсь хутір; гавкає собака, дорогою іде чоловік і каже: "Добрий вечір". Будинків усе більшає й більшає, дорога веде нагору.

Візок звертає вбік, високе "рррр" раптом уривається, і кінь стає.

— Ось тут живе доктор Томеш, — каже поштар.

Прокоп хотів щось відповісти, та не міг, хотів відпустити сидіння, але не здатен був розігнути задубілі пальці.

— Ну, приїхали, — каже знову поштар.

Помалу корчі минають. Прокоп зліз із козел, тремтячи всім тілом. Потім відчинив хвіртку, наче вона йому знайома, і подзвонив біля дверей.

Всередині почувся сердитий гавкіт, і молодий голос крикнув:

— Гонзику, тихо!

Двері відчинилися, і Прокоп, насилу ворушачи язиком, спитав:

— Пан доктор дома?

Хвилина тиші; потім молодий голос сказав:

— Проходьте.

Прокоп стоїть у теплій кімнаті. На столі лампа і вечеря, пахне буковими дровами. Літній чоловік в окулярах, зсунутих на лоб, встає від своєї тарілки, йде до Прокопа й питає:

— Ну, що у вас болить?

Прокоп ледве згадав, чого він, власне, хоче.

— Я... бачте... — почав він, — ваш син дома?

Чоловік уважно подивився на Прокопа.

— Нема. А що з вами?

— Їрка... Їржі, — бурмоче Прокоп, — я... його приятель і приніс йому... маю передати йому... — він намацував у кишені запечатаний пакунок. — Це... важлива річ... а... а...

— Їрка в Празі, — перебив його чоловік. — Але ви, будь ласка, хоч сядьте.

Прокоп страшенно здивувався.

— Адже ж він казав... казав, що їде сюди. Я мушу йому віддати...

Підлога захиталась під ним і почала перехилятись.

— Анічко, стільця! — крикнув чоловік якимсь чудним голосом.

Прокоп іще почув здушений скрик і повалився додолу. Його залила непроглядна темрява, а потім не стало нічого.

VII

Не було нічого; тільки іноді ніби проривалась імла, з'являвся візерунок помальованої стіни, різьблений карниз шафи, кінчик фіранки чи ліпний орнамент по краю стелі; або нахилялось якесь обличчя, ніби над отвором криниці, але рис його не було видно. Щось відбувалося, хтось йому часом змочував гарячі губи або підводив безвладне тіло, але все зникало в плинних уривках сну.

То були краєвиди, візерунки на килимах, диференціальне числення, вогняні кулі, хімічні формули; лише інколи дещо випливало наверх і ставало на мить яснішим сном, щоб знову розпливтись у широкому потоці непритомності.

Нарешті настала мить, коли до нього вернулася свідомість. Він побачив над собою теплу затишну стелю з майстерним ліпленням; знайшов очима свої власні худі, мертво-бліді руки на квітчастій ковдрі; за ними побачив край постелі, шафу й білі двері; все якесь миле, затишне і знайоме. Але він не мав уявлення, де він; хотів над цим подумати, та голова була занадто безсила; знову все почало крутитись. Він заплющив очі й спочивав, кволий після натуги.

Тихенько рипнули двері. Прокоп розплющив очі і сів на постелі, ніби його щось звело. Аж зирк — на дверях стоїть дівчина, стрункa, світла, з ясними і дуже здивованими очима, з напівроздутими від несподіванки устами, і притискає до грудей білу полотнинку. Від збентеження вона застигла, кліпає довгими віями, а її рожеві уста непевно і боязко всміхаються.

Прокоп спохмурнів. Він намагався щось сказати, та голова була зовсім порожня, він лише мовчки ворушив губами і дивився на дівчину якимсь суворим поглядом, ніби щось пригадуючи.

— "Гунумай се, анасса, — несподівано, мимовільно злетіло у нього з вуст, — теос ню тіс є бротос ессі? Ей мен тіс теос ессі, той уранон геурин ехусін, Артеміді, се его ге, Діос куре мегалойо, ейдос те мегетос те фюен т'анхіста еісхо".

І далі рядок за рядком, полились божественні слова, що ними Одіссей привітав Навсікаю:

Хто ти — богиня чи смертна, — тебе на колінах благаю!

В разі одна ти з богинь, що живуть у широкому небі,

То з Артемідою тільки, великого Зевса дочкою,

Виглядом, постаттю, величчю можу тебе порівняти!

В разі ж одна ти із смертних, що нашу заселюють землю,

Тричі щасливі тоді твій батько і мати поважна,

Тричі щасливі й брати твої, — щирою радістю завжди

Їм зогрівається серце тоді, як тебе вони бачать.

Парость квітучу свою, в танку, хороводному колі.

Дівчина непорушно, мов скам'яніла, слухала це привітання невідомою мовою; а на її вродливому личку було стільки бентежності, її очі так по-дитячому злякано кліпали, що Прокоп подвоїв ревність Одіссея, викинутого на берег, і, сам неясно розуміючи зміст слів, швидко вів далі.

— "Кейнос д'ау пері Кері макартатос", — квапливо скандував він.

Але за всіх буде той щасливіший у серці своєму,

Хто, перевищивши інших дарами, введе тебе в дім свій.

Досі ніде-бо між смертних мої ще не бачили очі

Мужа чи жінки такої; я з подивом дивлюсь на тебе.

"Себас м'ехей ейсороонта".

Дівчина вся зашарілась, ніби зрозуміла привітання грецького героя; солодка бентежність скувала їй усе тіло, а Прокоп, стиснувши руки на ковдрі, говорив, ніби молився.

— "Дело де поте", — квапливо провадив він. —

В Делосі тільки колись, поблизу вівтаря Аполлона,

Бачив таку ж я прекрасну пальми квітучої паросты.

Я там бував, і багато супутників вірних зі мною,

Ідучи в путь, що на ній ми стільки нещастя зазнали,

Глянувши тільки, там, зачудований серцем, стояв я.

Довго таких бо дерев ще ніколи земля не ростила.

Так і на тебе дивлюсь я з подивом, жінко, колін же

Страшно твоїх доторкнутись. Тяжке мене лихо спіткало.

Дейдіа д'айнос. Справді, він дуже боявся, але й дівчина боялась, притискала до грудей біле полотно, не зводячи очей з Прокопа, що квапився виповісти їй своє горе:

Вчора, на день лиш двадцятий, умкнув я з багрового моря,

Де під поривами бур від Огігії-острова хвиля

Гнала так довго мене. Сюди ж мене демон сьогодні

Кинув, щоб нових напастей зазнав я.

Ще-бо, гадаю, їм не кінець, ще багато їх боги мені призначили.

Прокоп важко зітхнув і звів жахливо схудлі руки.

— "Алла, анасс, елеайре!"

Згляньсь ж, владарко; тебе, перетерпівши стільки нещастя,

Першу зустрів я, з інших людей я нікого не знаю,

Хто в цьому місті живе й володіє цією землею,

Шлях покажи до міста і дай обгорнутись хоч клаптем

З ряден, що ними ти одіж, сюди везучи, накривала.

Тепер обличчя дівчини трохи проясніло, вологі уста розтулились: невже нічого не скаже Навсікая? Але Прокоп ще хотів їй подякувати за ту тінь солодкого співчуття, від якого рожевіло її личко.

— "Сой де теой тоса дойєн, госа фресі сесі менойнас!"

Боги за це віддадуть тобі всім, чого прагнеш душею —

Мужа й домівку тобі подарують і згоду в родині

Повну; нічого нема певнішого й кращого в світі,

Тільки б у злагоді повній жили і домівку тримали

Муж і жона ворогам лиш одним на заздрощі злісні,

Приязним людям на радість, найбільше ж собі на утіху .

Останні слова Прокоп ледве прошепотів. Він сам чи й розумів їх; текли вони плинно, мимовільно, з якогось темного закутка його пам'яті, бо ж скоро вже двадцять літ, як він так-сяк завчив солодку мелодію шостої пісні з "Одіссеї". Йому давало просто-таки фізичну полегкість отак вільно промовляти слова. В голові прояснювалось, він почував якусь блаженну, знеможливо-солодку кволість, і на устах затремтів розгублений усміх.

Дівчина й собі всміхнулась і, ворухнувшись, сказала:

— Ну, як? — Тоді, ступивши на крок ближче, почала сміятись: — Що це ви говорили?

— Я не знаю, — сказав Прокоп непевно.

Раптом непричинені двері з розмаху розчинились навстіж, і до кімнати влетіло щось маленьке, пухнасте, вискнуло з радості й скочило Прокопові на постіль.

— Гонзику! — крикнула злякано дівчина. — Геть додолу! — Але песик облизав Прокопові уже обличчя і в буйній радості зарився під ковдру.

Прокоп простягнув руку, щоб утертись, і з жахом відчув, що заріс бородою.

— Невже... — промовив він і замовк, здивований.

Песик шалів від радості: кусав ніжно Прокопові руки, вищав, гарчав, аж нарешті мокрим писочком дістав до грудей.

— Гонзику, — скрикнула дівчина, — чи ти сказився! Покинь! — І, підбігши до постелі, взяла песика на руки. — Боже, Гонзику, який ти дурний!

— Нехай, — сказав Прокоп.

— Але ж у вас рука болить, — мовила дівчина, дуже поважно притискаючи до грудей непокірного песика.

Прокоп безтямно глянув на свою праву руку. Від пальця через долоню тягся широкий шрам, ледве покритий червоною ніжною шкіркою, що приємно свербіла.

— Де... де я? — здивувався він.

— У нас, — відповіла дівчина якнайприроднішим тоном, і Прокоп відразу ж заспокоївся.

— У вас, — повторив він з полегкістю, хоча й не уявляв, де це. — І давно?

— Двадцятий день. І весь час... — Вона хотіла щось сказати, але стрималась. — Гонзик спав з вами, — додала вона квапливо і зачервонілась не відомо чого, пригортаючи песика, як малу дитину. — Ви це знаєте?

— Ні, не знаю, — намагався згадати Прокоп. — Хіба я спав?

— Увесь час! — скрикнула вона. — Вже можна було б і виспатись. — Вона пустила Гонзика на землю й підступила до постелі.

— Вам уже краще? Може, вам хочеться чого?

Прокоп покрутив головою; йому начебто не хотілось нічого.

— Котра година? — невпевнено спитав він.

— Десята. Я не знаю, що вам можна їсти, хай-но тато прийде... Тато буде такий радий... Може, вам треба чого?

— Дайте дзеркало, — сказав Прокоп нерішуче.

Дівчина засміялась і вибігла. Прокопові шуміло в голові. Він усе намагався щось згадати і ніяк не міг. Аж ось дівчина повернулась, щось каже і подає йому дзеркальце. Прокоп хоче піднести руку, але не відомо чого це не вдається йому. Дівчина вкладає ручку дзеркальця йому в пальці, але воно падає на ковдру. Дівчина зблідла, чогось занепокоїлась і сама піднесла йому дзеркальце до очей.

Прокоп дивиться і бачить геть заросле, майже незнайоме обличчя; дивиться і не може зрозуміти, і в нього раптом затремтіли губи.

— Лягайте, зараз же лягайте знову, — каже йому ніжний голосок мало не зі слізьми, і спритні руки підсовують подушку.

Прокоп лягає навзнак і заплющує очі.

"Лише хвилинку задрімаю", — думає він, і навколо западає блаженна глибока тиша.

VIII

Хтось посмикав його за рукав.

— Ну, ну, — каже цей "хтось", — може, годі вже спати, га?

Прокоп розплющив очі і побачив літнього добродія з рожевою лисиною, білою бородою, в золотих окулярах на лобі і з напрочуд бадьорим поглядом.

— Ви вже не спіть, шановний, — каже він, — уже досить, бо прокинетесь на тому світі.

Прокоп похмуро розглядав старого чоловіка; йому ще хотілось подрімати.

— Чого ви хочете? — озвався він задерикувато. — А... з ким маю честь?

Літній чоловік засміявся.

— Будь ласка, лікар Томеш. Ви ще й досі мене не запримітили, га? Та це нічого. Ну, то як ся маємо?

— Прокоп, — непривітно озвався хворий.

— Так, так, — відказав спокійно лікар. — А я думав, що ви Спляча Красуня. А тепер, пане інженере, нам треба вас оглянути. Ну, не

суптесь. — Він вийняв з-під пахви у Прокопа термометр і задоволено промовив: — Тридцять п'ять і вісім. Голубе, ви стали, наче муха. Треба вас нагодувати, правда ж? Не рухайтесь.

Прокоп відчув на грудях гладеньку лисину і холодне вухо, що з задоволеним мугиканням пересувалось від плеча до плеча, від живота до горла.

— Ну, добре, — сказав нарешті лікар і надів окуляри. — В правому боці ще трохи хрипить, а серце... ну, та це налагодиться, адже так? — Він нахилився до Прокопа, запустив руку йому в волосся і почав пальцем відкривати й закривати повіки.

— Тепер не спіть, розумієте? — сказав він, розглядаючи його зіниці. — Дістанемо книжок і будемо читати. З'їмо що-небудь, вип'ємо келишок вина, і... та не совайтесь! Я вас не вкушу.

— Що зі мною таке? — несміливо запитав Прокоп.

Лікар випростався.

— Ні, тепер уже нічого. Послухайте, звідкіль ви тут узялися?

— Де?

— У Тиниці. Ми підняли вас із підлоги... а звідки ви, голубе, прийшли?

— Я не знаю. Може, з Праги? — почав згадувати Прокоп.

Лікар покрутив головою.

— Поїздом з Праги? З запаленням мозкових оболонок? Ви мали розум? Ви знаєте, що це таке взагалі?

— Що?

— Менінгіт. Сонна форма. А до того ще й запалення легенів. Сорок градусів, га? Друже, з таким не їздять на прогулянки. Знаєте, що? Ану, покажіть швиденько праву руку!

— Та це подряпина, — боронився Прокоп.

— Добра мені подряпина. Зараження крові, розумієте? Як видужаєте, то скажу вам, що ви були... що ви були осел. Пробачте, — промовив він у благородному гніві, — я мало не сказав чогось гіршого. Освічена людина, а того не знає, що має в собі хвороб аж на три смерті. Як ви взагалі трималися на ногах?

— Не знаю, — прошепотів присоромлений Прокоп.

Лікареві хотілось вичитувати йому далі, але він лише пробурмотів щось і махнув рукою.

— А як ви себе почуваєте? Ніби як причинний, так? Немає пам'яті, га? А тут, тут, — він постукав себе' на лобі, — ніби якась кволість, еге ж?

Прокоп мовчав.

— Але ви, пане інженере, не турбуйтесь, — промовив лікар. — Це ще якийсь час триватиме, розумієте? Не смійте втомлювати голову. Не думайте: Все вернеться... поступово. Це лише тимчасове порушення, невеличке ослаблення пам'яті, розумієте? Воно минеться само софою. Розумієте?

Лікар кричав, пітнів, хвилювався. Ніби говорив з глухонімим. Прокоп, уважно дивлячись на нього, спокійно запитав: ...

— То я зостанусь недоумком?

— Ні, ні, — гарячився лікар, — про це не може бути й мови. Але просто... на якийсь час... порушення пам'яті, неуважність, утома та інші подібні ознаки, розумієте? Порушення координації тощо. Треба відпочинку, спокою, нічого не робити. Ви, шановний, дякуйте богові, що взагалі зостались на світі.

— Зостались на світі... — трохи помовчавши, повторив він і гучно висякався в хусточку. — Послухайте, в мене ще не було такого випадку. Ви прийшли сюди в маячні, гепнулися на підлогу, і кінець. — робіть, що хочете. Що було діяти? До лікарні далеко, дівчина над вами розревілась... і взагалі, ви прийшли як гість, до... Їрки, до мого сина, адже ж так? Отож ми й залишили вас тут, розумієте? Вам це не завадило. Але такого кумедного гостя я ще не бачив. Двадцять днів проспати — красно дякую! Коли вам мій колега різав руку, ви навіть і не прокинулись. Тихий пацієнт, слово честі! Ну, та дарма вже. Головне, що небезпека минула. — Лікар голосно ляснув себе по стегнах. — До біса, годі вже спати. Голубе, ви можете заснути назавжди, чуєте? Сто чортів! Ану, трохи постарайтесь перемогти себе! Не спіть! Чуєте?

Прокоп кволо хитнув головою. Він відчував, ніби поміж ним і дійсністю простягається якась пелена, ніби все зникає, мерхне, тихне.

— Андуло, — почув він здалека збуджений голос, — вина, принеси вина!

Чиїсь швидкі кроки, розмова, ніби під водою, і холодна цівка вина вливається йому в горло. Він розплющив очі й побачив над собою схилену дівчину.

— Вам не можна спати, — схвильовано промовляє вона, її довгі-довгі вії тремтять, наче від ударів серця.

— Я більше не буду, — покірно каже Прокоп.

— Глядіть же, шановний! — не вгавав лікар, що стояв у ногах. — Скоро приїде з міста головний лікар на консультацію. Хай побачить, що й ми тут, у провінції, також дещо вміємо, еге? Тримайтесь! — З надзвичайною вправністю він підвів Прокопа і підклав йому під спину подушки. — Так, тепер ви посидьте; а спатимете по обіді, гаразд? Мені треба до приймальні. А ти, Андо, сядь тут, розважай його, інколи ти вмієш торохтіти, як сорока. А коли він захоче спати, — поклич мене. Я йому вже дам раду. — На дверях він ще обернувся і пробурмотів: — Але... я дуже радий, розумієте? Ну, глядіть же мені!

Прокоп,подививсь на дівчину. Вона сиділа віддалік, склавши руки на колінах, і видимо не знала, про що їй говорити. Нарешті підняла голову й розкрила рота; послухаймо, що скаже; та Андула лише засоромилась і схилила голову ще нижче. Видно лише, як довгі вії тремтять над щічками.

— Тато такий запальний, — озвалась вона врешті. — Він звик так кричати... зав од йтися... з пацієнтами...

На жаль, розмова на цьому й скінчилась, зате якраз до речі опинилась у її руках фартушина, і вона її довго, зацікавлено, на всякі лади складала, кліпаючи при цьому вигнутими віями.

— Що це дзеленчить? — запитав Прокоп після довгої паузи.

Вона повернула голову до вікна: у неї гарне, світле волосся, що так і осяває чоло, і соковитий відблиск світла на вогких губах.

— То корови, — відповідає вона з полегкістю. — Там панський двір, знаєте, цей дім також належить до маєтку. У тата є коляска і кінь... Зветься Фріцек...

— Хто?

— А кінь. Ви ніколи не бували в Тиниці? Тут нічого нема. Лише алея й поле... Поки була жива мама, тоді було веселіше; приїжджав сюди наш Ірка... Але він уже з рік не був удома. Посварився з татом і... навіть не пише. У нас заборонено навіть говорити про нього. Ви бачитесь з ним часто?

Прокоп рішуче захитав головою. Дівчина зітхнула й замислилась.

— Він... я не знаю... якийсь чудний. Тільки ходив з руками в кишенях та позіхав... Я знаю, що тут нічого нема цікавого; а проте... Тато такий радий, що ви залишились у нас, — закінчила вона швидко й трохи не до ладу.

Десь надворі хрипко, кумедно кукурікнув молодий півник. І раптом там, унизу, зчинився серед курей переполох; було чути нестямне "ко-ко-ко" і переможний гавкіт песика.

— Гонзик ганяє курей! — Але враз сіла, вирішивши не втручатися в їхню долю.

Запала приємна, ясна тиша.

— Я не знаю, про що говорити, — сказала вона трохи перегодя з невимовно милою простотою. — Хочете, я вам почитаю газету?

Прокоп усміхнувся. А вона вже вернулася з газетою і відважно взялась за передовицю. Фінансова рівновага, державний бюджет, непогашені кредити... Милий, тремтячий голосок спокійно проказував ці

незмірно важливі речі, і Прокопові, що зовсім не слухав, було краще, ніж у глибокому сні.

IX

Тепер уже Прокопові дозволено на якусь годину щодня вставати з ліжка. Але й досі він ще ледве плентається і, на жаль, не дуже щедрий на розмову; хоч ви що йому кажіть, здебільшого відповідає скупо і ніяково, ніби перепрошуючи, посміхається.

Ось хоча б у полудень — надворі лише початок квітня, — сидить він у садочку на лаві. Біля нього волохатий тер'єр Гонзик сміється, роззявивши писок під мокрими настовбурченими вусами, бо, як видно, пишається своїми функціями компаньйона і від радості облизується та мружить очі, коли скалічена Прокопова лівиця погладить його по теплій кошлатій голові.

На той час із приймальні звичайно вибігає лікар. Шапочка в нього раз у раз сповзає з лисини то в один, то в другий бік, він присідає навпочіпки і починає садити городину; короткими товстими пальцями розминає грудки землі і дбайливо стелить постіль для молодих рослин.

Щохвилини він починає дратуватися, щось бурмоче, губить на грядці свою люльку і не може її знайти. Тут Прокоп підводиться і з нюхом детектива (бо читає в постелі детективні романи) прямує просто до загубленої люльки. А Гонзик завзято стріпується.

В цей час Анчі, вона хоче, щоб її називали тільки так, а не Андулою, виходить поливати татові грядки. В правій руці вона несе поливайку, ліва гойдається вільно. Срібний дощик шумить, ллючись на свіжу землю, а як трапиться поблизу Гонзик, і він дістане дощику на спину або на свою веселу дурну голову; тоді він розпачливо заскавчить і кидається під захист до Прокопа.

До приймальні цілий ранок приходять пацієнти. Відкашлюються в чекальні й мовчать, кожне думає лиш про свої страждання. Інколи в приймальні лунає страшний крик, то лікар вириває якомусь хлопчакові зуба. Тут уже Анчі .панічно біжить до Прокопа, бліда, наче в нестямі, нажахано кліпає гарними віями і чекає, поки закінчиться ця страшна операція. Нарешті хлопчина з болісними зойками втікає геть, а Анчі якось недоладно виправдовується в своїй вразливості й боягузтві.

Інша річ, звичайно, коли перед лікаревим домом зупиняється віз, вистелений соломою, і двоє дядьків обережно вносять по сходах тяжко пораненого чоловіка. У нього розтрощена рука, зламана нога або розбита копитом голова; холодний піт спливає по мертвотно-блідому чолі, і він тихо стогне, геройськи стримуючись. На весь дім налягає тоді трагічна тиша; в приймальні тихо вершиться щось страшне; опасиста весела служниця ходить навшпиньках. У Анчі очі повні сліз, і пальці в неї тремтять. Лікар вибігає до кухні, кричить, щоб йому дали рому, вина або води і подвоєною грубістю намагається приховати болісне співчуття. І ще цілий день по тому мовчить і сердито грюкає дверима.

Але в сільських лікарів буває щороку й велике свято, веселий ярмарок: щеплення віспи дітям. Сотні матерів гойдають своїх дітей, що плачуть, ревуть або мирно сплять в натхненнім захваті священного материнства. І в старого лікаря якось поважніше світиться лисина, він зранку ходить без окулярів, щоб не лякати маляток, а його очі переповнені радістю і втомою.

Іншого разу серед ночі лунає дзвінок. Потім гомонять у дверях якісь голоси, лікар свариться, і кучер Йозеф мусить запрягати коні. Це десь у селі, за освітленим віконцем, приходить на світ нова людина. Лікар вертається аж ранком, утомлений, але задоволений, і від нього на десять кроків тхне карболкою. Але тоді Анчі найбільше його любить.

Є ще в домі й інші особи: гладка реготуха Нанда на кухні, вона цілий день співає, бряжчить посудом та регоче. Далі поважний кучер Йозеф з довгими звислими вусами — історик: усе читає історичні книжки й дуже

любить розповідати, наприклад, про гусарські війни або історичні таємниці рідного краю. Далі панський садівник — страшенний бабій; він кожного дня забігає до лікарського садка, щепить там троянди, підстригає кущі, й викликає в Нанди небезпечні напади сміху. Крім них, живе тут згаданий уже кошлатий шалений Гонзик, — він супроводжує Прокопа, ганяє бліх та курей і охоче їздить на козлах лікаревої коляски. А Фріц — це старий, сивуватий, розумний і добродушний кінь, приятель кроликів; погладити його теплі й ніжні ніздрі — надвичайно приємно. Є ще русявий ад'юнкт із панського маєтку, закоханий в Анчі, яка разом з Нандою страшенно з нього кепкує. Є управитель з маєтку, старий лис і злодій, що ходить грати в шахи з лікарем. Той хвилюється, лютує і програє. І ще кілька місцевих жителів, серед них страшенно нудний землемір. Він цікавиться політикою і докучає Прокопові на правах колеги.

Прокоп багато читає, або прикидається, ніби читає. Його вкрите шрамами важке обличчя промовляє небагато, а тим більше про розпачливу таємну боротьбу з порушеною пам'яттю.

Найбільш постраждали останні роки праці; найпростіші формули й процеси вивітрилися з голови, і Прокоп записує на берегах сторінок уривки формул, що виринають у голові, коли він про них найменше думає. Потім бере себе в руки і йде грати з Анчі в більярд, бо це така гра, що при ній багато не говорять. Дівчина теж переймається його твердою, непроникною поважністю, вона грає зосереджено, націлюється з суворо зведеними докупи бровами, та куля ніби навмисне котиться кудись убік, і тоді вона здивовано розкриває рота і вогким язичком показує їй справжній шлях.

А вечори біля лампи! Найбільше всякої всячини набалакує лікар, ентузіаст-природознавець без ніяких знань. Особливо його чарують найновіші проблеми й таємниці: радіоактивність, нескінченність простору, електромагнітна енергія, теорія відносності, походження матерії, вік людства. Він переконаний матеріаліст і саме через це відчуває таємний солодкий жах перед нерозв'язними проблемами. Іноді

Прокоп не витримує і виправляє бюхнерівську наївність його поглядів. Тоді старий лікар слухає просто-таки побожно й починає незмірно поважати Прокопа, особливо тоді, коли перестає його розуміти, скажімо, в потенціалі резонансу або в квантовій теорії. Анчі — ця просто сидить, зіпершись підборіддям на стіл, для такої пози вона, щоправда, вже трохи завелика, але відколи померла мама, очевидно, забула дорослішати. Вона й не кліпне, все дивиться великими очима то на батька, то на Прокопа.

А ночі, ночі тут мирні й безмежі, як усюди на селі. Часом у корівні забряжчить ланцюг, часом близько або далеко завалують собаки; промайне по небу падуча зірка, весняний дощ зашумить у садку або зі срібним звуком закапають крапельки з крану садової колонки. Чиста, глибинна прохолода лине в розчинене вікно, і ти засинаєш блаженним сном без сновидінь.

X

Отож усе йшло на лад; день за днем до Прокопа помалу верталось життя. Тільки ще паморочилося в голові, і він ходив ніби сонний. Проте залишалось тільки подякувати лікареві і поїхати собі.

Якось по вечері він хотів про це сказати, але, як на те, всі мовчали, ніби води в рот набравши. А потім старий лікар узяв Прокопа під руку і провів до приймальні; після розмови про те, про се він збентежено-грубо сказав, що Прокоп не повинен від'їжджати, хай краще відпочиває, що хвороба ще не зовсім минула, і взагалі, хай він залишається, та й годі. Прокоп кволо боронився, бо й справді, він ще не почував себе зовсім добре і трохи тут розпестився. Словом, про від'їзд не було поки що мови.

Щодня по обіді лікар зачинявся в приймальні.

— Заходьте до мене посидіти, — сказав він якось Прокопогі мимохідь. Отож Прокоп зайшов і застав його коло всіляких пляшечок, ступочок і порошків.

— Знаєте, тут у нас нема аптеки, — пояснив лікар, — і я мушу сам готувати ліки. — Він тремтячими товстими пальцями відважував якийсь порошок на ручних терезах.

Рука в нього була тверда, терези весь час гойдались і крутились, а він хвилювався, сопів, і в нього на носі дрібними краплинками виступав піт.

— Що ж, як я недобачаю, — виправдовував він незграбність своїх старих пальців.

Прокоп з хвилину дивився, потім, не сказавши нічого, взяв у нього з рук терези. Стук, стук — і порошок одважено з точністю до міліграма. І так другий, третій. Чутливі терезки аж танцювали в Прокопових руках.

— Диви, диви, — чудувався лікар і збентежено розглядав Прокопові руки, розбиті, вузлуваті, з товстими покаліченими суглобами, поламаними нігтями й куксами замість кількох пальців.

— Е, голубе, які-бо у вас спритні руки!

Незабаром Прокоп розтирав якусь мазь, відмірював краплі і нагрівав пробірки. Лікар сяяв і наліплював ярлички. За півгодини він впорався з ліками, і ще лишилось чимало порошків про запас. А через кілька днів Прокоп уже легко читав лікареві рецепти і мовчки виконував роль провізора. Bon!

Якось надвечір лікар порпався в садку на одній з грядок.

Раптом у будинку пролунав страшенний вибух, і з брязканням посипались шибки. Лікар кинувся в дім і в коридорі зіткнувся з переляканою Анчі.

— Що сталося? — скрикнув він.

— Не знаю, — відповіла вона. — Це в приймальні...

Лікар побіг у приймальню і побачив Прокопа, що рачки збирав на підлозі череп'я й клапті паперу.

— Що ви тут накоїли? — скрикнув лікар.

— Нічого, — винувато відповів Прокоп, встаючи. — Луснула пробірка.

— А бодай вам! — гримнув лікар і раптом затнувся; у Прокопа з лівої руки дзюрком текла кров. — Що це? Вам відірвало пальця?

— Та ні, лише вдряпнуло, — запротестував Прокоп, ховаючи руку за спину.

— Покажіть, — крикнув старий лікар і потяг Прокопа до вікна. Півпальця висіло на самій шкірці. Лікар кинувся до шафи по ножиці і в прочинених дверях побачив Анчі, бліду як смерть. — Чого тобі тут треба? — накинувся він. — Марш відсіль! — Анчі і не ворухнулась, вона тільки притискала руки до грудей, і здавалось, ось-ось зомліє.

Лікар вернувся до Прокопа; спершу він щось там зробив ваткою, а потім клацнули ножиці.

— Світла! — крикнув він до Анчі.

Вона рвонулась до вимикача й засвітила світло.

— Не стій тут! — кричав старий, вмочаючи голку в спирт. — Нічого тобі тут робити? Подай нитки!

Анчі скочила до шафки і подала йому ампулку з нитками.

— А тепер іди.

Але Анчі подивилась на Прокопову спину і зробила зовсім інше: підступивши ще ближче, схопила обома руками його поранену руку, і стала підтримувати її. Лікар саме мив руки. Обернувшись, він хотів знову нагримати на неї, але натомість пробурмотів:

— Так, тепер міцно держи. І більше до світла!

Анчі заплющила очі й тримала. А коли стало тихо і було чутно лише лікареве сопіння, вона наважилась розплющити очі й побачила, що там, де працював батько, все закривавлене й гидке. Вона глянула на Прокопа; він дивився в інший бік, обличчя в нього сіпалось від болю. Анчі тремтіла, ледве стримувала сльози; їй було млосно.

Тим часом Прокопова рука розбухала: сила вати, батисту Більрота і, мабуть, з кілометр бинта; врешті виросла величезна біла куля. Анчі все тримала, коліна в неї тремтіли, їй здавалось, що ця страшна операція ніколи не скінчиться. Раптом їй запаморочилось у голові, і вона почула, як батько сказав:

— На, швидше випий!

Вона розплющила очі й побачила, що сидить у приймальному кріслі, що батько подає їй склянку з якимсь напоєм, за батьком стоїть Прокоп, усміхається й ховає на грудях перев'язану руку, схожу на величезний пуп'янок.

— Випий, — наполягає батько, всміхаючись.

Вона випила й закашлялась; то був міцнющий коньяк.

— А тепер ви, — сказав лікар і подав склянку Прокопові.

Прокоп, трохи блідий, мужньо чекав нагінки. Нарешті випив сам лікар і, відкашлявшись; промовив:

— То що це ви, власне, тут скоїли?

— Спроба, — відповів Прокоп, винувато посміхнувшись.

— Що? Яка спроба, з чим?

— Та просто... я хотів дізнатися, чи вийде що з хлориду калію.

— Що саме?

— Вибухівка, — прошепотів Прокоп з покорою грішника.

Лікар глянув на його забинтовану руку.

— Ну й маєте по заслузі! Вам ще могло відірвати руку! Болить? Це вам наука, так вам і треба, — кровожерливо заявив він.

— Тату, дай йому спокій, — озвалась Анчі.

— А тобі тут що за діло? — пробурчав лікар і погладив її рукою, що пахла карболкою та йодоформом.

Відтоді лікар носив ключі від приймальні в кишені. Прокоп замовив собі купу наукових книжок, ходив з рукою на перев'язі і читав цілі дні.

Вже цвітуть черешні, липке молоде листя виблискує на сонці, золоті лілеї розкривають важкі пуп'янки. По садку ходить Анчі зі своєю подругою, обійнявшися з нею за стан; обидві сміються, потім про щось шепочуться, червоніють від сміху й починають цілуватись.

Уперше після довгих років Прокоп знов відчуває в тілі блаженство. З тваринною насолодю віддається сонцю і мружить очі, щоб відчути, як шумить кров у його тілі. Зітхне й сідає до роботи. Але йому хочеться бігати, він блукає далеко по околицях, палко віддається радості життя. Іноді зустріне Анчі дома чи в садку і пробує про щось заговорити з нею. Анчі лукаво на нього поглядає і не знає, що сказати. Але й Прокоп теж не знає. Йому краще бути на самоті, тоді він почуває себе певнішим.

Читаючи, він помітив, що багато чого занедбав; наука пішла далеко вперед і в іншому напрямі, часто йому доводилось наново відшукувати орієнтири, а головне — він боявся згадувати свою власну працю, бо почував, що в тій царині найдужче постраждала його пам'ять. Він працював, як віл, або мріяв. Мріяв про нові лабораторні методи, але не менш вабили його сміливі й тонкі підрахунки теоретиків; він гнівався сам на себе, коли грубий мозок його нездатний був розщепити тоненьку волосинку проблеми. Він знав, що його ‘лабораторна "деструктивна хімія" відкриває найдивовижніші перспективи в теорії будови речовини; натрапляв на несподівані співвідношення, але швидко губив їх в занадто незграбних міркуваннях. Спересердя кидав усе і заглиблювався в якийсь дурний роман; але й там його переслідувала одержимість лабораторного вченого: замість слів він читав самі хімічні знаки; то були божевільні формули речовин, що складалися з досі незнаних елементів; вони тривожили його навіть у сні.

XI

Тієї ночі снилось йому, що він вивчає вельми вчену статтю в журналі "The Chemist" . Він спіткнувся об формулу "AnCi" й не міг їй дати ради. Довго думав, кусав пальці, коли раптом зрозумів, що це — ім'я Анчі. Аж зирк, вона тут, посміхається до нього, заклавши руки за голову. Він

підійшов до неї, схопив її в обійми й почав цілувати й кусати їй губи. Анчі відчайдушно обороняється коліньми й ліктями, а він брутально стискає її, однією рукою зриваючи з дівчини сукню і розриваючи її на довгі смужки. Ось уже він відчуває долонями молоде тіло Анчі; вона скажено вивертається, волосся впало їй на обличчя, — і ось... вона слабіє і тихне. Прокоп кидається до неї, але знаходить під руками лише смужки тканини; він їх шматує, рве, хоче скинути і прокидається.

Йому стало нестерпно соромно за свій сон; він тихенько одягся, сів до вікна і став чекати світанку.

Немає різкої межі поміж ніччю і днем; лиш небо трошки поблідне, а вже в повітрі лине сигнал — це й не світло, і не звук, але він наказує природі; прокидайся! І тоді настає ранок ще посеред ночі. Кукурікають півні, ворушиться в стайні худоба. Небо блідне, як перламутр, розсвічується і ледь рожевіє. На сході з'являється перша червона смуга; "чіліп-чіліп-ятіті, пію-пію-я", — щебечуть пташки, і перший чоловік не поспішаючи йде до своєї роботи.

Наш учений теж сів до праці.

Довго він кусав ручку, поки зважився написати перші слова, бо це буде велика річ, підсумок дослідів і міркувань за дванадцять років, — праця таки справді оплачена кров'ю. Звичайно, це буде лише начерк, чи скоріше фізична філософія, або поема, або символ віри. Це буде картина світу, створена з чисел.і рівнянь. Проте цифри астрономічної системи визначатимуть щось інше, ніж велич світу; вони вираховують нетривкість, руйнівні властивості матерії.

Все, що існує, це інертна, зачаєна вибухівка; Але хоч який би був індекс її інерції, він є лише незначною часткою індексу її вибухової сили. Все, що діється, зоряний дух і телурична праця, всіляка ентропія і навіть кипуче, ненаситне життя, — все це лише поверхово, частково обмежує і зв'язує ту вибухову силу, що зветься матерією. Знайте ж, що пута, які її

зв'язують, це не більш як павутинки на руках і ногах заснулого титана. Дайте мені змогу порвати їх — і я струсну земну кору і жбурну Юпітера на Сатурна . А ти, людство, — лише ластівка, що працьовито виліпила гніздо під дахом космічного порохового складу; цвіріньkаєш собі при сході сонця, в той час як під тобою дуднить потенціал страхітливого вибуху...

Звичайно, про такі речі Прокоп не писав; вони були для нього потаємною мелодією, що окрилювала важкі фрази наукового викладу. Він бачив більше фантазії в голій формулі і осяйної краси — в числовому виразі. Отже, він писав свою поему в знаках, числах, жахливим жаргоном учених.

Снідати він не вийшов. Тоді Анчі занесла йому молока. Він подякував їй; при цьому згадав свій сон і якось не посмів на неї глянути. Вперто дивився в куток; а проте хто його зна, як воно виходило, що він бачив кожну золоту волосинку на її голих руках; ніколи він так виразно їх не помічав.

Анчі стояла близенько.

— Будете писати? — якось невпевнено запитала вона.

— Буду, — буркнув він і подумав, що б вона сказала, коли б ось так зненацька він поклав голову їй на груди.

— Цілий день?

— Цілий день.

Вона, може, і відступила, глибоко ображена; але в неї тверді, маленькі перса, про що вона, мабуть, і сама не здогадується. Зрештою, що йому до цього!

— Вам нічого не треба?

— Ні, нічого.

Все йде по-дурному; йому хочеться вп'ястися зубами їй у руку, чи що. Жінка ніколи не знає, як вона хвилює чоловіка.

Анчі здвигнула плечима, трохи ображена.

— Ну що ж, гаразд, — промовила і вийшла.

Прокоп устав, почав ходити по кімнаті; він злився на себе й на неї, а головне — минулась охота писати. Хотів зібрати докупи думки, але це йому ніяк не вдавалось. Розстроєний, він ходив від стіни до стіни з регулярністю маятника. Годину, дві години. Внизу бряж чать тарілки, готуються до обіду. Він знову сів де своїх паперів і поклав голову на долоні. За хвилину ввійшла служниця й принесла йому обід.

Він віддав їжу майже неторкнутою і в поганому настрої ліг на ліжко. Вже ясно видно, що він їм надокучив, як і вони йому, і що треба від'їжджати. Так, зразу ж, на другий день. Він укладав якісь плани на прийдешню працю, не знати чого йому було соромно і гірко, і врешті від цього всього заснув як убитий. Прокинувся пізно пополудні, з неприємним почуттям у душі, із якимись гнилими лінощами в тілі. Тинявся по кімнаті, позіхав і не відомо чого досадував. Уже стемніло, а він і не засвітив.

Служниця принесла йому вечерю. Вечеря так і захолонула, а він усе прислухався, що робиться внизу. Виделки дзенькали, лікар щось бурчав і невдовзі по вечері пішов, сильно грюкнувши дверима. Стало тихо.

Певний, що нікого не зустріне, Прокоп зібрався і вийшов у садок. Тепла, ясна ніч. Вже цвіте бузок і жасмин. Волопас широко розгортає на

небі свої зоряні обійми; тиша, поглиблена далеким гавкотом собак. До кам'яної огорожі прихилилося щось світле. Це, звичайно, Анчі.

— Чудова ніч, правда ж? — промовив він, аби щось сказати, і сперся на мур обіч неї.

Анчі — нічого, лише відвертає обличчя, а її плечі якось неспокійно сіпаються.

— Це Волопас, — приязно заговорив Прокоп. — А над ним... Дракон і Цефей, а он — Кассіопея, оті чотири зірки. Погляньте вище.

Анчі відвертається й витирає очі!

— А оця, ясна, — нерішуче каже Прокоп, — то Поллукс, бета в сузір'ї Близнят. Ви не сердьтесь на мене! Мабуть, я здався вам грубим, так? Я... мене щось мучило, розумієте? Не зважайте на це.

Анчі глибоко зітхнула.

— А як називається... он та? — озвалась вона тихим тремтливим голосом. — Ота, найясніша, внизу?

— Це Сіріус із сузір'я Великого Пса. Називається ще Альгабор. А ген ліворуч — Аркутур і Спіка. Он упала зірка, ви бачили?

— Бачила. Чого ви на мене вранці так сердились?

— Я не сердився. Я, мабуть... інколи... трохи різкий. Моє життя було суворе, знаєте, дуже суворе; завжди сам... і такг ніби на передньому краї. Навіть не вмію як слід розмовляти. Я хотів сьогодні... написати щось гарне... таку наукову молитву, щоб кожен її зрозумів; я думав... Її вам прочитати, і ось бачите, всі наміри вже засохли, і мені стало

соромно... свого піднесення, так ніби це була слабкість. І взагалі — говорити про себе... Я так зачерствів... Уже навіть сивію.

— Але ж вам це до лиця, — прошепотіла Анчі. Прокопа здивував такий хід розмови.

— Ну, знаєте, — сказав він збентежено, — це не дуже приємно. Вже пора б... вже пора б звозити свій урожай додому. Що б то вже інший зробив з моїми знаннями! А я не маю нічого, йічогісінько. Я тільки "berühmt" , "célèbce" і "highli esteemed" , але й про це ніхто... у нас не знає. Бачте, я гадаю, що мої теорії досить примітивні, теоретик з мене поганий. Але мої винаходи чогось варті. Мої екзотермічні вибухівки... діаграми... і атомні вибухи... це не абищиця. А опублікував я ледве десяту частину з того, що знаю. Що б із цього хтось інший зробив! Я вже... й не розумію їхніх теорій. Вони такі витончені, дотепні... а мене це лише бентежить. Я — кухонний дух. Дайте мені понюхати якусь речовину, і я зразу скажу, що з нею робити. Але зробити філософські й теоретичні висновки — цього я не вмію. Я знаю лише факти, я їх роблю, це мої факти, розумієте? А проте... я за ними відчуваю якусь правду; велику правду, що все змінить... коли вибухне. Але ця велика правда — в фактах, а не в словах. Ось чому потрібні факти, хоча б відірвало й обидві руки!..

Анчі, прихилившись до муру, ледве дихала. Ніколи досі цей похмурий чоловік стільки не говорив, а головне, не говорив ніколи про себе. Він натужно боровся зі словами, його розбирала велика гордість і водночас утома та скромність; коли б навіть говорив він інтегралами, то Анчі розуміла б, що перед нею він відкриває все найінтимніше, наболіле.

— Але це найгірше, найгірше, — говорив Прокоп. — Інколи... а тепер особливо... все це мені здається нерозумним і нікчемним. Навіть і ота кінцева правда... і взагалі, все. Ніколи раніше зі мною такого не було. Нащо і для чого? Може, розумніше піддатися... просто піддатися цьому всьому, — він показав навколо рукою, — життю. Чоловік не повинен бути щасливий, це розм'якшує його, розумієте? І тоді йому все інше здається

зайвим, малим і... безглуздим. Найбільше... найбільше творить людина з розпачу. З туги, з самотності. Тому що тоді її ніщо не задовольняє. Я працював як несамовитий. Але тепер, тепер я став щасливий. Тут я побачив, що, мабуть... є щось краще за мислення. Тут просто живеш... і бачиш, як це чудово... просто жити. Як ваш Гонзик, як кіт, як курка. Кожна тварина вміє... а мені здається, що я досі ще й не жив. І ось так... я вдруге втратив дванадцять літ.

Його покалічена і бозна-скільки разів зшивана права рука тремтіла на мурі. Анчі мовчала, і в темряві видно було її довгі вії, вона спиралась ліктями на муровану огорожу й дивилась на зорі. Раптом у кущах щось зашелестіло, і Анчі так злякалась, що аж припала до Прокопова плеча.

— Що це?

— Нічого. Певне, куниця. Підкрадається до курника по курчат.

Анчі знерухоміла, її молоді перса пружно притискаються до Прокопової руки; про це вона, мабуть, і сама не знає, але Прокоп це відчуває надто добре; він боїться ворухнути рукою, по-перше, щоб Анчі не подумала, що він навмисне тримає її там, а по-друге, щоб дівчина не змінила пози. Дивно, але ця поза виключає у нього можливість говорити далі про себе й про втрачене життя.

— Ніколи, — мимрить він тремтячим голосом, — ніколи я не був такий радий... такий щасливий, як тепер. Ваш батько — найкраща людина в світі, а ви... ви така молода...

— Я гадала, ви мене вважаєте... за надто дурну, — каже Анчі тихо й щасливо. — Ніколи ви зі мною так не говорили.

— Так, справді, ніколи, — пробурмотів Прокоп.

Обоє замовкли. Він відчув, як підіймаються і опускаються її груди; у нього мороз пробіг поза шкірою; він затамував дух, і вона, здавалось, не дихала, стоячи в тихому заціпенінні, дивлячись нерухомими очима в простір. Ах, погладити б її, пригорнути! Ох, перший доторк, несвідоме й гаряче тремтіння! Чи спіткала коли тебе пригода більш п'янлива, ніж ця довірливість, віддана й покірна? Похилена квітко, тіло несміливе й ніжне, коли б ти зцало, яку солодку знемогу приносиш цій твердій, мужній руці, що, не рухаючись, стискає тебе і голубить. Коли б... коли б... пригорнути тебе... Анчі відхилилась найзвичайнішим рухом. Ох, дівча, ти й справді ні про що не знало!

— На добраніч! — каже тихо Анчі. Її обличчя бліде й невиразне. — На добраніч! — повторює вона трохи зніяковіло й подає йому руку; подає кволо, повільно, ніби надламана чимось, і широко розплющеними очима дивиться кудись убік.

Невже вона хоче ще побути з ним? Ні, йде вже, вагаючись; потім стала, рвучи на шматочки якийсь листок. Що ж їй іще сказати?

— На добраніч, Анчі, хай вам сняться кращі сни, ніж мені.

О, йому не можна зараз іти спати. Прокоп лягає на лаву і кладе голову на долоні. "Нічого, нічого тут не сталося... такого; було б ганебто думати зразу хто зна про що. Анчі чиста й несвідома, як телятко, досить уже про це; адже я не юнак".

Коли враз засвітилось на другому поверсі вікно. Це Анчина спальня.

У Прокопа закалатало серце. Він знає, що ганебно туди нишком дивитись; як гість, він не повинен цього робити. Пробує нарешті кашлянути, щоб вона почула його, але це якось не вдається. І він сидить мов статуя і не може відвести очей від золотого вікна. Анчі там ходить, нахиляється край вікна і дивиться в темряву, заклавши руки за голову, — якраз у такій позі вона й приснилась йому. Тепер би саме до неї

озватися — чому він цього не зробив? Ні, вже пізно, Анчі відвертається, йде геть, та ні, сидить спиною до вікна і, мабуть, роззувається, дуже повільно й замислено; ніколи не мріється краще, як з черевиком у руці. Мабуть, уже час і зникнути; але замість цього він, стає на лавку, щоб краще бачити. Анчі вертається вже без ліфчика. Підводить голі руки й виймає шпильки. Ось хитнула головою, і цілий потік волосся розливається по плечах; увесь цей пишний урожай вона раптом перекидає через лоб і чеше гребінцем та щіткою, і голова стає схожа на цибулину; це, очевидно, дуже смішно, бо Прокоп, безсоромник, аж сяє.

Анчі, біла діва, стоїть з похиленою головою і заплітає волосся в дві коси; очі опустила і щось шепоче; чогось засміялась, засоромилася, знизала плечима; обережно, зараз зсунеться бретелька сорочки. Анчі глибоко замислюється і з якоюсь насолодою гладить біле плече, здригнулась від холоду, бретелька зовсім спадає, і світло гасне.

Ніколи я не бачив нічого яснішого, нічого кращого і яснішого за це освітлене вікно.

XII

Уранці він її застав, коли вона мила в ночвах Гонзика. Песик розпачливо стріпував воду, але Анчі, на це не зважала, тримала його за кудли й завзято милила. Гонзик усю її спереду забризкав, але вона тільки посміхалась.

— Стережіться, — крикнула Прокопові ще віддалік, — бо й вас забризкає!

Дічина була схожа на молоду захоплену матір; ой боже, яке все просте і ясне на цім сонячнім світі!

Навіть Прокоп не зміг байдикувати. Згадавши, що зіпсувався дзвоник, він заходився лагодити батарею. Саме обшкрябував цинкову

пластинку, коли до нього тихенько підійшла Анчі з мокрими руками й засуканими по лікоть рукавами, — прала білизну.

— А воно не вибухне? — запитала стурбовано.

Прокоп усміхнувся. Вона також засміялась і бризнула на нього змилинами, але відразу ж підійшла з поважним виразом і стерла ліктем бризки мила йому з чуприни. О, вчора б вона на це не наважилась.

Ополудні Анчі винесла з Нандою кошик випраної білизни в садок — вибілювати.

Прокоп з полегкістю закрив книжку: не можна ж дозволити щоб дівчина тягала важку поливайку. Він забирає в неї поливайку й починає кропити білизну. Густа мжичка з поливайки весело шурхотить по широких скатертинах і білих покривалах, по широко розстелених рукавах чоловічих сорочок, шумить, дзюркотить і утворює затоки та озера. Прокоп біжить покропити й білі дзвони спідниць та інші цікаві речі, але Анчі вириває в нього поливальницю й кропить усе те сама. Тоді Прокоп сідає на траву, з насолодою вдихає вогкі пахощі й розглядає Анчині спритні, гарні руки. "Сой де теой тоса дойєн, — побожно згадав він, — Себас м'ехей ейсороонта. Я з подивом дивлюсь на тебе..." Анчі сідає до нього на траву.

— Про що ви думаєте?

Вона мружить очі, в яких світиться радість, червоніє й бозна від чого почуває себе щасливою. Рве повну жменю трави, щоб кинути йому в чуприну, але й тепер чомусь почуває якийсь шанобливий острах перед цим приборканим героєм.

— Ви були в кого-небудь закохані? — несподівано питає вона і швидко одвертається.

Прокоп сміється.

— Був. Та й ви, мабуть, були?

— Тоді я ще була дурна, — шепоче Анчі й мимохіть червоніє.

— Студент?

Анчі лише киває головою й кусає стеблину.

— То були дурниці, — каже вона швидко. — А ви?

— Якось зустрів дівчину, що мала вії такі, як у вас. Можливо, що була схожа на вас. Продавала рукавички, чи що.

— І що ж далі?

— Нічого. Коли я пішов туди вдруге, щоб купити рукавички, її там уже не було.

— А... вона подобалась вам?

— Подобалась.

— І ніколи ви її...

— Ніколи. Тепер мені рукавички робить... бандажист.

Анчі зосереджує свою увагу на землі.

— А чому... ви завжди від мене ховаєте руки?

— Тому... тому, що вони такі покалічені, — мовив Прокоп і аж почервонів, бідолаха.

— Але ж це якраз і гарно, — прошепотіла Анчі з опущеними очима.

— Об-і-і-і-дати! Об-і-і-дати! — покликала Нанда з порога.

— Боже, як швидко, — зітхнула Анчі й дуже неохоче підвелася.

По обіді старий лікар ліг подрімати, лише так собі, на хвилинку.

— Знаєте, — виправдовувався він, — я вранці натомився, як віл. — І зразу ж почав рівномірно хропти.

Прокоп й Анчі всміхнулись одне до одного очима і навшпиньках вийшли; навіть у садку розмовляли тихо, ніби шануючи його сон після ситного обіду.

Прокоп мусив розказувати про своє життя. Де народився й де ріс. Розповідав, як побував в Америці і скільки злиднів зазнав, що де робив. Йому було приємно згадувати про все життя; на диво, було воно складніше й цікавіше, аніж сам він гадав; про багато дечого й промовчав, ну, особливо про деякі сердечні справи, бо, по-перше, це не має такого значення, а по-друге, як відомо, кожний чоловік має про що змовчати. Анчі була тиха, як вода; їй здавалося смішним і дивовижним, що Прокоп також був колись дитиною, і хлопцем, і взагалі кимсь іншим, не схожим на цього буркотливого й дивного чоловіка, з яким вона почуває себе так, ніби маленька. Тепер би вже вона не боялась доторкнутись до нього, зав'язати краватку, причесати чуба, і взагалі... Вона ніби вперше побачила його товстий ніс, пошерхлі губи, суворі, тьмяні, з кривавими прожилками очі; їй це видалось незмірно дивним.

Та ось настала її черга розповідати про своє життя. Вона вже розкрила рота й набрала повітря, але нараз засміялась. Скажіть, що

можна розповісти про непримітне життя, і то такому чоловікові, що одного разу був уже дванадцять годин засипаний землею, що побував на війні, в Америці і невідь де ще?

— Я нічого не знаю, — щиро призналась вона.

А хіба таке "нічого" не варте всього життєвого досвіду чоловіка?

Вечоріє. Вони вдвох ідуть стежкою по осяяному сонцем полю. Прокоп мовчить, а Анчі слухає, Анчі гладить рукою вусате колосся. Вона торкається до Прокопа плечем, притишує ходу, затримується, потім знову йде швидше, випереджає його, рве колоски, охоплена якоюсь потребою нищити. Ця сонячна самота їх уже обтяжує і нервує.

"Не треба було йти сюди", — думають обоє потай і, збентежені, ведуть безладну, уривчасту розмову. Нарешті мета прогулянки: між двома старими липами стоїть капличка. Вже пізня година, починають співати пастухи. Ось лавка для подорожніх, вони сіли і якось іще більше притихли. Якась жінка молилась навколішки біля каплички, певне, за свою родину. Ледве вона відійшла, як Анчі підвелась і стала на її місце. Було в цьому щось безмежно жіноче. Прокоп почував себе хлопчаком перед зрілою простотою цього предвічного побожного жесту. Анчі нарешті встала: якась поважна, примирена, ніби на щось наважилась, ніби щось пізнала і щось несла в собі, — якийсь тягар; замислена, хтозна-чим змінена; лише коротко відповідала солодким і глухуватим голосом, коли у вечірньому присмерку йшли вони стежкою додому.

За вечерею обоє мовчали, можливо, думали про те, щоб старий швидше пішов читати газету. А він бурчав і приглядався до них крізь окуляри. Йому здалося, що тут щось негаразд, не в порядку. Це тривало аж надто довго, та раптом озвався дзвінок, і чоловік з Седмідолі чи з Льготи попросив лікаря поїхати до породіллі. Виклик не дуже потішив старого лікаря, він навіть забув полаятися. Вже з саквояжем в руках він зупинився на дверях і сухо сказав:

— Іди спати, Анчі.

Вона мовчки встала й почала прибирати зі столу. Довго, дуже довго була десь на кухні. Прокоп нервово курив і вже хотів піти, аж вона вернулась, бліда, ніби її морозило, і промовила, геройськи перемагаючи себе:

— Хочете зіграти в більярд?

Це означало, що в садок вона сьогодні не вийде.

Партія була препогана; Анчі грала незграбно, штовхала кулі абикуди, забувала, що грає, і ледве відповідала. А коли один раз особливо незручно вдарила, Прокоп став її показувати, як треба було вдарити: трошки правіше, під низ, і все було б добре. Показуючи, вій узяв її за руку. Враз Анчі рвучко обернулася, глянула похмуро йому в лице, кинула кий додолу і втекла.

Що він мав робити? Він метався по кімнаті, курив, сердився. "Ех, дивне дівча! Але чого все це так бентежить і мене самого? Ці наївні губи, ясні, такі близькі очі, обличчя ніжне й гаряче... Що ж, хіба я кам'яний? Хіба ?же такий гріх — приголубити це личко, поцілувати, ах, погладити ці рожеві щічки, торкнутися волосся, ніжного волоссячка над юною шиєю (не кам'яний же я!), попестити, обійняти, поцілувати обережно й побожно? Дурниці, — сердився Прокоп, — я — старий осел! Як мені не соромно — така дитина, вона про це й не думає, і не думає... Добре..."

Цю спокусу Прокоп переборов наодинці з собою, але це йому не так легко далося. Побачили б ви, як стоїть він перед дзеркалом з покусаними до крові губами й похмуро, гірко перебирає, лічить свої роки.

Йди спати, старий парубче, йди; ти мало не набрався сорому, мало тебе не висміяло дурне, молоде дівча, і цього досить. Сяк-так заспокоївшись, Прокоп подався нагору, до своєї спальні; його Лише гнітило, що він мусить пройти повз кімнатку Анчі. Він ішов навшпиньки. Мабуть, уже спить дитина. І раптом зупинився із схильованим серцем. Андині... двері... не причинені. Навіть зовсім відчинені, і в кімнаті темно. Що це значить? Аж тут долинуло до нього з кімнати щось схоже на ридання.

Його поривало кинутись туди, але щось сильніше зіпхнуло його зі сходів униз, в садок. Він стояв у темній гущавині й притискав руку до серця, що калатало, як на сполох. Добре, що хоч не зайшов туди! Анчі, напевне, стоїть на колінах, напівроздягнена, і плаче, припавши до подушки, — чого, невідомо. А якби був увійшов — що тоді? Приклякнув би коло неї і просив би, щоб не плакала. Погладив би по легкому, розпущеному волоссі. Боже, нащо вона залишила відчинені двері?

Аж ось легка тінь вислизнула з дому й попрямувала в садок. Це Анчі; вона не роздягнена, і волосся в неї не розпущене; руки притискує до скронь, притискує холодні руки до гарячого чола і схлипує: це вже затихає плач. Проходить повз Прокопа і ніби його не бачить, але дає йому місце праворуч, біля себе; не чує, не бачить, але й не борониться, коли він бере її під руку й веде до лави. Він хоче її якось утішити (але в чому, хай йому абищо?). Аж раптом — бац, голова її впала йому на плече, знову конвульсивне ридання, плач, і серед схлипів та шморгання носом вона промовляє: "Це нічого". Прокоп її обіймає рукою, ніби рідний дядько, і безпорадно щось бурмоче, що вона хороша й страшенно мила; схлипи тають у довгих зітханнях (він відчуває десь під пахвою їх гарячу вологу, і вже все гаразд. О ночі, небеснице, ти знімаєш тягар з грудей і розв'язуєш неповороткий язик; підносиш, благословляєш і окрилюєш тихотрепетне серце, серце сумне і мовчазне; спраглим даєш пити зі своєї безмежності. У просторі, в якійсь точці, що зникає десь між Полярною зорею і Південним Хрестом, Центавром і Лірою, відбувається оця зворушлива подія; якийсь собі чоловік без жодної причини відчув себе раптом єдиним охоронцем і батьком дівчинки з заплаканим личком;

він гладить її по голові й говорить — що саме? Що він такий щасливий, такий щасливий, що так кохає, так страшенно кохає цю істоту, що схлипує й шморгає носом у нього на плечі, що він нікуди звідси не поїде і таке інше.

— Я не знаю, що зі мною сталося, — схлипує й зітхає Анчі. — Я... я так хотіла з вами ще... поговорити...

— А чого ви плакали? — буркнув Прокоп.

— Бо ви довго не йшли, — лунає несподівано у відповідь.

В Прокопові щось слабне — воля, чи що.

— Ви... ви мене любите? — ледве спромігся він спитати, і голос у нього зривається, наче в чотирнадцятирічного підлітка.

Голівка, схована у нього під пахвою, енергійно, рішуче киває.

— Мабуть, мені... треба було до вас зайти? — шепче Прокоп збентежено.

Голівка рішуче заперечує.

— Тут... мені краще, — шепоче Анчі за хвилинку. — Тут так гарно!

Ніхто, мабуть, не розуміє, що є гарного в шорсткому чоловічому піджаку, від якого тхне тютюном і потом; але Анчі ховає в нього обличчя і нізащо в світі не хоче обернути його до зірок, така вона щаслива в цьому темному, пропахлому сховищі. Її волосся лоскоче Прокопові під носом і якось особливо гарно пахне. Прокоп гладить її похилені плечі, гладить її молоденьку шию і груди і знаходить лише тремтячу покірність; тоді він забуває про все, хапає рвучко, грубо її голову і хоче

поцілувати в мокрі вуста. Але Анчі шалено пручається, вона просто терпне від жаху і все шепоче: "Ні, ні, ні!" — і знову ховає обличчя йому на грудях, він чує, як калатає її сполошене серце. І раптом Прокоп зрозумівг це ж її перший поцілунок!

Йому самому стає соромно, і він лише ніжно гладить її волосся, не наважуючись на щось більше: це можна, це можна. Боже але ж вона ще зовсім дитина, ще дурненька дитина! А тепер ні слова, ані словечка, щоб і подихом не торкнутися неймовірної дитинності цієї білої, вже великої телички: жодної думки, яка б грубо пояснювала бентежні почуття цього вечора. Та він і сам не знав, що говорить; ведмежа мелодія, жодного синтаксичного зв'язку. Вони згадували зорі, кохання, бога, мовили про чудову ніч і про якусь оперу, якої назву й зміст Прокоп нізащо не міг згадати, але звуки скрипок і голоси п'янко звучали в ньому. Часом йому здавалося, що Анчі заснула, тоді він замовкав, аж поки знову відчував на плечі її блаженний віддих. Потім Анчі сіла рівно, склала руки на колінах і замислилась.

— Я не знаю, не знаю, — солодко говорила вона, — мені аж не віриться...

По небу світлою смужечкою падає зірка. Пахне жасмин, сплять пуп'янки півонії, якийсь божественний легіт шелестить у кронах дерев.

— Я б хотіла так і залишитись тут, — шепоче Анчі. І ще раз довелося Прокопові в німій боротьбі перемагати спокусу.

— На добраніч, Анчі, — ледве спромігся він сказати. — Коли... коли вернеться ваш тато...

Анчі слухняно встала.

— На добраніч, — промовила вона й завагалась; так стояли вони одне навпроти одного й не знали, що робити.

Анчі була бліда, схвильовано кліпала очима і, здавалось, хотіла зважитись на якесь геройство; та коли Прокоп, зовсім втрачаючи самовладання, хотів був узяти її за лікоть, вона боязно сахнулась і відступила. Так ішли вони садовою стежкою за крок чи й два одне від одного, коли ж опинились у найтемнішій тіні, — певне збилися з напряму, чи що, бо Прокоп наткнувся зубами на чиєсь чоло, квапливо поцілував холодний ніс, і, знайшовши своїми губами розпачливо зімкнуті вуста, перегнув дівочу шию й почав нестямно цілувати гарячу вологість розтулених з тихим зойком губів. Нарешті вона вирвалася в нього з рук і, схлипуючи, стала біля хвіртки. Прокоп побіг її втішати; гладить по волоссі, цілує в шию, вуха, але це не помагає; він благає, обертає до себе мокре личко, мокрі губи, заплакані очі, на вустах у нього солоні сльози з її очей, він цілує її, пригортає і раптом бачить, що вона вже зовсім не борониться, що вже цілком віддається на його ласку й неласку і, видно, плаче від своєї жахливої поразки. Тут нараз прокидається в ньому чоловіче лицарство; він випускає з обіймів це нещасне тіло і, незмірно зворушений, цілує змочені сльозами тремтячі пальці. Так буде краще... Вона знов кладе обличчя на грубу його лапу й цілує її вогкими палючими губами, голубить гарячим подихом і не відпускає. І він мружить очі й затамовує подих, щоб не задихнутись від болісної ніжності.

Анчі підвела голову.

— На добраніч, — тихо мовила вона й зовсім просто підставила губи.

Прокоп нахилився над ними, поцілував — ніжно, як тільки вмів — і вже навіть не наважувався проводжати її далі. Постояв, зацiпенілий, а потім пішов у другий кінець саду, куди не досягне жодний промінь з її вікна; і там він стоїть, ніби молиться. Але ні, це не молитва — це лише найкраща ніч у його житті.

XIII

Ледве почало світати, Прокоп уже не міг витримати вдома: йому хотілось нарвати квітів, покласти їх на поріг Анчиної спальні і, як тільки вона вийде... Окрилений радістю, Прокоп вискочив з дому мало не о четвертій годині ранку. "Люди, яка краса! Кожна квітка іскриться, мов очі (у неї сумирні великі очі, мов у телиці... в неї такі довгі вії... тепер вона спить, і повіки в неї округлі й ніжні, як голубині яєчка... боже, коли б то знати, що їй сниться... якщо руки складені на грудях, вони підносяться від дихання, коли ж під головою, то, певне, закотився рукав і видно ліктик — рожева тверда кулька... недавно вона казала, що й досі спить у дитячому залізному ліжечку; казала, що в жовтні їй сповниться дев'ятнадцять років; на шиї в неї родимка... чи ж можливо, щоб вона мене кохала, це так дивно), — справді, ніщо не зрівняється красою з літнім ранком..." Але Прокоп дивиться в землю, усміхається, наскільки взагалі на це здатен, і поспішає манівцями до річки. І там — щоправда, аж під другим берегом — : він помічає пуп'янки водяних лілій і, незважаючи на всі небезпеки, роздягається, кидається в густий слиз заводі, ріже ноги зрадливою осокою й вертається з оберемком квітів.

Водяна лілія — рослина поетична, але випускає гидкий сік із товстого стебла; і Прокоп біжить додому з поетичною здобиччю, думає, чим би найкраще обгорнути свій букет. Аж бачить — на лаві перед домом лікар забув учорашній номер "Політики" . Прокоп швидко її рве, не звертаючи уваги на якусь беїлканську мобілізацію, непевне становище якогось міністерства, чорну рамку з портретом якогось небіжчика, оплаканого всім народом, і загортає в газету мокрі стебла. Та коли він з гордістю подивився на діло рук своїх, його ніби вразило громом. На обгортці з газети він побачив лише одне слово: КРАКАТИТ.

З хвилину він дивився на це слово і не вірив своїм очам. Потім з гарячковим поспіхом розгорнув газету, розсипавши чудові квіти на землю, і нарешті знайшов таке оголошення:

"Кракатит! Просимо інж. П, повідомити свою адресу. Карсон, гол. поштамт". І більше нічого. Що за мара?.. Хто такий цей Карсон? Звідкіля йому це відомо?.. Вдесяте читав Прокоп загадкове оголошення:

"Кракатит! Просимо інж. П. повідомити свою адресу". І далі: "Карсон, гол. поштамт". Більше нічого вичитати не можна було.

Прокоп сидів приголомшений. "Нащо, нащо я брав цю кляту газету в руки?" — з відчаєм подумав він. Як це там написано? "Кракатит! Просимо інж. П. повідомити свою адресу". Інж. П. — це він, Прокоп; а кракатит — якраз те прокляте місце, те затуманене місце в мозку, та тяжка пухлина, те, про що він не насмілювався й думати, з чим він ходив, б'ючись головою об стіну, те, що вже не мало назви, — як там написано? "КРАКАТИТ". Враз у Прокопа ніби розкрились очі: він побачив... побачив ту саму сіль свинцю, і раптом у його пам'яті розгорнувся плутаний фільм; нескінченна, шалена боротьба в лабораторії з цією важкою, тупою, інертною речовиною; сліпі, безглузді спроби, коли ніщо не вдавалось, відчуття болю в пальцях, коли, осатанілий, він дробив і кришив її в руках, їдкий присмак на язиці й задушливий дим, утома, коли він засинав на стільці, сором, заповзяття і раптом — уві сні, чи що — остання ідея, парадоксальна і на диво проста спроба, фізичний трюк, до якого він досі не вдавався. І він побачив тоненькі білі кристали, які нарешті змів до порцелянової баночки, певний, що завтра здійснить чудесний вибух у піщаній ямі на полі, де був у нього незаконний експериментальний полігон. Побачив своє крісло в лабораторії, з якого стирчав дріт і лізло сіре клоччя. Там він тоді зіщулився, як утомлений пес, і, мабуть, заснув, бо було зовсім темно; та от страшний вибух, брязкіт шибок, і він падає разом з кріслом додолу. А потім — гострий біль у правій руці, ніби щось розітнуло її, а потім, потім...

Прокоп болісно наморщив лоба від спогадів. І справді, ось шрам через усю долоню. "Потім я хотів засвітити, але всі лампочки полопались. І я мацав у темряві, щоб зрозуміти, що сталося, на столі — повно уламків, а там, де я працював, цинкова бляха порвана, скручена, розтоплена, а дубова дошка розколота, наче грім вдарив у неї. Тоді я намацав ту порцелянову баночку: була ціла. І аж тоді я жахнувся. Так, це був кракатит. А потім..."

Прокопові несила вже всидіти; він переступив через розсипані квіти, й почав бігати по саду, кусаючи від хвилювання пальці. "Потім я кудись побіг, через поле, через ріллю, кілька раз упав, боже, де ж це було?"

Тут ланцюг його спогадів був сильно пошкоджений. Твердо він пам'ятає ще жахливий біль у голові, якісь справи з поліцією.

"Далі я розмовляв з Їркою Томешем, а потім ми пішли до нього, ні, взяли візника; я був хворий, і він мене доглядав. Їрка порядна людина. Але ж як це було далі? Їрка Томеш сказав, що їде до батька, сюди, але не поїхав; ось воно що... це дивно. А потім я спав, чи що?..

Коротко й ніжно задзвонив дзвоник, я пішов. відчиняти двері; на порозі стояла дівчина з вуаллю на обличчі.

Прокоп зойкнув і закрив обличчя руками. Йому й на думку не спало, що він сидить на лаві, де минулої ночі утішав та голубив когось іншого.

"Чи тут живе пан Томеш? — спитала вона, задихавшись, бо, мабуть, бігла. І шубка була мокра від дощу. І раптом, раптом звела очі".

Прокоп від болю мало не завив. Він бачив її, ніби це було вчора: руки, маленькі руки в тісних рукавичках; росинки від дихання на густій вуалі; погляд чистий і повний вогню; прекрасна, смутна і відважна. "Ви його врятуєте, правда ж?" Вона дивиться на нього зблизька серйозним поглядом, що так хвилює його, і притискає тремтячими руками до грудей якийсь пакунок, і з усієї сили стримує себе.

Прокопа ніби хто вдарив по обличчю.

"Де я подів того пакунка? Хоч би хто була та дівчина, а я їй обіцяв, що вручу пакунок Томешеві. Під час хвороби я про все забув; чи скоріш... не хотів думати про це. Але тепер... мушу його знайти. Це ясно".

Прожогом кинувся він до своєї кімнати й почав розкидати все в шухлядах. Нема, нема, ніде тут нема. Він удвадцяте перебрав усі свої речі, лист по листу, річ за річчю; потім сів серед цього жахливого безладдя, як над руїнами Єрусалима, і наморщив лоба. Його, мабуть, узяв лікар, або Анчі, або реготлива Нанда, бо інакше він би не міг зникнути. І коли Прокоп, віддавшись детективним роздумам, переконав себе в цьому, йому стало млосно, в голові запаморочилось, і, як уві сні, він підійшов до грубки, засунув глибоко всередину руку і вийняв те, що шукав. При цьому згадалось йому, як крізь сон, що він його сам колись туди поклав... як ще не зовсім був здоровий. Тепер він пригадував, що в цьому стані запаморочення і маячних снів він весь час намагався мати пакунок при собі в постелі і лютував, коли його відбирали в нього, але разом з тим жахливо його боявся, бо завжди цей пакунок навіював йому болючий неспокій і сум. Як видно, він сховав його у грубку сам від себе з хитрістю божевільного, щоб тільки мати спокій. Зрештою, біс їх добере, оті таємниці підсвідомого! Ось він, міцно перев'язаний згорток з п'ятьма печатками й написом: "Для пана Їржі Томеша". Він намагався вичитати щось більше з тих слів, написаних дозрілим, розумним почерком, але натомість з'являлася дівчина у вуалі, що м'яла пакунок тремтячими руками, — і ось вона знову підводить очі... Прокоп жадібно понюхав пакет: він пахнув легеньким далеким ароматом.

Тоді поклав його на стіл і став ходити довкола нього. Він страшенно хотів довідатись, що там усередині, за п'ятьма печатками: там справді, мабуть, таємниця, велика й палюча, і від неї, може, залежить чиясь доля?

Хоча вона казала, що робить це для когось іншого, але так була схвильована! І все ж, щоб вона, вона могла кохати Томеша, — це неймовірно! "Адже Томеш — ледащо, — люто запевняв він себе, — проте завжди той цинік мав у жінок успіх. Гаразд, розшукаю його й віддам йому цю посилку кохання; хай уже на цьому буде край".

Нараз сяйнула думка: чи нема часом якогось зв'язку між Томешем і тим, як його там звати... тим проклятим Карсоном? Адже ж ніхто не знав

і не знає про кракатит; лише Їрка Томеш якось вивідав. Нова картина сама собою зринула в безладному фільмі пам'яті: як тоді він, Прокоп, щось бурмотів у нестямі, в гарячці (це було в помешканні Томеша), а Їрка, схилившись над ним, щось нотував у записній книжці. "Це, напевне, була моя формула. Я вибовкав, а він з мене витяг її, вкрав і продав цьому Карсонові, — Прокопа страшенно обурила така підлість. — Боже, і такій людині потрапила та дівчина в руки! О, якщо є на світі світла мета, то ось вона: треба врятувати дівчину за всяку ціну.

Спершу мушу знайти Томеша, злодія; віддам йому цей запечатаний пакунок і, крім того, виб'ю зуби. Далі він буде в мене в руках: мусить мені сказати ім'я та адресу тієї дівчини і зобов'язатись... ні, жодних зобов'язань від такого нікчеми! Але я піду до неї і розкажу їй усе. А потім зникну назавжди з її очей".

Заспокоєний таким лицарським рішенням, Прокоп зупинився над нещасним пакунком.

"Ах, коли б знати, коли б знати лише одне, чи була вона коханкою Томеша? — І він знову побачив її перед собою, гарну і сильну. — Ні поглядом, ні найменшим порухом вій не спинилась вона на грішнім ложі Томешевім. Хіба ж можливо було так брехати очима, брехати такими очима?.."

І враз, сикнувши, наче від болю, він зламав печатки, розірвав шпагат і відкрив конверта.

В ньому лежали гроші й лист.

XIV

Тим часом лікар Томеш сидить уже за сніданком, сопе й бурмоче: пологи були тяжкі; а водночас допитливо й неспокійно поглядає на Анчі. Дівчина, як на голках, не їсть і не п'є і просто не вірить своїм очам, що й

досі не з'явився Прокоп. В неї вже тремтять губи, ось-ось заплаче. Та ось входить Прокоп, якось занадто рвучко, сам блідий; входить і не сідає, наче кудись квапиться. Недбало здоровається, байдуже поглядає на Анчі, ніби на якусь незнайому, і раптом нетерпеливо запитує:

— Де тепер ваш Їрка?

Лікар здивовано обернувся:

— Що?

— Де тепер ваш син? — повторює Прокоп, втупивши в нього несамовитий погляд.

— Хіба я знаю? — одрубує лікар. — Я про нього й знати нічого не хочу.

— Він у Празі? — наполягає Прокоп, стискаючи кулаки.

Лікар мовчить, але, видно, напружено думає, як відповісти.

— Мені треба з ним поговорити, — дратується Прокоп. — Треба, чуєте? Треба поїхати до нього сьогодні, зараз. Де він?

Лікар, плямкаючи губами, йде до дверей.

— Де він? Де живе?

— Не знаю! — крикнув доктор не своїм голосом і грюкнув дверима.

Прокоп обернувся до Анчі. Вона сиділа заціпеніла, втупивши великі очі кудись перед себе.

— Анчі, — забурмотів гарячково Прокоп, — ви повинні мені сказати, де ваш Їрка... Я... Я мушу до нього поїхати, розумієте? Тут є... одна справа... Одне слово, тут ідеться про одну річ... Я... Прочитайте ось це, — сказав він швидко і простяг їй зібганий шматок газети.

Та Анчі бачила лише якісь кола.

— Це мій винахід, розумієте? — пояснював він нервово. — Шукають мене... якийсь Карсон... Де ваш Їржі?

— Ми не знаємо, — прошепотіла Анчі. — Вже два... вже два роки, як він не писав нам..

— А! — урвав її Прокоп і люто зібгав газету.

Дівчина скам'яніла, лише її очі широко розкрилися та напіврозтулені вуста шепотіли щось бентежно-жалісне.

Прокоп ладен був провалитись.

— Анчі, — розітнув він нарешті гнітючу тишу, — я повернуся... Я... За кілька днів... Це дуже важливо. Адже не можна не зважати... на своє покликання. Існують, знаєте, певні... обов'язки... (Боже! Оце-то ляпнув!) Зрозумійте, я мушу це зробити! — раптом крикнув він. — Радше вмерти, ніж не їхати, розумієте?

Анчі тільки ледь кивнула головою. Ах, коли б вона кивнула нижче, головою припала б до столу і голосно заплакала, а так у неї лише очі зайшлися сльозами, і свій жаль вона ще спромоглася проковтнути.

— Анчі, — бурмотів Прокоп розпачливо, відступаючи до дверей, — я навіть і не прощатимусь, бо не варто; все одно за тиждень, за місяць я повернусь. Ну, глядіть... — Він не мав сили на неї глянути; а вона сиділа

з опущеними плечима, з невидющими, затуманеними очима, і жаль брав на неї дивитись. — Анчі, — почав він, але знову перестав.

Нескінченною здалася йому ця остання хвилина в дверях; він почував, що треба ще щось сказати або зробити, але спромігся лише на якесь "до побачення" і вийшов з мукою в серці.

Мов злодій, навшпиньках, він покидав гостинний дім. Завагався на мить біля дверей, за якими покинув Анчі. Там стояла така тиша, аж йому серце стиснулось невимовним жалем. У вхідних дверях зупинився ще раз, наче щось забув, і вернувся навшпиньках до кухні; дякувати богові, Нанди там не було. Він простяг руку до полички. "...АТИТ... адресу. Карсон, гол. поштамт". Це він прочитав на шматку газети, якою весела Нанда застелила поличку, зубчиками вирізавши край. Тут він поклав для неї повну жменю грошей за її послуги — і зник.

Прокопе, Прокопе, так не чинить людина, що має за тиждень вернутись!

"Оце так іде, оце так іде", — скандує поїзд. Але людську нетерплячість уже не вдовольняє його шумливий, громохкий поспіх. Чоловік не може всидіти на місці, раз по раз дістає годинника, і нервується, і б'ється, як у падучій. Один, два, три, чотири — це телеграфні стовпи. Дерева, поле, будки, дерева, берег, тин, поле. Сімнадцять на дванадцяту. Бурякове поле, жінки в синіх фартухах, будинок, псисько, якому забаглося випередити поїзд, поле, поле, поле. Сімнадцять на дванадцяту. Боже, невже час стоїть? Краще про щось думати. Заплющити очі й рахувати до тисячі, промовляти "Отче наш" або повторювати хімічні формули. "Оце так іде, оце так іде". Вісімнадцять на дванадцяту. Господи, що робити?

Раптом Прокоп здригнувся. "КРАКАТИТ" — упало йому в очі, і він аж злякався. Де це? Ага, це сусід навпроти нього читає газету, а на

зворотньому боці знову те саме оголошення: "КРАКАТИТ! Просимо інж. П. повідомити свою адресу. Карсон, гол. поштамт".

"Та ну його к бісу, цього Карсона", — думає собі Прокоп. Проте на найближчій станції біжить і купує всі газети, що їх плодить благословенна вітчизна. І у всіх стояло однаково: "КРАКАТИТ! Просимо інж. П. сповістити..." "А, стонадцять чортів! — дивується Прокоп. — Оце шукають мене! І нащо я їм здався, коли Томеш уже все продав?"

Але замість розв'язати цю важливу загадку, він позирнув, чи не дивиться хто на нього, і, мабуть, у сотий раз витяг той відомий нам, розірваний конверт. Довго підкидав, крутив у руках, зважував, усіляко зволікаючи здійснення того, що мало принести йому таку велику насолоду, нарешті вийняв з напханого грішми конверта листа, списаного впевненою, енергійною рукою:

"Пане Томеш, — жадібно перечитував він, — я це роблю не заради Вас, а заради моєї сестри. З тієї хвилини, як ви їй прислали того жахливого листа, вона мало не божеволіє. Хотіла продати всі свої вбрання й коштовності, щоб послати Вам грошей. Я ледве вмовила її не чинити того, що потім важко було б приховати від чоловіка. Те, що я Вам посилаю, — це мої власні гроші. Знаю, ви приймете їх без зайвих вагань, — тому прошу не дякувати, Л."

До цього нашвидкуруч було дописано:

"Ради бога, не тривожте більше М.! Вона віддала Вам усе, що мала; віддала більше, ніж належало їй, я терпну від жаху, коли подумаю, що буде, як усе виявиться. Прошу Вас, заради всього на світі, не надуживайте своїм страшним впливом на неї. Було б занадто підло, коли б Ви..." Кінець речення був закреслений і зроблена ще одна дописка: "Подякуйте від мого імені своєму приятелеві, що вам це вручить. Він був до мене безмежно ласкавим у хвилину, коли я найбільше потребувала людської допомоги".

Прокопа переповнювало важке щастя. Отже, вона не була Томешева. І нікого не мала, хто б міг їй допомогти. Мужня, благородна дівчина, сорок тисяч зібрала, тільки б урятувати сестру від... як видно, від якоїсь ганьби! Оці тридцять тисяч — з банку, ще обклеєні бандеролькою, чому ж не поставлено назви банку? А решту десять тисяч зібрала хтозна-де й як; бо є поміж ними й дрібні, убогі, брудні п'ятикронові банкноти, ветхі бумажки з бозна-чиїх рук, зім'яті гроші з жіночих сумочок; боже, скільки вона набігалась, нахвилювалась, поки зібрала цю невеличку суму! "Він був до мене безмежно ласкавим..." У цю хвилину Прокоп роздер би Томеша, підлого негідника; але в той же час якось і вибачав йому... бо вона не була його коханкою! Не належала Томешеві, а це принаймні означає, що вона — ангел чистий і бездоганний. І від цього ніби якась невідома рана гоїлась в його серці, швидко, хоч і болісно.

"Так, знайти її; я мушу передусім... повернути їй ці гроші, — він навіть не засоромився за такий прозорий привід, — і сказати їй, що... одне слово... може на мене звіритись щодо Томеша і взагалі..." "Він був до мене безмежно ласкавим..." Прокоп аж склав руки, як для молитви: боже, я ладен будь-що вчинити, щоб заслужити ці слова!"

Ох, як помалу йде поїзд!

XV

Приїхавши до Праги, Прокоп негайно подався на квартиру до Томеша. Біля Музею зупинився.. "Ат, чорт, де ж, власне, живе Томеш? Я йшов... так, я йшов тоді, тремтячи від гарячки, повз Музей ; але звідкіля? З якої вулиці?" Кленучи все на світі й лютуючи, блукав Прокоп біля Музею, шукаючи відповідного напрямку; але нічого не пригадав і подався до відділу довідок поліційної управи. "Їржі Томеш, — листав у книгах запорошений чиновник, — інженер Їржі Томеш, ось, будь ласка, Сміхов, вулиця така й така". Як видно, це була стара адреса. Одначе Прокоп помчав на Сміхов, на вказану вулицю. Двірник лише покрутив головою на запитання про Їржі Томеша. Той справді тут мешкав, але

понад рік тому, а тепер де він живе, — ніхто не знає; між іншим, він залишив тут по собі чимало боргів.

Пригнічений до краю, Прокоп зайшов до якоїсь кав'ярні. "КРАКАТИТ" упало йому в очі на зворотній сторінці газети. "Просимо інж. П. повідомити свою адресу. Карсон, гол. поштамт". Ну, напевне той Карсон щось знає про Томеша; вони, мабуть, підтримують між собою зв'язок. "Гаразд. Напишу листа: "Карсон, головний поштамт. Прийдіть завтра опівдні до такої й такої кав'ярні. Інж. Прокоп".

Тільки-но він це написав, як йому набігала нова думка: "Борги!" І він негайно помчав до суду, в відділ розшуків. Там дуже добре знали адресу пана Томеша; ціла купа невручених повісток, судових виконавчих листів тощо, але, здається, цей Томеш зник без сліду, не сказавши нікому про місце свого перебування. Але Прокоп кинувся за останньою адресою. Двірничка за щедру винагороду вмить упізнала Прокопа, хоч він лише раз тут переночував, і напалась на Томеша, що той шахрай і пройдисвіт; тоді ж таки вночі він і поїхав, залишивши їй, двірничці, доглядати Прокопа; вона тричі приходила нагору до нього спитатись, чи не треба чого, але Прокоп усе спав і крізь сон говорив, а потім, пополудні, зник. А де Томеш тепер, невідомо. Він тоді поїхав, усе залишивши, і ще й досі не повернувся. Тільки прислав грошей звідкись із-за кордону, але вже знову винен за квартал. Мабуть, продадуть його манатки з аукціону, як не зголоситься до кінця місяця. Кажуть, наробив боргів більше як на чверть мільйона і втік.

Прокоп влаштував цій чудесній жінці перехресний допит: чи не відомо їй чого-небудь про одну даму, яка, видно, мала стосунки з паном Томешем; хто сюди заходив та таке інше. Двірничка нічого не знала; щодо жінок, то їх сюди вчащало до двадцяти, ті з вуаллю на обличчі, ті розмальовані — всілякі. Був сором на всю вулицю.

Тоді Прокоп заплатив їй за квартал своїми грішми і дістав ключ від Томешевої квартири.

В квартирі відчувалась затхлість занедбаного, давно занедбаного приміщення. Тільки тепер Прокоп звернув увагу на дивну розкіш кімнати, де він боровся з гарячкою. Всюди перські килими та бухарські чи ще якісь подушки, на стінах зображення голих жінок та гобелени. Схід, європейські шкіряні крісла, туалетний столик субретки й ванна фешенебельної повії, суміш пишноти й несмаку, розпусти й ледарства. І тут, серед цієї мерзоти, стояла вона тоді, притискаючи до грудей пакунок, утупивши свої чисті, повні горя очі, в землю чи піднявши їх із відважною, чистою довірою... "Боже, що вона подумала про мене, зустрівши мене в цьому вертепі?.. Я мушу знайти її, хоча б... хоча б для того, щоб повернути їй гроші. Навіть якщо й не ради чогось більшого... Її просто треба знайти!"

"Це легко сказати, але як? — Прокоп кусав губи, уперто розмірковуючи. — Коли б хоч знав, де шукати Їрку", — подумав він. Нарешті побачив стос кореспонденції, що чекала тут на Томеша. Здебільшого це були, як видно, ділові листи, мабуть, самі рахунки. Потім кілька приватних листів, він крутив їх у руках і роздивлявся. Можливо, в котромусь із них є певний слід, адреса або щось інше, що вивело б на стежку до нього... або до неї! Він геройськи перемагав спокусу розпечатати хоч одного листа; але він був такий самотній за цими брудними вікнами, і все так дихало тут якоюсь розпустою й ганебною таємницею, що, квапливо відкинувши всі вагання, Прокоп почав розривати конверти й читати листа за листом. Рахунки за перські килими, за квіти, за три друкарські машинки, вельми настійні нагадування викупити речі, здані на комісію, якісь загадкові операції, що стосувалися коней, чужоземної валюти, двадцяти вагонів дров десь біля Кремниці. Прокоп не вірив своїм очам. Судячи з цих паперів, Томеш був або великий контрабандист, або агент по продажу перських килимів, чи, може, спекулянт валютою, а найшвидше — все разом; крім того, він торгував автомобілями, конторськими меблями і, очевидно, всім на світі. В одному листі йшла мова про якісь два мільйони, а другий, брудний, написаний олівцем, погрожував судом за те, що Томеш виманив в його автора старовинну коштовність. Загалом все це було схоже на довгу низку шахрайств, зловживань довірою, підробок

експортних документів та інших злочинів, наскільки Прокоп узагалі міг зрозуміти; просто дивно, як це все досі не викрилось. Один адвокат коротко повідомляв, що така й така фірма подала карний позов за розтрату сорока тисяч крон; нехай Томеш у власних інтересах зайде до канцелярії тощо.

Прокоп жахнувся: коли все це викриється, куди долетять бризки цього неймовірного бруду? Він згадав тиху господу в Тиниці і ту, що колись стояла тут з розпачливим наміром врятувати цю людину. І, склавши всі ділові кореспонденції фірми "Томеш", він метнувся, щоб їх спалити в грубці. Там було повно попелу від спаленого паперу. Очевидно, Томеш уже в такий спосіб спрощував стосунки перед від'їздом.

А втім це були тільки ділові папери. Залишається ще кілька цілком приватних листів, написаних витонченим почерком і вбогими кривульками, і над ними Прокоп вагається знову, весь паленіючи. Сто чортів, що ж робити? Задихаючись від сорому, він квапливо став розпечатувати конверти. Тут кілька липких інтимностей: "котику, пригадую тебе, коли ж нове побачення..." тощо. Якась Анна Хвалова із зворушливими правописними помилками повідомляє, що Єнічек умер "від кору". А тут хтось звертає увагу на те, що знає про нього "дещо таке, чим би зацікавилась поліція", але згоден поговорити з ним, і що "пан Томеш розуміє, напевне, чого варта така делікатність" ; далі натяк на "той дім по Бржет, вул., пан Томеш здогадується, кого там шукати, щоб усе було в секреті". Далі знов про якусь торгову операцію, продані векселі; стоїть підпис: "Твоя Ружа". Та ж Ружа повідомляє, що її чоловік від'.їхав. Той же почерк, що й у першому листі; послання з курорту: самі коров'ячі сентименти, невтримна еротика перезрілої гладкої блондинки, підсолоджена ахами, докорами, слівцями "коханий котику", "дикунчику" та іншою гидотою. Прокопа занудило від цього всього. Лист по-німецькому, підпис — літера "С", продаж валюти — "продай ті папери, erwarte Dich, P. S. Achtung, K. aus Hamburg eingetroffen" . Те ж саме "С" під квапливим, обуреним листом, крижане звертання на ви: "Поверніть ті десять тисяч, sonst wird K. Dahinterkommen" . Гм! Прокопові до смерті

гидко вникати в цю напахчену півтьму спідничних справ, але спинятися пізно. Нарешті чотири листи підписані ініціалом М., листи слізні, гарячкові, болючі, з них віяла пристрасна, тяжка історія якогось сліпого, безтямного, рабського кохання. Були тут розпачливі просьби, приниження, божевільні докори, жахливе нав'язування і ще страшніше самокатування; згадка про дітей, про чоловіка, пропозиція нової позички, неясні натяки і над усе очевидно страждання жінки охопленої сліпою жагою. То це така в неї сестра! Прокопові здавалось, ніби він бачить перед собою глузливі й жорстокі губи, колючий погляд, повне пихи, самовпевненості та самозакоханості обличчя Томеша: так би й ударив кулаком. Проте все це ні до чого. Нещасне кохання цієї жінки ні слова не сказало йому про... ту другу, чийого ймення він ще й досі не знає і яку йому треба розшукати.

Нема іншої ради, як знайти Томеша.

XVI

Знайти Томеша, — люди добрі, ніби це так легко! Прокоп знову провів генеральний трус у помешканні, по шафах, шухлядках, і, крім старих рахунків та любовних листів, фотографій та іншого парубоцького мотлоху, не знайшов нічого, що допомогло б натрапити на Томешів слід. Ну, звичайно, хто має стільки гріхів за собою, той знайде спосіб щезнути зовсім!

Прокоп іще раз допитав двірничку, та хоча й почув силу-силенну всяких історій, проте ніщо не навело його на слід. Тоді він звернувся до домовласника, щоб той сказав, звідкіль же Томеш прислав ті гроші. Довелося вислухати ціле казання буркотливого й досить неприємного дідугана, що хворів на всі можливі катари й нарікав на зіпсутість нинішньої молоді. Ціною надлюдської терпеливості Прокоп довідався нарешті, що згадані гроші прислав не Томеш, а якийсь банкір на рахунок Дрезденського банку auf Befehl des Herrn Tomes . Тоді він побіг до адвоката, що, як вище згадано, мав до зниклого якусь справу.

Адвокат ретельно оберігав професійну таємницю, та коли Прокоп по-дурному бовкнув, що має Томешеві вручити гроші, ожив і зразу зажадав, щоб він ці гроші віддав йому. Це завдало Прокопові чимало клопоту, поки він викрутився, і навчило не питати про Томеша в людей, що мали з ним будь-які ділові стосунки.

На найближчому розі Прокоп зупинився. Що ж тепер? Залишається один Карсон. Невідома величина, що чогось хоче і щось знає. Гаразд, хай буде Карсон. Прокоп намацав у кишені листа, якого забув послати, і подався на пошту.

Але біля поштової скриньки рука його опустилась... "Карсон, Карсон, — це так, але ж йому йдеться про щось... що також не дрібниця. Бісова личина, цей тип знає щось про кракатит і щось надумав, але, що саме, невідомо. Чого він мене розшукує? Видно, Томеш не все знає, або не схотів продати всього, чи, може, ставить безсоромні умови, а я, йолоп, маю бути дешевший". Так воно, мабуть, і є; але — і тут Прокоп уперше жахнувся всієї ваги цієї справи — чи ж можна взагалі відкрити кому таємницю кракатиту? Треба передусім добре знати, як з ним поводитись, для чого він і таке інше. Кракатит, братику, це тобі не нюхальний тютюн і не дитяча присипка. А потім... потім... це, мабуть, взагалі занадто міцний тютюн для нашого світу. Уявім собі, що можна ним наробити, скажімо... на війні. Прокопові од цих роздумів аж моторошно стало. Який там чорт приніс сюди цього триклятого Карсона? Далебі треба за всяку ціну перешкодити...

Прокоп так рвучко схопився за голову, що перехожі озирнулись. Боже мій, адже ж він залишив там, на Гібшмонці, нагорі, в своїй лабораторії, в порцеляновій баночці мало не сто п'ятдесят грамів кракатиту! Та цього досить, щоб висадити в повітря цілу округу! Він просто заціпенів від жаху і помчав до трамвая, ніби ті кілька хвилин мали якесь значення. Прокоп терпів пекельні муки, поки трамвай доволікся на другий берег Влтави. Потім щодуху побіг униз до свого барака. Двері були замкнені, і Прокоп марно шукав у кишенях чим їх

відімкнути; озирнувшись у присмерку, наче злодій, він розбив шибку, відсунув засувки і вліз вікном до кімнати.

Тільки-но засвітив сірника, відразу ж побачив, що його найметодичнішим чином пограбовано. Тобто постіль та інше шмаття залишились, але пляшечки, тиглі, пробірки, колби, млинки, ступки, ложки й терези, вся його примітивна хімічна кухня, те, в чому містилися різні речовини, потрібні для спроб, на чому тільки міг бути бодай найменший наліт чи осад хімікалій, — усе зникло. Щезла також і порцелянова баночка з кракатитом. Прокоп висунув шухляду із столу: всі його записи й нотатки, до останнього папірця, щонайменша пам'ятка про його дванадцятирічні досліди — все зникло. З підлоги навіть зішкрябано плями, сліди його праці, і навіть його робоча блуза, стара, засмальцьована одежина, і та зникла. До горла підступили сльози. "Ти глянь, глянь, що наробили!"

Довго, до пізньої ночі, сидів він на своєму солдатському ліжку і скам'янілим поглядом дивився на спустошену лабораторію. Часом утішав себе: може, потім згадає, що протягом дванадцяти років записував до своїх блокнотів. Та коли навмання вибрав якийсь експеримент і хотів по пам'яті його повторити, не міг зрушити з місця, незважаючи на всі зусилля. Тоді він уп'явся зубами в понівечені пальці й застогнав.

Раптом він прокинувся, почувши, що в дверях обертається ключ. Уже розвидніло; до лабораторії спокійнісінько входить чужий чоловік і прямує до столу. Сідає, не скидаючи капелюха, щось мимрить і починає старанно обшкрябувати цинкову бляху на столі. Прокоп схоплюється на ліжку і скрикує:

— Гей, чого вам тут треба?

Чоловік обернувся, вкрай здивований, і мовчки втупився в Прокопа.

— Чого вам тут треба? — повторив Прокоп роздратовано.

Той ні пари з уст; до того ж іще надів пенсне і став з величезним інтересом розглядати Прокопа.

Прокоп заскреготів зубами, в ньому вже закипала міцна лайка.

Але враз чолов'яга засяяв, схопився із стільця і, здавалось, весело завихляв хвостом.

— Карсон, — квапливо відрекомендувався він і додав по-німецькому: — Боже, який я радий, що ви повернулись! Ви читали моє оголошення?

— Читав, — відповів Прокоп своєю незграбною, важкою німецькою мовою. — Що ви тут шукаєте?

— Вас, — відповів гість, щиро зраділий. — Чи знаєте ви, що я вас шукаю вже півтора місяця? Всі газети, всі детективні заклади, ха-ха, добродію! Що ви на це скажете? Боже, оце так радість! Як ся маєте? Здорові?

— Нащо ви мене обікрали? — похмуро запитав Прокоп.

— Як ви сказали, вибачте?

— Нащо ви мене обікрали?

— Та що ви, пане інженере, — так і розсипався чолов'яга, анітрохи не образившись. — Що це ви кажете? Обікрав? Я, Карсон? Це просто чудово, ха-ха!

— Обікрали, — уперто повторив Прокоп.

— Те-те-те, — запротестував пан Карсон. — Сховав усе. Запакував. Добродію, як ви могли все тут залишити? Хтось би справді вкрав. Хіба ні? Звичайно, вкрав би. Вкрав би, продав, опублікував, еге ж? А я усе сховав, розумієте? Слово честі. Тому я вас і розшукував. Я все поверну. Тобто... — завагався він, і під скельцями окулярів блиснула сталь, — якщо будете розумні. Адже ми домовимось, так? — швидко додав він. — Вам треба домогтись ученого звання. Блискуча кар'єра. Атомні вибухи, розпад елементів, казкові речі. Наука, наука передусім! Ми дійдемо згоди, правда ж? Слово честі, одержите все назад. Так-так!

Прокоп мовчав, приголомшений цією зливою слів, тим часом як Карсон, вимахуючи руками, від радощів кружляв по лабораторії.

— Я все, все чисто зберіг, — говорив він із запалом. — Кожну трісочку з підлоги. Все розсортовано, запаковано, підписано, скріплено печатками. Ха-ха! Я міг би з цим утекти, правда ж? Але я чесний чоловік, добродію. Все поверну. Ми повинні домовитись. Спитайте про Карсона. Родом датчанин, був раніше доцентом у Копенгагені. Також творив науку, божественну науку. Як це сказав Шіллер? "Dem einen ist sie... ist sie..." . Вже й не пам'ятаю, але щось про науку. Комедія, правда? Ну, ви мені ще не дякуйте, потім. Так-так.

Хоч Прокоп і не думав дякувати, але Карсон сяяв, як щасливий добродійник.

— Бувши вами, я влаштував би собі...

— А де тепер Томеш? — перебив його Прокоп.

Карсон допитливо зиркнув на нього.

— Ну, — процідив він обережно, — ми про нього дещо знаємо. Та що там, — змінив він тему розмови. — Ви влаштуєте... ви влаштуєте собі найбільшу лабораторію в світі. Найліпша апаратура. Всесвітній інститут

деструктивної хімії. Маєте рацію, кафедра — дурниця. Повторювати заяложені істини, чи не так? Шкода часу. Влаштуєтесь по-американському. Величезний інститут, армія асистентів, усе, що хочете. А про гроші вам нема чого думати. Годі! Де ви снідаєте? Я з величезною охотою запрошу вас.

— Чого ви, власне, хочете? — вирвалось у Прокопа.

Тоді Карсон сів на ліжку біля нього, жваво схопив за руку і раптом сказав зовсім іншим голосом:

— Ви можете заробити безліч мільйонів. Не лякайтесь лишень.

XVII

Прокоп приголомшено глянув на Карсона. Дивно — обличчя в того, перед цим самовдоволене, як у мопса, змінилось. Воно стало поважне, суворе, очі глибоко запали під важкими повіками і лише інколи блискали сталевим блиском.

— Не будьте дурнем, — сказав він виразно. — Продайте нам кракатит, от і все.

— Звідкіля ви взагалі знаєте?.. — пробурмотів Прокоп.

— Я все вам розповім. Слово честі, все. Пан Томеш був у нас. Привіз сто п'ятдесят грамів і формули. На жаль, він не знає, як виготовляти його. Ні він, ані наші хіміки й досі не розгадали, як можна його отримати. Тут якийсь трюк, чи ж не так?

— Так.

— Гм. Може, без вас зметикуємо?

— Не зметикуєте.

— Пан Томеш... щось знає, але робить із цього таємницю. Він працював у нас при замкнених дверях. З нього нікудишній хімік, але він хитріший за вас. Принаймні не ляпає того, що знає. Нащо ви йому розказали? Він нічого не вміє, хіба лиш циганити завдатки. Вам треба було прийти самому.

— Я його до вас не посилав, — буркнув Прокоп.

— Он як, — промовив Карсон. — Цікаво. Ваш Томеш прийшов до нас...

— Куди саме?

— До нас. На завод у Балттіні . Знаєте? — Не знаю.

— Закордонне підприємство. Останнє слово техніки. Дослідна лабораторія для розробки нових вибухівок. Ми продукуємо кераніт , метилнітрат , жовтий порох і подібні речі. Переважно для армії, розумієте? Ну, то продасте нам кракатит, га?

— Ні. А Томеш і досі у вас?

— А, пан Томеш; стривайте, от була комедія. Приходить він до нас і каже: "Ось заповітна річ мого друга, геніального хіміка Прокопа. Він помер у мене на руках і при останнім зітханні довірив мені..." Хе-хе! Непогано, правда ж?

Прокоп лише криво посміхнувся.

— А Томеш і досі в Балтті?

— Стривайте. Ну, розуміється, ми його спершу затримали... як шпигуна. До нас їх пролазить сила. А той порошок, кракатит, ми дали на спробу.

— А наслідки?

Карсон звів руки до неба.

— Казкові! Божественні!

— Яка детонаційна швидкість? Яке вийшло Q? Яке t? Які показники?

Карсон опустив руки так, що аж хряснуло, і жахливо витріщив очі.

— Голубе, які там показники? Перша спроба... п'ятдесят відсотків крохмалю... Крушер розлетівся вщент; одного інженера і двох лаборантів — також на шматки. Не вірите? Спроба друга: блок Траузеля, дев'яносто відсотків вазеліну — і бабах! Покрівля — в друзки, одного робітника забито; з блоку залишився самий вугіль. Тоді за діло взялись військові. Вони сміялись... ніби ми тямимо в цьому... як сільський коваль. Ми дали їм трохи. Вони набили гарматний ствол — у суміші з розмолотим деревним вугіллям. Чудовий результат. Сім артилеристів разом з капітаном... Чиюсь ногу знайшли за три кілометри. За два дні — дванадцять убитих, ось вам показники! Ха-ха! Казково!

Прокоп хотів щось сказати, але стримався. Дванадцять убитих за два дні, оце так!

Карсон гладив себе по колінах і весь сяяв.

— На третій день ми зробили перерву. Бачте, складається погане враження, коли... багато таких випадків. Тоді ми вирішили нейтралізувати кракатит... тридцять грамів кракатиту... в гліцерині і

таке інше. Свиня лаборант забув трішки порошку на столі, і вночі, коли лабораторія була замкнена...

— Він вибухнув? — скрикнув Прокоп.

— Так. О десятій тридцять п'ять. Лабораторія вщент та, крім неї, поблизу ще два об'єкти... До того ж вибухнуло три тонни метилнітрату Пробста... Одне слово, близько шістдесяти вбитих. Ну, звичайно, пильне розслідування і таке інше. Виявилося, в лабораторії нікого не було, так що, як видно, вибухнуло...

— ...само собою? — мовив Прокоп, ледве дихаючи.

— Еге ж. У вас також? Прокоп похмуро кивнув.

— От бачте, — сказав поквапливо Карсон. — Це ні до чого. Дуже небезпечна річ. Продайте його нам, і збудетесь клопоту. Що б ви з ним робили?

— А що б з ним робили ви? — процідив Прокоп.

— Ми... ми б дали вже раду. Там кілька вбитих — дурниця. А от вас було б шкода.

— А кракатит у порцеляновій баночці не вибухнув? — тягнув своє Прокоп, про щось міркуючи.

— Дякувати богу, ні. Де там!

— І було це вночі, — міркував далі Прокоп.

— О десятій тридцять п'ять вечора. Точно.

— І та щіпка каркатиту лежала на цинковій блясі, — твердив Прокоп далі.

— Вона впливу не має, — промимрив Карсон трохи збентежено, кусаючи губи, і почав ходити по лабораторії. — Це було, мабуть, тільки окислення, — спробував він зам'яти сказане. — Якийсь хімічний процес... Суміш із гліцерином також не вибухнула.

— Бо гліцерин не провідник, — пробурмотів Прокоп. — Або не може іонізувати, я не знаю.

Карсон зупинився перед ним, заклавши руки за спину.

— Ви дуже догадливі, — похвалив він. — Ви отримаєте за це багато грошей. А тут... пропадете.

— А Томеш і досі в Балттіні? — запитав Прокоп, з усієї сили намагаючись говорити байдужим тоном.

У Карсона щось блиснуло за окулярами.

— Ми його маємо на оці, — сказав він ухильно. — Але сюди він уже, напевне, не вернеться. Приїдьте до нас, коли він вам так... дуже... потрібен, — виразно промовив він.

— А де він? — уперто повторив Прокоп, показуючи цим, що інакше не говоритиме.

Карсон замахав руками, наче птах.

— Утік, — додав він, щоб Прокоп зрозумів.

— Утік?

— Випарувався. Як камфора. Погано стерегли, а він дуже хитрий. Зобов'язався одержати кракатит. Робив спроби аж шість тижнів. Дорогенько обійшовся нам. Потім зник. Пройдисвіт. Мабуть, не вийшло. Не вміє нічого.

— А де він тепер?

Пан Карсон нахилився до Прокопа:

— Падлюка. Тепер пропонує кракатит іншій державі. Та ще й до того ж украв у нас метилнітрат, шахрай. А ті попались йому на гачок. Тепер працює в них.

— Де?

— Не маю права сказати. Слово честі, не можу. Коли він утік, я поїхав — ха-ха! — відвідати вашу могилу. Пієтет, правда? Геніальний хімік, і ніхто його тут не знає. Мав я що робити? Мусив, як дурень, оголошення надрукувати. І, розуміється, на це звернули увагу, ті, інші. Ясно? Ви зрозуміли мене?

— Ні.

— Ну, тоді підійдіть погляньте, — сказав Карсон і жваво попрямував до протилежної стіни. — Ось, — мовив він і постукав по дошці.

— Що це?

— Куля. Хтось тут був.

— А хто в нього стріляв?

— Хто ж, як не я? Коли б ви лізли у вікно тижнів зо два тому, вас би хтось несхибно взяв на мушку.

— Хто?

— Байдуже хто. Та чи інша держава. Сюди, лебедику, добивались представники дуже великих держав. А ви тим часом десь — хе-хе — рибу вудили, так? Чудовий хлопець! Але послухайте, дорогий мій, — сказав він раптом стурбовано, — краще не ходіть самі. Ніколи і ніде, розумієте?

— Дурниця.

— Стривайте! Це не якісь там гренадери. Вельми непомітні люди.Тепер це робиться... надзвичайно делікатно. — Карсон зупинився біля вікна і затарабанив по шибці. — Ви й уявити собі не можете, скільки я одержав листів на своє оголошення. Зголосилось аж шість Прокопів... А йдіть-но швидше — погляньте!

Прокоп підійшов до вікна.

— Що це?

Пан Карсон показав куцим пальцем на шлях. Там на велосипеді петляв якийсь молодий хлопець; він з усієї сили намагавсь утримати рівновагу, але колеса виявляли впертий нахил їхати в іншому напрямі. Карсон запитливо глянув на Прокопа.

— Мабуть, учиться їздити, — непевно сказав Прокоп.

— Страшенне вайло, правда ж? — зауважив пан Карсон і відчинив вікно. — Бобе!

Юнак зупинився мов укопаний:

— Yessr .

— Go to the tomm for our car!

— Yessr!

І, сівши на веломашину, молодий велосипедист помчав до міста.

Карсон одвернувся від вікна.

— Ірландець. Дуже спритний хлопець. Що я хотів сказати? Ага, так ось, зголосилось до мене аж шість Прокопів... зустрічі в різних місцях і саме вночі. Не жарти, га? Прочитайте, оцей лист.

— "Прийдіть завтра о десятій вечора до моєї лабораторії. Інж. Прокоп", — прочитав Прокоп, як уві сні. — Але ж це... мало... не мій почерк!

— От бачите, — посміхнувся Карсон. — Тут, лебедику, гарячий грунт. Продайте все, щоб мати спокій!

Прокоп заперечливо крутив головою. Карсон поглянув на нього важким, невідчепним поглядом.

— Можете просити... скажімо... двадцять мільйонів. Продайте нам кракатит.

— Ні.

— Ми все повернемо вам. І заплатимо двадцять мільйонів. Слухайте, продайте ж бо.

— Ні, — похмуро сказав Прокоп. — Не хочу мати нічого спільного з вашими війнами. Не хочу!

— А що ж ви тут маєте? Геніальний хімік, а живе в... дощаній будці. Співвітчизники! У великих людей нема співвітчизників. Я це знаю. Не дивіться ні на що. Продайте, і...

— Не хочу.

Карсон заклав руки в кишені й позіхнув.

— Війни! Гадаєте, забороните їх? Пхе! Продайте і не турбуйтесь ні про що. Ви вчений... що вам до всього іншого? Війни! Не будьте смішним. Покіль у людей є нігті й зуби...

— Не продам, — сказав Прокоп крізь зуби. Карсон знизав плечима.

— Як хочете. Винайдемо й самі. Або винайде Томеш. От і все.

З хвилину було тихо.

— Мені все одно, — озвався Карсон. — Коли для вас так буде краще, їдьмо з цим до Франції, Англії, куди хочете, навіть до Китаю. Ми обидва, розумієте? Тут нам ніхто не заплатить. Ви були б ослом, якби згодились продати його за двадцять мільйонів. Покладіться на Карсона. Добре?

Прокоп рішуче захитав головою.

— Характер! — скрикнув Карсон схвально. — Шаную! Це мені дуже подобається. Послухайте, що я вам скажу. Тільки це буде таємниця. Дайте руку.

— Мені не треба ваших таємниць, — буркнув Прокоп.

— Браво. Скромна людина. Мого типу, добродію.

XVIII

Карсон сів і закурив дуже грубу сигару, а потім глибоко замислився.

— Гм... — сказав він трохи перегодя. — Отож він і у вас вибухнув? Коли це було? Дата?

— ...не пам'ятаю вже.

— А день який був?

— Не пам'ятаю. Здається, через два дні після неділі.

— Тобто у вівторок. А в який час?

— Десь... по десятій вечора.

— Правильно, — Карсон замислено випустив дим. — У нас воно вперше вибухнуло, як ви зволили висловитись "само по собі"... у вівторок, о десятій тридцять п'ять. Ви щось бачили при цьому?

— Ні. Я спав.

— Ага. Він вибухає ще й у п'ятницю, десь о пів на одинадцяту. У вівторок і в п'ятницю. Ми вже випробували, — пояснив він у відповідь на здивований Прокопів погляд. — Ми залишили міліграм кракатиту й пильнували його вдень і вночі. Вибухнув він у вівторок і п'ятницю о пів на одинадцяту. Сім разів. А раз також і в понеділок, о десятій двадцять дев'ять. Ось як.

Прокоп лише тихо жахався.

— Пробігає по кракатиту така блакитна іскра, — додав Карсон замислено, — і він раптом вибухає.

Було так тихо, що Прокоп чув цокання Карсонового годинника.

— Так-то, — зітхнув Карсон і почав розпачливо куйовдити щітку рудої чуприни.

— Що це значить? — запитав Прокоп. Пан Карсон лише здвигнув плечима.

— А що ви тоді подумали, коли у вас "само по собі" вибухнуло? Ну?

— Нічого, — ухильно відповів Прокоп. — Я ще не задумувався над цим... як слід.

Карсон щось незадоволено пробурмотів.

— Себто, — поправився Прокоп, — тоді мені спало на думку, що це... мабуть... від електромагнітних хвиль.

— Ага. Від електромагнітних хвиль. Ми теж так гадали. Чудова думка, але безглузда. На жаль, абсолютно безглузда. Ось що.

Прокоп зовсім розгубився.

— По-перше, — міркував Карсон, — радіохвилі поширюються не тільки у вівторки й п'ятниці о пів на одинадцяту, так? А по-друге, лебедику, ви думаєте, що ми не перевірили негайно їхнього впливу: коротких, довгих — усіх можливих. І ваш кракатит і на стілечки не реагував на них, — показав він на нігті щось дуже незначне. — Але у вівторок і п'ятницю о пів на одинадцяту... йому заманеться, і він вибухає "сам по собі". І знаєте, що це?

Прокоп, звичайно, не знав.

— А ось що. З певного часу... мабуть, уже з півроку чи близько того... всі європейські станції радіотелеграфу мають жахливу халепу. Щось перешкоджає передачам. Цілком регулярно. І випадково... щоразу у вівторок і п'ятницю о пів на одинадцяту вечора. Що ви на це скажете?

Прокоп не сказав нічого, лише потер лоба.

— Еге ж, у вівторок і п'ятницю. Це зветься "забивати хвилі". Почне телеграфістам тріщати у вуха, і готово; хлопці від цього мало не казяться. Прикро, еге ж? — Карсон зняв окуляри й почав їх ретельно протирати. — Спершу... спершу вони гадали, що то якісь магнітні бурі, чи що. Та коли помітили, що це трапляється регулярно... у вівторки та п'ятниці... Одне слово, "Марконі", ТСФ , "Трансрадіо" і деякі міністерства — пошти, військовоморських сил, торгівлі, внутрішніх справ і, не знаю, які там ще, — пообіцяли двадцять тисяч фунтів тому, хто з'ясує причину. — Карсон надів знову окуляри і весело поглянув на Прокопа. — Гадають, існує якась нелегальна станція, яка бавиться тим, що у вівторки і п'ятниці забиває передачі. Дурниці, правда? Щоб приватна станція жартома кидала на вітер щонайменше сто кіловат! — Карсон аж сплюнув.

— У вівторки і п'ятниці, — озвався Прокоп, — отже, одночасно... хвилина в хвилину.

— Дивно, еге ж? — усміхнувся іронічно Карсон. — У мене це все записано: у вівторок дня такого й такого, о десятій тридцять п'ять і кілька секунд перервано передачі на всіх станціях, від Ревеля і далі. А в нас у цю саму мить "сама по собі", як ви зволите казати, вибухає певна частка вашого кракатиту. Га? Що? Те ж саме і в наступну п'ятницю о десятій двадцять сім і кілька секунд — порушення передач і вибух. І знов у вівторок і п'ятницю те ж саме. І так далі. Винятком було, ніби понад програму, те, що таке порушення трапилось у понеділок, о

десятій двадцять дев'ять і тридцять секунд. Вибух секунда в секунду. Вісім разів з восьми випадків. Жарти, га? Що ви про це гадаєте?

— Н... не знаю, — пробурмотів Прокоп.

— Ну, тоді ще одне, — промовив Карсон, подумавши трохи. — Томеш у нас працював. Він нічого не вміє, але щось знає. Так ось він сказав поставити до лабораторії генератор високої частоти і замкнув у нас перед носом двері. Босяцюга. Скільки живу, я ніколи ще не чув, щоб у галузі звичайної хімії можна було використовувати машини високої частоти. Що ви на це скажете?

— Ну... звичайно, — ухильно відповів Прокоп, неспокійно поглядаючи на свій власний новий агрегат, поставлений в кутку.

Карсон перехопив його погляд.

— Гм, — промовив, — ви також маєте цю забавку, так? Чудовий трансформатор. Скільки коштує?

Прокоп спохмурнів, а Карсон засяяв.

— Так-от, я гадаю, — провадив він з усе більшим задоволенням, — що це було б чудово, коли б удалося, ну, хоча б при допомозі високочастотного струму... в магнітному полі або якось інакше... розгойдати, розхитати внутрішню структуру якої-небудь речовини так, щоб досить було з відстані вплинути... якимись хвилями... розрядами... осциляцією чи біс його відає чим, щоб ця речовина розпалась, га? Бах! З відстані! Що ви на це скажете?

Прокоп не промовив ні слова, а Карсон, посмоктуючи з насолодою сигару, поїдав його очима.

— Я не електрик, розумієте? — знову почав він. — Мені пояснив це один учений, але хай я провалюсь крізь землю, коли що-небудь зрозумів. Цей тип засипав мене всілякими електронами, іонами, елементарними квантами і хтозна-чим; нарешті це науковое світило визнало, що то взагалі річ неможлива. Друже, а ви здійснили те, що, на думку світових авторитетів, неможливе! Я сам собі це витлумачив, — вів далі Карсон, — але так, по-дилетантському. Ну, припустімо, комусь спало на думку зробити нетривку сполуку... якоїсь солі свинцю. І ось ця сіль — дуже неслухняна, ніяк не хоче вступати в реакцію. Наш хімік пробує все можливе, як божевільний; і враз, припустімо, згадує: в січневому номері "The Chemist" ішла мова про те, що саме ця флегматична сіль є чудовий когерер... детектор для електромагнітних хвиль. Тоді в нього з'являється безглузда й геніальна ідея, що, мабуть, можна цю прокляту сіль електромагнітними хвилями активізувати, га? Збурити її, розворушити, струснути, як перину, так? Еге ж, найкращі думки приходять з глупоти. І от він дістає такого собі кумедного трансформатора й береться до діла; як він там чаклував, — це поки що його таємниця, але врешті... дістав шукану сполуку. Побий мене бог, дістав. Швидше всього — осциляцією. Чоловіче, я, здається, буду змушений під старість учити фізику. Мабуть, я верзу казна-що, еге ж?

Прокоп бурмотів щось зовсім незрозуміле.

— Дарма, — задоволено вів далі Карсон. — Проте сполука вийшла тривка; хоча й дурний я, але уявляю, що нова сполука набула якоїсь електромагнітної структури, чи що. І коли порушити ту структуру, то сіль розпадається, так? На щастя, майже десять тисяч офіційних радіостанцій і кілька сот підпільних підтримують у нашій атмосфері такий електромагнітний клімат, таку гм... гм... осциляційну ванну, що якраз підходить для цієї структури. Тому вона й тривка.

Карсон трохи замислився.

— А тепер, — почав він знову, — тепер уявіть собі, що якийсь диявол чи негідник має засоби цілковито перервати електромагнітні хвилі.

Просто їх забивати абощо. Уявіть собі, що — бозна для чого — провадить він це регулярно щовівторка і щоп'ятниці, о пів на одинадцяту ночі. В ту ж хвилину й секунду відбувається якийсь процес і в нашій... лабільній сполуці, якщо тільки вона не ізольована... ну хоча б у порцеляновій баночці. Щось у ній порушується... щось лопається, і вона... вона...

— ...розпадається! — вигукнув Прокоп.

— Авжеж. Розпадається. Вибухає. Цікаво, правда? Один учений пояснював мені... Грім його побий, що він казав? Ніби, ніби...

Прокоп скочив і схопив Карсона за пальто.

— Слухайте! — вигукнув він страшенно схвильовано. — Тоді виходить... якщо кракатит розтрусити тут, або деінде, просто по землі...

— ...тоді все в найближчий вівторок або п'ятницю о пів на одинадцяту злетить у повітря. Ой, що ви, не задушіть мене!

Прокоп пустив Карсона і заметався по кімнаті, кусаючи від жаху пальці.

— Це ясно, це ясно! Кракатит ніхто не буде вироб...

— Крім Томеша, — іронічно докинув Карсон.

— Ет, відчепіться, — одрубав Прокоп. — Цей ні до чого не додумається.

— Ну, — засумнівався Карсон, — я не знаю, скільки ви перед ним вибовкали.

Прокоп став як укопаний.

— Уявіть собі, — гарячково заговорив він, — уявіть собі в-в-війну... Хто має в руках кракатит, той може... може... коли захоче...

— Покіль що лише у вівторок і п'ятницю...

— ...висадити в повітря... цілі міста... армії... все! Досить... досить лише розтрусити... Ви можете собі це уявити?

— Можу! Чудово!

— А тому... в інтересах людства... ніколи... не дам ніколи!..

— В інтересах людства, — буркнув Карсон. — Ви знаєте, в інтересах людства найголовніше було б натрапити на слід тієї... тієї...

— Чого?

— Тієї проклятої станції анархістів.

XIX

— Отже, ви гадаєте, — сказав, затинаючись, Прокоп, — що... що можливо...

— Отже, ми знаємо, — перебив його Карсон, — що є на світі невідомі передавальні й приймальні станції. Що вони регулярно щовівторка і щоп'ятниці передають — тільки не побажання на добраніч. Що вони володіють не відомими нам силами: розрядами, осциляцією, іскрами, промінням або якимсь іншим бісом, якого не можна впіймати. Чи, може, якими антихвилями, антиколиваннями або, як там його лихої години звати, чимсь таким, що просто перериває або стирає наші хвилі, розумієте? — Карсон окинув поглядом лабораторію. — Ага, — сказав він, — ухопивши грудку крейди. — Можливо, так, — вів далі, виводячи на

підлозі стрілку довжиною з півліктя, — або так, — він замалював крейдою всю мостину і послиненим пальцем провів посередині темну риску. — Так або так, розумієте? Позитивно, або негативно. Або вони посилають якісь нові хвилі в наше середовище, або кидають у наскрізь пронизану радіохвилями атмосферу штучні паузи, розумієте? Можна діяти обома способами... не піддаючись нашому контролю, і обидва ці способи — з технічного й фізичного погляду — цілковита загадка. Прокляття! — розлютився раптом Карсон і жбурнув крейдою так, що вона розлетілась на друзки. — Це вже занадто! Посилати таємні депеші загадковому адресатові не відомими нам засобами! Хто це робить? Як ви гадаєте?

— Може, марсіяни? — спробував пожартувати Прокоп, хоч насправді йому було не до жартів.

Карсон кровожерно глянув на нього, а потім заіржав прямо-таки як кінь.

— Припустімо, що марсіяни. Чудово! Можна припустити. Але що, як це робить хтось на землі? Якась земна сила розсилає свої таємні інструкції? Можливо, має вона дуже поважні причини уникати людського контролю. Можливо, є якийсь міжнародний орган чи організація або чортзна там що, які мають у своєму розпорядженні невідомі сили, таємні станції і таке інше. В кожнім разі людство має право цікавитись тими таємними депешами. Навіть якщо вони з пекла чи з Марса. Це просто... викликає інтерес у людського суспільства. Як ви догадуєтесь... це, мабуть, не радіопередачі про Червону Шапочку. Так?

Карсон забігав по кімнаті.

— Насамперед, — міркував він уголос, — ця станція лежить десь у центрі Європи. Приблизно в центрі цих порушень, так? Вона відносно слабка, бо передає тільки вночі. Тим гірше... радіостанцію Ейфелевої башти чи Науена знайти легко, так? Боже! — скрикнув він раптом і

зупинився як прибитий, — уявіть собі, що в самім серці Європи існує і готується щось дивне. Це "щось" розгалужене, має своє керівництво, воно підтримує таємні зв'язки, має технічні, не відомі нам засоби, таємні сили і, щоб ви знали, — заревів Карсон, — має й кракатит! Ось що!

Прокоп схопився, мов ужалений.

— Як же це?

— А так, — кракатит, та й годі. Дев'яносто і тридцять п'ять сотих грама. Все, що у нас залишилось.

— Що ж ви з ним робили? — розлютився Прокоп.

— Спроби. Ми берегли його, нач... наче якусь реліквію. Та одного вечора...

— Що?

— Він зник. Разом з порцеляновою баночкою.

— Украдено?

— Так.

— Але хто, хто вкрав?

— Очевидно, марсіяни, — оскірився пан Карсон. — На жаль, при допомозі одного земного лаборанта, що також пропав. Звичайно, з порцеляновою баночкою.

— Коли це сталось?

— Саме перед тим як мене мали послати по вас. Освічена людина. Саксонець. І порошинки не залишив. Так-от, я задля цього й приїхав.

— І ви гадаєте, що він попав у руки тих... тих, невідомих?

Карсон тільки пирхнув.

— Звідки ви це знаєте?

— Запевняю вас. Послухайте, — сказав Карсон, похитуючись на своїх куцих ніжках, — хіба я схожий на боягуза?

— Н-ні.

— Так ось я вам скажу, що від цього мені страшно. Слово честі, я дуже боюсь. Кракатит... це ж страхіття, а та невідома станція — ще гірше. Та коли те й друге дістанеться в одні руки, тоді... до побачення. Тоді Карсон пакує свою валізку і їде до тасманських людожерів. Розумієте, мені б не хотілось побачити кінець Європи.

Прокоп стискав руки коліньми.

— Боже, боже, — шепотів він.

— Авжеж, — вів далі Карсон. — Мене лише дивує, що й досі не висаджено в повітря чогось солідного. Досить натиснути якусь кнопку — і десь, за кілька тисяч кілометрів, бабах — і готово. Чого вони чекають?

— Це ясно, — озвався гарячково Прокоп, — кракатит не можна випускати з рук. А Тбмеш, Томешеві треба перешкодити...

— Пан Томеш, — швидко докинув Карсон, — продасть кракатит хоч самому дияволові, аби тільки той заплатив. Тепер пан Томеш — одна з найбільших небезпек у світі.

— Хай йому чорт, — буркнув Прокоп розпачливо, — що ж тоді робити?

Карсон витримав довгу паузу.

— Ясна річ, — сказав він нарешті, — кракатит треба віддати.

— Ні-ні! Ніколи!

— Продайте його. Хоч би тому, що він — ключ до розшифрування. Тепер саме час, добродію! Віддайте його, кому хочете, тільки без усяких церемоній. Віддате його швейцарцям, Товариству старих панн або чортовій бабусі. Вони ще над ним посидять з півроку, поки зрозуміють, що ви не божевільний. Або віддайте його нам. У Балттіні вже поставлено приймальний апарат. Уявіть собі... безмежно швидкі вибухи мікроскопічних часток вашого кракатиту. Запалювачем є невідомі хвилі. Досить тільки ввімкнути, і пішло: трр-та-та, трр-трр-та. Залишається розшифрувати, і все готово. Треба мати лише кракатит!

— Не віддам, — сказав Прокоп, облитий холодним потом. — Я вам не вірю. Ви вироблятимете його для себе.

У Карсона смикнулись кутики губів.

— Ну, — сказав він, — коли вам ідеться лише про це, то... ми можемо скликати для цього Лігу націй, Всесвітній поштовий союз, конгрес євхаристичної церкви або чортів з Люцифером на чолі. Аби душа мала спокій. Я датчанин і чхаю на політику. Ось що! А ви віддасте кракатит у руки міжнародної комісії. Що з вами?

— Я... я довго хворів... — промовив Прокоп, смертельно бліднучи. — Мені... і досі... погано... І... два дні я вже нічого не їв.

— Кволість, — сказав Карсон, підсівши до нього і обійнявши. — Це швидко минеться. Ви поїдете до Балттіна. Там дуже здоровий клімат. А потім зможете поїхати до Томеша. У вас буде грошей, як того сміття. Ви будете великою персоною. Ну?

— Хай так, — прошепотів Прокоп, як мале дитя, даючи себе заколисати.

— Так, так. Надмірне напруження. Це нічого. Головне... головне — прийдешнє. Голубе, ви, мабуть, набралися в житті лиха, правда ж? Ви молодець. Здається, вам уже краще.

Карсон замислено курив.

— Вас чекає величне майбутнє. Матимете силу грошей. Мені дасте десять відсотків, згода? Це міжнародна такса. Карсонові також потрібні гроші.

Перед бараком засурмило авто.

— Ну, добре, — зітхнув Карсон. — Ось і машина, їдьмо.

— Куди?

— Поки що поснідати.

XX

На другий день Прокоп прокинувся зі страшенно важкою головою і не міг спочатку зрозуміти, де він; чекав, що почує сокотання курей або

голосне гавкання Гонзика. Але помалу усвідомив, що він не в Тиниці; що лежить у готелі, куди його Карсон привіз п'яного як чіп, налитого, як барило, і, як звір, ревучого; і аж тоді, коли пустив собі на голову струмінь холодної води, згадав усе вчорашнє і мало не провалився від сорому.

Вони за обідом пили, але небагато, проте обидва дуже розчервонілись і їздили потім машиною десь по Сазавських чи ще якихось лісах, щоб трохи протверезитись; Прокоп без устанку теревенив, а Карсон смоктав сигару й кивав головою.

— Ви будет великою персоною!

"Велика персона, велика персона!.." — віддавалось Прокопові як дзвін у голові. "Коли б мене отакого побачила та... з вуаллю". Він надимався перед Карсоном, мало не луснув, але той лише кивав головою, ніби китайський мандарин, і ще дужче роздмухував його ошаліле марнославство. Прокоп мало не вилетів з машини, так він гарячився; викладав, як собі уявляє всесвітній інститут деструктивної хімії, соціалізм, шлюб, виховання дітей, одне слово, молов без упину. А ввечері почалося по-справжньому. Хтозна-де тільки не пили; це було страхіття. Карсон, червоний, лиснючий, у насунутому на очі капелюсі, платив за всіх незнайомих, тим часом як якісь дівчата танцювали, хтось розбивав склянки, а Прокоп, схлипуючи, сповідався перед Карсоном у своєму безумному коханні до тієї, що її не знає. При цій згадці Прокоп аж хапався за голову від сорому.

Потім його посадили в машину, а він усе кричав: "Кракатит!" Біс його зна, куди його везли: мчали по нескінченних шляхах, біля Прокопа підскакував червоний вогник, це, мабуть, Карсон курив сигару, покрикуючи: "Швидше, Боб!" Раптом на якомусь повороті попереду виринули дві сліпучі фари, кілька голосів закричало, машина смикнулась убік. Прокоп, вилетівши, ковзнув обличчям по траві і настільки отямився, що почав чути. Кілька людей люто лаялись, докоряючи одні одним за пияцтво.

Пан Карсон страшенно галасував і повторював: "Тепер треба назад", — після чого Прокопа, що найбільше постраждав, з тисячами осторог, поклали до зустрічної машини, куди сів і Карсон, і поїхали назад, тим часом як Боб зостався біля пошкодженої машини. Напівдорозі потерпілий заходився співати й репетувати, а перед самим в'їздом у Прагу захотів пити. Мусили з ним заїжджати в кілька нічних барів, перше ніж його втихомирили.

З похмурою нехіттю розглядав Прокоп у дзеркалі своє подряпане обличчя. Від цього неприємного видовища відірвав його готельний швейцар, що, вибачаючись, приніс йому для заповнення бланк формуляру. Прокоп записав усе потрібне і гадав, що справу скінчено; та ледве швейцар прочитав його прізвище й фах, як раптом увесь засяяв і попросив Прокопа нікуди не йти, бо якийсь пан із-за кордону жадав, щоб йому зателефонували, як тільки пан інженер Прокоп зволить тут зупинитись. Отже, коли пан інженер не заперечує... Пан інженер був такий сердитий сам на себе, що не заперечував би, якби навіть відтяли йому голову. Він сів і почав чекати, терпеливо зносячи головний біль. Через чверть години швейцар повернувся і подав йому картку. Там стояло:

Сер Реджіналд Карсон

Кол. Б.Н., Ч.К.А., Ч. П., Д.Н., і т. д.

Президент акц. т-ва "Марконі"

Лондон

— Нехай увійде, — сказав Прокоп, незмірно дивуючись, чому Карсон не назвав ще вчора своїх довжелезних титулів і чому сьогодні приходить з такими церемоніями. Крім того, йому трохи цікаво було знати, який вигляд у Карсона після тієї огидної ночі. Але зразу вражено

витріщив очі. У двері входив зовсім не знайомий йому чоловік, на добрий лікоть вищий за вчорашнього Карсона.

— Very glas to see you , — повагом сказав незнайомий джентльмен і вклонився так, наче був телеграфним стовпом. — Сер Реджіналд Карсон, — відрекомендувався він і оглянувся, шукаючи стільця.

Прокоп щось буркнув і запросив його сісти. Джентльмен сів, зігнувшись під прямим кутом, і почав стягувати чудові замшеві рукавички. Був то дуже високий і незмірно бундючний пан з конячим обличчям і різкими рисами; на галстуку величезний індійський опал, на золотім ланцюжку антична камея, величезні ноги, як у гравців у гольф, одне слово, справжній тобі лорд. Прокоп онімів.

— Так, прошу вас, — озвався він нарешті, коли мовчанка затяглась надто довго.

Джентльмен, як видно, не поспішав.

— Ви, напевне, — почав він по-англійському, — напевне, здивувались, коли прочитали в газетах мої оголошення. Гадаю, ви — інженер Прокоп, автор вельми цікавих статей про вибухові речовини.

Прокоп мовчки кивнув головою.

— Дуже радий, — сказав сер Карсон, не поспішаючи. — Я вас шукав у певній науковій справі, дуже цікавій і практично важливій для нашого акційного товариства "Марконі", головою якого я маю честь бути; так само, як і для Міжнародної спілки бездротового телеграфу, що виявила мені незаслужену честь, обравши мене генеральним секретарем. Напевне, ви дивуєтесь, — провадив він, зовсім не втомившись від такої довгої фрази, — що ці поважні товариства послали мене до вас, хоча ваші видатні праці належать до зовсім іншої галузі. Дозвольте? — І по

цих словах Карсон відкрив свій портфель з крокодилової шкіри, вийняв звідти якісь папери, блокнот і золотого олівця.

— Ось уже мало не дев'ять місяців, — почав він поволі, надівши золоте пенсне, щоб подивитись у свої папери, — європейські радіостанції констатують...

— Пробачте, — перебив його Прокоп, — то ці оголошення давали ви?

— Авжеж. Так-от, констатують регулярні порушення...

— ...щовівторка і щоп'ятниці, знаю. Хто вам сказав про кракатит?

— Я б до цього й сам дійшов, — промовив шановний лорд трохи докірливо. — Гаразд, пропустимо деякі деталі; гадаю, ви певною мірою поінформовані про наші труднощі і... про... е...

— ...про світову конспірацію, так?

Сер Реджіналд Карсон вирячив блідо-блакитні очі.

— Перепрошую. Про яку конспірацію?

— Ну, про ті загадкові нічні передачі, про таємну організацію, що їх...

Сер Реджіналд Карсон зупинив його.

— Фантазія, — сказав він із жалем, — чиста фантазія. Я знаю, на це натякнули навіть у "Дейлі Ньюс", коли наше товариство призначило досить значну винагороду...

— ...знаю, — швидко промовив Прокоп, боячись, як би неквапливий лорд не почав розповідати про винагороди.

— Так. Чиста нісенітниця. Справа має лише ділове підґрунтя. Хтось зацікавлений у тому, щоб довести ненадійність наших станцій, розумієте? Хтось хоче підірвати довіру громадськості. На жаль, наші приймачі і є... когерери не можуть розкрити природи цих особливих хвиль, які є причиною порушень. А оскільки ми дістали відомості, що ви володієте якимись субстанціями чи хімікаліями, що дуже чутливо реагують на ці порушення...

— Від кого ви дістали відомості?

— Від нашого співпрацівника, містера... е... містера Томеса. Містер Томес, так? — Неквапливий джентльмен знайшов у своїх паперах якогось листа. — "Dear Sir , — читав він з якимсь зусиллям, — побачивши в газетах оголошення про винагороду..." і т. д. "Через те, що я зараз не можу покинути Балттіна, де працюю над певним винаходом, а ця справа занадто важлива, щоб її викладати в листі, — прошу розшукати у Празі мого приятеля і довгорічного співробітника інж. Прокопа, в якого є нововідкрита речовина, кракатит, тетраргон одної з солей свинцю, синтез якого провадиться під специфічним впливом високочастотного струму. Як показують експерименти, кракатит реагує на невідомі хвилі сильним вибухом, із чого випливає велике його значення для дослідження вищезгаданих хвиль. З огляду на важливість справи, гадаю — за себе і за свого приятеля, — що оголошена винагорода буде значно підви... підвище..." — Сер Карсон закашлявся. — Оце й усе, — сказав він. — Про винагороду поговоримо окремо. Підписано: містер Томес, Балттін.

— Гм, — гмукнув Прокоп, охоплений серйозною підозрою, — невже такої приватної... непевної... фантастичної звістки досить для товариства "Марконі"?

— Beg your pardon , — перебив довготелесий пан. — Ми, звичайно, маємо чимало точних відомостей про певні досліди у Балттіні...

— Ага. Від одного лаборанта саксонця, еге ж?

— Ні, від нашого власного представника. Зараз вам прочитаю. — Сер Карсон почав знову порпатись у своїх паперах. — Ось воно: "Dear Sir, тутешнім станціям і досі не вдається позбутися відомих вам перешкод. Спроби провадити передачі при підвищеній потужності нічого не дали. Я дістав секретні, але надійні відомості, що воєнний завод у Балттіні добув певну кількість якоїсь речовини..."

Хтось постукав у двері.

— Заходьте, — сказав Прокоп. Увійшов слуга з візиткою.

— Якийсь пан просить...

На візитній картці стояло: "Інж. Карсон. Балттін".

— Нехай увійде! — сказав Прокоп, раптом розвеселившись і незважаючи на жест протесту з боку сера Карсона.

До кімнати увійшов учорашній Карсон з невиспаним обличчям і радісно кинувся до Прокопа.

XXI

— Стривайте, — спинив його Прокоп. — Дозвольте вас познайомити: інженер Карсон, сер Реджіналд Карсон.

Сер Карсон здригнувся, але й далі сидів з незворушною гідністю, зате інженер Карсон уражено свиснув і впав на стілець, ніби йому відмовилися служити ноги. Прокоп зіперся на двері і з безмежною зловтіхою дивився на їх обох.

— Ну, то що буде? — спитав він нарешті.

Сер Карсон почав складати свої папери в портфель.

— Напевне, — повільно промовив він, — буде краще, якщо я навідаюсь до вас іншим разом.

— Та ні, залишайтесь, — перебив його Прокоп. — Пробачте, панове, чи не родичі ви часом?

— Ба ні, — озвався інженер Карсон. — Скоріш навпаки.

— Котрий же з вас тоді справжній Карсон?

Ніхто не відповів. Запала прикра мовчанка.

— Попросіть цього добродія, — кинув гостро сер Реджіналд, — нехай покаже свої документи.

— Залюбки, — сказав інженер Карсон, — але тільки після вас. Ось як.

— А хто з вас давав оголошення?

— Я, — промовив без вагання інженер Карсон. — Це моя ідея, добродію... І я запевняю, що навіть у нашому ділі виїжджати безкоштовно на чужих ідеях, — нечувана підлість. Отак.

— Дозвольте сказати, — звернувся сер Реджіналд до Прокопа із щирим обуренням, — це вже занадто. На що б це було схоже, коли б з'явилося ще одне оголошення з іншим прізвищем? Я просто мусив рахуватися з фактом, що цей добродій випередив мене.

— Он як, — войовничо озвався Карсон, — і тому цей добродій присвоїв собі моє прізвище?

— А я запевняю, — боронився сер Реджіналд, — що цей добродій зветься зовсім не Карсон.

— Як же він тоді зветься? — запитав швидко Прокоп.

— Точно не знаю, — презирливо процідив лорд.

— Карсоне, — звернувся Прокоп до інженера, — хто цей джентльмен?

— Конкурент, — мовив з гірким гумором Карсон. — Це той добродій, що хотів мене заманити фальшованими листами в різні місця. Мабуть, думав мене там познайомити з дуже милими людьми.

— З тутешньою військовою поліцією, — буркнув сер Реджіналд.

Інженер Карсон злісно блиснув очима і застережливо кашлянув.

— Прошу про це не говорити, бо...

— Чи хочете, панове, ще щось взаємно з'ясувати? — посміхнувся Прокоп, підійшовши до дверей.

— Ні, вже нічого, — сказав поважно сер Реджіналд; він і досі не вшанував другого Карсона жодним поглядом.

— Тоді, — почав Прокоп, — передусім дякую вам за відвідини, по-друге, я дуже радий, що кракатит у надійних руках, себто в моїх власних, бо коли б ви мали хоч найменшу надію дістати його інакше, то

мене так дуже не шукали б, правда ж? Я вам дуже вдячний за цю мимовільну інформацію.

— Ще не радійте, — буркнув Карсон. — Ще залишається...

— ...він? — запитав Прокоп, показуючи на сера Реджіналда.

Карсон заперечливо покрутив головою.

— Де там! Невідомий третій.

— Пробачте, — перебив його майже ображено Прокоп, — невже ви думаєте, що я повірив чомусь із того, що ви мені вчора наплели?

Карсон із жалем знизав плечима.

— Як хочете.

— По-третє, — вів далі Прокоп, — я вас просив би сказати мені, де тепер Томеш.

— Але ж я вам пояснив, — схопився на ноги Карсон, — що не маю права сказати... Поїдете до Балттіна, тоді довідаєтесь.

— Тоді ви, сер, — звернувся він до лорда.

— Beg your pardon, — промовив довготелесий добродій, — але це я залишу при собі.

— Тоді, по-четверте, щиро вас прошу: не з'їжте тут один одного, а я тим часом піду...

— ...до поліції, — закінчив сер Реджіналд. — Вельми слушно.

— Мене тішить, що ви з цим згодні. Пробачте, я вас тут тим часом замкну.

— О, будь ласка, — сказав чемно лорд, тоді як Карсон пробував розпачливо протестувати.

З великою полегкістю Прокоп замкнув за собою двері і приставив ще до них двох коридорних, а сам помчав до найближчого поліційного відділу, бо вважав за потрібне дати туди деякі відомості. Та виявилось, що це річ зовсім не така легка, бо він нічого не міг закинути цим чужоземцям, — ні крадіжку срібних ложок, ні гру в макао. Йому важко було переконати поліційного чиновника, що, як видно, вважав його за якогось божевільного. Нарешті, — мабуть, щоб відчепитися, — він дав Прокопові якогось детектива, чолов'ягу вельми підтоптаного і мовчазного. Коли вони зайшли в готель, то застали обох слуг, які хоробро стояли на посту серед величезного збіговиська всього персоналу. Прокоп відімкнув, і детектив, чмихнувши носом, спокійно ввійшов до кімнати. Вона була порожня. Обидва Карсони зникли.

Мовчазний суб'єкт лише зиркнув кругом і попрямував до ванни, що про неї Прокоп зовсім забув. Вікно в двір тут було відчинене навстіж, а в протилежній стіні було вибите вікно вбиральні. Мовчазний суб'єкт попрямував туди. Вихід з неї до іншого коридора був замкнений, і ключ зник. Детектив подлубав у замку відмикачкою і відімкнув: у коридорі не було нікого, лише видніли сліди ніг. Неговіркий суб'єкт замкнув усе і сказав, що пришле сюди пана комісара.

Пан комісар, дуже рухливий чоловічок, відомий криміналіст, прибув дуже швидко. Він добрих дві години випитував Прокопа, намагаючись за всяку ціну вивідати, які справи мав той з обома чужоземцями. Здавалось, йому дуже кортить заарештувати самого Прокопа, що впадав у неможливі суперечності, розповідаючи про свої контакти з Карсонами. Потім вислухав швейцара, коридорних і сказав Прокопові о шостій з'явитись до поліційної управи; а до того часу щоб краще й не виходив з готелю.

Решту дня Прокоп провів, бігаючи по кімнаті і з жахом думаючи про те, що його, мабуть, посадять до в'язниці; бо як же він зможе дати пояснення, коли про кракатит нізащо не скаже й слова. Чортзна, як довго може тривати це ув'язнення, і замість шукати ту, незнайомку в вуалі... У Прокопа очі були повні сліз. Він почував себе таким слабим і розм'яклим, що аж засоромився. Перед шостою зібрав усю свою мужність і пішов до поліційної управи.

Його зразу ввели до кімнати з грубими килимами, шкіряними кріслами і великою коробкою сигар. (То був кабінет начальника поліції). За письмовим столом Прокоп побачив широчезну боксерську спину, схилену над паперами, спину, що з одного погляду збудила в ньому жах і покору.

— Сідайте, пане інженере! — привітно запросила спина, вимокнувши написане й повернувши до Прокопа не менш монументальне обличчя, солідно насаджене на міцну шию. Могутній чолов'яга якусь мить розглядав Прокопа і сказав: — Пане інженере, я не примушуватиму вас говорити мені те, що з поважних причин ви хочете залишити в таємниці. Я знаю ваші праці і гадаю, що йдеться тут про якусь вибухівку?

— Так.

— Отже, справа має велике значення... скажімо... воєнне.

— Так.

Могутній пан підвівся і, подаючи Прокопові руку, сказав:

— Я хотів лише подякувати вам, пане інженере, що ви не продали її закордонним агентам.

— Це й усе? — промовив Прокоп.

— Усе.

— А ви їх спіймали? — запитав Прокоп.

— Нащо? — засміявся начальник. — Ми не маємо на це права. Поки що йдеться лише про вашу таємницю, а не про таємницю нашої армії.

Прокоп зрозумів тонкий докір і збентежився.

— Ця справа... ще не зовсім визріла.

— Вірю. Покладаюсь на вас, — сказав могутній чолов'яга і знову подав йому руку.

На цьому й скінчилось.

XXII

"Треба діяти методично", — вирішив Прокоп і після довгих міркувань і складання найдивовижніших планів зважився на таке.

Перш за все він через день уміщував у всіх великих газетах оголошення: "Пан Їржі Томеш. Посланець з пораненою рукою просить даму в вуалі повідомити свою адресу. Дуже важливо. Шифр — 40 000, відповідь на умовне ім'я Грегр".

Таке формулювання здалося йому дуже хитрим: щоправда, хоч і нема певності, щоб молода дама взагалі читала газети, особливо оголошення, проте хто зна? Випадковість — сила. Однак замість жаданої випадковості трапилось таке, що можна було б передбачати, але чого Прокоп не взяв до уваги. На умовне ім'я надійшла ціла купа кореспонденції: у більшості це були рахунки, нагадування, погрози і грубощі на адресу зниклого Томеша або ось такі прохання: "Нехай пан

Томеш у власних інтересах вкаже свою адресу під умовним зн." і таке інше. Крім того, в канцелярії оголошень чекав якийсь худий чоловік; він причепився до Прокопа, коли той прийшов по листи, з запитанням, де тепер перебуває їржі Томеш.

Прокоп на нього визвірився так, як лише дозволяли обставини, та худий панок розгорнув поліційне посвідчення і виразно порадив йому не робити дурниць. Ішлося про якусь розтрату і подібні паскудства. Прокопові вдалося переконати худого панка, що йому самому вкрай треба знати, де Томеш. Проте після цієї пригоди та по розгляді отриманої кореспонденції його сподівання на успіх оголошень дуже ослабли. Щоправда, листів надходило менше й менше, зате були вони щоразу грізніші.

Тоді Прокоп відвідав приватне розшукне бюро. Там він розповів, що шукає незнайому дівчину в вуалі і спробував її описати. Тут знайшлись охочі дістати йому секретну інформацію про неї, коли укаже її адресу або назве ім'я. Отож і звідти пішов він ні з чим.

Тоді йому сяйнула геніальна думка. В конверті, з яким він не розлучався ні вдень ні вночі, було, крім дрібних інших грошей, тридцять банкнот по тисячі крон, оперезаних бандеролькою, як звичайно робиться в банках при виплаті більших сум. Правда, там не було назви банку, але дуже можливо, що дівчина взяла їх в одній з кредитних установ того ж дня, коли він, Прокоп, поїхав з ними до Тиниці. Отож досить тепер пригадати докладно дату, а потім обійти всі банки в Празі й попросити, щоб сказали йому ім'я особи, яка того дня взяла тридцять чи, може, трохи більше тисяч крон. Так, точно встановити дату; Прокоп, правда, пригадував, ніби кракатит вибухнув у нього у вівторок, чи що (за два дні до цього була неділя чи якесь свято), отож дівчина взяла гроші, очевидно, в середу; проте щодо тижня і місяця Прокоп не був певний, це могло бути і в березні, і в лютому. Він з усієї сили намагався згадати .чи вирахувати, коли це було, проте всі обчислення сходили нанівець, бо він не знав, як довго хворів. Добре, тоді напевне знають у Томешів, у Тиниці, коли він до них приїхав. І, окрилений цією надією,

Прокоп послав телеграму старому лікареві Томешу: "Телеграфуйте, коли я до вас приїхав. Прокоп". Та ледве він послав телеграму, як його охопив сором, що він так негарно повівся з ними. А втім, відповідь не надходила. Коли він хотів був уже цю надію відкинути, йому спало на думку, що цей день повинна пам'ятати Томешева двірничка. Він кинувся до неї. Але двірничка запевняла, що то було десь у суботу. Прокоп зовсім зневірився, та зненацька отримав листа, написаного крупним і акуратним почерком зразкової школярки; з листа Прокоп довідався, що він приїхав до Тиниці такого й такого дня, "але тато не повинен знати, що я до вас писала". І більше нічого. Підпис— Анчі. У Прокопа хтозна від чого обливалося кров'ю серце, коли він читав ці два рядки.

І ось, із щасливо з'ясованою датою, побіг він до першого банку: чи не могли б йому сказати, хто такого й такого дня брав у них гроші, тридцять тисяч крон. Службовці покрутили головою, що, мовляв, розголошувати такі речі не заведено і що взагалі це не дозволяється... Та коли побачили, який він засмучений цим, пішли до когось за порадою, а потім спитали його, з якого рахунку взято гроші і чи взято їх по книжці, по чекові чи по акредитиву — Прокоп цього зовсім не знав. Далі йому пояснили, що тут просто, мабуть, продано цінні папери, і що в такому разі ім'я особи в книги не заноситься. А коли Прокоп признався, що не знає, чи ті гроші виплачено в цьому банку, чи, може, в якому іншому, вони засміялись, питаючи, чи не має він на думці оббігати всі двісті п'ятдесят, чи скільки їх там, банків, філіалів, міняльних контор Праги. І так Прокопів геніальний план зійшов нанівець.

Залишилась остання можливість: десь випадково зустрітися з нею. Прокоп і тут пробував застосувати якийсь метод. Він розподілив Прагу на сектори й проглядав кожен з них, бігаючи зрання до вечора. Якогось дня він підрахував, що побачив у такий спосіб за день близько сорока тисяч людей. А це у відношенні до загального числа населення Праги давало йому один шанс із дванадцяти побачити ту, котру шукає. Але й така мала ймовірність вселяла велику надію. Є вулиці й місця, вже, здається, самі по собі гідніші бути місцем її перебування або прогулянок; вулиці з розквітлими акаціями, старі поважні передмістя; тихі закутки

глибинного й солідного життя. Просто-таки неможливо уявити собі, щоб вона жила на цій гомінкій і похмурій вулиці, де панує лише поспіх; ані в тих прямокутних сірих кам'яницях, ані в каламутнім бруді напівруїн. Чому б їй не жити за ось оцими великими вікнами, що за ними таїться прохолода й ніжна тиша? Дивуючись і блукаючи, як уві сні, уперше в житті побачив Прокоп, як багато гарного є в цьому місті, де він прожив стільки років; боже, скільки є чудових місць, де плине тихе й мирне життя, що вабить тебе, неспокійний духу: обмеж, обмеж себе!

Безліч разів гнався Прокоп за молодими жінками, що здалеку чимось нагадували йому ту, яку він бачив лише двічі; він біг за ними, а серце в нього мало не вискакувало з грудей: що, коли це вона?

І хто скаже, чи то були інтуїція чи чуття: щоразу то виявлялась жінка хоч і незнайома, але вродлива і смутна, замкнута в собі й озброєна якоюсь неприступністю. Одного разу Прокоп уже був майже певен, що то вона; горло йому стиснулось так, що він мусив зупинитись і відітхнути, тим часом вона ввійшла в трамвай і поїхала. Три дні підряд він очікував її на трамвайній зупинці, але більше не побачив.

Та найгірше бувало ввечері, коли смертельно втомлений, він стискав руки між коліньми і намагався скомбінувати ще якийсь план розшуків. "Ніколи, — міркував він, — ніколи не зречуся думки знайти її. Я божевільний, дурень, маніяк, — нехай так, — але ніколи не здамся. Що далі вона від мене втікає, то сильніше вабить мене. Просто... така моя доля, чи що..."

Якось він прокинувся серед ночі, і йому стало ясніше ясного, що так він ніколи в житті її не знайде; що йому треба розшукати Їрку Томеша, бо той про неї знає і розкаже йому. Прокоп одягся серед ночі й не міг дочекатися ранку. Але він не був готовий до незрозумілих труднощів і зволікань з оформленням паспорта; він не міг зрозуміти, чого від нього хочуть, і лютився, і нудьгував у гарячковому нетерпінні. Аж урешті однієї ночі експрес помчав його за кордон.

Насамперед — до Балттіна!

Тепер усе вирішиться, відчував Прокоп.

XXIII

На жаль, справа повернулась інакше, ніж він гадав.

Він мав на меті розшукати в Балттіні того, що називав себе Карсоном, і лише сказати: "Послуга за послугу, бо на гроші я чхаю; ви мене проведіть до Їрки Томеша, в мене є до нього справа, і за це дістанете добру вибухівку, наприклад, фульмінат йоду з гарантованою детонацією десь одинадцять тисяч метрів у секунду, або — хай буде так! — окис одного металу, що вибухає з швидкістю аж тринадцять тисяч метрів у секунду, — робіть з цією вибухівкою, що хочете". Звичайно, вони були б дурні, коли б не пристали на такий ґешефт...

Завод у Балттіні здався йому не дуже великим; щоправда, серце тьохнуло, коли замість звичайної охорони, він натрапив на військову варту.

Запитав про Карсона (сто чортів, адже його зовсім не так звати), солдат із примкнутим багнетом ні пари з вуст і лише відпровадив його до фельдфебеля. Той теж нічого не сказав і повів його до офіцера.

— Інженер Карсон тут не відомий, — сказав офіцер, — а яка у вас до нього справа?

Прокоп сказав, що, власне, хотів би поговорити з паном Томешем. Це так вплинуло на офіцера, що він послав по вище начальство.

Прийшов полковник, огрядний чоловік з ядухою і почав дуже старанно розпитувати Прокопа, хто він і чого тут хоче. В канцелярію зійшлось аж п'ятеро військових, і вони так узяли його в роботу, що

Прокоп аж упрів. Було видно, що чекають на якусь особу, до якої щойно телефонували.

Коли ж цей "хтось" примчав як вітер, виявилось, що... це був той самий Карсон; його величали директором, але яке його справжнє ім'я, Прокоп так і не довідався.

Він скрикнув з радощів, коли побачив Прокопа, і почав запевняти, що на нього тут вже чекали тощо. Враз наказав подзвонити "до замку", щоб приготували для нього "елегантне помешкання", схопив Прокопа під руку й повів на Балттінський завод.

Виявилось, те, що Прокоп вважав заводом, є лише казармою для військової й пожежної охорони. Звідси вело довге шосе, що проходило тунелем крізь зарослий насип заввишки з десять метрів. Карсон вивів Прокопа нагору, і лише тоді Прокоп ясно усвідомив, що таке Балттінський завод: ціле місто військових складів, позначених числами й написами, пагорби, покриті травою, де були, мабуть, порохові погреби, трохи далі залізничний парк з цейхгаузами і кранами, а за ними якісь зовсім чорні будівлі і дощані бараки.

— Ви бачите он той ліс? — показав Карсон на обрій. — Там містяться дослідні лабораторії. А он тамг де видно піщані горби, це полігон. Так. А в парку — замок. Ви рота роззявите, коли я покажу вам лабораторії, обладнані найновішою апаратурою. А тепер ходімо до замку.

Карсон весело теревенив, але про те, що цікавило Прокопа, не сказав ні слова. Вони саме йшли парком, Карсон показував то на рідкісний вид Amorphophalus , то на якийсь японський раритет, карликову черешню; нарешті перед ними постав увесь зарослий плющем балттінський замок. При вході чекав тихий і делікатний дідок у білих рукавичках, на ймення Пауль, він і повів Прокопа до "елегантного помешкання". Зроду не бачив Прокоп такої розкоші: паркетні підлоги, англійський ампір, все таке старовинне, коштовне, що страшно й сідати.

Не встиг Прокоп умитися, як з'явився вже Пауль з яєчнею, пляшкою вина, склянкою й поставив це все на стіл так делікатно, ніби слугував принцесі. Під вікном — двір, посипаний жовтим піском; конюх у чоботях з закоченими халявами ганяє на довгій лонжі високого сірого коня; біля нього стоїть смуглява струнка дівчина і примруженими очима стежить, як галопує кінь, і дає якісь короткі накази, а тоді стає навколішки і обмацує коневі копита.

І знову Карсон мчить як вітер, на цей раз щоб відрекомендувати Прокопа генеральному директорові. Він веде його довгим білим коридором, поспіль завішаним оленячими рогами, обставленим стільцями з чорного різьбленого дерева. Рожевий, як лялька, слуга в білих рукавичках відчиняє їм двері, Карсон упихає Прокопа до якоїсь лицарської зали, і двері зачиняються. Біля письмового столу стоїть високий старий чоловік, на диво випростаний, ніби його щойно витягли з шафи і тут поставили для привітання.

— Інженер Прокоп, ваша світлість, — промовив Карсон. — Князь Гаген-Балттін.

Прокоп спохмурнів і сердито хитнув головою, вважаючи, мабуть, цей рух за уклін.

— Лас-каво про-симо, — промовив князь Гаген і подав йому довгу-довгу руку.

Прокоп знову хитнув головою.

— Сподіваюсь, ви матимете... у нас... спокій, — вів далі князь, і Прокоп помітив, що одна половина тіла у нього паралізована.

— Ви явите нам честь... коли прийдете... до столу, — мовив князь, помітно непокоячись за свої вставні зуби, що могли випасти.

Прокоп нервово шарпнувся.

— Пробачте, князю, — сказав він нарешті, — але я тут не можу затримуватись, я... мушу сьогодні ще...

— Та це абсолютно неможливо, — промовив Карсон ззаду.

— Ще сьогодні я мушу з вами попрощатись, — повторив уперто Прокоп. — Я лише хотів... просити, щоб ви сказали мені, де Томеш. Я, звичайно, запропонував би вам... за це...

— Що? — вигукнув князь і витріщив очі на Карсона, нічого не розуміючи. — Чого він хоче?

— Залиште це на потім, — нишком шепнув Карсон Прокопові. — Пан Прокоп лише каже, ваша світлість, що зовсім не сподівався на таке запрошення. Це нічого, — жваво обернувся він до Прокопа. — Я вже про все подбав. Сьогодні déjeuner буде на полянці в парку, чорний костюм не потрібен, можете піти в чому є. Я вже подзвонив кравцю, не турбуйтесь. Завтра все буде в порядку. Так.

Тепер уже Прокоп вирячив очі.

— Який кравець? Що це означає?

— Для нас це буде особлива честь, — закінчив князь і подав Прокопові кволі пальці.

— Що це все означає? — лютився Прокоп у коридорі, хапаючи Карсона за плече, — кажіть мені зараз, бо...

Карсон розреготався і вислизнув від нього, пустотливий, як хлопчисько.

— Бо що? Ну, кажіть, — сміявся він, підскакуючи, мов м'яч. — Коли впіймаєте мене, скажу все, слово честі.

— Блазень! — визвірився Прокоп і пустився за ним.

Карсон, сміючись, летів по сходах і вислизнув біля залізних лицарів до парку; там він викидав усякі штуки, явно глузуючи з Прокопа.

— То що? — кричав. — Що ви зробите?

— Відлупцюю! — засопів Прокоп, кидаючись на нього всім тілом.

Карсон вищав з радості, петляючи по траві, як заєць.

— Швидше! — кричав, — я тут! — І знов вислизав Прокопові з-під рук і кукав до нього з-за дерева.

Прокоп мовчки ганявся за ним із стиснутими кулаками, грізний, наче Аякс. Він уже геть задихався, коли раптом угледів, що з палацових сходів стежить за ними смуглява амазонка. Він до смерті засоромився і якось злякано зупинився.

Карсон одразу споважнів, підійшов до нього, засунувши руки в кишені, і мовив по-приятельському:

— Мало вправляєтесь. Вам треба більше рухатись. Привчайте серце. Так. А! — вигукнув він радісно. — Наша повелителька, хо-хо! Дочка старого, — додав він тихше. — Княжна Віллє, себто Вільгельміна-Аделаїда-Мод і так далі. Цікава дівчина, двадцять вісім років, чудова вершниця. Треба вас познайомити, — промовив він голосніше і потяг його до дівчини, незважаючи на його опір. — Найясніша княжно, — гукнув ще віддалік, — ось вам, певною мірою проти його волі, рекомендую нашого гостя. Інженер Прокоп. Страшенно лютий чоловік. Хоче мене вбити.

— Добридень, — сказала княжна і, обернувшись до Карсона, додала: — Знаєте, в мого Вихора бабки припухли.

— Не може бути! — жахнувся Карсон. — Бідна княжна!

— Ви граєте в теніс?

Прокоп спохмурнів і навіть не зрозумів, що це до нього звертаються.

— Не грає, — відповів за Прокопа Карсон, штурхнувши його під ребра. — Вам треба навчитись грати. Княжна програла Сюзанні Ленглен тільки один сет, еге ж?

— Бо я грала проти сонця, — мовила княжна трохи невдоволено. — В що ви граєте?

І знову Прокоп не зрозумів, що звертаються до нього.

— Пан інженер — вчений, — зацокотів Карсон. — Він відкрив атомні вибухи й подібні речі. Великого розуму чоловік, серйозно. Ми проти нього кухарчуки, здатні хіба картоплю чистити. А ось він, — Карсон з подиву свиснув, — просто чарівник. Якщо хочете, добуде вам з вісмуту водень. Ось як!

Сірі очі крізь щілинки повік глянули на Прокопа, що стояв збентежений і кипів люттю на Карсона.

— Дуже цікаво, — мовила княжна, дивлячись уже кудись інде. — Скажіть йому, хай мене трохи навчить цього при нагоді. А тепер — до побачення опівдні, так?

Прокоп майже своєчасно вклонився, і Карсон повів його до парку.

— Порода, — похвалив її Карсон. — У цій жінці відчувається порода. Горда, еге ж? Стривайте, пізнаєте її ближче.

Прокоп зупинився.

— Слухайте, Карсоне, не плещіть казна-чого, я ні з ким не маю бажання ближче знайомитись. Сьогодні або завтра я від'їжджаю, розумієте?

А Карсон гриз якусь стеблинку, ніби й не до нього мова.

— Шкода, — промовив він, — тут дуже гарно. Ну, що ж удієш...

— Скажіть мені нарешті де Томеш?

— Скажу, як будете від'їздити. А як вам сподобався старий?

— Що мені до нього? — промовив Прокоп.

— Та звісно. Антикварний тип, для параду. Та, на жаль, його кожного тижня паралізує. Зате Віллє — чарівна дівчина. Тут є також Егон, хлопчина вісімнадцяти років. Обоє сироти. Потім гості, якийсь кузен — принц Сувальський, всілякі офіцери, Ролауф, фон Граун, знаєте, з жокей-клубу, доктор Крафт, вихователь та інші. Сьогодні ввечері ви повинні прийти до нас. Товариська вечірка, жодного аристократа, самі інженери і таке інше, знаєте... Ось там, у моїй віллі, на вашу честь.

— Карсоне, — суворо сказав Прокоп, — я хочу серйозно з вами поговорити, перше ніж поїду.

— А куди квапитись? Відпочиньте поки що. Ну, я поспішаю. Можете робити, що забажаєте. Ніяких церемоній. Хочете скупатись — он там

ставок. Нічого, нічого, про це — згодом. Робіть, що вам до вподоби. Ось що.

І він пішов.

XXIV

Прокоп тинявся по парку, невдоволений з чогось, і позіхав, невиспаний. Він дивувався, чого, власне, від нього хочуть, і з нехіттю позирав на свої великі, ніби солдатські, черевики та витерті штани. Заглиблений у такі думки, мало не вийшов аж на середину тенісного корту, де княжна грала з двома панками в білих костюмах. Він квапливо обминув їх і пустився в той бік, де, як гадав, був кінець парку. Тут парк закінчувавсь якоюсь терасою: кам'яна балюстрада і прямовисний мур заввишки з дванадцять метрів. Звідси можна було милуватись сосновим бором; внизу походжав солдат з насадженим на гвинтівку багнетом.

Прокоп звернув у той бік, де парк положисто спускався вниз. Тут він побачив ставок з купальнями, але, переборовши бажання викупатись, увійшов до прегарного березового гайка. Там були тільки штахети. Хвіртка не була замкнута, і нею можна було вийти до бору. Він тихо дійшов по слизькій глиці аж на край лісу. Але тут — сто чортів! — побачив огорожу з колючого дроту заввишки метрів чотири. Чи міцний цей дріт? Він спробував обережно рукою й ногою, але зразу побачив, що за ним уважно слідкує солдат з багнетом по другий бік огорожі.

— От спека, — правда? — заговорив Прокоп до нього, аби затерти свій вчинок.

— Сюдою не можна, — сказав вартовий, і Прокоп, крутнувшись на підборах, пішов попід колючим дротом.

Старий бір перейшов у молодняк, а далі стояли якісь обори та хліви, як видно, скотний двір. Він зазирнув туди крізь огорожу, там зразу ж

розлігся страшенний гавкіт, і добрий десяток догів, вовкодавів тощо кинувся до нього. Чотири пари недовірливих очей визирнули з чотирьох дверей. Прокоп на всяк випадок привітався і хотів був іти далі, але один із служби наздогнав його, сказав, що "туди не можна", — повів його назад, до хвіртки в березовому гаю.

Все це зіпсувало настрій Прокопові. "Карсон, мусить мені сказати, кудою тут вийти, — подумав він. — Я ж не канарка, щоб мене держати в клітці". Він обминув тенісний корт і попрямував до паркової доріжки, якою Карсон вів його нагору, до замку. Але враз перед ним з'явився, ніби з фільму, хлопець у пласкому береті й запитав, куди він має намір іти.

— Хочу вийти звідси, — сказав Прокоп коротко.

Але хлопець йому пояснив, що "туди не можна", там військові склади; щоб туди пройти, треба мати перепустку від дирекції.

— Ворота, що ведуть із замку, он там, на головному шляху ліворуч, будь ласка.

Тоді Прокоп подався до головного шляху, звернув ліворуч і прийшов до великої ґратчастої брами. Старий воротар пішов відчиняти.

— Прошу папірця.

— Якого папірця?

— Перепустку.

— Яку перепустку?

— Дозвіл на прохід.

Прокоп розлютився.

— Що ж це — я в тюрмі?

Дідок з жалем здвигнув плечима.

— Пробачте, але мені так сьогодні наказали.

"Нещасний, — подумав про себе Прокоп, — чи ж ти зможеш кого затримати? Досить ворухнути ось так рукою..."

Але з вікна сторожки саме виглянуло знайоме обличчя, дуже схоже на лице такого собі Боба.

І Прокоп, не докінчивши думки, повернувся і пішов назад до замку. "Стонадцять чортів, — подумав він, — оце то попав; виходить, ніби я й справді ув'язнений. Гаразд, поговорю про це з Карсоном. Передусім я начхаю на їхню гостинність і не піду на обід. Не буду сидіти з тими опудалами, що там, на тенісному корті, смійлися мені в спину". І, дуже обурений, Прокоп пішов до вказаного йому помешкання, і в гніві сів на старовинний шезлонг, аж затріщало. Трохи згодом постукав до нього пан Пауль і ввічливо запитав, чи піде він обідати.

— Не піду, — відрубав Прокоп.

Пауль уклонився й зник. За хвилину він повернувся, везучи перед собою столика на колесах, заставленого склянками, тонкого порцеляною, сріблом.

— Пробачте, яке ви любите вино? — запитав делікатно. Прокоп буркнув, щоб йому дали спокій.

Пауль попрямував навшпиньках до дверей і взяв там з двох білих лап велику миску.

— Consommé de tortues , — шепнув він, зосереджено наливаючи суп Прокопові, після чого миска знову щезла в білих лапах.

Тим же шляхом прийшла риба, печеня, салат, — страви, що їх Прокоп зроду не їв і навіть достоту не знав, як їх їсти, а тому й бентежився перед Паулем, соромлячись показати своє невміння.

— Сядьте, — сказав до нього, пробуючи на смак і нюхаючи терпкувате біле вино.

Пауль стримано вклонився і залишився, звичайно, стояти.

— Послухайте, Пауль, як ви гадаєте, я тут ув'язнений? — питав далі Прокоп.

Пауль чемно здвигнув плечима.

— Пробачте, не можу знати.

— Як мені звідси вийти?

Пауль з хвилину поміркував.

— На головний шлях, а потім ліворуч. Звелите, добродію, подати кави?

— Гаразд.

Прокоп ошпарив собі горлянку чудовим мокко, а Пауль тим часом подав йому всі аромати Аравії в сигарниці й срібну запальничку.

— Послухайте, Пауль, — почав знову Прокоп, відкушуючи кінець сигари, — дякую вам. Чи не знаєте ви тут такого Томеша?

Пан Пауль звів очі вгору, намагаючись пригадати.

— Пробачте, не знаю.

— А скільки тут солдатів?

Пан Пауль замислився.

— В головній вартівні майже двісті чоловік. Це піхота. Потім — польові жандарми, не знаю, скільки їх. В Балттін-Дортумі ескадрон гусарів. На полігоні в Балттін-Діккельні — артилеристи, вони змінюються.

— А чого тут польові жандарми?

— Пробачте, тут — воєнний стан. Через завод боєприпасів.

— Ага, і це все навколо охороняється?

— Тут лише патрулі, а цеп далі, за лісом.

— Який цеп?

— Охоронна зона. Туди нікому не можна.

— А коли хто бажає виїхати?

— Для цього треба мати дозвіл від коменданта. Може, ще чого бажаєте?

— Ні, дякую.

Прокоп простягся на шезлонгу, наче ситий бей. "Ну, побачимо, — сказав сам собі. — Поки що не так уже й зле". Він хотів усе як слід обмізкувати, але натомість пригадав, як скакав поперед нього Карсон. "Невже б я його не наздогнав?" — подумав він і побіг слідом, але Карсон якось піднісся, наче коник, над кущами і перелетів їх. Прокоп тупнув ногою й полетів за ним, дише підібгав ноги — і вже був над вершечками кущів. Відштовхнувся знов і полетів бозна-куди, вже не зважаючи на Карсона; пурхнув поміж деревами, легенький і вільний, як птах. Спробував кілька разів ударити ногами, як роблять плавці у воді, і піднісся ще вище. Це йому дуже сподобалось. Швидким темпом він підносився прямовисно вгору. Під ногами у нього, як гарно вималюваний план, відкривався замковий парк з альтанами, газонами та звивистими доріжками. Можна було розрізнити тенісний корт, ставок, дах замку, березовий гайок; а он там — псарня, сосновий бір і колюча огорожа; праворуч — починаються бараки з військовими складами, а за ними високий мур. Прокоп полетів у той бік парку, де ще не був. По дорозі впевнився, — те, що він вважав терасою, це, власне, колишня фортеця, могутня башта з галереєю і ровом, куди, видно, колись напускали зі ставка воду. Йому перш за все йшлося про ту частину парку, що лежить між головним входом і баштою; там — зарослі стежки і дикі кущі, заввишки вже тільки три метри, а під нею якийсь смітник чи купа компосту. Далі город зі старенським плотом і зеленою хвірткою; за хвірткою шосе. "Подивлюся, що там", — сказав собі Прокоп, спускаючись поволі додолу. Аж раптом де не взявся на шляху ескадрон кінноти з оголеними шаблями, що мчав просто на нього. Прокоп підібгав ноги аж до підборіддя, щоб йому не відрубали їх; але від цього дістав такий розгін, що полетів угору як стріла. А коли глянув додолу, все стало дрібне, наче на карті. Шляхом їхала маленька батарея гармат; їхні блискучі стволи задираються вгору, вилітає біла хмарка, і — бах! — перша граната пролетіла в Прокопа над головою. "Пристрілюються", — подумав Прокоп і швидше завеслував руками, щоб дістатись вище. Бах! Друга граната загурчала в Прокопа під носом. Прокоп почав утікати

щосили. Бах! Третій вибух перебив йому крила, Прокоп полетів стрімголов униз і... враз прокинувся. Хтось стукав у двері.

— Ввійдіть, — крикнув Прокоп і схопився на ноги, не розуміючи взагалі, де він.

Увійшов сивоволосий благородний з виду пан у чорному костюмі й низько вклонився.

Прокоп стояв, чекаючи, поки він не заговорить.

— Дребайн, — відрекомендувався міністр (принаймні!) і знову уклонився.

Прокоп так само низько вклонився йому.

— Прокоп, — відповів він. — Чим можу служити?

— Прошу вас хвилинку постояти так.

— Будь ласка, — мовив Прокоп злякано: що з ним будуть робити?

Сивоволосий пан дивився на Прокопа примруженими очима; нарешті обійшов його і втупив погляд у його спину.

— Будьте ласкаві, станьте трохи пряміше.

Прокоп випростався, наче солдат; що за біс?

— Дозвольте, прошу вас, — мовив пан і став навколішки перед Прокопом.

— Що вам потрібно? — крикнув Прокоп, відступаючи.

— Зняти мірку. — І, добувши з задньої кишені сантиметра, почав міряти Прокопові штани.

Прокоп відступив аж до вікна.

— Покиньте це, чуєте? — почав він роздратовано. — Я не замовляв ніяких костюмів.

— Я дістав розпорядження, — зауважив чемно пан.

— Послухайте, — сказав Прокоп, перемагаючи себе, — ідіть ви до всіх... Я не хочу ніяких костюмів, от і все. Зрозуміло?

— Хай так, — погодився Дребайн; присівши перед Прокопом навпочіпки, він загорнув жилет, потяг за долішній край штанів. — На два сантиметри довші, — проголосив, устаючи. — Дозвольте, будь ласка. — І спритно просунув руку йому під пахви. — Надто вільно.

— Для мене добре, — пробурчав Прокоп і повернувся до нього спиною.

— Дякую, — сказав чоловік, пригладжуючи на спині якусь складку.

Прокоп обурено повернувся.

— Геть руки, а то я вам...

— Пробачте, — мовив він і обійняв його м'яко довкола пояса; вмить розстебнув поясок від жилета, відступив і з похиленою головою розглядав Прокопів стан. — Так, так, — додав, зовсім заспокоєний, і низько вклонився. — До побачення!

— Іди до ста чортів, — гримнув Прокоп йому вслід. — Усе одно завтра мене тут не буде, — закінчив він сам до себе і почав ходити схвильовано з кутка в куток. — Грім би їх побив, невже ці люди думають, що я зостанусь у них на півроку?

Знову хтось постукав; увійшов Карсон з невинним, як у немовлятка, обличчям, Прокоп зупинився, заклав руки за спину і зміряв його очима.

— Послухайте, — сказав він різко, — хто ви, власне, такий?

Карсон і оком не моргнув, склав руки на грудях і вклонився, як турок.

— Принце Аладдіне, — промовив він, — я джин, твій невільник. Наказуй, і я виконаю твоє найменше бажання. Зволили спатки, еге? Ну, мій пане, як вам тут подобається?

— Надзвичайно, — сказав Прокоп гірко. — Хотів би я лише знати, чи я тут ув'язнений і яким правом.

— Ув'язнений? — жахнувся Карсон. — Та що ви! Хіба вас хто не пускав до парку?

— Ні, мене не пускали з парку. Карсон співчутливо похитав головою.

— Неприємно, так? Це мені дуже не подобається, що ви невдоволені. Чи купалися в ставку?

— Ні. Як мені вийти звідціля?

— Боженьку мій, таж головним входом ідіть прямо, а потім ліворуч.

— І покажіть перепустку, так? Але я не маю перепустки.

— А жаль, — мовив Карсон. — Тут дуже гарні околиці.

— І їх дуже пильно охороняють.

— Пильно охороняють, — погодився Карсон, — це добре сказано.

— Послухайте, — вибухнув Прокоп, увесь закипаючи гнівом, — ви гадаєте, що приємно наражатися на кожному кроці на багнети або на колючки дротяної огорожі?

— Де ж це? — здивувався Карсон.

— Скрізь на краю парку.

— А чого вас туди чорти несуть? Гуляйте всередині, от і все.

— Отже, я ув'язнений?

— Боже борони! Щоб не забути, ось тут для вас посвідчення. Перепустка на завод. На той випадок, коли ви забажаєте оглянути його.

Прокоп узяв до рук посвідчення і здивувався. Там була його фотокартка, знята, очевидно, цього ж дня.

— Із цим посвідченням можна вийти геть?

— Е, ні! — швидко промовив Карсон. — Цього б я вам не радив робити. Взагалі, будьте трохи обачніші, розумієте? Ідіть-но сюди, — сказав він, показуючи в вікно.

— А що там?

— Егон навчається боксувати. Ага, дістав! А це фон Граун, знаєте? Ха-ха, цей хлопчисько нівроку сміливий!

Прокоп з відразою подивився надвір, де напівголий хлопчина з заюшеним носом і губами, заходячись від болю й люті, знов і знов кидався на старшого супротивника, щоб за мить відлетіти ще дужче закривавленим і жалюгідним. Його особливо обурило те, що на цю бійку дивився із свого крісла на колесах старий князь, сміючись на все горло, і принцеса Вілле, що спокійно розмовляла з якимсь блискучим красенем. Нарешті Егон упав на землю; з розбитого носа юшила кров.

— Тварюка! — крикнув Прокоп невідомо до кого і стиснув кулаки.

— Тут не можна бути таким чутливим, — зауважив Карсон. — Сувора дисципліна. Життя... як на війні. Ми тут ні з ким не панькаємось, — підкреслив він так, що це було схоже на погрозу.

— Карсоне, — мовив Прокоп серйозно, — то це виходить, що я ніби у в'язниці?

— Зовсім ні. Ви лише перебуваєте на підприємстві, що пильно охороняється. В порохівні ж не те, що в перукарні, і тому вам треба пристосуватись.

— Я завтра ж поїду, — вибухнув Прокоп.

— Ха-ха! — засміявся Карсон, поплескавши його по животі. — Великий з вас жартун! Ну, то прийдете до нас сьогодні ввечері?

— Нікуди я не прийду! Де Томеш?

— Що? Ага, ваш Томеш! Ну, він поки що дуже далеко. Ось ключ від вашої лабораторії. Там ніхто вам не заважатиме. Шкода, що я не маю часу.

— Карсоне, — хотів його затримати Прокоп, але був зупинений таким владним рухом, що не наважився ні на що більше, а Карсон вислизнув з кімнати, насвистуючи, як учений шпак.

Прокоп із своїм посвідченням попрямував до головної брами. Старий воротар подивився на нього і покрутив головою. Цей листок, мовляв, чинний лише для воріт С, он тих, що ведуть до лабораторії. Тоді Прокоп пішов до виходу С. Хлопець в пласкому береті подивився на посвідку й показав: прямо, а потім третя поперечна доріжка на північ. Але Прокоп подався першою доріжкою на південь. Та кроків через п'ять його затримав польовий жандарм і відіслав назад на третю доріжку ліворуч.

Прокоп пішов, але звернув навпростець через луку; та за мить його вже здоганяло троє людей, гукаючи, що тут ходити не можна.

Тоді він слухняно пішов третьою, північною доріжкою і коли гадав, що на нього вже не дивляться, попрямував до складів боєприпасів. Тут його перестрів солдат із багнетом на гвинтівці і сказав, що йому треба йти до перехрестя VII, доріжка № 6. І хоч куди б він звертав, його направляли на ту доріжку VII, № 6. Тоді він зрозумів нарешті, що посвідка, написана самими лише літерами й числами — "СЗ n. w. F.H.A. VII, № 7.S.b!", — має якесь таємне і непохитне значення, і цьому треба сліпо підкоритись. Він пішов, куди йому показували. Тут уже не було військових складів, а лише невеличкі бетонні будинки під усілякими номерами, як видно, дослідні лабораторії, чи що, розкидані серед піщаних насипів і соснових гайків.

Дорога привела його до зовсім самотнього будиночка під номерок V. 7, куди він і попрямував. На дверях висіла бронзова табличка "Інж. Прокоп". Прокоп відімкнув двері ключем, що дав йому Карсон, і ввійшов усередину.

Там була зразково обладнана лабораторія для хімії вибухових речовин. Устаткування було таке сучасне і повністю укомплектоване, що

Прокопові як фахівцеві перехопило дух від радощів. На гвіздку висів його старий халат, у кутку стояло солдатське ліжко, як у Празі, а в шухлядах чудового письмового столу лежали старанно впорядковані і систематизовані всі його друковані статті й рукописні нотатки.

XXV

Півроку не мав Прокоп у руках улюбленого хімічного посуду.

Він оглядав прилад за приладом. Тут було все, про що він тільки міг мріяти, блискуче, новісіньке, гарно приладнане. Тут була й підручна бібліотека, величезна полиця з хімікаліями, шафи з чутливими приладами, Звукоізольована кабіна для пробних вибухів, комора з трансформаторами та апаратами, яких він і не знав. Оглянувши лише половину цих чудес, охоплений несподіваним поривом, він кинувся до столу по якусь сіль барію, азотну кислоту та ще по щось і почав спробу; під час спроби йому вдалося обпекти пальця, розколоти пробірку і пропалити дірку в піджаку; вдовольнившись, він сів до столу і зробив дві-три нотатки.

Потім знову почав оглядати лабораторію. Вона йому нагадувала новісінький парфюмерний магазин; усе було занадто акуратно розкладене, сіле ж досить йому дещо розкинути по-своєму, і вона набуде інтимнішого вигляду. Аж раптом, у розпалі роботи, він зупинився. "Ага, — сказав сам собі, — ось чим вони хочуть узяти мене на гачок. За хвилину прийде Карсон і почне торочити — будете, мовляв, великою персоною і таке інше".

Отож він сів похмуро на ліжко і став чекати. А що ніхто не приходив, пішов, як злодій, до столу і знову почав морочитися з сіллю барію. "Все одно я тут уже востаннє", — втішав він сам себе.

Спроба вдалась чудово. Все це вибухнуло довгим полум'ям, аж розлетівся скляний дзвін на аналітичних терезах.

"Отепер мені перепаде," — тьохнуло у нього в серці, коли він побачив розміри шкоди, і він швидко вибіг з лабораторії, мов школяр, що розбив вікно. Надворі вже вечоріло, і мжичив дрібний дощ. Кроків за десять від бараку стояла військова варта.

Прокоп поволі тією ж доріжкою попростував до замку. В парку не було й живої душі. Дрібний дощ шелестів по листі дерев. У замку світилось, і в присмерку лунали урочисті звуки фортепіано. Прокоп подався до відлюдної частини парку між головним виходом і терасою. Тут усе геть позаростало, і він забрів у вогкі чагарі, мов дикий вепр, то прислухаючись, то знову торуючи собі шлях у гущавині. Нарешті вийшов на край цих джунглів, де кущі сягали на другий бік старого муру, що тут був не більше як три метри заввишки.

Прокоп ухопився за віття, щоб по ньому спуститись додолу. Але під його чималою вагою гілки зламалися з гострим тріском, подібним до пістолетного пострілу, і Прокоп гепнувся на купу якогось сміття. Серце в нього закалатало: ось тепер уже хтось прийде. Але нічого, крім шелестіння дощу, не було чути. Вставши, він почав шукати стіну з зеленою хвірткою, яку бачив уві сні.

Хвіртка й справді була, тільки напіввідчинена. Він дуже занепокоївся: мабуть, хтось або щойно вийшов, або має зараз вернутися; в усякому разі, поблизу хтось є. Що робити? Швидко зміркувавши, він штовхнув хвдртку ногою і вибіг на дорогу; ну, звичайно, там походжав невеличкий чоловічок у гумовому плащі, покурюючи люльку. Збентежені стали вони один проти одного, вичікуючи, хто перший почне. Почав Прокоп, він виявився гарячішим. Блискавично вибравши з кількох можливостей шлях насильства, він кинувся на чоловіка з люлькою і, штовхнувши всією вагою, повалив у грязюку. А потім притис його ліктями й грудьми до землі, трохи збентежений і не знаючи, що далі робити, бо не міг же він задушити його, як курку. А чоловік під ним навіть не випустив люльки з рота: видно, вичікував.

— Здавайся, — сичав Прокоп, але в ту ж мить дістав сильний удар коліном під груди і кулаком у щелепу й покотився до рову.

Встаючи, він чекав нового удару, але чоловік з люлькою стояв спокійно на шляху.

— Може, ще? — процідив.

Прокоп покрутив головою. І той брудною хустиною взявся чистити йому одіж.

— Грязюка, — сказав чоловік, якнайретельніше витираючи йому піджак. — Назад? — спитав нарешті й показав на зелену хвіртку.

Прокоп кволо погодився. Чоловік з люлькою повів його аж до старого муру і нахилився, впершись руками в коліна.

— Лізьте, — мовив сухо.

Прокоп став йому на плечі, чоловік випростався і сказав:

— Гоп!

Прокоп ухопився за нависле гілля і видряпався на мур. Він мало не плакав із сорому.

На додачу до всього, коли він, подряпаний, опухлий, викачаний у болоті, крався нишком по замкових сходах до свого "елегантного помешкання", його зустріла княжна Вілле. Прокоп хотів удати, ніби це не він або зовсім її не знає, одне слово, не привітався з нею і щосили помчав нагору, ніби статуя, виліплена з грязюки. Але, минаючи її, він перехопив здивований і зневажливий погляд. Прокоп став як укопаний.

— Стривайте, — крикнув він, збігаючи вниз до неї; жили в нього на лобі набрякли від гніву. — Підіть скажіть їм, що... що я чхаю на них і... не дамся ув'язнити себе, розумієте? Не дамся! — заревів він і, вдаривши кулаком у поруччя, аж задеренчало, вилетів знову до парку, залишивши княжну бліду і остовпілу.

За кілька хвилин по тому хтось заболочений до невпізнання вбіг до воротаря, перекинув дубового стола на старого, що саме вечеряв, схопив Боба за в'язи й так його стукнув об стіну, що мало не оскальпував і добре-таки приголомшив; потім силоміць заволодів ключами, відімкнув браму і вибіг геть. Там налетів ка вартового, що, застережливо вигукнувши, схопився за рушницю. Але не встиг вистрелити, бо невідомий почав його термосити, вирвав рушницю з рук і прикладом перебив йому ключицю. Надбігло на поміч двоє найближчих вартових. Темна постать пожбурила в них рушницю і подалась назад до парку.

Незабаром був атакований нічний вартовий біля виходу С: хтось чорний і великий з доброго дива почав його частувати жахливими ударами в нижню щелепу. Вартовий, білявий велетень, був так вражений, що не зразу здогадався свиснути, і лише після свистка невідомий, лаючись, побіг знову до чорного парку. Була викликана підмога, і численні патрулі розійшлися по парку.

Десь опівночі хтось зруйнував балюстраду на парковій терасі і вергав десятикілограмові каменюки на вартового, що походжав унизу. Солдат вистрелив, у відповідь посипалася згори сила політичних образ, і все затихло.

Прибула викликана із Діккельна кіннота, а тим часом уся балттінська залога штрикала багнетами в кущі. В замку давно ніхто не спав. Через годину на тенісному корті знайшли непритомного солдата без рушниці. Незабаром у березовому гайку знялась коротка, але часта стрілянина; на щастя, нікого не було поранено. Карсон із стурбованим обличчям намагався відіслати додому княжну Віллє, що, вся тремтячи,

— мабуть, від нічного холоду, — бозна-чого наважилась прийти на бойовище, але вона, дивно блискаючи великими очима, просила, щоб їй дали спокій. Карсон здвигнув плечима і залишив її.

Хоча навколо замку було людей, як мух, проте хтось із гущавини методично вибивав у замку вікна. Почалась паніка, бо аж на шляху розляглось кілька пострілів з гвинтівки.

Карсон був дуже занепокоєний.

Тим часом княжна мовчки йшла доріжкою між червоних буків. Раптом насупроти неї вибігла велика чорна постать, стала перед нею, погрозила кулаком і, пробурмотівши, що це ганьба, скандал, зникла в гущавині, ламаючи гілля і струшуючи важкі дощові краплини.

Княжна вернулась і затримала патруль, сказавши, що там нікого нема. Її очі були розширені й блискучі, ніби від гарячки. Згодом почулася стрілянина в кущах за ставком. Це вже, як чути було, стріляли з дробовиків. Карсон почав кричати, щоб до цього не в'язла двірська служба, бо він їм вуха повідриває. Він ще не знав у ту мить, що там хтось каменюкою вбив розкішного датського дога.

На світанку Прокопа знайшли в японській альтанці: він спав міцним сном. Він був жахливо подряпаний і весь у грязюці, одяг висів лахміттям. На лобі він мав ґулю в кулак завбільшки, волосся позліплювала запечена кров. Карсон похитав головою над сонним героєм ночі. Потім прийшов Пауль і старанно вкрив його теплим пледом. Згодом приніс миску з водою, рушника, чисту білизну й новісінький спортивний костюм від Дрейбана і навшпиньках відійшов.

Лише два непримітних чоловіки в цивільному з револьверами в задніх кишенях аж до,ранку походжали поблизу японської альтанки з невимушеним виглядом людей, що нібито дожидаються сходу сонця.

XXVI

Прокоп чекав невідь-чого після тієї ночі. Але наслідків не було жодних; тільки скрізь за ним слідкував тепер чоловік з люлькою — єдиний, що його Прокоп якось боявся. Чоловік цей звався Гольц — ім'я, що говорило дуже мало про його замкнуту й пильну натуру. Хоч куди б Прокоп ішов, той ішов за ним за яких п'ять кроків. Це до нестями дратувало Гїрокопа, і тому він мучив Гольца протягом цілого дня найрізноманітнішими способами, наприклад, бігав сюди й туди по короткій доріжці, гадаючи, що Гольцові набридне робити ці повороти. Але Гольцові не набридало. Тоді він став бігати навкруг парку. Та Гольц мовчки ганявся за ним і навіть не переставав пускати хмарки диму, тим часом як Прокоп засапувався, аж свистіло.

Карсон цього дня навіть не з'являвся: мабуть, гнівався. Надвечір Прокоп зібрався і пішов до лабораторії в супроводі своєї мовчазної тіні. В лабораторії він хотів замкнутись, але Гольц устромив ногу між двері і ввійшов слідом за ним. Видно було, що він звідси й не рушить, бо в передпокої було приготовлене крісло для нього. Ну, й гаразд! Прокоп заглибився в якусь таємничу роботу, тим часом як Гольц сухо й коротко хропів. Близько другої години ночі Прокоп намочив гасом якогось шнурка, запалив його і вибіг надвір. Гольц миттю схопився з крісла і подався за ним. Відбігши кроків сто, Прокоп упав у рівчак обличчям до землі. Пан Гольц зупинився над ним, розпалюючи люльку. Прокоп підвів голову й хотів щось йому сказати, але стримався, бо згадав, що з Гольцом принципово не розмовляє. Зате простяг руку й смикнув його за ногу.

— Стережись! — крикнув він; ту ж мить у бараці гримнув справжній вибух, над головою пролетіло зі свистом і гуркотом каміння та скло.

Прокоп устав, обтрусився і швидко побіг, а слідом за ним Гольц. До лабораторії збіглася вже варта і над'їжджало авто з пожежниками.

Це була перша засторога на адресу Карсона. Якщо не прийде на переговори, то стануться й гірші речі.

Карсон не прийшов. Замість цього була передана посвідка-перепустка до іншої лабораторії. Прокоп розлютився. "Гаразд, — промовив він, — тоді ж я вам покажу, на що я здатен!" Тюпцем побіг він до нової лабораторії, зважуючи в думках, що треба вибрати, щоб виявити найенергійнішии протест, і вибрав вибуховий поташ, що запалюється водою. Проте біля нової лабораторії він безвладно опустив руки. "Прокляття, цей Карсон справжній диявол!"

Біля самої лабораторії стояли будинки, як видно, заводської охорони, в садочку грався добрий десяток дітей і молода мати заспокоювала немовля, що заходилось від плачу. Помітивши лютий погляд Прокопа, вона спинилась і перестала співати.

— Добрий вечір, — пробурмотів Прокоп і подався назад, стиснувши кулаки.

Гольц побіг слідом за ним.

Дорогою до замку він зустрів княжну на коні з цілою кавалькадою офіцерів. Звернув на бічну доріжку, але княжна пустилася за ним.

— Якщо хочете кататися верхи, — швидко мовила вона, і на її смаглявому обличчі виступив рум'янець, — кінь Прем'єр до ваших послуг.

Прокоп відступив перед Вихором, що аж витанцьовував під нею. Він зроду не сидів на коні, але не признався б у цьому нізащо в світі.

— Дякую, — промовив він, — не треба... підсолоджувати мені ув'язнення.

Княжна спохмурніла; було не до речі говорити саме з нею про ці справи. Проте вона перемогла себе і сказала, люб'язно поєднавши докір і запрошення.

— Не забувайте, що в замку ви гість у мене.

— Мені байдуже, — промимрив Прокоп, стежачи за кожним рухом нервового коня.

Княжна роздратовано шарпнула ногою. Вихор форкнув і зіп'явся дибки.

— Не бійтесь його, — з усмішкою кинула вона Прокопові.

Той спохмурнів і вдарив коня по губі. Княжна піднесла нагай, ніби наміряючися стьобнути його по руці. Вся кров ринула Прокопові до лиця.

— Стережіться, — крикнув він, упиваючись своїми почервонілими очима в блискучі очі княжни.

Але цей прикрий випадок помітили вже офіцери і під'їхали до княжни.

— Що трапилось? — гукнув один із них на воронім коні, спрямовуючи його просто на Прокопа.

Прокоп, побачивши над собою кінську голову, щосили схопив її за вудила і шарпнув убік. Кінь заіржав від болю і зіп'явся, танцюючи на задніх ногах, а офіцер полетів у обійми незворушного Гольца. Дві шаблі заблищали на сонці, але княжна відтиснула офіцерів своїм конем.

— Облиште, — сказала вона, — це мій гість! — Тоді кинула на Прокопа похмурий погляд і додала: — Тим більше — він боїться коней.

Познайомтесь: лейтенант Ролауф. Інженер Прокоп. Князь Сувальський. Фон Граун. Інцидент вичерпано, так? Ролауф, сідайте, поїдемо. А кінь до ваших послуг; не забувайте, що ви тут гість. До побачення! — нагай свиснув у повітрі, Вихор крутнувся, знявши куряву, і кавалькада зникла за поворотом.

Лише Ролауф, гарцюючи навколо Прокопа, палив його лютим поглядом, заїкаючись від гніву:

— Радий познайомитись, добродію!

Прокоп обернувся на підборах, пішов до свого помешкання і замкнувся.

Години через дві він послав Пауля до комендатури з якимсь листом. У відповідь на це негайно прибіг до нього Карсон із похмуро наморщеним лобом. Владним рухом відігнав геть Гольца, що спокійно куняв на стільці перед дверима, і ввійшов до кімнати.

Гольц сів тоді перед замком і закурив люльку. Всередині зчинився страшенний галас, але це його зовсім не обходило. Люлька забилась, і він розкрутивши й уміло прочистив стеблинкою. З "елегантного помешкання" долинало гарчання двох тигрів, що вп'ялися один в одного зубами. Один ревів, а другий сопів. Загуркотіли, падаючи, якісь меблі, і стало тихо; потім знову розітнувся жахливий крик Прокопа. Стали збігатись садівники, але Гольц прогнав їх, махнувши рукою, і почав дмухати в цибух. Галас нагорі зростав, обидва тигри гарчали й кидались один на одного з чимраз більшим шаленством. Пауль вибіг із замку блідий, як стіна, і звів перелякані очі до неба. В цю мить проїжджала мимо княжна зі своїм почтом. Почувши страшний галас в одведеному для гостей крилі замку, вона нервово посміхнулась і зовсім надаремне хляснула нагаєм свого коня. Потім крик трохи стих. Чутно було погрози Прокопа і гупання кулаком по столу. Його перебивав різкий голос, що

також погрожував і наказував. Прокоп гаряче протестував, але той голос відповідав тихо й рішуче.

— Яким правом? — кричав Прокоп.

Владний голос щось пояснював з тихою, погрозливою твердістю.

— Але тоді, розумієте, тоді всі вилетите в повітря, — загорлав Прокоп, і галас розпочався знову з такою силою, що Гольц сховав нараз люльку в кишеню і побіг до замку. Але знову усе стихло, і лише різкий владний голос відрубував фрази; у відповідь чулося грізне бурчання. Здавалося, там диктують умови перемир'я. Ще двічі почувся дикий рев Прокопа, але різкий голос уже не підносився; мабуть, домігся свого.

Години через півтори Карсон вилетів від Прокопа, посинілий, спітнілий, похмурий, і побіг до покоїв княжни. Хвилин через десять Пауль, тремтячи від шаноби, доповів Прокопові, який гриз собі губи й пальці в своїй кімнаті:

— Її світлість...

Увійшла княжна в вечірньому убранні, попелясто-бліда, з гнівно зведеними бровами. Прокоп ступив їй назустріч і, здавалось, хотів щось сказати. Але княжна стримала його рухом руки — жестом, повним пихи й протесту, і промовила здушеним голосом:

— Я прийшла.до вас, добродію... просити пробачення за той випадок. Я не думала вас ударити. Незмірно жалкую...

Прокоп почервонів і знову хотів щось сказати, але вона мовила далі:

— Поручик Ролауф сьогодні поїде. Князь просить, щоб ви коли-небудь завітали на обід до нас. Забудьте про цю пригоду. До побачення! — І швидко подала йому руку.

Прокоп ледве торкнувся її пальців. Вони були дуже холодні, ніби мертві.

XXVII

Після сварки з Карсоном атмосфера ніби трохи очистилась. Хоча Прокоп і оголосив, що при першій нагоді втече, проте дав слово честі, що до тої пори стримуватиметься від усяких насильств і погроз. Зате відстань між ним і Гольцом збільшили до п'ятнадцяти кроків, і Прокопові було дозволено в його супроводі вільно ходити в радіусі чотирьох кілометрів з сьомої години ранку до сьомої години вечора, спати в лабораторії, обідати, де забажає.

Проте Карсон поселив йому прямо в лабораторію жінку з двома дітьми, вдову по робітникові, забитому під час вибуху кракатиту, для певної моральної гарантії проти будь-яких, так би мовити, необережностей. Крім того, йому призначено було велику платню золотом і дано волю працювати чи розважатись, як йому до вподоби.

Перші два тижні після укладення тієї угоди Прокоп був зайнятий тим, що старанно вивчав місцевість у радіусі цих чотирьох кілометрів щодо можливостей втечі. Ці можливості були дуже погані, коли взяти до уваги чудово організовану охорону. Прокоп придумав кілька способів убити Гольца, та, на нещастя, довідався, що цей сухий і витривалий чолов'яга утримує п'ятеро дітей і, крім того, матір та кульгаву сестру; до того ж він уже відсидів три роки за вбивство. Такі обставини не були занадто підбадьорливими.

Трохи втішало Прокопа те, що його палко і віддано полюбив ПаулЬї дворецький на пенсії, щасливий, що тепер має кому служити, бо старенького дуже, мучило, що його визнано занадто повільним, щоб слугувати при княжній трапезі. Прокоп інколи впадав у розпач від шанобливої і надокучливої уваги Пауля. Дуже прихильно ставився до Прокопа і доктор Крафт, Егонів вихователь, рудий, як лис, і дуже

нещасливий у житті. Він був надзвичайно освічений, трохи теософ і найхимерніший ідеаліст, якого лише можна уявити. До Прокопа він наближався з острахом і захоплювався ним безмежно, бо вважав його принаймні за генія. Справді, він давно знав Прокопові спеціальні статті і на їхній основі по-теософічному тлумачив найнижче коло, тобто, простіше кажучи, поняття матерії. До того ж він ще був пацифістом, нудним, як і всі люди з занадто благородними поглядами.

Прокопові нарешті набридло безцільно тинятися понад охоронною зоною, і він усе частіше вертався до лабораторії працювати. Він вивчав свої давні нотатки і заповнював прогалини. Винайшов, а потім знову знищив довгий ряд вибухових речовин, що підтверджували його найсміливіші гіпотези. Вдень був майже щасливий, проте ввечері обминав людей і сумував під спокійним наглядом Гольца, дивлячись на небо, на зорі, на далекий обрій.

Ще одна річ його, як не дивно, цікавила: тільки-но почує тупіт кінських копит, підходив до вікна і спостерігав за вершниками, чи це був конюх, якийсь офіцер чи сама княжна (з нею не розмовляв від того дня), і очима, повними пильної уваги, вивчав, як їздять на коні. Він помітив, що їздець не сидить у сідлі, а до певної міри стоїть у стременах, що він працює коліньми, що при швидкій їзді не трясеться, як лантух картоплі, а в такт попереджає рухи коня. Практично це, мабуть, дуже просто, але для такого спостерігача, як він, цей механізм був складний, особливо коли кінь починав гарцювати або хвицати, чи спинатись на дибки. Все це Прокоп спостерігав цілі години, сховавшись за шторою. І от одного чудового ранку він наказав Паулю, щоб осідлали Прем'єра.

Пауль був вельми вражений; він пояснив, що Прем'єр — кінь гарячий і мало виїжджений; проте Прокоп коротко повторив наказ. Одежа для верхової їзди висіла у нього в шафі; він одягся в неї не без певної гордості і поспішив надвір. Там уже гарцював Прем'єр, тягаючи за собою конюха, що тримав його за вудила. Прокоп, як то, бачив він, роблять інші, заспокоював його, гладячи по храпі й лисинці на лобі. Кінь трохи втихомирився, лише ноги його витанцьовували на жовтім піску. Прокоп

обережно підступив до нього збоку; ось уже підняв ногу до стремена, аж нараз Прем'єр блискавично вихнув задньою ногою, і Прокоп ледве встиг відскочити. Конюх пирснув зі сміху. Цього було досить: Прокоп кинувся до коня, не знати як устромив ногу в стремено і випростався. В першу мить він не знав, що робиться, все пішло обертом, хтось крикнув. Одна нога його була в повітрі, тоді як друга безнадійно заплуталась у стремені. Та ось Прокоп важко сів у сідло і з усієї сили стиснув коліна. В цю мить Прем'єр хвицнув задніми ногами. Прокоп відхилився назад і гарячково шарпнув повід. Тоді кінь став дибки, як свічка. Прокоп стиснув коня коліньми, мов обценьками, і припав обличчям до коневої голови, намагаючись не обійняти його за шию, бо боявся здатися смішним. Власне, він тримався лише коліньми. Прем'єр опустився на всі чотири ноги і почав крутитись, як дзига. Прокоп скористався з цього і всадив другу ногу в стремено.

— Не душіть його так! — кричав конюх, але Прокоп радий був, що запопав коня.

Той швидше з розпачу, ніж із злості, намагався скинути свого дивного їздця; крутився і вибрикував, аж курява здіймалась. Увесь персонал кухні вибіг подивитись на це дике видовище. Прокоп побачив Пауля, що зі страху притискав серветку до губів, вискочив і доктор Крафт: світячи на сонці рудою головою і наражаючи на небезпеку власне життя, він хотів затримати Прем'єра за вудила.

— Облиште його, — крикнув Прокоп гордо і стиснув коня острогами.

Царю небесний! Прем'єр, який ще не знав острог, вилетів мов стріла з двору до парку. Прокоп утяг голову в плечі, думаючи хоч упасти м'якше, коли злетить з коня. Він стояв на стременах, нахилившись уперед, мимохіть наслідуючи справжніх жокеїв. Коли він отак мчав повз тенісний корт, то побачив там кілька білих постатей. Його охопив шал, і він почав шмагати коня нагаєм по задніх ногах. Оскаженілий Прем'єр зовсім знавіснів; по кількох підступних скоках убік він присів на задні ноги — здавалось, перекинеться, але натомість помчав по клумбах як

шалений. Прокоп розумів, що тепер усе залежить від того, чи він не дасть коню опустити голову, щоб не полетіти їм обом сторчака, і повис на натягнутих поводах. Прем'єр, облитий потом, сп'явся нараз дибки, тоді слухняно поскакав. Це була перемога.

В Прокопа відлягло від серця; лише тепер він міг докладно спробувати на практиці те, що так старанно вивчав у теорії, — академічний стиль верхової їзди. Кінь, тремтячи, слухався повода. Прокоп, надзвичайно радий і гордий, погнав його по звивистій доріжці парку назад до тенісного корту. Він побачив уже за кущами княжну з ракеткою в руках і пустив Прем'єра галопом. Враз княжна цмокнула язиком. Прем'єр рвонувся і помчав до неї через кущі як стріла. Прокоп, не готовий до цього, вилетів із стремен і полетів через голову коня на траву. В цю хвилину почув, ніби щось тріснуло, і від болю знепритомнів.

Коли отямився, то побачив над собою княжну і трьох добродіїв у нерішучій позі людей, котрі не знають, чи їм при такій оказії сміятись, чи допомагати. Прокоп зіперся на лікоть і спробував ворухнути лівою ногою, що лежала під ним, дивно якось підібгавшись, Підійшла княжна — погляд у неї був запитливим і трохи зляканим.

— Так, — сказав Прокоп суворо, — тепер ви мені зламали ногу.

Він почував жахливий біль, але все-таки намагався встати. Та голова в нього запаморочилась, і він знепритомнів. Коли ж знову прийшов до пам'яті, то голова його лежала в княжни на колінах, і вона витирала йому лоба сильно напахченою хустинкою. Попри страшний біль у нозі Прокоп був наче вві сні.

— А де... кінь? — промурмотів він і застогнав, коли два садівники поклали його на лаву й понесли до замку.

Пауль був для нього за все на світі: за ангела, сестру-жалібницю, рідну матір, — бігав, поправляв хворому під головою подушку, капав

йому на губи коньяк; потім мусив сісти біля ліжка, а Прокоп тримав його руку і стискав її під час нападів болю, бо дотик цієї м'якої по-старечому легкої руки додавав сили. Доктор Крафт стояв у ногах з очима, повними сліз, а Гольц, видно, також зворушений, розрізав Прокопові холошу їздецьких штанів і клав на ногу холодні компреси. Прокоп тихо стогнав, а іноді посинілими губами всміхався до Крафта або до Пауля. Аж ось прибув у супроводі асистента полковий лікар, такий собі кваліфікований різник, і без зайвої тяганини взявся за Прокопову ногу.

— Гм... — гмукнув він, — складна fractura femoris і так далі. Щонайменш півтора місяца в ліжку, голубе.

Він вибрав два лубки, і почались тортури.

— Натягуйте йому ногу, — наказав різник асистентові, але Гольц, чемно відсторонивши розхвильованого новачка, сам ухопився за зламану ногу і потяг її з усієї сили своєю твердою, жилавою рукою.

Прокоп зубами закусив подушку, щоб це заревіти, як звір, від болю, і поглядав на змучене обличчя Пауля, на якому відбивались усі йому муки.

— Ще трошечки, — пробасив лікар, обмацуючи перелом.

Гольц мовчки, впевнено потяг. Крафт кинувся тікати, щось розпачливо промурмотівши. Тепер різник швидко і спритно стягував лубки, буркочучи, що завтра накладе гіпс на цю бісову ногу. Нарешті справа дійшла кінця; хоча нога боліла ще жахливо і лежала як мертва, проте різник пішов геть. Лише Пауль походжав навшпиньках і щось мимрив м'якими губами, намагаючись полегшити йому біль.

Примчав машиною Карсон і, перескакуючи через кілька сходинок, кинувся до Прокопа. Кімната сповнилась тріскучими словами, якими він виражав своє співчуття, і враз усі підбадьорились, повеселіли. Карсон

молов для потіхи щось п'яте через десяте і раптом по-приятельському погладив його скуйовджену чуприну. В цю мить Прокоп ладен пробачити своєму в'їдливому ворогові й тиранові дев'ять десятих усіх неприємностей, що були між ними. Коли це почулося, що по сходах суне щось важке. Двері розчиняються, і два лакеї в білих рукавичках вводять паралізованого князя. Князь ще від дверей махає неймовірно висхлою рукою, мабуть, щоб Прокоп від самої шаноби до нього не встав якимсь чудом і не пішов назустріч його світлості; по тому дає себе посадовити і насилу вичавлює! з себе кілька слів зичливого співчуття.

Ледве зникає ця поява, як знову хтось постукав у двері, і Пауль зашепотів з якоюсь покоївкою. Незабаром увійшла княжна, ще в білому тенісному вбранні, з каяттям і упертістю на смаглявому обличчі, бо з'явилась вона самохіть прохати пробачення за свою жахливу хлоп'яцьку вихватку. Але поки вона встигає промовити слово, суворе й грубе Прокопове обличчя роз'яснюється дитячим усміхом.

— Ну, що? — гордо питає пацієнт. — Я боюся коней чи ні?

Княжна зачервонілась так, що ніколи б цього про неї не сказали, аж їй самій стало ніяково. Проте переборола себе і зразу стала чарівною господинею палацу. Спитала, що він з'їв би, прочитав і т. ін., і оголосила, що приїде професор-хірург, наказала Паулю, щоб той двічі на день доповідав їй про стан здоров'я Прокопа; поправила щось на подушці і, кивнувши головою, вийшла.

Коли ж незабаром приїхав славетний хірург, йому довелось кілька годин почекати, хоча це йому було й дуже не до вподоби; пан інженер Прокоп зволив саме міцно заснути.

XXVIII

Звичайно, славетний хірург не визнав роботи військового різника. Він знову розтяг Прокопові зламану ногу і наклав нарешті гіпс. Проте сказав, що ліва кінцівка, як видно з усього, залишиться кривою.

Відтоді настали для Прокопа славні спокійні дні. Крафт читав йому Сведенборга , а Пауль — родинні календарі ; за розпорядженням княжни його ліжко обклали найкращими виданнями світової літератури. Нарешті Прокопові надокучили календарі, і він почав диктувати Крафтові систематизовану працю з деструктивної хімії. Найдужче він уподобав, як не дивно, Карсона. Йому імпонували його зухвальство і безцеремонність, бо він угледів під ними великі плани і шалену фанатичність принципового міжнародного мілітариста.

Пауль був безмежно щасливий: він почував себе незамінним від ночі до ночі і служив кожним своїм зітханням, кожним кроком своїх старечих ніг.

Лежиш, з усіх боків оточений матерією, подібний до зрубаного дерева; але хіба не почуваєш ти випромінювання страшних і незнаних сил в цій непорушній матерії, що тебе оточує? Спочиваєш на пухових подушках, що таять у собі силу більшу, ніж бочка динаміту; твоє тіло — спляча вибухівка; навіть тремтяча зів'яла рука Пауля більшу в собі криє вибуховість, ніж мелінітовий капсуль. Ти непорушно спочиваєш в океані невиміряних, нерозкладених, нездобутих сил; навколо тебе — не мирні стіни, не тихі люди, не шелестливі крони дерев, а склади вибухових речовин, космічна порохівня, готова повсякчас до страхітливого вибуху; стукаєш пальцем по матерії, ніби перевіряєш бочки з екразитом, наскільки вони повні.

Прокопові руки стали прозорими від нерухомості, зате набули дивної чутливості. Почували і відгадували детонаційну потенцію всього, до чого лише дотикались. Молоде тіло має величезне вибухове напруження; і навпаки, доктор Крафт, палкий ідеаліст, має відносно слабкий вибуховий потенціал, тоді як Карсонів детонаційний індекс наближається до тетранітраніліну; Прокоп із трепетом згадував

холодний дотик руки княжни — він свідчив про страшенну бризантність цієї гордої амазонки. Прокоп сушив голову над тим, чи залежить потенціальна вибухова енергія організму від наявності якихось ферментів та інших речовин, чи від хімічної структури клітинних ядер, які є самі по собі зарядами par excellence .

Він був би радий побачити, як би ця чорнява пихата дівчина вибухнула.

Тим часом Пауль уже возить Прокопа в кріслі по парку. Гольц тепер зовсім зайвий, але в ньому відкрили талант масажиста, і Прокоп відчуває, як з його пружних пальців витікає благодатна вибухова сила. Буває, що пацієнта зустріне в парку княжна, заговорить до нього з бездоганною, точно відваженою ввічливістю, а Прокоп у розпачі ніяк не може зрозуміти, як це робиться: сам він або занадто грубий, або занадто щирий. Решта товариства вважає Прокопа за дивака, і це дає право ставитись до нього несерйозно, а йому дозволяє бути неввічливим, як дроворуб. Одного разу княжна зволила зупинитись біля нього з цілим своїм почтом. Залишивши всіх стояти, сіла біля Прокопа, розпитуючи про його роботу. Прокоп, намагаючись їй догодити, вдався до такого спеціального викладу, ніби читав лекцію на міжнародному конгресі хіміків. Князь Сувальський і якийсь кузен почали один одного підштовхувати й сміятись, Прокоп розсердився на них і сказав, що не їм розповідає.

Очі всіх звернулись на її світлість: вона могла б присадити невихованого плебея. Але княжна терпеливо усміхнулась і послала панів грати в теніс. І поки вона, примруживши очі, дивилась їм услід, Прокоп скоса розглядав її. Власне, він уперше розгледів її як слід. Вона була струнка, пружна, смаглява на обличчі, сказати б, не така вже й гарна. Невеликі персаг нога закинута на ногу, чудові породисті руки; на гордому чолі шрам, очі потайні й пронизливі, під гострим носом темний пушок, погордливі і тверді губи, одне слово, майже гарна. Але які ж у неї очі?

Раптом вона глянула на нього, і Прокоп зніяковів.

— Ви, кажуть, умієте дотиком угадувати характер, — сказала вона швидко. — Крафт розповідав.

Прокоп усміхнувся від цього жіночого тлумачення його незвичайної хімічної чутливості.

— Авжеж, — відповів, — можна відчути, скільки котра річ має сили; та це дурниця.

Княжна подивилась на його руку, а потім озирнулась навкруги. Не було нікого.

— Покажіть, — буркнув Прокоп і простяг пошрамовану долоню.

Вона поклала на неї гладенькі кінчики пальців. Наче блискавка пробігла по тілу Прокопа; серце закалатало, а в голові безглуздо майнуло: "Що, коли отак стиснути?" — і вмить він почав стискувати в своїй лапі її тугу розгарячену руку. П'янкий хміль ударив йому в голову. Прокоп ще бачив, як княжна прикрила очі і щось шепотіла розтуленими губами, але сам, стиснувши зуби, полетів у якусь запаморочливу темряву. Його рука гаряче й дико боролася з її тонкими пальцями, що хотіли вирватись, що вужами звивались, упивались нігтями в його шкіру і раптом знову відверто, судомно притискались до його долоні. Прокоп тремтів від насолоди, звинні пальці пекли йому руку, перед очима забігали червоні кола; зненацька рвучкий і жагучий потиск, і вузька рука вирвалась у нього з долоні.

Немов у дурмані підвів Прокоп п'яні очі; в голові важко бухала кров, він із жахом знову побачив зелено-золотий сад і мусив примружити повіки, засліплений денним сяйвом. Княжна зблідла і кусала губи гострими зубами. В щілинках її очей горіла безмежна відраза, чи що...

— Ну? — сказала вона гостро.

— Ви цнотлива, безжальна, любострасна, шалена, горда, суха і зла; ви жагуча в жорстокості, безсердечна; ви зла і сповнена пристрастями до краю, недоторканна, жадібна, сувора, сувора до себе, — лід і вогонь, вогонь і лід...

Княжна мовчки кивнула головою: так.

— ...недобра до всіх, недобра до всього; гордовита, запальна, як порох, нездатна кохати, знуджена і палка, палюча, обпечена жаром, а все навколо вас замерзає.

— Я мушу бути суворою до себе, — прошепотіла княжна: — Ви не знаєте, ви не знаєте... — Вона махнула рукою і встала. — Дякую вам. Я пришлю до вас Пауля.

Виливши отак свою особисту гірку образу, Прокоп почав трохи ласкавіше думати про княжну; йому кінець кінцем уже й не подобалось, що вона тепер видимо його уникає. І він уже намірявся при першій нагоді сказати їй щось вельми приязне, але нагоди такої не траплялось.

До замку приїхав князь Рон, званий "mon oncle" Шарль, брат небіжки княгині, освічений і елегантний блукач по світу, аматор усього прекрасного, trés grandartiste , як то говорилося, зрештою, він написав кілька історичних романів і просто був дуже милою людиною. До Прокопа він відчував особливу прихильність і проводив у нього цілі години. Прокоп багато перейняв у нього, обтесався і якось зрозумів, що на світі, крім деструктивної хімії, є й інші речі. Дядько Шарль завжди мав величезний запас анекдотів. Прокоп охоче звертав розмову на княжну і з цікавістю слухав, яке то було зле, свавільне, горде й великодушне дівча, як вона стріляла якось у свого maître de dance , а іншим разом хотіла дати вирізати собі шматок шкіри на пересадку для ошпареної няні, а коли їй це заборонили, вона в люті розбила une vitrine з рідкісним

кришталем. Le bon oncle приводив до Прокопа й молодого лобуря Егона і ставив йому за приклад інженера, так його вихваляючи, що Прокоп раз у раз червонів, як і Егон.

Через п'ять тижнів він уже міг ходити з ціпком до лабораторії і працював як віл, так що аж відновився біль у нозі, і Прокоп, вертаючись додому, спирався на руку уважливого Гольца. Карсон сяяв, побачивши Прокопа в такому працьовитому і мирному настрої, і часом натякав на кракатит, але про нього Прокоп і чути не хотів.

Одного разу в замку влаштували урочисту soireè і Прокоп задумав усіх здивувати. Княжна саме стояла в групі генералів і дипломатів, коли відчинилися двері і ввійшов — без ціпка — непокірний в'язень, уперше вшанувавши своїми відвідинами князівську половину замку. Дядько Шарль і Карсон побігли йому назустріч, а княжна тільки пильно, допитливо подивилась на нього через голову китайського посла. Прокоп гадав, що вона підійде привітати його, але, побачивши, що вона розмовляє з двома літніми, занадто декольтованими дамами, спохмурнів і відступив у куток, неохоче вклоняючись поважним особам, що їм Карсон рекомендував Прокопа як "славетного вченого, нашого знаменитого гостя" і так далі.

Здавалось, ніби Карсон перейняв тут на себе роль Гольца, бо не відступав від нього й на крок. Щодалі Прокоп усе більше нудився; він забився в самий куток, сердячись на весь світ. Тепер княжна розмовляла з якимись дуже високими сановниками; один з них — адмірал, а другий — якась поважна чужоземна персона. Княжна швидко глянула в той бік, де стояв спохмурнілий Прокоп, але в цю мить до неї підійшов претендент на якийсь утрачений престол і відвів її в протилежний бік.

— Ну, я піду додому, — буркнув Прокоп, вирішивши в своїй похмурій душі, що протягом трьох днів він будь-що-будь зробить нову спробу втекти.

Але в цю ж хвилину з'явилася перед ним княжна; вона простягала йому руку.

— Я рада, що ви вже видужали.

Прокоп забув про всі світські манери, яких він набрався був від oncle Шарля. Незграбно здвигнувши плечима (що мало означати уклін), він промовив ведмежим голосом:

— А я вже гадав, що ви мене й не бачите.

Карсон зник, ніби провалився крізь землю.

Княжна дуже декольтована, і це так бентежить Прокопа, що він не знає, куди дивитись; бачить лише її туге, смагляве, припудрене тілс і відчуває різкі пахощі.

— Я чула, ви вже знову працюєте? — сказала княжна. — Над чим саме?

— Та, здебільшого над дрібницями, — відповідає Прокоп, — нічого важливого.

"Ось коли є можливість згладити ту грубість, — міркує Прокоп, — ну, той випадок з рукою, але що можна, матері його ковінька, сказати такого особливо приязного?"

— Якби ви забажали, — мимрить він, — я провів би... якийсь дослід... з вашою пудрою...

— Який дослід?

— Зробив би з неї вибухівку. На вас її стільки... що можна б і з гармати випалити.

Княжна засміялась.

— Я й не знала, що пудра вибухова речовина!

— Все вибухова речовина... коли як слід узятися... Ви сама...

— Що?

— Нічого. Прихований вибух. Ви страшенно бризантні.

— Коли за мене хтось як слід візьметься, — засміялась княжна і раптом споважніла. — Зла, безжалісна, шалена, жадібна і горда, еге ж?

— Дівчатко, що хоче дати здерти з себе шкіру... задля якоїсь старої баби...

Княжна спалахнула.

— Хто вам це сказав?

— Mon oncle Шарль, — мовив Прокоп.

Княжна раптом стала холодною і ніби відійшла на сто миль.

— А, князь Рон, — сухо поправила вона. — Князь Рон багато говорить. Мене тішить, що ви ale right .

Вона ледь помітно кивнула головою і попливла по залі обіч кавалера в військовій формі, залишивши Прокопа лютувати в кутку.

Незважаючи на все, вранці Пауль приніс йому щось, ніби святиню, сказавши, що це дала йому покоївка княжни.

То була коробочка коричнюватої пудри з різким ароматом.

XXIX

Цей сильний жіночий аромат, що йшов від пудри, дратував і непокоїв Прокопа, коли він працював над нею. Йому здавалось, наче сама княжна стоїть у лабораторії, схилившись над його плечем.

По своїй парубоцькій наївності він досі й гадки не мав, що пудра, власне, є лише крохмальним порошком; він вважав її за мінеральну фарбу. Так ось, крохмаль — чудова речовина, скажімо, для послаблення занадто сильної вибухівки, бо він сам по собі інертний. Але як його перетворити на вибухову речовину? Він просто не знав, що робити, і тер лоба руками, не відаючи, де дітись від пахощів княжни, що скрізь його переслідували, і не залишав лабораторії навіть і вночі.

Ті, хто любив його, перестали бувати в нього, бо він скрізь від них ховався зі своєю роботою і нетерпеливо огризався, все думаючи про злощасну пудру. Хай йому біс! Що ще спробувати? Через п'ять днів усе прояснилось. Він гарячково почав вивчати ароматичні нітроаміни , а потім узявся за синтезування; так завзято він іще зроду не працював. І ось однієї ночі лежала перед ним вибухівка — та сама на вигляд і з тим самим ароматом пудра, коричнюватий порошок, від якого пахло зрілим жіночим тілом.

Зморений утомою, він ліг на койці. Йому здавалось, що він бачить плакат з написом: "Пудрит — найкраща вибухова пудра для лиця", а на плакаті намальована княжна, що показує йому язика. Він хоче відвернутись, але з плаката простягаються дві смагляві руки і, мов щупальця медузи, притягують його до себе.

Він швидко вийняв з кишені ножа, перерізав їх, як ковбасу. Але відразу ж злякався, що вчинив злочин, і почав утікати вулицею, на якій коїлись жив. Там стояла заведена машина, він вскочив до неї і крикнув: "Їдьте швидше!" Машина поїхала, і лише тепер він помітив, що за кермом сидить княжна, а на голові в неї шкіряний шолом, у якому він її досі не бачив. На повороті хтось кинувся до машини, очевидно, щоб зупинити. Нелюдський зойк, колесо переїхало через щось м'яке, і Прокоп прокинувся.

Він відчув, що в нього температура, і встав, шукаючи в лабораторії якихось ліків. Знайшов лише чистий спирт, ковтнув його чимало, обпалив собі рота й горло і знову ліг. Голова в нього йшла обертом. Йому ще ввижались якісь формули, квіти, Анчі, шалена їзда поїздом, а потім усе розпливлось у глибокім сні.

Вранці він узяв дозвіл зробити на полігоні спробний вибух, з чого Карсон, був надзвичайно задоволений. Прокоп нікому з лаборантів не дозволив допомагати собі і сам простежив, щоб спробну штольню видовбали в пісковику чимдалі від замку, в тій частині полігону, де не було навіть електрики і де треба було користуватися звичайним бікфордовим шнуром. Коли все було готове, він переказав княжні, що рівно о четвертій злетить у повітря її коробочка з пудрою. А Карсонові особисто порекомендував звільнити всі сусідні бараки і заборонити всім підходити ближче ніж на кілометр до місця вибуху. Далі поставив вимогу, щоб на цей раз його під слово честі звільнили від Гольца. Карсон гадав, правда, що цієї метушні забагато для такої дрібниці, проте вволив у всьому Прокопову волю.

Перед четвертою годиною Прокоп власноручно поніс коробочку пудри до вибухової штольні, востаннє вдихнув пахощі княжни і поклав коробочку в яму. Потім підклав ртутний капсуль і прикріпив бікфордів шнур, розрахований на п'ять хвилин горіння, відійшов убік і з годинником у руках почав чекати, поки буде за п'ять хвилин четверта.

Ага, тепер він їй покаже, тій пихатій панночці, на що здатен. Ну, хоч раз буде вибух як вибух, а не дослідні пахкання там, на Білій горі, де до того ж йому доводилось ховатися від поліцая. Це буде славний і вільний вибух, вогняний стовп аж до неба, чудова сила, великий удар грому. Небо розколеться від вогненної сили та іскри, викресаної рукою людини.

За п'ять хвилин четверта. Прокоп швидко запалює шнур і втікає з годинником у руках, трохи накульгуючи. Ще три хвилини... Швидше! Дві хвилини... І раптом він побачив праворуч княжну, що йшла в супроводі Карсона до місця вибуху. Він на мить остовпів, а потім застережливо крикнув. Карсон зупинився, але княжна йшла далі. Карсон побіг за нею, як видно, вмовляючи її вернутись. Перемагаючи гострий біль у нозі, кинувся Прокоп за ними.

— Лягайте, — наказав він, — чорти б вас узяли, лягайте! — Його обличчя було таке грізне, що Карсон зблід, зробив два великих стрибки і ліг у глибокому рові.

А княжна все йшла. Була вже не далі, як за двісті кроків від вибухової ями. Прокоп шпурнув годинник об землю і погнався за нею.

— Лягайте! — закричав він і схопив її за плече.

Княжна швидко обернулась і за таку свавільність зміряла його гнівним поглядом.

Тоді Прокоп обома руками повалив її додолу і придавив усією своєю вагою.

Її туге струнке тіло шалено заборсалось під ним.

— Гадино, — просичав Прокоп і, важко дихаючи, притиснув княжну грудьми до землі.

Вона вигнулась під ним дутою і шарпнулась убік; проте, як не дивно, із стиснених уст княжни не вирвалось ані звуку; вона лише коротко, уривчасто дихала в гарячковій борні. Прокоп втиснув коліно поміж її ніг, щоб вона не вирвалась, і затулив їй руками вуха, зміркувавши, що вибух може пощкодити барабанні перетинки. Гострі нігті вп'ялися йому в шию, а на обличчі він відчув розлючений укус гострих, як у лисиці, зубів.

— Бестіє, — сикнув він, намагаючись звільнитися від тих зубів, але вона не пускала, ніби прикипіла до нього і з горла в неї виривалися хрипкі звуки.

Її тіло хвилясто вигиналось і тіпалось, як у конвульсіях. Знайомий різкий аромат одурманив його. Серце в нього шалено билось, і йому хотілося зірватися на ноги, незважаючи на вибух, що мав статися в найближчу мить. Та враз він відчув, що її тремтячі коліна обхопили його ноги, і дві руки конвульсивно обіймають його шию й голову, а на обличчі відчув вогкий, жагучий, тремтливий дотик її губів і язика. Він застогнав з жаху, шукаючи своїми губами вуст княжни. В цю мить розлігся страшенний вибух, стовп землі й каміння злетів угору, щось боляче вдарило Прокопа в тім'я, але він нічого не чув і не бачив, бо саме вп'явся в гарячу вогкість її розкритого рота і цілував губи, язик, зуби. Пружне її тіло враз ослабло під ним і здригалось довгими хвилями. Він помітив, чи, може, йому тільки здалось, що Карсон підвівся і глянув на них, але вмить знов опустився на землю. Тремтячі пальці пестили Прокопову шию з дикою сласністю, жагучі вуста цілували його очі і обличчя дрібними, гарячими поцілунками, і Прокоп жадібно впився в її гарячу запашну шию.

— Коханий, коханий, — лоскоче й пече його в вуха гарячий вогкий шепіт, ніжні пальці куйовдять йому волосся, м'яке тіло напружується й притискається пристрасно до нього, а Прокоп, стогнучи, впивається в ці соковиті уста ненаситним поцілунком.

— Рррраз!

Відштовхнутий ліктем, Прокоп зірвався і почав терти чоло, ніби п'яний.

Княжна сіла, поправляючи волосся.

— Подайте мені руку, — сказала вона сухо, поквапливо озирнувшись, і швидко притисла подану руку до розпашілої щоки.

Раптом, відштовхнувши її, вона підвелась і стала дивитися широко розплющеними очима кудись у далечінь. Прокопові було аж страшно. Він хотів підійти до неї, але вона, кусаючи до крові губи, нервово шарпнула плечима, ніби щось хотіла скинути. Лише тепер згадав він про Карсона; знайшов його недалечко. Той лежав на спині, але вже не в рові, і весело дивився на блакитне небо.

— Що, вже по всьому? — спитав він, лежачи, і склавши руки на животі, запустив пальцями млинка. — Бо я страшенно боюсь таких речей. Чи можна тепер уставати? — І він схопився і обтрусився, як пес. — Чудовий вибух, — промовив захоплено і так, ніби й не було нічого, глянув на княжну.

Княжна обернулась; вона була бліда як крейда, але володіла собою.

— І це все? — запитала вона недбало.

— Боже мій, — репетував Карсон, — хіба цього не досить? Однісінька коробочка пудри! Таж ви справжній чарівник, запроданий дияволу, король пекла, чи хто... Хіба ні? Так-так. Король матерії! Княжно, гляньте, ось король, — сказав він з явним натяком і вже квапився далі: — Геніальний, правда? Унікальний чоловік. Ми перед ним — ганчірники, слово честі! Як ви це назвали?

До приголомшеного Прокопа вернулась розважливість.

— Нехай княжна дасть назву, — сказав він, радий, що хоч на таке спромігся. — Це... її вибухівка...

Княжна завагалась.

— Назвімо його хоча б "віцит", — гостро відказала вона.

— Що? — перепитав Карсон. — Ага, vicit, себто, по латині, "переміг", так? Княжно, ви геніальні! "Віцит" ! Чудово! Ура!

Але в Прокопа майнула в голові інша, страшна етимологія цього слова. Vitium. Le vice. Розпуста, порок. І він глянув з жахом на княжну, але на її застиглому обличчі не можна було прочитати жодної думки.

XXX

Пан Карсон попереду усіх побіг до місця вибуху. Княжна — видно, навмисне — відстала. Прокоп думав, що вона хоче йому щось сказати, але вона лиш показала пальцем на обличчя; там він знайшов криваві сліди її зубів і, взявши жменю землі, розмазав її по щоці, ніби його вдарило при вибуху грудкою.

На місці вибуху утворилася яма, наче кратер, поперечником майже п'ять метрів. Важко було визначити силу вибуху, але Карсон вважав, що вона була разів у п'ять більша за вибухову силу оксиліквіту.

— Чудова річ, — мовив, — але для практичного застосування надто сильна.

Взагалі Карсон узяв на себе обов'язок підтримувати розмову, і він зручно уникав слизьких тем. Коли дорогою назад він з трохи підозрілою люб'язністю попрощався, посилаючись на.те і на се, Прокоп збентежився до краю, не знаючи, що йому казати. Він розуміє, що жодним словом не можна торкатися цієї дикої і темної пригоди під час

вибуху, коли "небеса розверзлись від огняної сили" ; в ньому ворушилось гірке й прикре почуття, що княжна прогнала його з огидою, як лакея, з яким... з яким... Він стиснув кулаки і заговорив про щось стороннє, здається, про коней. Слова застрягали в горлі, а княжна помітно прискорювала ходу, щоб якнайшвидше дістатись до замку.

Прокоп сильно кульгав, та не давав цього взнаки. В парку він хотів попрощатись, але княжна збочила на іншу доріжку. Він, вагаючись, пішов за нею. Тут вона пригорнулась до нього плечем, відкинула голову і підставила йому спраглі вуста.

Песик княжни, китайська такса Той, почувши, що йде господиня, з радісним скавчанням помчався до неї через кущі і клумби. Ось вона! Ага! Але що це? Песик скам'янів. Цей Непривітний Велетень обхопив її, вони вп'ялися одне в одного і хитаються в німій шаленій борні. О, пані переможена, руки їй опустились, і вона, зойкнувши, упала в обійми Великого. Тепер він її задушить! І Той загорлав своєю собачою чи, може, китайською мовою: "Рятуйте! Рятуйте!"

Княжна вирвалась із обіймів Прокопа.

— Ох, цей пес, цей пес! — засміялась нервово. — Ходім!

У Прокопа задурманилось у голові. Він ледве міг ступити кілька кроків. Княжна взяла його під руку (шалена! що, коли хтось...) Прокоп її тягне, але ноги в неї плутаються; вона вчепилася пальцями в його руку, ніби хоче роздерти її, в очах їй темніє, і раптом з хрипким риданням вона кидається йому на шию, так що він аж захитався, і шукає його вуст. Прокоп упився в неї руками й губами; в довгих бездиханних обіймах її напружене тіло нараз слабне, як спущений лук, м'яко і безвладно обвисає. З заплющеними очима лежить княжна на його грудях і лепече безглузді солодкі слова, дає голубити своє обличчя й шию дрібними поцілунками і сама, наче п'яна, відповідає на них, себе не тямлячи; одурманена, піддатлива, мліючи, без кінця ніжна, покірна, мов овечка,

мабуть, щаслива в цю мить, щаслива якимсь невимовним беззахисним щастям. О боже, який усміх! Який тремтливий пречудовий усміх на її жагучих устах!

Розплющила, відкрила очі і швидко вирвалася з його обіймів. Вони стояли за два кроки від головної алеї. Немов прокинувшись зі сну, провела вона по обличчі руками і прихилилась до дуба. Ледве випустив її Прокоп із своїх рук, як серце йому знову сповнилось огидними сумнівами. "Боже... Я ж для неї лише слуга, з яким вона... видно... розпалюється в хвилину слабкості, коли... Її гнітить самотність, чи що... А зараз мене відштовхне, як пса... щоб потім з іншим..." Він підійшов до неї і грубо поклав їй руку на плече. Вона обернулась із боязким, збентеженим, ніби приниженим усміхом.

— Ні, ні, — прошепотіла вона, спинаючи руки, — прошу, більш не треба...

Серце Прокопа раптом сповнилось безмірною ніжністю...

— Коли... коли я вас побачу знову? — промовив він.

— Завтра, завтра, — прошепотіла вона, лякливо відступаючи в бік замку. — Треба йти, тут не можна.

— Завтра — де? — наполягав Прокоп.

— Завтра, — повторила вона нервово, зіщулившися від холодного тремтіння, і мовчки рушила далі.

Перед замком подала йому руку:

— До побачення.

Їхні пальці гаряче сплелись. Забувши про все, він притяг її до себе.

— Не можна, зараз не можна, — шепнула вона і обпекла його останнім вогняним поглядом.

Якоїсь великої шкоди спробний вибух віциту не наробив. Лише знесло кілька димарів з ближчих бараків та повилітали деякі шибки. Іще луснули великі вітражі в покої князя Гагена. Старий паралізований князь у ту хвилину насилу підвівся і став, мов той вояка, чекаючи дальшої катастрофи.

В князівському крилі замку все товариство сиділо після вечері за чорною кавою, коли ввійшов Прокоп, шукаючи очима княжну; він уже не міг знести мук сумніву й непевності. Княжна зблідла, але веселий дядечко Рон підхопив Прокопа, вітаючи його з чудовим успіхом і так далі. Навіть пихатий Сувальськии з цікавістю став розпитувати, чи це правда, що він може кожну річ перетворити в вибухівку.

— Ну, наприклад, цукор, — запитав він і жахнувся, коли Прокоп сказав йому, що цукром стріляли ще в Велику війну.

Незабаром Прокоп був у центрі уваги, але затинався, відповідаючи, і ніяк не розумів поглядів княжни, яка ніби підохочувала його, лише ловив їх налитими кров'ю очима з жахливою увагою. Княжна сиділа як на голках.

Нарешті розмова перейшла на щось інше, і Прокопові здавалось, що його ніхто не помічає. Ці люди так добре розуміли одне одного, говорили легко, натяками і з великим інтересом про речі, на яких він зовсім не розумівся або й не знав, до чого вони. І княжна ніби ожила. "От бачиш, — подумав він собі, — вона має з ними в тисячу разів більше спільного, ніж із тобою". Він спохмурнів, не знав, де йому подіти руки; нарешті закипіла в ньому сліпа злість, і він поставив чашку з кавою на стіл так рвучко, що вона розбилась.

Княжна грізно зміряла його поглядом, але люб'язний дядечко Шарль урятував становище, розповівши історію про одного капітана, що розчавив у руках пляшку з-під пива. Якийсь гладкий кузен докинув, що й він зміг би це зробити. Тоді принесли кілька порожніх пивних пляшок з товстого зеленого скла, і всі один по одному пробували їх роздавити, але жодна з них навіть і не тріснула.

— А тепер ви, — сказала княжна, швидко глянувши на Прокопа.

— Не зможу, — буркнув Прокоп, але княжна так владно глянула на нього, що Прокоп устав і схопив пляшку за шийку.

Він стояв непорушно, не корчився від зусиль, як інші; але м'язи у нього на обличчі до краю напружились. Він скидався на пралюдину, що наміряється когось убити коротким кием. Насуплений, із скривленими від натуги вустами, з перекошеними плечима, він, ніби горила, що готується до нападу, втупив налиті кров'ю очі в княжну. Запала тиша. Княжна підвелася, не зводячи з нього очей. Губи її міцно стислись над зціпленими зубами; на смаглявому обличчі проступили жили, вона насупила брови і швидко дихала, ніби від тяжкого фізичного напруження. Так стояли вони одне проти одного з перекривленими обличчями, ніби два жорстокі супротивники. Обоє конвульсивно здригались від голови до п'ят. Усі затаїли віддих. Було чути лише сопіння двох людей. Аж нараз щось хруснуло, скло розкололось, і дно пляшки брязнуло на підлогу.

Першим отямився "mon oncle" Шарль. Він розгублено заходив по кімнаті, потім Кинувся до княжни.

— Міно, Міно, — зашепотів він швидко і посадив її, майже непритомну, в крісло; став перед нею навколішки і почав з усієї сили розгинати їй пальці; долоні її були в крові — вона вп'ялася в них нігтями.

— Візьміть у нього пляшку з рук, — сказав Шарль, розгинаючи їй пальці.

Князь Сувальський опам'ятався.

— Браво! — закричав він і почав плескати в долоні; а фон Граун схопив Прокопову правицю, що й досі стискала скло, і також почав розгинати його пальці.

— Води, — крикнув гладкий кузен, розгублено оглядаючись, ухопив якусь серветку, намочив водою і поклав Прокопові на голову.

— А-а-ах! — вирвалось у Прокопа з полегкістю, напад минувсь, але в голові ще апоплексично вирувала кров і ноги тремтіли від кволості, так що він аж мусив сісти.

Oncle Шарль масирував на коліні спітнілі й тремтячі пальці княжни.

— Це небезпечна гра, — буркнув він, тим часом як княжна, зовсім знесилена, ледве зводила дух; але на устах її тремтів блаженний звитяжний усміх.

— Це ви йому допомогли, — крикнув гладкий кузен, — ось у чому річ!

Княжна встала, ледве тягнучи ноги.

— Пробачте, панове, — дромовила вона мляво, так глянула осяйними, жагучими очима на Прокопа, що він аж злякався, щоб хто не помітив цього, і вийшла, спираючись на дядечка Рона.

Тепер треба було якось відзначити Прокопів подвиг. Зрештою, ці панове були добродушні парубки, що тільки любили вихвалятися своїми

геройськими вчинками. Прокоп надзвичайно піднісся в їхніх очах, — адже він роздушив пляшку і зумів випити неймовірну кількість вина й горілки, не звалившись під стіл. О третій годині ночі князь Сувальський уже цілувався з ним, а гладкий кузен мало не зі сльозами на очах пропонував йому брудершафт. А потім перестрибували через стільці, знявши страшенний гамір. Прокоп усміхався, він був ніби в тумані; та коли його хотіли завести до єдиної балттінської повії, він вирвався, назвав їх п'яними тварюками і сказав, що йде спати.

Проте, замість учинити так розумно, він звернув до чорного парку і довго, без кінця міряв очима темний фасад замку, шукаючи якесь вікно.

А Гольц дрімав за п'ятнадцять кроків від нього, прихилившись до дерева.

XXXI

На другий день ішов дощ. Прокоп бігав по парку, лютуючи, що через це, мабуть, взагалі не побачить княжни. Проте вона вибігла, простоволоса, незважаючи на дощ, і кинулась до нього.

— Лише на п'ять хвилин, на п'ять хвилин, — захекано шепотіла вона, підставляючи йому губи для поцілунку.

Аж раптом помітила Гольца.

— Хто це такий? — запитала.

Прокоп поквапливо озирнувся.

— Хто? — Він уже так звик до своєї тіні, що й не усвідомлював собі її сталої присутності.

— Це... мій наглядач, розумієте?

Княжна звела на Гольца свої владні очі. Гольц, сховавши люльку, відійшов трохи далі.

— Ходімо, — сказала княжна і потягла Прокопа до альтанки.

Вони сиділи, не насмілюючись поцілуватись, бо десь поблизу мокнув під дощем Гольц.

— Руку, — звеліла тихо княжна і стала гладити своїми гарячими пальцями вузлуваті, розтовчені Прокопові обрубки. — Коханий, коханий... — шепотіла вона, але швидко перейшла на суворий тон: — Не смій на мене так дивитись при людях. Бо я тоді не знаю, що роблю. Стривай, стривай, от колись кинусь на шию, ото буде сорому! — Княжну жахнулась. — Ви ходили вчора до дівок? — раптом запитала вона. — Не смій мені, ти тепер мій. Милий, коханий, мені так тепер важко... Чому ти мовчиш? Я прийшла тобі сказати, щоб ти був обережний. Mon oncle Шарль уже слідкує... Вчора ти був чудовий! — Голос її виказував неспокій. — Вони все стережуть тебе? Скрізь? І в лабораторії? Ah, c'est bête! Коли ти вчора розбив чашку, я ладна була тебе розцілувати, так чудово ти лютився. Пам'ятаєш, як ти тоді, вночі, наче зірвався з прив'язі? Тоді я пішла до тебе, як сліпа, як сліпа...

— Княжно, — перебив її Прокоп, — ви мені повинні щось сказати. — Або все це... примхи шляхетної дами, або...

Княжна пустила його руку.

— Або що?

Прокоп у розпачі глянув на неї.

— Або ви зі мною лише граєтесь...

— Або? — протягла вона, з видимою насолодою терзаючи його.

— Або мене... до певної міри...

— ...кохаєте, еге ж? Слухай, — мовила вона, заклавши руки за голову і дивлячись на нього примруженими очима, — колись мені одного разу здалося, що я тебе покохала, розумієш? Справді покохала, на смерть, як шалена, то я тебе спробувала тоді... вбити. — І клацнула язиком, як тоді на Прем'єра. — Я б ніколи тобі не пробачила, якби закохалася в тебе.

— Неправда! — крикнув розлючено Прокоп. — Це неправда! Я не стерпів би думки, що це... лише... флірт. Ви не такі зіпсуті! Це неправда!

— А коли ти знаєш, — мовила княжна тихо й поважно, — то чого ж питаєш про це?

— Я хочу це почути... — наполягав Прокоп, — хочу, щоб ти мені прямо сказала.... що я таке для тебе. Ось це я хочу почути!

Княжна покрутила головою.

— Я повинен знати, — заскреготав зубами Прокоп, — інакше, інакше...

Княжна кволо усміхнулась і поклала свою руку на його стиснутий кулак.

— Ні, прошу тебе, не вимагай, не вимагай, щоб я це сказала.

— Чому?

— Бо тоді ти мав би завелику владу наді мною, — сказала вона тихо.

Прокоп затремтів від радощів.

На Гольца, який ховався поблизу альтанки, напав нестримний кашель, бо віддалік поміж кущів майнув силует дядечка Рона.

— Бач, уже стежить, — шепнула княжна. — Увечері до нас не можна.

Вони затихли, стискуючи одне одному руки. Лише дощ шелестів по даху альтанки та віяло легкою прохолодою.

— Коханий, коханий, — шепотіла княжна, нахиливши личко до Прокопа. — Подивлюся хоч, який ти. Носатий, сердитий, увесь наїжений. Кажуть, ти великий учений. Чому ти не князь?

Прокоп шарпнувся.

Вона притулилась до його плеча.

— От уже знову сердишся, а мене, мене називав бестією і ще гіршими словами. Але я не серджусь. Бач, ти не хочеш осолодити мені те, що я роблю... і буду робити... Милий, — закінчила вона тихо і простягла руку до його обличчя.

Він схилився до її вуст; в них було каяття і туга. В шелестінні дощу наближались кроки Гольца.

Неможливо, неможливо! Цілий день Прокоп сушив собі голову, де б зустріти княжну. "Увечері до нас не можна". Ну, звичайно, він же не з її товариства. Їй вільніше поміж знатних бовдурів. Це було дуже дивно: в глибині серця Прокоп запевняв себе, що не кохає, але ревнував страшенно, повний шаленства, гніву й упокорення. Ввечері тинявся по парку під дощем і думав про те, що вона сидить і вечеряє, що їй там весело, привільно. А він сам собі здавався шолудивим псом, вигнаним під дощ. Найгірша мука на світі — це зневага.

"Ну, зараз покінчу з цим", — вирішив він. Побіг додому, одягнувся в чорний костюм і ввійшов до курильні, як і вчора. Княжна сиділа сама не своя. Ледве вгледіла Прокопа, як усе в ній затрепетало і вуста розм'якли від щасливого усміху. Решта молоді привіталася з ним по-товариському, а oncle Шарль був навіть занадто чемний. Очі княжни його застерігали: будь обережний! Вона з ним не розмовляла, проте знайшла нагоду всунути йому до рук записку. "Милий, милий, — було там написано олівцем великими літерами, — що ти зробив? Іди звідсіль". Він зібгав папірець. Ні, княжно, я залишусь тут. Мені дуже приємно дивитися на вашу духовну єдність з цими напахченими ідіотами. За цю запальну впертість княжна обдарувала його жагучим поглядом. Вона почала брати на кпини Сувальського, Грауна, всіх своїх кавалерів, була з ними зла, різка, зухвала. Іноді швидко позирала на Прокопа, чи задоволений він з цієї гекатомби поклонників, складеної йому до ніг. Але він не був задоволений, хмурився, вимагав поглядом п'ятихвилинної довірчої розмови. Тоді вона встала і повела його до якоїсь картини.

— Май розум, май розум! — і, піднявшись навшпиньки, поцілувала його в обличчя.

Прокоп застиг від такого жахливого шаленства, але ніхто цього не бачив, навіть і сам oncle Рон, що уважно стежив за всім своїми розумними, сумними очима.

І більше нічого, нічого не трапилось цього дня. Але Прокоп цілу ніч метався на своєму ліжку, кусаючи подушку; а в другім крилі замку хтось також не спав цілу ніч.

Уранці Пауль приніс йому напахченого листа, не сказавши від кого.

"Мій коханий, — прочитав він, — сьогодні я тебе не побачу. Не знаю, що й робити. Ми звертаємо на себе увагу. Прошу тебе, будь розумніший, ніж я (кілька рядків закреслено). Не смій ходити перед замком, бо вибіжу до тебе. Прошу, зроби що-небудь, щоб тебе звільнили від цього

гидкого сторожа. Я погано спала вночі, в мене поганий вигляд, і я не хочу, щоб ти мене бачив. Не приходь до нас. Мій oncle Шарль уже робить натяки; я розкричалась на нього і тепер не розмовляю з ним; мене дратує, що він має рацію, я не можу цього стерпіти. Коханий, порадь мені: оце щойно я вигнала покоївку, мені донесли, що вона має роман із конюхом і ходить до нього. Я цього не зношу, замало в обличчя їй не зацідила, коли вона мені призналась. Вона гарна; і от плакала, а я втішалась, дивлячись, як у неї сльози течуть. Уяви собі, я ніколи зблизька не бачила, як набігає сльоза, — капне, зупиниться, а її здоганяє друга. Я плакати не вмію. Маленькою я так кричала, що аж синіла, проте сліз не було. Отож я вигнала покоївку, бо ненавиділа її, мене брала огида, коли вона стояла передо мною. Твоя правда. Я лиха, але чому їй усе можна? Коханий, заступись за неї, і я покличу її знов і зроблю, що захочеш, коли дізнаюсь, що ти можеш вибачити жінкам такі речі. Бачиш, я зла та ще й до того заздрісна. Місця не знаходжу від туги. Хотіла б тебе бачити, але зараз не можу. Не пиши мені, не можна! Цілую тебе".

Коли він читав ці рядки, в другому крилі замку шаленів рояль. Під його бурхливі несамовиті звуки Прокоп написав:

"Ви не кохаєте мене, я це бачу; вигадуєте всякі безглузді перешкоди, не хочете компрометувати себе. Вам надокучило мучити чоловіка, який не нав'язувався. Я думав про це інакше. Тепер мені сором, і я розумію, що ви хочете докласти цьому край. Коли не прийдете пополудні до японської альтанки, я в цьому остаточно переконаюсь і зроблю все, щоб далі вас не обтяжувати".

Прокоп перевів дух. Він не звичний був писати любовні листи, але цей, здавалось йому, був написаний вдало і досить сердечно.

Пауль побіг віддати листа. Рояль у другому крилі замовк, і стало тихо.

Тим часом Прокоп пішов шукати Карсона. Здибавши його біля складів, почав із прохання, щоб йому дозволили під слово честі ходити самому, без Гольца, що він готовий скласти яку завгодно присягу, що без попередження не втікатиме. Карсон значуще посміхався. Добре, чому ні? Він буде ходити вільно, як птах, куди схоче і коли схоче, тільки хай зробить одну дрібничку: віддасть кракатит.

Прокоп розлютився.

— Я вам дав віцит, чого ви ще хочете? Я раз уже сказав вам, що кракатиту не дістанете, хоч би мені й голову відтяли.

Карсон здвигнув плечима: мовляв, у такому разі він нічого зробити не може, бо той, хто має у себе в голові кракатит, — людина соціально небезпечна, страшніша від стократного вбивці. Одне слово — класична причина для превентивного ув'язнення.

— Віддайте кракатит, і годі, — сказав він. — Не пошкодуєте. Інакше... інакше подумаємо про те, щоб вас відправити куди-інде.

Прокоп хотів уже вигукнути бойовий клич, але затнувся. Промимрив, що поміркує ще, і побіг додому. Сподівався, що там знайде відповідь, і наперед радів, але відповіді не було.

Пополудні Прокоп почав у японській альтанці своє Велике Чекання. Аж до четвертої в ньому бурхала нетерпляча надія: ось-ось прийде. О четвертій уже не міг усидіти: він бігав, наче ягуар по клітці, уявивши, як обійме її коліна, і тремтів від захвату й страху. Гольц делікатно відійшов у кущі. О п'ятій годині Прокопа почала долати непевність, але враз йому спало на думку, що вона зможе прийти, лише як звечоріє. Ну, звичайно, як звечоріє! Він посміхався й шепотів ніжні слова.

За замком сонце заходить в осінньому золоті: поріділі крони дерев вимальовуються виразно й непорушно; шурхотять в опалому листі жуки;

западають золоті сутінки. На зеленому небі засвічується вечірня зоря: час молитви. Земля темніє під блідим небом; літає зигзагами кажан; десь за парком притишено дзеленькають дзвіночки: то вертаються корови, несучи тепле, запашне молоко. В замку засвічується світло в одному, другому вікні. Як, хіба вже стемніло? Зорі небесні, хіба мало дивився на вас уражений хлопчина з заростої чебрецем межі, хіба мало здіймав до вас очі чоловік, мало страждав і чекав, хіба мало ридав він під тягарем свого хреста?

Гольц виступив з темряви.

— Може, вже підемо?

— Ні.

Випити, аж до дна випити своє, приниження, бо ж тепер не прийде напевне. Нехай так. Але сьогодні треба осушити до дна гірку чашу, бо на цьому дні певність. Переповнитись болем, терпіти страждання й ганьбу і, звиваючись, як черв'як, дуріти від муки. Ти трепетав перед щастям. Тепер напийся муки, бо вона є наркотиком для того, хто страждає. Вже ніч, уже ніч, а вона не приходить.

Дика радість пронизала Прокопове серце: "Вона знає, що я тут чекаю (мусить знати); викрадеться вночі, як усі будуть спати, і полине до мене, розкривши обійми, з устами, повними соковитих поцілунків. Ми зімкнемось устами і будемо пити невисловлені признання. Вона прийде, бліда, і в темряві, тремтячи від холодного жаху радості, віддасть мені свої жагучі губи; і вийде вона з темної-темної ночі..."

У замку гасне світло.

Гольц стовбичить прямо перед альтанкою, заклавши руки в кишені. Його втомлена поза ніби промовляє: "Чи не годі?" Але той, хто в альтанці, із скаженим ненависним сміхом топче останню іскру надії,

зволікає з хвилини на хвилину. Бо остання мить його чекання означає кінець усьому.

У далекому містечку дзиґарі б'ють північ. Отже, кінець усьому.

Чорним парком летить Прокоп додому. Бозна-чого він тепер так поспішає. Біжить зігнувшись, а за п'ять кроків від нього чвалає, позіхаючи, Гольц.

XXXII

Кінець усьому: це була майже полегкість, принаймні щось певне, безсумнівне. Прокоп учепився за цю думку з упертістю бульдога. Добре, тепер кінець, нема чого боятись. Вона не прийшла навмисне. Цього ляпаса досить, тепер кінець. Він сидів у кріслі, неспроможний устати, знов і знов упиваючись своїм приниженням. Слуга, якого відштовхнули. Безсоромна, пихата, безжалісна. Ну що ж, кінець, і тим краще.

Щоразу, почувши кроки в коридорі, він підносив голову в гарячковім чеканні: ось принесуть листа. Ні, нічого нема. Навіть і того не вартий, щоб попросила вибачення. Кінець.

Пауль удесяте наближався з запитанням в очах: чи не буде якого наказу? Ні, не буде.

— Стривайте, чи нема для мене якого листа? Пауль заперечно покрутив головою.

— Гаразд, можете йти.

Холодним камінням йому здавило груди. Порожнеча, кінець. І якби двері відчинились і на порозі стала вона сама, — і тоді сказав би: "Кінець". "Милий, милий", — чується Прокопу її шепіт, і враз прориває́ться його розпач. "За що ви мене так принизили? Коли б ви

були покоївка, я б вам пробачив усю вашу пиху, але княжні таке не прощається. Чуєте? Кінець, кінець!" Вбіг Пауль:

— Чи не буде якого наказу?

Прокоп замовк. Останні слова він, мабуть, вигукнув уголос:

— Ні, Паулю. Чи немає для мене якого листа? Пауль співчутливо хитає головою.

День густіє, як огидне павутиння; вже вечір. У коридорі почулись якісь голоси, і Пауль влітає з радісним криком:

— Лист, ось лист, — шепоче він радісно. — Засвітити?

— Ні, не треба.

Прокоп відчуває в пальцях тонкого конверта, вдихає гострий знайомий аромат; він хотів би нюхом дізнатися, що там усередині. Крижане вістря вгороджується ще глибше в його серце. "Чому написала аж увечері? Бо лише наказує мені: "Не смійте приходити до нас, і все". Добре, княжно, хай буде так. Як кінець, то й кінець. Прокоп схопився, знайшов чистого конверта, вклав туди нерозпечатаного листа й заклеїв.

— Паулю, швидко віднесіть це її світлості.

Ледве Пауль вийшов, як він захотів повернути його назад, та було запізно. Прокоп пригнічено зрозумів: те, що він зробив, є справді кінець усьому. Він зарився обличчям у подушку, стлумлюючи те, що нестримно рвалося з уст.

Прийшов доктор Крафт, що, мабуть, почув про все від Пауля, і намагався чим-небудь утішити, розважити Прокопа в його болючім

розпачі. Прокоп звелів принести віскі, щоб звеселитися хоч цим. Крафт пив содову воду і притакував у всьому, хоча це були речі абсолютно не сумісні з його ідеалізмом. Прокоп лаявся, кляв, удавався до наикрутіших виразів: йому ніби легше ставало від того, що він усе закидав брудом, запльовував, топтав, ганьбив. Він висипав із себе цілі гори лайки та всяких гидких слів, жінок просто вивертав навиворіт, говорив про них найгірші речі, таку гидоту, яку лише можна вигадати. Крафт, пітніючи з жаху, мовчки притакував розлюченому генієві. Та врешті Прокопів запал вичерпався, він змовк, нахмурився і пив, пив. Потому ліг не роздягаючись у ліжко, що неначе гойдалось, мов човен, і втупився в розвихрену темряву.

Вранці встав, геть розбитий, з огидою до себе, і вибрався до лабораторії. Однак не робив нічого, лише ходив по кімнаті, підкидаючи ногою губку. Потім у нього виникла нова думка; він змішав страшну, нетривку вибухівку і послав у дирекцію, щоб сталася якась солідна катастрофа. Проте нічого не трапилось. Прокоп упав на койку і проспав, не прокидаючись, тридцять шість годин.

Прокинувся він іншою людиною, холодною, стриманою, тверезою. Якоюсь смертельно байдужою до всього, що діялося доти. Він знов уперто й методично почав працювати над вибуховим розпадом атомів. Теоретично він доходив до таких жахливих результатів, що волосся в нього ставало дибом від усвідомлення тих страшних сил, серед яких ми живемо.

Одного разу під час обчислень його охопив якийсь неспокій. "Мабуть, я втомився", — промовив він сам до себе і вийшов без капелюха надвір. Несвідомо звернув до замку, машинально збіг по сходах нагору і попрямував коридором до свого колишнього помешкання. Пауля не було на його звичному місці. Прокоп увійшов до кімнати. Все було так, як він залишив, але в повітрі витали знайомі пахощі княжни. "Безглуздя, — подумав Прокоп, — мені просто приверзлось. Я занадто довго вдихав гострі запахи лабораторії". А проте це його болюче хвилювало.

Він сів на хвилинку й здивувався: яке вже все це далеке! В замку стояла тиша, пообідня тиша. Чи змінилось тут що-небудь? Чутно притишені кроки в коридорі. "Це, мабуть, Пауль", — подумав він і вийшов. Але то була княжна.

Вона кинулась до стіни від подиву й жаху і стояла, смертельно бліда, з широко розкритими очима й перекривленим, наче від болю, ротом. Видніли коралово-червоні ясна. "Чого їй треба в кімнатах для гостей? Може, йде до Сувальського?" — враз блиснуло Прокопові, і щось у ньому порвалось. Він ступив крок, ніби хотів кинутись на неї, але з горла вирвався лише хрипкий звук, і він вибіг надвір. Чи то вслід йому простягались руки? Не оглядайся, геть, геть звідсіль!

Аж далеко за замком, на незораному полігоні, впав Прокоп обличчям на землю. Бо є лише одне гірше за біль приниження — це муки ненависті.

А збоку, за десять кроків від нього, сидів зосереджений і незворушний Гольц.

Настала ніч, задушлива, важка і незвичайно темна. Заносилось на бурю. В такі хвилини люди якось дивно дражливі, і їм не слід вирішувати тоді свою долю, — це недобрий час.

Близько одинадцятої Прокоп вискочив із дверей лабораторії і, приголомшивши сонного Гольца стільцем по голові, зник у нічній пітьмі. За хвилину розляглись два постріли біля залізничної станції. Низько на обрії жахливо блискало, після чого ставало ще темніше. Але з високого насипу підвівся гострий пруг синього світла, посунувся вздовж колій, захоплюючи вагони, цейхгаузи, купи вугілля, і натрапив на чорну постать; вона петляє, падає на землю, кидається вперед і знову зникає в тінях, далі біжить між бараками до парку. Кілька інших постатей кидається за нею. Рефлектор обертається до замку. Знову почулося два тривожних постріли, і втікач пірнає в гущавину.

Незабаром у спальні княжни стукнуло вікно. Княжна схопилась і відчинила; раптом у кімнату влетів зібганий клаптик паперу з камінцем усередині. З одного боку щось було нерозбірливо нашкрябано зламаним олівцем, а з другого були густо й дрібно написані обчислення. Княжна швидко почала одягатись, але в цю мить ляснув постріл за ставком. Задубілими пальцями княжна застібала гаплики сукні, тим часом як покоївка, дурна коза, тремтіла від страху під периною, налякана пострілами. Але не встигла княжна вийти, як побачила крізь вікно двох солдатів, що тягли когось чорного. Той борсався, як лев, і хотів вирватись. Отже, не був поранений.

На обрії спалахувало широке жовте полум'я: але гроза, що мала дати полегкість, не починалася.

Заспокоївшись, Прокоп з головою поринув у лабораторну роботу — чи принаймні змушував себе працювати. Щойно пішов від нього Карсон. Дуже невдоволений, він недвозначно сказав, що коли Прокоп не хоче поводитись по-людському, то його силою перевезуть у безпечніше місце. Ну, все одно, хай буде, що буде. Пробірка тріснула в Прокопових пальцях.

В передпокої відпочиває Гольц із забинтованою головою. Прокоп давав йому кілька тисяч за побої, але він не взяв. Ат, нехай робить, що хоче. Перевезуть кудись — будь ласка. Кляті пробірки, все лускають одна по одній...

У передпокої зашамотіло, ніби хтось схопився, прокинувшись зі сну. Мабуть, знов одвідини: Крафт чи хто. Прокоп і не обернувся, коли рипнули двері.

— Милий, милий, — прошепотів хтось.

Прокоп захитався, схопився за стіл і обернувся, як уві сні. Перед ним стояла княжна. Вона прихилилась до одвірка, бліда, з темним,

нерухомим поглядом, і притискала руки до грудей, ніби намагаючись утихомирити калатання серця.

Тремтячи всім тілом, він підійшов до неї, торкнувся пальцями її обличчя, плечей, ніби не ймучи віри, що це вона. Тоді вона поклала йому на губи холодні тремтячі пальці.

Прокоп штовхнув двері й виглянув до передпокою.

Гольц зник.

XXXIII

Вона сиділа на ліжку заціпеніло, підтягнувши коліна до підборіддя; сплутане волосся пасмами падало на обличчя, а руками вона обхопила шию, ніби в корчах. Жахаючись того, що вчинив, він цілував їй коліна, руки, волосся, повзав долі, засипав її просьбами й ніжними словами. Княжна нічого не бачила й не чула. Йому здавалося, що вона тремтить з огиди від кожного його дотику. Його волосся липло до лоба, вкритого холодним потом, і він кинувся до крана й пустив на голову струмінь холодної води.

Вона тихенько встала й підійшла до дзеркала. Прокоп підступив до неї навшпиньках, хотів захопити її зненацька. Але враз побачив її в дзеркалі; вона дивилась на себе з виразом такої дикої, жахної, розпачливої огиди, що він остовпів.

Княжна побачила його позад себе.

— Я дуже бридка? — мовила, обертаючись. — Не осоружна тобі? Що я зробила, що я зробила! — Вона припала обличчям до його плеча, ніби хотіла сховатися. — Я дурна, еге ж?.. Я знаю, ти розчарований, але не гордуй мною! Чуєш? — Вона пригорталась до нього обличчям, ніби охоплене каяттям дівча. — Ти вже не втечеш? Я зроблю все, що ти

захочеш, як твоя дружина, тільки навчи мене. Милий, милий, не давай мені думати, бо коли я почну думати, то наче скам'янію. Ти й не уявляєш, які мені набігають думки. Не кидай мене тепер...

Вона вчепилась йому в шию тремтячими пальцями, а він, підвівши їй голову, цілував її і нашіптував ніжні слова.

Княжна розчервонілась і стала знову гарна.

— Я не бридка? — шепотіла вона між поцілунками, щаслива й очманіла. — Я б хотіла бути гарною лише для тебе. Знаєш, чого я прийшла? Я сподівалася, що ти мене вб'єш.

— А коли б ти, — шептав Прокоп, колихаючи її в обіймах, — коли б ти передчувала те... те, що сталося, ти б прийшла?

Княжна кивнула головою.

— Я жахлива, правда? Що ти про мене думаєш! Але я не дам тобі думати. — Він швидко стиснув її і підняв. — Ні, ні, — просила вона, обороняючись, але потім заспокоїлась, дивлячись вогкими очима і перебираючи ніжними пальцями його шорстку чуприну.

— Милий, милий, — палко шепотіла вона, — як ти мене мучив останні дні! Чи ти мене...? — Слова "кохаєш" вона не вимовила.

Він запально кивнув.

— А ти?

— Так. Це вже ти міг би зрозуміти. Знаєш, який ти? Найпрекрасніший з усіх носатих і бридких чоловіків. У тебе криваві очі, мов у сенбернара.

Невже це від роботи? Мабуть, ти не був би таким милим, коли б називався князем. Ах, пусти вже!

Вона вислизнула з його обіймів і пішла до дзеркала причесатись. Довго дивилась на себе, потім схилилась перед дзеркалом у глибокому реверансі.

— Оце княжна, — сказала вона, показуючи на своє відображення, — а це, — додала, показуючи на себе пальцем, — лише твоя дівчина. Ось бачиш! Невже ти думав, що маєш княжну?

Прокоп шарпнувся, наче ошпарений.

— Що це означає? — крикнув він і грюкнув кулаком по столу, аж забряжчало розбите скло.

— Ти мусиш вибирати: або княжну, або дівчину. Княжну ти не можеш мати, ти можеш її обожнювати здалеку, але не смієш їй і руки поцілувати, не те що поглядом питати, чи любить вона тебе. Княжна не сміє цього робити, бо має за собою тисячу років чистої крові. Ти хіба не знаєш, що ми були колись незалежними владарями? Ах, ти нічого не знаєш, але маєш принаймні знати, що княжна — на скляній горі, куди тобі не дістатись. Але звичайну жінку, оцю просту смугляву дівчину можеш мати. Сягни — і вона твоя, наче будь-яка річ. Так ось вибирай, котру хочеш із цих двох. Прокопа всипало морозом.

— Княжну, — насилу промовив він.

Вона підійшла до нього й поважно поцілувала його в обличчя.

— Ти мій, так? Коханий, ось бачиш, ти маєш княжну. То все ж таки ти пишаєшся з того, що маєш княжну? Бачиш, яку жахливу річ мусить зробити вона, щоб хтось кілька днів пишався. Кілька днів, кілька тижнів, бо княжна не може бажати, щоб це було назавжди. Я знаю, я це знаю.

Від першої хвилини, як ти мене побачив, ти прагнув княжну; від люті, від чоловічої владності, чи що, так? Через це ти мене так і ненавидів, що хотів мене, і ось я прибігла. Гадаєш, що мені від цього гидко? Навпаки, я з цього пишаюсь. Це великий вчинок, правда ж? Отак стрімголов кинутись. Бути княжною, бути дівчиною і прийти... прийти самій.

Прокоп жахнувся її слів.

— Мовчи, — попросив він і обійняв її тремтячими руками. — Якщо я вам не рівня... родом...

— Що ти сказав? Не рівня? Що ж ти гадаєш, я б прийшла до тебе, коли б ти був князем? Коли б ти хотів, щоб я з тобою поводилась, як з рівнею, я б не могла... бути в тебе... ось так, — крикнула вона, розкинувши голі руки. — Ось у чому ця жахлива різниця, розумієш?

У Прокопа опустились руки.

— Цього ви не повинні були казати, — прохрипів він, відступаючи.

Вона кинулась йому на шию.

— Милий, коханий, не дозволяй мені говорити. Хіба ж я тобі дорікаю? Я прийшла... сама, бо ти хотів утекти, чи дати себе вбити, чи я не знаю що; адже кожна дівчина... Ти гадаєш, я не повинна була цього робити? Скажи, я погано зробила?.. Бач, — затремтівши, прошепотіла вона, — бач, ти й сам цього не знаєш.

— Стривай! — крикнув Прокоп, вирвавшись із її обіймів, і почав ходити великими кроками по кімнаті. Раптом його знов осяяла надія. — Ти віриш мені? Віриш, що я до чогось здатен? Я вмію багато працювати. Ніколи не думав я про славу, та коли б ти забажала... я б працював скільки сили! Ти знаєш, що... Дарвіна до могили несли герцоги! Коли б ти хотіла, я б зробив... я б зробив щось неймовірне. Я вмію працювати. Я

можу змінити поверхню землі. Дай мені десять років — і побачиш... побачиш...

Вона, здавалось, і не слухала.

— Коли б ти був князем, для тебе вистачило б одного погляду, одного потиску руки, щоб ти вірив, знав і не вагався. Тоді не треба було б тобі доводити так жахливо, як я!.. Десять років!.. А чи ти здатен вірити мені хоч десять днів? Де пак десять днів! За десять хвилин тобі всього цього буде мало; за десять хвилин ти вже будеш хмуритись, коханий, і лютувати, що княжна тебе вже не хоче, бо вона, бач, княжна, а ти не князь. І доведи тоді, шалена й нещасна, переконай, коли можеш. Жоден твій доказ не буде досить великим, жодне приниження не буде досить низьким. Бігай за ним, вішайся на нього, роби більше, ніж кожне просте дівчисько. Я вже й не знаю, як мені бути... Що мені з тобою діяти? — Вона підступила до нього й підставила губи. — То як, будеш мені вірити десять років?

Він стис її в обіймах, ридаючи.

— Хай буде так, — прошепотіла вона й пригладила йому волосся. — Ти також ніби рвешся з ланцюга, правда? А проте я б не помінялася з тою... якою була раніш. Милий, милий, я знаю, ти мене покинеш.

Вона зломилася в його обіймах. Він підвів її і розкрив насильними поцілунками зімкнуті вуста.

Вона відпочивала з заплющеними очима, ледве дихаючи, а Прокоп, похилившись над нею, із стиснутим серцем споглядав незбагненний спокій цього гарячого, напруженого обличчя. Вона схопилася, як зі сну.

— Що це в тебе в цих пляшках? Отрута? — Вона обдивилась його полиці й прилади. — Дай мені якоїсь отрути.

— Нащо?

— На той випадок, коли б мене захотіли звідсіль вивезти...

Він занепокоївся, побачивши серйозний вираз її обличчя, і, щоб обдурити її, відміряв невеличку дозу чистої крейди, але вона сама натрапила на кристалічний миш'як.

— Не бери цього, — крикнув, але вона вже сховала миш'як у сумочку.

— То ти можеш бути знаменитим? — сказала вона. — Я про це й не думала. Ти кажеш, що Дарвіна несли герцоги? Які саме?

— Хіба не все одно?

Вона поцілувала його.

— От тобі маєш! Як це так — усе одно?

— Ну... герцог Арджільський і герцог Девоншірський, — пробурмотів він.

— Справді? — Вона глибоко замислилась, аж чоло наморщилось. — Я ніколи не думала, що вчені такі... А ти мені так байдуже сказав це! — Вона доторкнулась до його грудей і пліч, наче він став зовсім іншим. — А ти, ти б також міг?.. Справді?

— Почекай до мого похорону.

— Ах, коли б швидше! — сказала вона мрійно, з наївною жорстокістю. — Ти був би жахливо гарний, якби був знаменитий. Знаєш, що мені найбільше в тобі подобається?

— Ні.

— І я також не знаю, — промовила вона замислено і знову поцілувала його. — Тепер уже не знаю. Тепер уже хай би хто ти був... — Вона кволо здвигнула плечима. — І це назавжди. Розумієш?

Прокоп жахнувся такого суворого однолюбства. Вона стояла перед ним, аж по очі закутана в хутро блакитного песця, і дивилась на нього блискучими ніжними очима в сутінках вечора.

— Ох, — зітхнула раптом і зсунулась на край стільця, — в мене трясуться ноги. — Вона гладила їх і терла з наївною безсоромністю. — Як же я тепер буду їздити верхи? Прийди, милий, прийди сьогодні до мене. Mon oncle Шарля немає дома, а хоч би й був... це вже для мене байдуже. — Вона встала й поцілувала його.

— До побачення.

На дверях вона зупинилась і, вагаючись, вернулась до нього.

— Убий мене, будь ласка, — промовила, опустивши руки, — вбий мене.

Він притяг її до себе.

— Навіщо?

— Щоб мені не йти звідсіль... і щоб сюди ніколи, ніколи не вертатись.

Він шепнув їй тихо:

— Завтра?

Княжна глянула на нього і схилила голову. Це була згода.

Минуло чимало часу, поки й він вийшов у темну ніч. Хтось за сто кроків від нього підвівся з землі і став чистити рукавом одяг. Це був мовчазний Гольц.

XXXIV

А коли він прийшов до неї після вечері, увесь насторожений і непевний, то ледве впізнав її, така була гарна. Княжна відчувала його жагучий погляд, що обпікав її з голови до ніг. Вона променіла і віддавалась йому очима, ні на кого не зважаючи, так що він аж жахався. Там був якийсь новий гість, д'Емон на ймення, дипломат, чи що, чоловік монгольського типу, з фіолетовими губами й короткими чорними вусиками та борідкою. Цей добродій, як видно, був знавець фізичної хімії. Беккерель, Планк, Нільс Бор, Міллікен та інші ймення так і злітали в нього з язика. Він знав Прокопа з літератури і дуже цікавився його дослідами. Прокоп піддався на це, багато розповідав, забув на мить дивитись на княжну. І за це дістав під столом такий стусан у ногу, що аж засичав і мало не дав здачі; до того ж уловив ревнивий погляд. У цю мить він мусив відповідати на дурне запитання князя Сувальського, що це, власне, за енергія, про яку тут стільки мови. І, схопивши цукорницю, так сердито поглянув на княжну, ніби хотів пожбурити їй у голову, й почав пояснювати, що коли б удалось нараз звільнити всю енергію, замкнену тут, то вона б висадила в повітря Монблан і Шамоні; але цього не вдасться зробити.

— Ви це зробите, — промовив д'Емон упевнено й серйозно.

Княжна всім тілом перехилилась через стіл.

— Що ви сказали?

— Що він це зробить, — повторив пан д'Емон з цілковитою певністю.

— Ось бач, — сказала княжна голосно і сіла з переможним виразом.

Прокоп почервонів і не наважився глянути на неї.

— А коли він це зробить, — жадібно спитала княжна, — то буде дуже знаменитим? Як Дарвін?

— Коли він це зробить, — відповів д'Емон без вагання, — королі вважатимуть за честь нести кінчик покривала на його домовині. Якщо тоді ще будуть королі.

— Дурниця, — буркнув Прокоп, але княжна запалала невимовним щастям.

Він нізащо в світі не глянув би на неї; увесь почервонів і в розпачі крутив у пальцях грудку цукру. Нарешті зважився підвести очі. Вона дивилась на нього з безмежною любов'ю.

— Чи ти... — звернулась до нього тихо.

Він добре розумів, що питає "любиш мене?", але прикинувся, ніби не чує, і втупив очі в білу скатерку. Мабуть, ця дівчина ошаліла або ж хоче навмисне...

— Любиш? — долетіло через стіл голосніше і впертіше.

Він швидко кивнув і подивився на неї очима, п'яними з радощів. На щастя, в загальній розмові цього ніхто не почув. Лише д'Емон мав вираз обличчя аж надто скромний і неприсутній.

Розмова точилася про всяку всячину, аж раптом д'Емон, як видно, знавець усього на світі, почав викладати фон Граунові його родовід до тринадцятого сторіччя. Княжна з величезною цікавістю почала

розпитувати подробиці. Тоді новий гість став перелічувати і її предків, ні на мить не задумавшись.

— Досить, — мовила княжна, як д'Емон дійшов до року 1007, коли перший Гаген заклав Печорський баронат в Естонії, убивши там когось, бо далі тієї події генеалоги не добрались.

Але д'Емон вів далі.

— Той Гаген, або Агн Однорукий, був, як можна довести, татарський князь, узятий у полон при наїзді на Камську землю. Перська історія знає хана Агана, що був сином Гів-хана, короля туркменів, узбеків, сартів та киргизів, а той був сином Вейвуша, сина Літай-хана Завойовника. Про того "імператора Лі-Тая" згадується в китайських джерелах, як про владаря Туркменії, Джунгарії, Алтаю і Західного Тібету аж до Кашгарії, що її він спалив, убивши там до п'ятдесяти тисяч люду, поміж ними й китайського володаря, якому обмотали голову мокрою мотузкою і стягували доти, аж поки череп луснув, як горіх. Про дальших предків Лі-Тая нічого не відомо, поки науці неприступний архів у Лхассі. Його сина Лі-Тая Вейвуша, занадто дикого навіть для "стародавніх монголів, у Кара-Бутаку забито на смерть кілками від юрт, а син Вейвуша Гів-хан спустошив Хіву і володів землями аж по Ітіль, чи сучасну Астрахань, де прославився тим, що звелів повиймати очі двом тисячам людей, прив'язати всіх до мотузки і пустити в Кубанські степи. Аган-хан пішов слідами батька, водив походи аж до Булгара, нинішнього Симбірська, де одного разу його взяли в полон, відтяли йому праву руку й держали як заручника, аж поки йому вдалось утекти в Прибалтику, до лівонської чуді. Там він прийняв хрест від німецького єпископа Готілли чи Гутілли, і, мабуть, з великої побожності заколов на кладовищі шістнадцятирічного спадкоємця Печори і взяв його сестру за дружину. Через двоєженство він заокруглив свою державу аж по Чудське озеро. Про це говорить Никифорівський літопис, де його вже названо "князь Аген", а Езельський літопис титулує його "rex Aagen" . Його нащадків, — закінчив тихо д'Емон, — було вигнано, але ні в якім разі не скинено з трону. — Він устав, уклонився і так і лишився стояти.

Цей історичний екскурс справив величезне враження. Княжна просто впивала кожне слово д'Емона, ніби цей рід татарських горлорізів був найвидатнішим явищем у світі. Прокоп дивився на неї з жахом, бо вона й не моргнула, коли мова йшла про дві тисячі пар вийнятих очей. Він мимохіть шукав у її обличчі татарських рис. Вона була прекрасна, випростана і якось велично замкнена в собі; раптом утворилась така відстань поміж нею і всіма іншими, що всі випростались, ніби на парадному обіді, і вже не спускали з неї очей.

Прокопові страшенно хотілось ударити кулаком по столі, сказати щось брутальне, порушити цю застиглу, якусь розгублену сцену. А княжна сиділа, опустивши очі, ніби чогось чекала, і на її гладенькому чолі майнуло щось схоже на нетерплячку: ну, скоро вже? Гості поглянули запитливо одне на одного і почали вставати. Прокоп і собі підвівся, не розуміючи, про що йдеться. Хай йому біс, що це може означати? Всі стоять, ніби свічки, руки по швах, і дивляться на княжну. Лиш тепер вона підводить очі й киває головою, немов дякує за привітання або дає дозвіл сісти. І справді, всі сідають; і лише сівши, Прокоп з жахом зрозумів, що то було віддавання шани монаршій особі. І раптом він аж спітнів від нестямного шалу. "Боже, оце таку комедію я з собою встругнув? Чому вони не сміються, чи то ж можна припустити, щоб хтось усерйоз сприйняв таке блазенство?"

Він уже наготувався вибухнути гомеричним сміхом разом з іншими (господи, таж усе це тільки для забавки!), коли княжна встала. За нею підвелися всі, і Прокоп також, певний тепер, що вибухне регіт. Вона озирнулась і зупинила погляд на гладкому кузені; той ступив два-три кроки до неї, звісивши руки і нахилившись уперед, неймовірно кумедний. Поговоривши з ним якусь хвилину, вона кивнула головою, і гладкий кузен позадкував собі. Княжна подивилася на Сувальського. Князь наблизився до неї, відповів, сказав кілька чемних дотепів; княжна сміється й киває головою. Що, невже це справді серйозно? Тепер княжна глянула на Прокопа, але він і не ворухнувся. Всі стали навшпиньки й напружено дивилися на Прокопа. Княжна дала йому знак очима. Він стояв непорушно: княжна попрямувала до старого

однорукого майора артилерії, в якого груди були вкриті орденами, мов у Кібели сосками. Майор випростався, аж ордени забряжчали, але княжна повернула від нього й підійшла до Прокопа.

— Милий, милий, — сказала вона тихо, але виразно. — Знову хмуришся? Я б тебе поцілувала.

— Княжно, — букнув Прокоп, — що мають означати ці жарти?

— Не кричи так. Це важливіше, ніж ти гадаєш. Ти знаєш, що мене зараз хочуть просватати? — і вона здригнулась від жаху. — Коханий, зараз іди звідсіль. Іди по коридору до третьої кімнати і там зачекай мене. Я мушу з тобою поговорити.

— Стривайте, — Прокоп хотів щось сказати, але вона вже кивнула головою і знов плавно попрямувала до старого майора.

Прокоп не вірив своїм очам. І бувають же ще такі речі, невже ж це робилось не для сміху? Невже ці люди грали свої ролі всерйоз? Гладкий кузен взяв його під руку й потягнув з таємничим виглядом убік.

— Знаєте, що це означає? — шепотів він схвильовано. — Старого Гагена розіб'є параліч, коли він про це довідається. Монарший рід. Ви бачили тут нещодавно того спадкоємця? Мало бути весілля, але воно зірвалося. Цей чоловік, певне, сюди підісланий... Боже, такий родовід!

Прокоп вирвався від нього.

— Пробачте, — буркнув він, непомітно вийшов у коридор і зайшов до третьої кімнати.

Це було щось на зразок чайної віталеньки; напівморок, блискучі меблі, червона порцеляна і подібні дрібнички. Прокоп метався по невеличкій кімнатці, заклавши руки за спину, і гув собі під ніс, як

гнойова муха, що б'ється головою в шибки. Сто чортів, щось змінилося — через кілька якихось паршивих татарських живорізів, що їх би порядна людина й посоромилась... Чудове походження! А через кілька отих проклятих гуннів ці ідіоти ладні на череві повзати, а вона, вона сама...

Гнойова муха втомлено зупинилася. Зараз прийде татарська княжна і скаже: "Милий, коханий, все скінчено між нами; бо ж правнучка Літай-хана не може кохатися з сином шевця". "Стук... стук..." — почув він у голові удари батьківського молотка, і йому здалося, що він вдихає важкий запах вичиненої шкіри і сморід шевської смоли, а бідна мати стоїть у блакитному фартушку'над плитою, вся червона під жару.

Гнойова муха дико задзижчала. Ну, певне, це ж княжна! "Що ти наробив? Куди встромив голову? Тепер станеш навколішки, як вона прийде, вклонишся до землі і скажеш: "Змилуйся, татарська княжно, я вже більше не покажусь".

У чайній кімнаті легенько пахне айвою; світло м'яке і тьмяне; муха з розпачем б'ється головою в шибку, репетує майже людським голосом: "Куди ти встромив голову, дурню?"

Княжна швидко й тихо ввійшла до кімнати. Біля дверей сягкула до вимикача і погасила світло. В темряві Прокоп відчув руку, що легенько доторкнулась до його обличчя і м'яко обвилася навколо шиї. Він стиснув княжну в обіймах, але обережно, ніби торкаючись до чогось крихкого, павутинного, така вона була ніжна, тендітна. Вона голубить його обличчя легкими поцілунками і шепоче щось невиразне; від легенького погладжування у Прокопа підіймається волосся. Раптом її гнучке тіло здригається, рука на його шиї обвивається тісніше, вогкі губи гаряче ворушаться на його губах, наче промовляють щось безгучно й наполегливо. Нескінченною хвилею, цілим припливом тремтіння захоплює вона Прокопа все сильніше й сильніше; притягує до себе його голову, притискається до нього грудьми, коліньми, обвиває обома руками, впивається вустами в уста; завмирає в страшнім, болісним стиску, в сласних зойках, непритомніючи і здригаючись, мов у корчах.

Зостатись так навіки! Задихнутись! Піти в небуття! Злитись в одно чи вмерти!

Вона заридала і в неї підігнулись ноги. Несамовиті обійми його рук трохи послабшали, і вона вирвалась, хитаючись, мов п'яна; потім вийняла хустину, обтерла з губів слину чи кров, не сказавши й слова, і вийшла до сусідньої кімнати.

Прокоп лишився в темряві. Голова в нього розвалювалась. Ці останні обійми здались йому прощальними.

XXXV

Гладкий кузен мав рацію: старого Гагена від радості розбив параліч, але не до решти. Він лежав безвладно, оточений лікарями, і намагався розплющити ліве око. Негайно покликали oncle Рона та інших родичів; старий князь раз у раз намагався розплющити ліве оког щоб глянути на дочку і сказати їй щось своїм єдиним живим оком.

Вона вибігла з кімнати простоволоса, як була коло батькового ліжка, і подалась до Прокопа, що шукав її з самого ранку в парку. Зовсім не зважаючи на Гольца, вона поцілувала його й узяла під руку. Вона лише мимохідь згадала про батька та oncle Шарля, ніжна й заклопотана своїми думками. Стискала йому руки, пригорталась до нього і знову ставала далека від нього й замислена. Він почав жартувати з татарської династії... трохи навіть ущипливо. Вона глянула на нього і заговорила про вчорашній вечір.

— До останньої хвилини я гадала, що не прийду до тебе. Ти знаєш, що мені майже тридцять років? Коли мені було п'ятнадцять, я шалено закохалась у нашого капелана. Пішла до нього сповідатися, щоб його побачити зблизька, і соромилась говорити, ніби я вкрала що-небудь чи збрехала, а сказала, що я вже нецнотлива. Я не розуміла цього слова, і він мав багато клопоту, поки переконав мене, що я сказала неправду.

Тепер би я вже не змогла йому сповідатись, — докінчила вона тихо і гірко посміхнулась.

Прокопа непокоїв її постійний самоаналіз, він відчував у ньому жорстоке самокатування. Він хотів знайти якусь іншу тему для розмови, але з жахом помітив, що коли вони не говорять про кохання, то не мають про що говорити. Зійшли на вежу. Княжні якось ставало легше на серці, коли вона верталась думками в минуле, згадувала, розповідала про себе дрібниці.

— Незабаром після тієї сповіді прибув до нас учитель танців: він кохався з моєю гувернанткою, такою огрядною жінкою. Я підгледіла їх, знаєш?., і бачила все. Мені стало огидно, ох, та я стежила за ними, хоч... і не могла зрозуміти.. Але раз у танці я раптом збагнула, коли він мене притиснув до себе. Та після цього я не дозволяла йому й торкатись до мене. І навіть стріляла в нього... з пістолета, і їх мусили прогнати обох.

В той час... мене жахливо мучили математикою, яка мені взагалі не лізла до голови. Учив мене один сердитий професор, знаменитий вчений; ви, вчені, всі дивні люди. Він давав завдання і дивився на годинник; через годину треба було закінчити. А коли мені залишалось п'ять хвилин, чотири, три, а в мене ще нічого не було, мене огортало таке страшне почуття, серце починало калатати... — Княжна стисла Прокопову руку, вдихнула повітря крізь зуби. — А потім навіть раділа урокам із ним...

У дев'ятнадцять років мене заручили. Ти про це не знав? А оскільки я вже знала все, мій жених мусив мені присягнути, що ніколи до мене не торкнеться. Через два роки він загинув у Африці. Я наче збожеволіла. З романтики, мабуть. Після цього мене вже ніколи не примушували виходити заміж. Я гадала, що з цим уже все покінчено.

Бо тоді я примушувала себе вірити, що винна перед ним і по його смерті мушу зостатись вірною йому; мені нарешті здалося, ніби я його й

кохала. Тепер бачу, що все це я лише грала сама перед собою і що не почувала нічого, нічого, крім дурного розчарування!

Правда, дивно, що я повинна тобі розповідати про себе такі речі? Знаєш, так приємно, не соромлячись, говорити про себе все. Аж морозить, ніби роздягаєшся.

Коли ти вперше прийшов сюди, я подумала, що ти такий, як той професор математики. Я тебе, милий, так боялась, ніби ось-ось ти даси мені завдання, і серце моє забилось.

Коні, коні, ось що мене п'янило. Коли в мене є коні, гадала я, мені не потрібне кохання. І їздила я наче шалена.

Завжди мені здавалось, що кохання це щось вульгарне, невимовно огидне. Бачиш, тепер мені так не здається, і це мене страшенно лякає й принижує. Але знов же мене й тішить те, що я така, як і всі. Коли я була малою, то боялась води і мене вчили плавати на сухому, бо до ставка я не йшла; придумала собі, що там є павуки. А якось на мене найшла-таки відвага чи розпач; я заплющила очі, перехрестилась і плигнула. Не питай, як я відтоді пишалася цим: ніби витримала іспит, ніби вся змінилась... Коханий, коханий, я забула перехреститись.

Ввечері княжна прийшла до лабораторії неспокійна, збентежена. Коли Прокоп обійняв її, з жахом промовила:

— Розплющив око, розплющив око... Ох! — Вона мала на увазі старого Гагена.

Пополудні (Прокоп цілий день стежив за нею, як шалений) вона мала довгу розмову з oncle Роном, та не хотіла про це говорити. Взагалі, здавалось, що вона хоче чогось уникнути: кинулась в обійми Прокопові так пристрасно й віддано, немов би хотіла за всяку ціну забутись.

Нарешті вона заспокоїлась, заплющила очі, квола, як стеблина. Він гадав, що вона спить, але вона зашепотіла:

— Коханий, найкоханіший, я щось зроблю, я зроблю щось жахливе; але тоді вже ти мене не посмієш покинути. Заприсягнись мені, заприсягнись, — дико повторювала вона і зірвалася з крісла, але знову перемогла себе. — Ах, ні. Навіщо присяги? Карти мені показали, що покинеш. Коли хочеш це зробити, роби, роби зараз, поки не пізно.

Прокоп, звичайно, відразу спалахнув: мовляв, вона хоче його позбутись, їй ударила в голову татарська пиха й таке інше. Княжна розлютилась і почала кричати на нього, що він ниций, жорстокий, що вона йому цього не дозволить, що... що... Та лиш випалила це, як уже повисла в нього на шиї, каючись:

— Я тигриця, правда? Я не хотіла образити тебе... Бач, княжна ніколи не повинна кричати; вона може насупитись, відвернутися, от і все; а я на тебе кричу, наче... наче я твоя жінка. Побий мене, будь ласка! Стривай, я покажу тобі, що я можу робити...

І, покинувши його, почала прибирати лабораторію; навіть, намочивши під краном ганчірку, стала навколішки й почала мити підлогу. Це, очевидно, мало бути покутою, але це їй сподобалось; вона весело терла ганчіркою по підлозі, наспівуючи пісеньку, підслухану, мабуть, від служниць, "Як підеш спати" чи щось таке. Він хотів її підвести.

— Ні, стривай, — боронилась вона, — ще он там, — і полізла з ганчіркою під стіл.

— Будь ласка, підійди-но сюди, — покликала вона здивовано з-під столу.

Зніяковіло поліз він до неї під стіл.

— Ти глянь, як виглядає стіл зісподу. Я цього ще ніколи не бачила. Чого це так? — Вона поклала йому на обличчя руку, холодну від мокрої ганчірки. — Холодна, правда ж? Ти збитий так грубо, як цей стіл зісподу. І це в тобі найпрекрасніше. А інших людей я бачила лише з гладенького, полірованого боку. Але ти, ти, на перший погляд, ніби нестругана дошка, з щілинами, із усім тим, чим держиться людська істота. Коли по тобі проведеш пальцем, то заженеш скабку. Зате в тобі все так гарно й сумлінно зроблено. Звідусіль бачиш людину з іншого, важливішого боку. Такий і ти.

Вона притулилась до нього, як маленький товариш.

— Уяви собі, ніби ми в камері чи в якійсь колибі, — шепотіла вона екзальтовано. — Мені ніколи не дозволяли гратися з хлопцями, та.колись я нишком пішла за садівниковими синами, лазила з ними по деревах, через тини... Потім дома дивувались, чого в мене розірвані трусики. І коли я тоді втікала з дому й бігла за ними, то в мене так солодко серце билось від страху! І тепер, приходячи до тебе, я відчуваю такий солодкий страх, як і тоді.

Тепер я добре сховалась, — задоволено бурмотіла вона, поклавши йому голову на коліна. — Сюди за мною ніхто не прийде. Тепер ти мене бачиш зсередини, як цього стола; я тепер звичайна жінка, що не думає ні про що й дає себе заколисати. Чого людині так добре^в затишку?.. Ось бачиш, тепер я знаю, що таке щастя: треба заплющити очі і зробитись малою, зовсім маленькою, щоб тебе не знайшли.

Він розмірено колисав її і гладив покошлане волосся: але його очі дивились через її голову в далечінь.

Вона рвучко обернулась до нього.

— Про що ти думаєш?

Прокоп зніяковіло відвів очі. Не міг же він сказати їй, що бачив перед собою татарську княжну в усій її славі, царствену, застиглу в своїй пихатості істоту, і що це — та сама, котра тепер... мучиться й тужить...

— Нічого, нічого, — шепнув він, схилившись над покірним і щасливим створінням, що припало до його колін, і погладив смугляве личко.

Воно спалахнуло любовною жагою.

XXXVI

Було б краще цього вечора не ходити до них, але він пішов лише тому, що княжна йому заборонила. Oncle Шарль був до нього вельми, вельми привітний. На нещастя, він помітив, як ці двоє стискають одне одному руки, і, щоб краще бачити, вставив монокля. Аж тоді княжна вирвала руку й почервоніла, як школярка. Oncle підійшов до неї, щось шепнув і вивів її, і вона не верталась. Лише Рон прийшов і, вдаючи, ніби нічого не знає, завів розмову з Прокопом, дуже обережно пробуючи грунт. Прокоп тримався героїчно, не виказав нічого, і милий дядечко заспокоївся, принаймні зовні.

— В товаристві треба бути дуже і дуже обачним, — сказав він під кінець тоном поради й докору.

А тоді зразу відійшов — на превелику полегкість Прокопові, лишивши його міркувати про значення цих останніх слів.

Гірше було те, що потай щось готувалось; старші родичі мало не лускали з поважності.

А коли вранці Прокоп прогулювався навколо замку, до нього прибігла покоївка і, захекана, сказала, щоб ішов до березового гаю. Він подався туди і довго чекав. Нарешті надбігла княжна; вона наближалася довгими, гарними стрибками Діани.

— Сховаймося, — шепнула вона швидко, — дядечко йде за мною.

І ось вони тікають, тримаючись за руки, і зникають у гущавині, серед кущів бузини. Гольц, не знайшовши кращого місця, саможертовно лягає в кропиву. Раптом показується світлий капелюх дядечка Рона. Він швидко йде, роздивляючись на всі боки. У княжни від радості блищать очі, як у юної фавнеси; з кущів тягне вогкістю і пахне прілим листям; навкруги точиться таємне життя комах, наче в джунглях, не чекаючи, покіль минеться небезпека, княжна тягне до себе Прокопову голову. Смакує поцілунки, наче ягоди горобини чи терну, терпкі й смачні. Все це — гра, що приносить їм нову несподівану насолоду, і їм здається, наче вони вперше бачаться.

Того дня вона до нього не прийшла. В нестямі від усяких підозр, він подався до замку. Княжна чекала на нього, гуляючи в обнімку з Егоном. Ледве побачила Прокопа, кинула Егона й підійшла до нього, бліда, збентежена, перемагаючи якийсь розпач.

— Дядечко вже знає, що я була в тебе, — сказала вона. — Боже, що тепер буде! Мабуть, тебе вивезуть звідсіль. Не рухайся, він дивиться на нас із вікна. Говорив по обіді з тим... з тим... — вона завагалась, — з директором, розумієш? Сварилися... Дядько хотів, щоб тебе просто випустили, щоб тобі дали можливість утекти, чи що. А той про це й слухати не хоче, аж казиться. Мабуть, тебе вивезуть кудись в інше місце... Милий, приходь сюди вночі! Я вийду, втечу, втечу...

І вона справді прийшла. Прибігла, захекана, ридаючи без сліз.

— Завтра, завтра, — хотіла щось сказати, але враз на плече їй лягла чиясь сильна й ласкава рука. Це був oncle Рон.

— Йди додому, Міно, — сказав він твердо. — А ви тут зачекайте, — звернувся він до Прокопа і, обнявши її за плечі, силоміць повів до замку.

За часинку вернувся і взяв Прокопа під руку.

— Мій любий, — сказав він без гніву і якось зі смутком, — аж занадто я розумію вас, молодих людей, і... співчуваю вам. — Він безнадійно махнув рукою. — Сталося те, чого не повинно було статись. Я не хочу і... не можу вас навіть засуджувати. Навпаки, визнаю, що... розуміється...

Розуміється, це був поганий початок, і le bon prince заговорив про інше.

— Мій друже, я вас поважаю і дуже... люблю. Ви людина чесна... і геніальна, що рідко трапляється разом. Я мало до кого відчуваю таку симпатію... Ви вірите, що наміри мої щодо вас найзичливіші? Я знаю, що ви досягнете надзвичайних висот.

— Не вірю й на крихту, — відказав спокійно Прокоп, остерігаючись, щоб не попастися на якийсь гачок.

Le bon oncle збентежився.

— Шкода, дуже шкода, — промимрив він. — Те, що я вам хотів сказати, потребує... еге ж, цілковитої взаємної довіри.

— Mon prince, — перебив його Прокоп ввічливо, — як ви знаєте, я тут не вільний чоловік і гадаю, що за таких обставин не маю підстав до занадто великої довіри.

— А, так, — з полегкістю зітхнув дядько Шарль, утішений таким поворотом розмови. — Ваша правда. Ви натякаєте на той неприємний факт, що вас стережуть? Про це саме я й хотів говорити. Дорогий друже, щодо мене, то я ще з самого початку засудив цей спосіб держати вас на території заводу. Це... жорстоко... незаконно, брутально і... при вашому значенні просто нечувано. Я вжив деяких заходів... Ще до цього, ви розумієте? — додав він швидко. — Заступався за вас у

вищих інстанціях, але... з огляду на певне міжнародне напруження... влада в паніці. Вас тут затримано як шпигуна. Нічого не вдасться зробити, хіба... — дядько Рон нахилився до Прокопа, — хіба що... втекти. Довіртесь мені, я вам дам змогу. Слово честі.

— Яку змогу? — запитав Прокоп недбало.

— Просто... зроблю це сам. Візьму вас у своє авто і... мене тут не можуть затримати. Подробиці потім. Хочете?

— Пробачте, я зовсім не хочу, — відповів твердо Прокоп.

— Чому? — крикнув oncle Шарль.

— По-перше, не хочу, щоб ви, mon prince, отак через мене ризикували. Така особа, як ви...

— А по-друге?

— А по-друге, мені тут починає подобатись.

— А далі, далі?

— А далі — нічого, — засміявся Прокоп, твердо витримавши допитливий, серйозний погляд князя.

— Стривайте, — озвався oncle Рон по хвилі. — Я не хотів вам цього казати. Тут ідеться про те, що за день, чи за два вас мають перевезти в інше місце, до фортеці, у зв'язку з тим самим обвинуваченням у шпигунстві... Ви не уявляєте собі... Дорогий друже, тікайте, тікайте звідси, поки є часі

— Невже це правда?

— Слово честі.

— Тоді... тоді я вам вдячний, що ви мене вчасно попередили.

— І що ви зробите?

— Ну, приготуюсь до цього, — хижо промовив Прокоп. — Повідомте їх, будь ласка, що це... не так легко зробити...

— Що, що, пробачте?.. — затинаючись, спитав Шарль.

Прокоп махнув рукою, аж засвистіло в повітрі, і ніби кинув якусь річ, сказавши:

— Б-бах! Рон остовпів.

— Ви хочете боронитись?

Прокоп не сказав нічого. Він стояв з руками в кишенях і щось роздумував, грізно спохмурнілий.

Oncle Шарль, такий собі старенький і світлий в нічній темряві, підійшов ближче до нього.

— Ви... ви так її кохаєте? — запитав він уражено чи здивовано.

Прокоп не відповідав.

— Ви кохаєте її, — повторив oncle Шарль і обійняв його. — Будьте мужні!.. Покиньте її, виїжджайте. Це не може так продовжуватись, зрозумійте, зрозумійте ж! До чого б це призвело? Прошу вас, ради бога, пожалійте її, врятуйте від скандалу; невже ви гадаєте, що вона могла б бути вашою дружиною? Може, вона вас і кохає, але вона занадто горда;

коли б довелося зректися княжого титулу... Ох, це неможливо, неможливо!.. Я не хочу знати, що було між вами, але від'їжджайте, коли її кохаєте, і то ще цієї ночі. В ім'я кохання їдь, друже, благаю тебе, прошу тебе її ім'ям; ти вже зробив її найнещаснішою жінкою, — чи ж не досить цього? Бережи її, коли вона сама себе не вміє берегти! Ти її кохаєш? Тож пожертвуй собою!

Прокоп стояв непорушно, похиливши голову; і le bon prince відчував, як у цього чорного грубого телепня розривається від болю нутро. Співчуття краяло йому серце, але в нього була ще одна зброя, і він мусив з нею виступити.

— Вона фантазерка, горда, страшенно честолюбна — ще з дитинства. Тепер ми отримали документи незмірної ваги, що вона походить із роду, рівного кожній коронованій династії. Ти не розумієш, що це означає для неї. Для неї і для нас. Це, може, й забобони, але ми... ми живемо ними. Прокопе, княжна вийде заміж. Її чоловіком стане ерцгерцог, позбавлений трону. Він порядний і пасивний чоловік, але вона буде воювати за корону; бо воювати — це її вдача, її покликання, її гордість. Тепер перед нею відкривається те, про що вона снила. І ти стаєш між нею і... і її прийдешнім. Але вона вже вирішила, тільки мучиться від докорів сумління.

— Ага, — крикнув Прокоп. — Он як? То ви гадаєте, я тепер відступлюсь? Ну, то почекайте!

І поки oncle Шарль отямився, він зник у темряві, біжу чи до лабораторії.

А Гольц мовчки подався за ним.

XXXVII

Добігши до лабораторії, Прокоп хотів був замкнути двері перед носом у Гольца, щоб забарикадуватися зсередини, але той встиг шепнути:

— Княжна...

— Що таке? — запитав його Прокоп швидко.

— Наказала мені бути з вами.

Прокоп не здатен був приховати радісне здивування.

— Підкупила тебе?

Гольц покрутив головою, і його пергаментне обличчя вперше засміялось.

— Подала мені руку, — сказав він чемно. — Я пообіцяв, що вам нічого не станеться.

— Добре. Револьвер є? Так-от, стережи двері і нікого до мене не впускай.

Гольц кивнув головою. Прокоп провів старанний стратегічний огляд лабораторії, чи можна в ній оборонятись. Трохи заспокоєний, він наставив на стіл різних пляшок, металевих коробок, яких тільки міг назбирати, і дуже зрадів, знайшовши купу цвяхів. А тоді взявся до роботи.

Уранці Карсон ніби випадково підійшов до лабораторії. Ще здалеку він побачив, як перед лабораторією Прокоп, скинувши піджак, вправляється в киданні каміння.

— Дуже здоровий спорт, — весело крикнув він ще здалеку.

Прокоп швидко надів піджак.

— Здоровий і корисний, — відповів охоче. — Що ви хочете мені сказати?

Кишені його піджака дуже відстовбурчились, і там щось торохтіло.

— Що це у вас у кишенях? — запитав Карсон ніби недбало.

— Так собі, хлорацид, — відповів Прокоп, — вибуховий азотистий хлор.

— Гм, а навіщо ви носите його в кишенях?

— А так, для жарту. Ви хотіли мені щось сказати?

— Поки що нічого. Зараз краще змовчати, — відповів стривожений Карсон, тримаючись віддалік. — А що в вас у тих коробочках?

— Цвяхи. А оце, — показав Прокоп, вийнявши з кишені баночку з-під вазеліну, — це бензолтетраоксозонід, новинка, dernier cri . Га?

— Вам би не слід цим так розмахувати, — зауважив Карсон, відступаючи ще далі. — Може, чого бажаєте?

— Чи бажаю? — сказав привітно Прокоп. — Я був би радий, коли б ви їм переказали дещо. По-перше, я звідсіля нікуди не піду.

— Добре, звичайно. А далі?

— А коли б хто до мене торкнувся чи напав зненацька... Гадаю, ви ж не маєте на думці мене вбити?

— Таж ні, слово честі!

— То підійдіть ближче.

— А ви не вибухнете?

— Буду обережний. Я хотів вам іще сказати, щоб ніхто не ліз до моєї фортеці, коли мене не буде дома. На дверях вибуховий шнурок. Обережно, за вами пастка!

— Вибухова речовина?

— Лише діазобензолперхлорат. Ви повинні застерегти людей. Тут їм нічого шукати, правда ж? Далі. Я маю певні підстави гадати, що я в небезпеці. Я був би радий, коли б ви зараз наказали Гольцові охороняти мене особисто... від кожного замаху. Зі зброєю в руках.

— Е, ні, — сказав Карсон. — Гольц буде переведений в інше місце.

— Чому це? — запротестував Прокоп. — Я боюсь залишатися сам. Накажіть йому, будь ласка... — А сам погрозливо наближався до Карсона, подзенькуючи, ніби ввесь був із бляшанок та цвяшків.

— Нехай і так, — швидко погодився Карсон. — Гольц, ви будете оберігати пана інженера. Коли б його хто захотів скривдити... Біс із вами, робіть, що знаєте. Чого ще бажаєте?

— Поки що нічого. Якщо треба буде, я сам прийду до вас.

— Дуже вдячний, — промовив Карсон і заквапився геть з небезпечного місця. Та ледве-но він добіг до своєї канцелярії і віддав по телефону відповідні накази, як у коридорі забряжчало і в двері вломився Прокоп, навантажений бомбами з бляшанок, аж на його костюмі тріщали шви.

— Слухайте, — скрикнув Прокоп, увесь блідий від люті. — Хто дав наказ не пускати мене до парку? Зараз же його скасуйте, інакше...

— Відійдіть трохи далі, будь ласка, — промовив Карсон, тремтячи за столом. — Яке мені в біса діло до вашої... до вашого парку. Ідіть собі.

— Стривайте, — зупинив його Прокоп і примусив себе говорити спокійно. — Припустімо, бувають обставини, коли декому зовсім байдуже, що станеться, — крикнув він раптом, — розумієте? — З брязкотом і дзеленьканням він кинувся до стінного календаря. — Вівторок, сьогодні вівторок. Ось тут, ось тут вона. — Він пошпортався гарячково в кишенях, поки знайшов порцелянову мильницю, досить недбало перев'язану шпагатом. — Тут поки що п'ятдесят грамів. Знаєте, що це таке?

— Кракатит? Ви нам його принесли? — мовив Карсон, пройнятий новою надією. — Тоді... тоді, розуміється...

— Зовсім ні, — засміявся Прокоп і сховав коробку до кишені. — Але як допечете мені, то я розсиплю його, де захочу. Ну, що?

— Ну, що? — Карсон машинально повторив це запитання, зовсім знищений.

— Скажіть, щоб той наймит ішов геть від брами, я хочу пройтися по парку.

Карсон глянув на Прокопа і сплюнув. .

— Тьху, — промовив переконано, — дурницю я вчинив.

— Таки дурницю, — згодився Прокоп. — Але й мені досі на думку не спадало, що в мене є такий засіб... Ну, що?

Карсон здвигнув плечима.

— Боже мій, це ж дрібниця! Я такий радий, що можу вам прислужитись. Слово честі, дуже радий. А ви ж як? Дасте нам цих п'ятдесят грамів?

— Не дам, використаю їх сам, але наперед хочу знати, чи ще дійсна наша давня умова. Свобода пересування і таке інше. Пам'ятаєте?

— Давня умова, — буркнув Карсон. — К бісу ту давню умову. Тоді ви ще не були... тоді ви ще не мали стосунків...

Прокоп скочив до нього, аж забряжчали бляшанки.

— Що ви сказали? Чого я не мав?

— Нічого, нічого, — поквапився відповісти Карсон. — Я нічого не знаю. Мені діла нема до ваших особистих справ. Хочете гуляти по парку — будь ласка, тільки вже йдіть швидше...

— Слухайте, — сказав підозріло Прокоп, — тільки не смійте обрізати електричну проводку до моєї лабораторії, бо...

— Гаразд, гаразд, — запевнив його Карсон. — Статус кво, так? Бажаю вам щастя... Ух, який божевільний, — додав він, коли Прокоп був уже за дверима.

Побрязкуючи залізом, подався Прокоп до парку, важкий і масивний, як гармата. Перед замком стояв гурт панів; тільки-но вони вгледіли його здалеку, як пустилися врозтіч, очевидно, вже поінформовані про цього начиненого вибухівкою шаленця. Їхні спини якнайвиразніше виражали обурення, що "такі речі тут терплять". Он іде Крафт з Егоном, ведучи з ним перипатетичне навчання . Побачивши Прокопа, він кидає Егона й біжить до нього.

— Ви можете мені подати руку? — запитує й червоніє від власного геройства. — Тепер мене за це, напевне, звільнять, — каже він з гордістю.

Від Крафта Прокоп довідався, що в замку з блискавичною швидкістю рознеслась чутка, ніби Прокоп анархіст; а сьогодні, як на те, має сюди завітати один наступник трону... Одне слово, збираються телеграфувати його високості, щоб відклав свій приїзд. Саме це обговорюється на великій родинній раді.

Прокоп обертається на підборі й іде до замку. Обидва камердинери відступають перед ним у коридорі і з жахом туляться до стіни, пропускаючи мовчки наладованого вибухівкою напасника.

У великому салоні засідає рада. Oncle Рон стурбовано ходить сюди й туди, старші родичі страшенно схвильовані підлістю анархістів, гладкий кузен мовчить, а якийсь інший пан запально пропонує послати проти цього шаленого чоловіка солдатів: тоді він або здасться, або його застрелять.

В цю мить відчиняються двері і до салону з брязкотом вдирається Прокоп. Він шукає очима княжну; її тут нема; усі терпнуть від жаху і встають, чекаючи найгіршого, а він звертається хрипко до Рона:

— Я прийшов сказати вам, що наступникові нічого боятися, йому нічого не станеться, будьте спокійні. — Він кивнув головою і швидко вийшов, величний, мов статуя Командора.

XXXVIII

У коридорі нікого не було. Прокоп якнайтихіше підкрався до покоїв княжни і став чекати перед дверима, нерухомий, як той залізний лицар внизу, у вестибюлі. Вибігла покоївка, злякайо скрикнула, ніби побачила страховисько, і зникла в дверях. Трохи перегодя відчинила їх знову, до краю настрахана, і, відступаючи, дала знак зайти до кімнати, а сама якнайшвидше втекла.

Княжна вийшла йому назустріч; вона куталась у довгий халат, видно, тільки-но встала з постелі; волосся над чолом у неї було скуйовджене і мокре, наче вона допіру скинула холодний компрес, сама була землисто-бліда й негарна. Вона повисла в нього на шиї і підставила губи, потріскані від гарячки.

— Який ти хороший, — шепнула, — в мене голова аж тріскається від мігрені, ох, боже! Кажуть, у тебе бомби в кишенях? Я не боюсь тебе. А тепер іди собі, я зараз негарна. Я прийду до тебе ополудні. Обідати не піду, скажу, що мені погано. Йди.

Вона торкнулась його вуст наболілими гарячковими губами й затулила обличчя, щоб він не бачив її.

В супроводі Гольца Прокоп повернувся до лабораторії. Кожен, побачивши його, зупинявся, сходив з дороги і чим скоріше ховався за насип. Він знов узявся до роботи як одержимий; змішував речовини, що їх би ніхто й не подумав змішувати, сліпо впевнений, що вийде вибухівка; наповнював нею пляшечки, коробки від сірників, бляшанки з-під консервів, все, що траплялося під руку, понаставляв їх на столі, на підвіконнях, на підлозі, переступав через них — не було більше куди

ставити. Пополудні прийшла до нього княжна, під вуаллю, закутана плащем аж до носа. Він вибіг назустріч і хотів обійняти її, але вона його відштовхнула.

— Ні, ні, я сьогодні негарна. Будь ласка, працюй; я буду на тебе дивитись.

Вона сіла на краєчку стільця, якраз посеред страшного арсеналу оксозонідних вибухівок. Прокоп швидко, із стиснутими губами, щось зважував, мішав. У колбах сичало; чути було кислий запах. Потім він з надзвичайною обережністю фільтрував добуту речовину. Княжна, склавши руки, дивилась на нього нерухомими вогненними очима. Обоє думали про те, що сьогодні приїде наступник.

Прокоп шукав щось очима на полиці з хімікаліями. Княжна встала, відкинула вуаль, обняла його за шию і міцно притиснулась до його вуст стуленими сухими губами. І так, похитуючись, стояли вони серед пляшок з нетривким оксазобензолом і жахливими фульмінатами — німа, заціпеніла пара. Та вона знову його відштовхнула і сіла, закриваючи обличчя. Ще завзятіше взявся Прокоп до роботи під її поглядом, ніби пекар, що місить хліб. А оце ось буде найжахливіша з речовин, яку людина будь-коли виробляла, нетривка, скажена, дуже чутлива олія — справжня тобі запальність і пристрасть. А оця, прозора, як вода, текуча, як ефір, теж наймогутніша і найдикіша вибухівка. Він озирнувся, куди б поставити пляшку, наповнену цією ще не названою речовиною. Княжна всміхнулася, взяла її у нього з рук і поставила собі на коліна.

Надворі Гольц крикнув до когось:

— Стій!

Прокоп вибіг з лабораторії. Це був oncle Рон, що стояв біля самої вибухової пастки. Прокоп підійшов до нього.

— Що ви тут шукаєте?

— Вільгельміну, — коротко відповів oncle Рон, — вона нездужає, а тому...

Прокоп скривився.

— Ходімо, — і запросив його в лабораторію.

— Ах, oncle Шарль, — заговорила княжна. — А йди подивишся, страшенно цікаво.

Oncle Рон уважно поглянув на неї, окинув очима кімнату і, очевидно, заспокоївся.

— Тобі б не слід тут бути, Міно, — сказав докірливо.

— Чому це? — невинно запитала вона. Він безпорадно глянув на Прокопа.

— Тому... тому, що в тебе гарячка.

— Тут мені краще, — відповіла вона спокійно.

— Взагалі, тобі не слід... — зітхнув le bon prince невдоволено.

— Mon oncle, ти знаєш, я завжди роблю те, що хочу, — вона рішуче поклала край утручанню родича, тим часом як Прокоп прибирав зі стільця якісь гримучі діазосполуки.

— Сідайте, будь ласка, — чемно запросив він Рона.

Oncle Шарль, здавалось, не дуже був захоплений ситуацією.

— Чи ми не затримуємо вас, не заважаємо працювати? — безцільно запитав він Прокопа.

— Зовсім ні, — відповів Прокоп, мнучи в пальцях інфузорну землю.

— Що це буде?

— Вибухівка. Будь ласка, он ту пляшку, — звернувся він до княжни.

— На, візьми, — сказала вона навмисне голосно.

Oncle Рон аж шарпнувся, ніби його хто шпигонув; але, щоб не дати взнаки, став дивитись, як Прокоп швидко, проте надзвичайно обережно капає чистою рідиною на грудочку землі. Він прокашлявся й запитав:

— А від чого вона може вибухнути?

— Від струсу, — відповів Прокоп, відраховуючи далі краплі.

Oncle Шарль обернувся до княжни.

— Коли ти боїшся, oncle, — сказала вона сухо, — то не чекай на мене.

Він у розпачі сів і постукав ціпком по бляшаній коробці з-під каліфорнійських персиків.

— А тут що?

— Це ручна граната, — пояснив Прокоп. — Гексанітрофенілметилнітрамін та гайки. Ось спробуйте на руці.

Oncle Рон розгубився.

— А чи не краще б було поводитися з цим... трохи обережніше? — спитав він, крутячи в руках сірникову коробочку, взяту зі столу.

— Безперечно, — згодився Прокоп і забрав у нього з рук коробочку. — Це — хлораргонат. З ним не можна гратися!

Oncle Шарль спохмурнів.

— Від усього цього... у мене складається неприємне враження, наче ви мене страхаєте, — промовив він гостро.

Прокоп кинув коробочку на стіл.

— Хіба? А мене ви не залякували, коли погрожували фортецею?

— Можу лише сказати... — вів далі Рон, проковтнувши ці слова, — що на мене все це... не справляє ніякого впливу.

— А на мене справляє величезний вплив, — мовила княжна.

— Боїшся, щоб він чого не накоїв? — звернувся до неї le bon prince.

— Я сподіваюсь, що він чогось накоїть, — сказала княжна. — Гадаєш, не зуміє?

— І не сумніваюсь, — відповів Рон. — Ну, то підемо вже?

— Ні, я хочу йому допомогти.

Тим часом Прокоп гнув у руках металеву ложечку.

— Навіщо це? — запитала вона з цікавістю.

— Кінчились цвяхи, — буркнув він. — Нема чим начиняти бомби. — Він озирнувся, шукаючи чого-небудь металевого.

Княжна встала, зашарілась, стягла швидко рукавичку і зняла з пальця золотий перстень.

— Візьми, — сказала тихо, залившись рум'янцем і опустивши очі.

Він схвильовано взяв його. Це було майже схоже... на заручини. Хвилинку він вагався, пробуючи вагу персня на руці, але княжна глянула на нього так настійно й палко, що він кивнув поважно і поклав перстень на дно бляшаної коробочки.

Oncle Рон струбовано і смутно закліпав пташиними очима.

— Тепер можемо йти, — прошепотіла княжна.

Надвечір приїхав згаданий наступник колишнього трону. Біля входу стояла почесна варта, рапорт, витяглися шпалерами слуги; виголошувались промови і таке інше. Парк і палац були лищно ілюміновані. Прокоп сидів на горбочку перед лабораторією і дивився похмурими очима на палац. Ніхто тут не ходив, було тихо й темно, лише палац світився сліпучими снопами проміння.

Прокоп глибоко зітхнув і встав.

— До замку? — запитав Гольц і переклав револьвер з кишені штанів у кишеню свого незмінного гумового плаща.

Вони йдуть парком, де вже погасли вогні. Двічі або тричі якісь постаті ховалися перед ними в гущавину, а кроків за п'ятдесят позаду них чути чиїсь кроки по опалому листі; кругом безлюдно, пусто. Лише князівське крило замку палає великими золотими вікнами.

Вже осінь, справжня осінь... Чи й досі в Тиниці капотять сріблясті краплинки з крана водопровідної колонки? Ніби й вітру нема, а десь шелестить — на землі чи в деревах? На небі червоний пруг прокреслила падуча зірка.

Кілька чоловіків у фраках — о, які вони блискучі та щасливі — виходять на площадку сходів, гомонять, покурюють, сміються і знов вертаються до замку. Прокоп непорушно сидить на лаві, обертаючи в покалічених руках бляшанку. Інколи забряжчить нею, мов дитина забавкою. В бляшанці зламана ложка, перстень і речовина, що ще не має назви.

Обережно підходить Гольц.

— Сьогодні вона не може прийти, — каже він шанобливо.

— Я знаю.

В покоях гостей запалюється світло. Цей ряд вікон — то князівські покої. Тепер світиться весь замок, легкий, ажурний, як сон. Усе там є: нечуване багатство, краса, честолюбство, слава і величність, ордени, уміння жити, ніжність, хоробрість, самовпевненість. Ніби там інші люди, не такі, як ми...

Мов уперте дитя, Прокоп ще раз забряжчав своїм брязкальцем. Поволі вікна згасають; лише світиться в покої Рона і в спальні княжни. Oncle Рон відчиняє віконницю і вдихає нічну прохолоду; а потім ходить від дверей до вікна. За завішеним, вікном княжни не ворушиться жодна тінь.

І от oncle Рон погасив світло. Тепер сяє одне-єдине вікно. Чи знайде людська думка шлях, чи проб'є і силою вторує стежку через ці сто чи кілька метрів німого простору, щоб досягнути до безсонного мозку іншої

людини? Що ж тобі переказати, татарська княжно? Спи, вже осінь надворі; і коли є якийсь бог, нехай він погладить твоє гаряче чоло.

Червоне вікно погасло.

XXXIX

Уранці Прокоп вирішив не йти до парку, бо слушно вважав, що там перешкоджатиме. Він влаштувався в відлюднім кутку, де пролягав прямий шлях від замку до лабораторії, вторований через старий, заросли вал. Він видряпався на вал, звідкіль, до певної міри схований, міг бачити ріг замку і невелику частину парку. Місце йому сподобалось. Він там закопав кілька своїх ручних гранат і став дивитись то на парк, то на горобців, що гойдались на вітах. Раз туди прилетіла червоношийка, і Прокоп, затаївши подих, спостерігав за нею. Вона щось дзьобнула, крутнула хвостиком і фрр — відлетіла.

Внизу, у парку, йде княжна з високим молодим чоловіком; на пристойному віддаленні за ними йде група придворних. Княжна дивиться вбік і махає рукою, ніби тримаючи прут і шмагаючи ним по піску. Більш нічого не видно.

Через деякий час показується oncle Рон з гладким кузеном. І знову нікого. Чи варто тут сидіти?

Скоро полудень. Раптом з-за рогу замку з'являється княжна і прямує до Прокопа.

— Ти тут? — гукає півголосом. — Зійди вниз і поверни ліворуч.

Він сповз по схилу і почав продиратися гущавиною ліворуч.

Там, коло стіни, був смітник, лежали всілякі речі, — іржаві обручі, діряві бляшанки, старі циліндри, брудне лахміття; бозна-де такі речі

можуть узятись у князівському замку. І біля цієї гидкої купи стоїть княжна, свіжа і гарна, і по-дитячому кусає пальці.

— Коли я ще була малою, то ходила сюди злитися, — сказала вона. — Ніхто цього місця не знає. Чи подобається тобі тут?

Він бачив, що вразив би її, якби не похвалив цього місця.

— Подобається, — сказав він квапливо. Вона проясніла, обняла його за шию.

— Коханий! Знаєш, я надівала тут на голову яку-небудь бляшанку, ніби корону, і гралась сама собі в самодержавну владарку. "Що найясніша княгиня зболить наказати?" — "Запряжи шестірку коней цугом, поїду до Загура". Бачиш, Загур був моїм вигаданим замком. Загур, Загур! Коханий, чи є щось подібне в світі? Давай поїдемо до Загура! Знайди мені його, ти стільки знаєш...

Ніколи вона не була така свіжа й радісна, як сьогодні, аж він заревнував, аж у ньому закипіла жагуча підозра. Він її схопив і хотів обійняти.

— Ні, — боронилась вона, — облиш, будь розумний. Ти — Просперо, принц Загурський, і лише переодягнувся чарівником, щоб мене викрасти або випробувати, — не знаю. Але до мене приїхав принц Різопод з царства Алікурі-Філікурі-Тінтілі-Рододендрон, такий осоружний, бридкий чоловік, у нього замість носа церковна свічка, а руки холодні, руки — бр-р! Він захоче мене взяти за дружину, отож ти виступиш і скажеш: "Я чарівник Просперо, спадкоємний принц Загурський". Mon oncle Метастазіо впаде тобі на шию, і почнуть дзвонити, сурмити, стріляти.

Прокоп дуже добре розумів, що її солодка балаканина означає якісь важливі речі, тому остерігався її перебивати. Вона обіймала його за шию і терлася запашним личком та губами об його шорстке обличчя.

— Або стривай, не так: я принцеса Загурська, а ти — Великий Прокопокопак, король духів. Але я заклята, наді мною проказали: "Оре, оре, балене, могот маліста маніголене", — і мене має взяти риба, риба з риб'ячими очима, руками і цілим риб'ячим тілом, і ця риба має відвезти мене в риб'ячий замок. Але раптом прилетить Великий Прокопокопак на сврїм килимі-літуні й забере мене... Прощай!.. — раптом скінчила вона й поцілувала його в уста. І посміхнулася, ясна й рожева, як ніколи, й залишила його похмурого стояти над іржавими руїнами Загура. "Що все це означає? Хоче, щоб я допоміг їй; це ясно; її силують, і вона чекає від мене...порятунку. Що робити?"

Глибоко замислений, він пішов до лабораторії. Видно... нічого не залишається, крім Великого Штурму. Але звідкіль його почати? Вже він був коло дверей і сягнув рукою в кишеню, щоб узяти ключа, як раптом остовпів і круто вилаявся. Вхідні двері до його лабораторії були перехрещені залізними прогоничами.

Він скажено затряс ними, але прогоничі не зрушили з місця. На дверях висів аркуш паперу, а на ньому було надруковано:

"З наказу цивільних властей цей об'єкт закрито з огляду на неприпустиме нагромадження вибухових матеріалів без дотримання застережних заходів відповідно до §§ 216 і 217 d., lit. F і постанови 63 507 M. 1889". Підпис нерозбірливий. Унизу було дописано від руки:

"Панові інженеру Прокопу надалі пропонується перебувати в помешканні охоронника Герстенсена, вартовий барак III".

Гольц добре оглянув засуви, але наостанку лише свиснув і сховав руки в кишені: тут просто нічого не можна було вдіяти. Прокоп, розгнівавшись не на жарт, оббіг навколо будиночка. Мінні пастки ліквідовано, на всіх вікнах грати. Він швидко підрахував свої бойові засоби: п'ять невеличких бомб у кишенях, чотири великі гранати, закопані на Загурському валу. Цього замало для справжнього наступу.

Несамовитий від гніву, побіг він до канцелярії злощасного Карсона. "Стривай, паршивцю, я з тобою порахуюсь!" Та ледве добіг туди, слуга сказав йому, що пана директора нема й не буде. Прокоп відштовхнув його і вдерся до канцелярії, нажахавши усіх службовців заводу аж до останньої панночки біля телефону. Карсона ніде не було.

Прокоп помчався прожогом до Загурського валу, щоб там принаймні врятувати сховані бомби. Аж маєш: увесь вал з чагарами і Загурським смітником оточено рогатками з колючого дроту — справжня дротяна загорожа. Він спробував розмотати дріт, але тільки скривавив руки й нічого не вдіяв. Заходячись від злості і не дбаючи ні про що, проліз він усередину. Його чотири великі гранати хтось викопав і забрав. Він мало не заплакав від безсилля. Як на те почав накрапати дощ. Прокоп подерся назад, обірвався й подряпався до крові і подався до замку, сподіваючись там знайти княжну, Рона, наступника чи будь-кого. У вестибюлі перегородив йому дорогу знайомий білявий велетень, готовий боронити вхід до останнього. Прокоп вийняв одну із своїх вибухових бляшанок і погрозливо затарахкотів. Велетень затіпався, але не відступив. Раптом він кинувся вперед і схопив Прокопа за плечі. Гольц з усієї сили вдарив його револьвером по пальцях. Велетень закричав і пустив Прокопа, а троє людей, що виросли ніби з-під землі і збиралися кинутись на Прокопа, трохи завагались і відступили до стіни. Прокоп стояв, тримаючи в піднятій руці бляшану бомбу, готовий жбурнути її під ноги першому, хто ворухнеться, а Гольц (безповоротно вже тепер зреволюціонізований) націлив револьвера на ворога. А проти них — четверо блідих чоловіків, трохи нахилених уперед, троє з револьверами в руках. Ото буде буча! Прокоп удав, ніби продирається до сходів. Чотири супротивники подались за ним. Хтось іззаду кинувся навтіки. Запала тривожна тиша. "Не стріляти!" — проказав хтось тихо. Прокоп чує, як цокає годинник. Згори лине веселий гомін, ніхто там ні про що не знає. А що вихід тепер вільний, Прокоп відступає назад до дверей під охороною Гольца. Четверо чоловіків на сходах стоять непорушно, ніби вирізані з дерева. І Прокоп вискочив надвір.

Іде холодний, дошкульний дощ. Що ж тепер? Швидко оцінивши становище, він постановив закріпитися в купальні на озері; але звідтіль не видно замку. Раптом, на щось наважившись, він подався до будки воротаря. Гольц — за ним. Прокоп удерся в сторожку, саме коли старий воротар обідав. Цей бідолаха просто не міг зрозуміти, чого це його "насильно і під загрозою смерті" хочуть звідсіль вигнати і, похитавши головою, пішов скаржитись у замок. Прокоп був дуже задоволений здобутою позицією; він старанно замкнув гратовану браму, що вела до парку, і з великим апетитом доїв залишений обід; потім забрав у сторожці все, що хоч трохи було схоже на хімікалії: вугілля, сіль, цукор, клей, засохлу олійну фарбу та інші речі і став роздумувати, що з цього можна зробити.

А Гольц тим часом то стеріг приміщення, то переобладнував вікна в стрільниці, хоча це, з огляду на те що в нього залишалось усього чотири шестиміліметрових патрони, було явною надмірністю. Прокоп на кухонній плиті влаштував свою лабораторію; сморід стояв жахливий, але нарешті було добуто трохи сильної вибухівки.

З ворожого боку не було жодного нападу; очевидно, не хотіли доводити конфлікт до скандалу в присутності такого високого гостя. Прокоп сушив собі голову, як би заморити замок голодом. Хоча він перерізав телефонні проводи, але ще залишилось три брами, не рахуючи шляху до заводів через Загурський вал. І він змушений був відмовитись від плану облягти замок з усіх боків.

Дощ усе йшов. Вікно княжни відчинилось, і ясна її постать почала писати в повітрі якісь великі літери. Прокоп не міг розшифрувати ці письмена: ставши перед сторожкою, він почав креслити у відповідь підбадьорливі слова, вимахуючи, ніби вітряк, руками. Ввечері до повстанців прибув доктор Крафт. У своїм благороднім запалі він забув принести хоч якусь зброю, отже, це підкріплення було швидше моральним. Пізніше прийшов і Пауль, приніс у кошику чудову холодну вечерю і багато пляшок червоного вина і шампанського. Він твердив, що

його ніхто сюди не посилав. Незважаючи на це, Прокоп дуже просив передати — не сказавши, кому саме, — що він "дякує і не здається".

За цією геройською вечерею доктор Крафт уперше наважився випити вина — мабуть, щоб довести, свою мужність. Наслідком цього була його блаженна лунатична німота, тоді як Прокоп і ГольЦ почали горлати солдатських пісень.

Хоча кожен з них співав іншою мовою і зовсім іншу пісню, та здалеку, особливо в темряві, під шелест дрібного дощу, все це зливалось у звуки досить страшні й похмурі. Хтось у замку відчинив навіть вікно, щоб послухати; потім спробував здалеку акомпанувати на фортепіано, але це спочатку нагадувало "Героїчну симфонію", а потім перейшло в безглузде бемкання на клавішах. Коли вогні в замку погасли, Гольц будував перед дверима велику барикаду, і три герої спокійно заснули. Розбудив їх Пауль, принісши їм уранці на таці три чашки кави.

XL

А дощ не переставав. З білим прапором парламентера прийшов гладкий кузен запропонувати Прокопові, щоб той покинув ці штуки, що йому буде повернуто лабораторію і таке інше. Прокоп сказав, що звідсіля не піде, хіба коли його висадять у повітря. Але раніше він щось зробить, побачите! З цією невиразною погрозою кузен і повернувся назад. У замку були дуже стурбовані, що головний в'їзд блоковано, але не хотіли здіймати галас.

Доктор Крафт, цей пацифіст, був ущерть сповнений несамовитими войовничими пропозиціями: перерізати електричні проводи, що йдуть до замку, перекрити воду, виробити якийсь задушливий газ і пустити його на замок. Гольц знайшов старі газети; зі своїх таємних кишень вийняв пенсне і читав цілий день, надзвичайно схожий на доцента університету. Прокоп жахливо нудився. Він палав бажанням зробити

щось велике, але не знав, як до цього взятись. Нарешті залишив Гольца стерегти хатинку, а сам із Крафтом подався до парку.

В парку нікого не було. Ворожі сили, видно, були зосереджені в замку. Прокоп обійшов замок і вийшов на той бік, де містилися каретні і стайні.

— Де Вихор? — раптом запитав він.

Крафт показав йому на вікно метрів за три від землі.

— Обіпріться об стіну, — шепнув Прокоп; потім виліз йому на спину і став на плечі, щоб подивитись усередину.

Крафт мало не впав під його вагою. А Прокоп ще й тупцяє у нього на плечах — що він там робить? І от важка рама летить на землю, зі стіни сиплеться пісок, і раптом Крафт відчуває полегкість, підводить голову і мало не скрикує: вгорі стріпнулись дві ноги і зникли у віконці.

Княжна саме подавала Вихорові окраєць хліба і дивилась замислено в його прегарне око, коли зачула в вікні шамотіння. У напівтьмі теплої стайні побачила вона знайому покалічену руку, що виймала дротяну сітку з віконця стайні. Вона аж затулила рота, щоб не скрикнути.

Руками й головою вперед злазить Прокоп на Вихорову загородку. Потім сплигує, обдертий весь, але цілий, і, захеканий, пробує засміятись.

— Тс! — жахається княжна. — За дверима конюх, — кидається йому на шию. — Прокопокопак!

Прокоп показує на вікно:

— Швидше тікаймо!

— Куди? — шепоче княжна і пестливо цілує його.

— До воротаря.

— Ти дурненький. А скільки вас там є?

— Троє.

— От бач. Так не годиться. — Вона гладить його по обличчю. — Але ти не сумуй!

Прокоп квапливо роздумує, як би її викрасти іншим способом. Але в стайні напівтемно, а кінський запах якось збуджує; очі в них заіскрились, і вони в жагучому поцілунку впилися устами в уста. За мить вона відсахнулась, швидко дихаючи:

— Іди вже, йди геть!

Так стояли вони, тремтячи від жаги і почуваючи, що жага ця нечиста. Прокоп відвернувся, виламав дошку в яслах і лише тоді опанував себе. Глянувши на княжну, побачив, що вона погризла й порвала на шматки свою хустинку. Притисла її швидко до вуст і без жодного слова подала йому в нагороду чи на спомин. За це він поцілував ясла в тому місці, де спочивала її рука. Ніколи вони не любили одне одного так шалено, як в цю мить, коли не могли й слова промовити і коли боялись навіть торкнутися одне до одного.

Надворі зашаруділи в піску чиїсь кроки. Княжна кивнула, і Прокоп скочив на ясла, вхопився за якісь гаки під стелею і ногами вперед просунувся у віконце. Коли він скочив на землю, доктор Крафт аж обійняв його з радості.

— Ви перерізали коням жили, еге ж? — запитав він кровожерно, мабуть, вважаючи це цілком виправданим воєнним заходом.

Прокоп мовчки подався до сторожки, турбуючись про Гольца. Вже здалеку він збагнув жахливу дійсність: двоє молодців стоять у дверях, садівник загрібає пісок, на якому залишились сліди борні, гратована брама відчинена, і Гольца не видно. В одного з чоловіків рука зав'язана хустиною, видно, Гольц його покусав.

Прокоп потягся до парку, нахмурений і мовчазний. Доктор Крафт думав, що його владар кує новий військовий план, і не зачіпав його. А Прокоп з тяжким зітханням сів на пеньок і заглибився в споглядання якихось мереживних клаптиків. На доріжці з'явився робітник, що віз у тачці зметене листя. Крафт, пойнятий підозрою, кинувсядо нього і добре відлупцював; але загубив пенсне і не міг знайти його: тоді він відібрав тачку і як військову здобич притяг її до свого начальника.

— Утік, — крикнув він, і його короткозорі очі переможно заблищали.

Прокоп щось буркнув і далі розглядав білу м'якеньку річ, що її держав у пальцях. Крафт, тримаючи тачку, замислився, як використати цей трофей. Нарешті йому спало на думку перекинути її догори дном, і він засяяв.

— Можна буде на ній сидіти!

Прокоп устав і попрямував до ставка. Доктор Крафт пішов за ним з тачкою, мабуть, для перевезення майбутніх поранених. Вони окупували купальню, збудовану на палях. Прокоп обійшов кабіни. Найбільша з них належала княжні, тут лежали дзеркало й гребінець з кількома вирваними волосинами, кілька шпильок, волохатий купальний халат і сандалії — забуті інтимні речі. Прокоп заборонив Крафтові входити сюди, а засів з ним у чоловічій кабіні з другого боку.

Крафт сяяв: нарешті вони мали цілий флот, що складався з двох байдарок, каное і великої шлюпки, яку він вважав за свій супердредноут. Прокоп довго походжав по настилу купальні над сивим

ставком. Потім зник у кабіні княжни, сів на кушетку, взяв її купальний халат і зарився в нього обличчям. Доктор Крафт, незважаючи на свою феноменальну нездатність до спостережень, щось здогадувався про його таємницю і оберігав його почуття. Він ходив навшпиньках по купальні, виливав бляшанкою воду зі свого пузатого лінкора і добирав відповідні весла. В ньому проявився великий стратегічний талант. Він наважився вирушити на берег і назносив до купальні каміння всілякого розміру, аж до десятикілограмових, вирваних з греблі брил. Потім почав розбирати дощаний місток, що з'єднував купальню з берегом. Для комунікації з суходолом він залишив тільки основу містка — два голі бруси. Відірваними дошками завалив вхід, а дорогі для нього іржаві цвяхи позабивав у весла вістрям догори і, таким чином, виготовив досить грізну, справді смертоносну зброю. Влаштувавши все це, він вирішив, що зробив добре, і хотів похвалитися своєму начальникові, але той замкнувся в кабіні княжни і, здавалось, навіть не дихав — так там було тихо. Доктор Крафт стояв над сивою гладінню ставка; холодно і тихо хлюпотіла вода; інколи, сплеснувши, вискакувала рибина, шелестів очерет. І докторові Крафту стало моторошно від цієї самоти.

Він іноді покашлював перед кабіною, де зачинився вождь, і щось півголосом бурмотів, щоб звернути на себе його увагу. Нарешті Прокоп вийшов із стиснутими губами і дивним виразом в очах. Крафт провів його по новій фортеці, все йому показував і під кінець продемонстрував, як далеко може кинути каменем у ворога; при цьому сам мало не злетів у воду. Прокоп не промовив і слова, але обійняв його за шию і поцілував у щоку. Крафт, увесь червоний від радості, відчув у собі бажання зробити вдесятеро більше від того, що вже зробив.

Вони сіли на лаві край води, де княжна любила засмагати на сонці. На заході хмари розійшлись, і далеко на небокраї з'явились анемічні блідо-золоті смуги. Цілий ставок розгорівся, заяснів блідим, ніжним сяйвом. Крафт розгорнув експромтом нову теорію перманентної війни, найвищого права сили, порятунку світу через геройство. Але ця теорія страшенно суперечила болючій меланхолії цього осіннього вечора. На щастя, Крафт був короткозорий і, крім того, невиправний ідеаліст, отже,

цілком незалежний від випадкового оточення. Незважаючи на космічну красу цієї хвилини, вони обидва відчували голод і холод.

Та ось берегом поспішає Пауль з кошиком на руці, озирається вправо, вліво і час від часу вигукує своїм старечим голосом: "Ку-ку! Ку-ку!"

Прокоп вирушив до нього на дредноуті. Він хотів за всяку ціну довідатись, хто його з цим присилає.

— Ніхто, прошу вас, — запевняє старий, — але моя донька, Ельжбета, — ключниця...

Він розбалакався було про свою дочку, та Прокоп погладив його по сивому волоссі і попросив переказати комусь невідомому, що він сповнений сил і здоров'я.

Сьогодні доктор Крафт пив майже сам, теревенив, філософствував і тут же знущався з усякої філософії: дія, мовляв, дія — над усе. Прокоп тремтів на лавочці княжни і все дивився на одну зірку. Хтозна-чому він вибрав саме цю жовтаву зірку Бетельгейзе в сузір'ї Оріона. Він сказав неправду про своє здоров'я. У нього кололо в грудях, у тих самих місцях, що й колись у Тиниці; голова йшла обертом, і він тремтів від лихоманки. А коли хотів щось сказати, язик заплутувався, і він затинався так, що доктор Крафт відразу протверезів і занепокоївся. Він швидко поклав Прокопа на канапу в кабіні і вкрив його чим міг — також і волохатим халатом княжни. На голову поклав мокрий компрес. Прокоп запевняв, що в нього просто нежить; опівночі він заснув і марив, переслідуваний кошмарами.

XLI

Вранці Крафт прокинувся лише від кукання Пауля: він хотів схопитись, але тіло задерев'яніло, бо всю ніч він мерз і спав,

скулившись, як пес. Коли ж нарешті так-сяк підвівся, то помітив, що Прокопа нема, а один човен з їхньої флотилії гойдається край берега. Він дуже злякався за свого вождя і хотів був піти його шукати, але побоявся покинути фортецю, так добре опоряджену. Тоді він заходився поліпшувати будову, як міг, і виглядав Прокопа короткозорими очима.

Тим часом Прокоп, що змерз і прокинувся, як побитий, з неприємним смаком у роті й затуманеною свідомістю, був уже давно в парку і з верхівки високого дуба споглядав замок. Йому паморочилась голова, і він міцно тримався за гілляку, не сміючи глянути вниз, щоб не впасти.

Очевидно, в замку вважали, що цей бік парку вже безпечний, і старі родичі Гагенів наважились навіть вийти на замкові сходи. Вони прогулювались по двоє або по троє, кавалькада кавалерів проїхала головною алеєю. Біля брами знову вештався старенький воротар. Після десятої години вийшла сама княжна в товаристві наступника трону й попрямувала до японської альтанки. Прокоп отерпнув увесь, йому здавалося, що він летить сторч головою. Він конвульсивно схопився за гілляку і затремтів, як лист. Ніхто не пішов за ними. Навпаки, всі швидко покинули парк і спинилися біля замку. Мабуть, вирішальна розмова, чи що. Прокоп кусав губи, щоб не крикнути. Тривало це безмірно довго, щось із годину, а може, й п'ять годин. Раптом — біжить від японської альтанки наступник, сам, червоний, із стиснутими кулаками. Пани перед ним розступаються, дають йому прохід. Наступник, не дивлячись ні вправо ні вліво, біжить по сходах, там назустріч йому виходить oncle Рон; вони з хвилину розмовляють, le bon prince потирає долонею чоло, й обидва заходять до замку. Пани збираються знову перед замком, перешіптуються і розходяться. До замку під'їжджає п'ять автомобілів.

Прокоп, хапаючись за гілки, спустився з дуба додолу, важко вдарившись об землю; він хотів вихором помчати до японської альтанки, але йому аж чудно стало, що він ледве рухає ногами. Він блукав у густому тумані, наче в тісті, і ніяк не міг знайти цієї альтанки, бо все перед ним хиталось і розпливалось. Нарешті знайшов. Он сидить княжна, щось шепоче суворими губами й помахує прутиком.

Він зібрав усі сили, щоб по-молодецькому ввійти до неї. Вона встала йому назустріч.

— Я чекала на тебе.

Прокоп підійшов і мало не наштовхнувся на неї, бо вона, як здавалось йому, ще була далеко. Потім поклав їй руку на плече, якось дивно випроставшись, і заворушив губами; він гадав, що говорить. Вона також говорила щось, але він не зрозумів її, все ніби діялось під водою. Враз зазвучали сирени й гудки автомобілів, що від'їжджали з замку.

Княжна шарпнулась, ніби під нею підломились коліна. Прокоп побачив її бліде, невиразне обличчя, а на ньому два темних отвори.

— Тепер кінець усьому, — чує він ясно і зблизька, — кінець. Милий, милий, я прогнала його!

Коли б він міг володіти своїми почуттями, то побачив би, що вона ніби вирізьблена зі слонової кістки, завмерла і гарна, як мучениця, що принесла найбільшу можливу жертву, та він ледве дивився, перемагаючи млосне тремтіння повік, і йому здавалось, що підлога підіймається під ним і ось-ось перекинеться. Княжна притиснула руки до чола й захиталась; їй би хотілось упасти йому в обійми, щоб він її підтримав, знесилену великим подвигом; та він випередив її: безгучно звалився їй до ніг, наче купа шмаття.

Він не втратив притомності, лише водив очима, зовсім не розуміючи, де він і що з ним робиться. Йому здавалось, що хтось його підводить, переляканий. Він хотів підвестись сам, але не мав сили.

— Це лише... ентропія, — промовив він. Йому здавалось, що цим він пояснив усе, і він кілька разів повторив те слово.

Потім йому щось із ревом розлилось у мозку, ніби розмило греблю. Важка голова його випала з тремтячих рук княжни і бухнула додолу. Княжна, зірвалася на ноги мов шалена, і побігла по допомогу.

Прокоп неясно усвідомлював, що з ним діється; відчував, що його підводять три чоловіки і тягнуть поволі, наче він із свинцю; чув їхнє важке човгання та швидкий віддих і дивувався, що його не можуть нести в пальцях, мов легеньку пір'їнку. Хтось його увесь цей час тримав за руку; він обернувся і впізнав княжну.

— Які ви добрі, Паулю, — сказав їй вдячно.

Потім знялась якась безладна метушня: його несли по сходах, але Прокопові здавалося, що всі падають із ним у прірву, аж голова йде обертом.

— Не штовхайтесь так, — бурчав він, і голова в нього так запаморочилася, що він знепритомнів.

Коли розплющив очі, то побачив, що знову лежить в "елегантному покої" і що Паудь роздягає його тремтячими руками. В головах стоїть княжна з широко розплющеними очима. У Прокопа в голові все змішалось.

— Я впав з коня, так? — спитав він через силу. — Ви... ви... були при цьому... так? Бах! Ви... вибух. Літроглі... нітроглі... мікро... Це... аш два о ен о два. Складний перелом. Складаний перелом. Складаний, як ножик.

Він замовк, відчувши на лобі дотик холодної маленької ручки. Потім раптом побачив лікаря-різника і вп'явся нігтями в чиїсь холодні пальці.

— Я не хочу, — закричав він, боячись, що йому знову буде боляче.

Але різник лише поклав йому на груди голову і душив його, душив, ніби та голова важила центнер. Зляканий, він побачив над собою темні, розплющені очі, що гіпнотизували його. Різник підвівся і сказав до когось позаду:

— Грипозна пневмонія.. Відведіть її світлість, це заразне.

Хтось говорить, ніби під водою, а лікар відповідає:

— Якщо дійде до ускладнення, то...

Прокоп зрозумів, що тоді він пропав, що тоді він помре. Але йому було байдужісінько: він ніколи не уявляв, що це буде так просто.

— Сорок і сім десятих, — каже лікар.

Прокоп має одне бажання, щоб йому дали заснути й спати, поки не вмре, але натомість його обгорнули в щось холодне, бр-р!

Потім стали шепотітись; Прокоп заплющив очі й не чув більше нічого.

Коли він прокинувся, над ним стояли два літні чоловіки в чорному. Йому було незвичайно легко.

— Добрий день, — сказав він і хотів сісти.

— Вам не можна рухатись, — промовив один з тих чоловіків і лагідно притиснув його до подушки.

— Але мені вже краще? — запитав він спокійно.

— Ну звичайно, — відповів другий чоловік ухильно, — але вам ще не можна ворушитися. Спокій, розумієте?

— Де Гольц? — раптом згадав Прокоп.

— Тут, — озвався голос із кутка, і в ногах уже стоїть Гольц, страшенно подряпаний, із синцем на обличчі, проте все такий же сухий і жилавий, як завжди.

А позаду нього... чи це не привид?.. Стоїть Крафт, Крафт, що залишився в купальні; в нього опухлі, червоні очі, так ніби він три дні рюмсав. Що з ним таке? Прокоп до нього всміхнувся, щоб його втішити. Пауль також підходить навшпиньках до постелі, тримаючи серветку біля губів. Прокоп радіє, що тут усі зібрались, обводить очима кімнату і за спинами чоловіків у чорному помічає княжну. Вона бліда як смерть і дивиться на Прокопа гострим похмурим поглядом, і це його чогось лякає.

— Мені вже добре, — шепоче він, ніби виправдовуючись.

Вона очима спитала щось у одного з чоловіків. Той кивнув. Тоді княжна підійшла до ліжка.

— Тобі вже краще? — запитала тихо. — Коханий, тобі справді краще?

— Так, — відповів він непевно, трохи зніяковівши від дивної поведінки присутніх. — Майже зовсім добре, лише, лише... — її впертий погляд сповняв його бентежністю і майже ляком.

— Може, ти бажаєш чого? — спитала вона, схиляючись над ним.

Глянувши їй в очі, він відчув дикий жах.

— Спати, — шепнув, щоб уникнути її догляду.

Княжна запитливо глянула на обох чоловіків у чорному. Один ледь кивнув головою якось дивно й серйозно. Вона зрозуміла і зблідла ще дужче.

— Тоді спи, — мовила глухо і відвернулась до стіни.

Прокоп здивовано подивився навкруги. Пауль затулив рота серветкою. Гольц стояв, наче солдат, і кліпав очима, а Крафт просто рюмсав, спершись на шафу, і голосно сякався, мов побита дитина.

— Та що це ви? — крикнув Прокоп, намагаючись устати.

Але один з чоловіків поклав йому на лоб руку, і та рука була така м'яка й лагідна, така заспокійлива й ніжна, що він вмить утихомирився, блаженно зітхнув. І майже враз заснув.

Прокинувся в дивній напівсвідомості. Світить лише лампочка на нічнім столику, а коло постелі сидить княжна в чорному вбранні і дивиться на нього блискучими чарівничими очима. Він швидко заплющився, щоб не бачити її; так йому стало лячно тих очей.

— Коханий, як ти себе почуваєш?

— Котра година? — прошепотів він збентежено.

— Друга.

— Дня?

— Ночі.

— Ти ба?.. — здивувався він не знати чого і далі снував темну нитку сну.

Часами трішечки розплющував очі і дивився щілинкою на княжну, щоб знову заснути. "Чого вона так уперто дивиться?" Інколи вона давала йому ложечку вина, щоб трохи освіжити у нього в роті. Він ковтав вино і щось мурмотів. Потім заснув глибоким, тупим сном.

Він прокинувся аж тоді, коли один із чорних чоловіків вислухував йому груди. П'ять інших стояли навкруг.

— Неймовірно, — бурчав чоловік у чорному. — Просто залізне серце.

— Я маю вмерти? — несподівано спитав Прокоп.

Чорний чоловік мало не підскочив від здивування.

— Побачимо, — сказав він. — Коли ви вже перебороли цю ніч... І довго ви з цим ходили?

— З чим? — здивувався Прокоп.

Чорний пан махнув рукою.

— Спокій, — мовив він, — лише спокій.

Прокоп, хоча йому було й страх погано, посміхнувся: коли лікарі не знають, що робити, вони завжди приписують спокій. Але другий, той, з добрими руками, сказав йому:

— Повірте, що ви видужаєте. Віра творить чудеса.

XLII

Прокоп раптом прокинувся зі сну увесь спітнілий від жаху. Де, де це він? Стеля над ним хитається, хитається... ні, ні, падає, опускається додолу, поволі, як велетенський гідравлічний прес. Прокоп хотів крикнути, але не міг. А стеля над ним так низько, що він помічає на ній мушку, зерна піску в штукатурці, кожну нерівність на поверхні; і це все спускається ще нижче, а Прокоп дивиться з жахом і не може звести голову.

Світло згасло. Запала чорна темрява. Тепер його розчавить. Прокоп уже відчуває, як стеля торкається його наїженого волосся, і беззвучно вищить. Ага, ось він намацав двері, вибив їх і кинувся надвір. Але й тут темрява — ні, це не темрява, це туман, такий густий туман, що не можна дихати, і Прокоп задихається, ридаючи з жаху. "Тепер мене задушить", — жахнувся він і кинувся тікати, ступаючи по якихось живих тілах, що ще ворушилися. Він нахилився, помацав і відчув під рукою, молоді повні перса. "Це... це... Анчі", — злякався він і почав шукати її голову, але замість голови була порцелянова миска, а в ній — щось слизьке й губчасте, ніби коров'ячі легені. Йому стало гидко і він хотів відірвати руки, але воно липне, присмоктується і лізе по руках угору. Ах, це каракатиця! Каракатиця! Мокра слизька каракатиця з блискучими очима княжни, що дивляться уперто й пристрасно на нього; сунеться по його голому тілу і шукає, де б сісти своїм огидним задом. Прокоп не може дихнути, рветься, заривається руками у щось густе й липке... і прокидається.

Над ним схилився Пауль, кладучи йому на груди холодний компрес.

— Де... де... Анчі? — з полегкістю пробурмотів Прокоп і заплющив очі.

Гуп, гуп, гуп... Він біжить, увесь спітнілий, задиханий, через ріллю, не знаючи, куди так поспішає. Але біжить, аж у нього серце мало не вискочить з грудей, і жахливо боїться спізнитись. Аж ось і дім; без дверей, без вікон; лише вгорі годинник, а на ньому — за п'ять хвилин

четверта. Прокоп блискавично усвідомлює, що, як хвилинна стрілка дійде до цифри дванадцять, ціла Прага злетить у повітря.

— Хто взяв у мене кракатит? — реве Прокоп; намагається дертись по стіні, щоб зупинити годинника в останню мить; він підскакує і чіпляється нігтями за тиньк, але сповзає додолу, залишаючи на стіні довгі подряпини.

Виє з жаху і мчить кудись по допомогу. Вдирається до стайні, а там стоїть княжна з Карсоном. Вони голублять одне одного, але рухи у них механічні, як у ляльок, що ворушаться на камінні від теплого повітря. Помітивши його, вони побралися за руки і швидко, швидко почали тікати.

Прокоп глянув і побачив над собою схилену княжну із стуленим ротом і вогнистими очима.

— Тварюко, — крикнув він з похмурою ненавистю і заплющив очі.

Серце його шалено билось. Піт роз'їдав очі, в роті було солоно, язик присох від спраги.

— Ти чогось хочеш? — почувся десь близько княжнин голос.

Прокоп покрутив головою.

Княжна думала, що Прокоп знову заснув, але він за хвильку хрипко спитав:

— Де той конверт?

Вона подумала, що це маячня, і не відповіла.

— Де конверт? — повторив він, наморщивши грізно лоба.

— Тут він, тут, — швидко відповіла княжна і тицьнула йому клапоть паперу, що попався під руку.

Він зібгав його і кинув.

— Це не воно, мені потрібен мій конверт, — повторював він раз у раз, все дужче лютуючи.

Княжна гукнула Пауля. Той пригадав, що бачив колись дуже засмальцьованого, перев'язаного шнурком пакунка, але де він? Знайшов його в нічному столику.

— Ось він, бачиш?

Прокоп ухопив пакунок і притис до грудей. Потім заспокоївся і заснув як убитий.

Через три години він знову геть спітнів. Він так ослаб, що ледве дихав. Княжна підняла на ноги консиліум лікарів. Температура різко впала, пульс — сто сім, нитковидний; хотіли йому зразу впорснути камфору, але місцевий провінційний лікар, дуже скромний і несміливий у присутності світил, зауважив, що він ніколи не будить пацієнтів.

— В такий спосіб вони принаймні можуть проспати свій exitus . Так? — мовив знаменитий спеціаліст. — Маєте рацію.

Княжна, зовсім знесилена, пішла на годину поспати, коли її запевнили, що безпосередньої небезпеки... і так даліг коло хворого залишився Крафт, пообіцявши, що за годину доповість їй, як і що. Але він довго не приходив, і занепокоєна княжна пішла сама довідатись. Вона застала Крафта, як той саме говорив про телепатію, стоячи серед кімнати і розмахуючи руками, посилався на Джеймса, Ріше і ще когось:

очі в Прокопа були ясні. Він слухав Крафта, іноді вставляючи скептичні зауваження як людина, що не вірить ні в науку, ні в бога.

— Я воскресив його, княжно! — кричав Крафт, забувши про все. — Я напружив свою волю до того, що він видужав. Я... я робив над ним ось так руками, бачите? Магнетичне опромінення. Але ж воно й знесилює, ух! Я тепер кволий, як муха, — і він випив одним духом повну склянку бензину, приготованого для дезинфекції шприців, вважаючи, що це вино, так був збуджений своїм успіхом. — Скажіть, я вилікував вас чи ні?

— Так, — відповів Прокоп з приязною іронією.

Доктор Крафт упав у крісло.

— Я й сам не думав, що маю такі сильні флюїди, — він відітхнув спокійніше. — Чи ще накласти на вас руки, чи досить?

Княжна дивилася злякано то на одного, то на другого, потім уся розчервонілась, засміялась; очі в неї затуманилися слізьми; погладивши Крафта по рудій чуприні, вона вибігла.

— Е, жінка нічого не може витримати, — гордо констатував Крафт. — Бачите, я зовсім спокійний. Я відчував, як у мене ці флюїди з пальців витікали. Це, напевне, можна було 6 сфотографувати, знаєте? Як ультрафіолетове проміння.

Світила повернулися, передусім вигнали Крафта, незважаючи на його протести, і знову почали міряти температуру, мацати пульс і таке інше. Температура трохи піднялась пульс дев'яносто шість, у пацієнта з'явився апетит; це вже була зовсім інша річ! Після цього світила пішли в друге крило замку, де їх також потребували, бо в княжни підскочила температура майже до сорока градусів від знесилення після шістдесятигодинного пильнування за хворим Прокопом. Крім того —

тяжка анемія і ціла низка інших недуг, аж до застарілих туберкульозних вогнищ.

Через день Прокоп уже сидів у постелі і приймав гостей. Майже все панство роз'їхалось, лише гладкий кузен тинявся тут, нудячись і зітхаючи. Прибіг і Карсон, трохи збентежений, але все вийшло на добре. Прокоп ні про що минуле не згадував, і нарешті Карсон вибовкав, що ті грізні вибухівки, які Прокоп створив у останні дні, при спробі виявились не страшніші за тирсу. Одне слово... одне слово, Прокоп уже був у добрій гарячці, коли їх створював. Пацієнт вислухав це спокійно і лише перегодя почав сміятись.

— Ну, — сказав він добродушно, — а проте нагнав я на вас тоді страху.

— Нагнав, — признався Карсон. — Зроду я ще так не боявся за себе й завод.

Крафт приволікся блідий і засмучений. Він всю ніч відзначав свої чудесні флюїди надмірним уживанням вина і тепер почував себе препогано. Бідкався, що навіки втопив свою телепатичну силу, і вирішив присвятити себе аскетизму за вченням індійських йогів.

Прийшов і oncle Шарль; він був trés aimable і тонко стриманий. Прокоп був вдячний, що le bon prince знайшов чудовий, як і місяць тому, тон, знову став звертатись до нього на "ви" й кумедно розповідав про свої пригоди. Лише коли розмова заходила про княжну, їх усіх брав безпорадний розпач.

Тим часом у другому крилі замку княжна сухо, хворобливо покашлювала й приймала через кожні півгодини від Пауля рапорт про те, що робить Прокоп, що він їв і хто в нього є.

До нього ще верталась гарячка з кошмарами. Він бачив темний склад і незліченні ряди бочок з кракатитом. Перед сараєм ходить солдат — туди, сюди, туди, сюди. На плечі гвинтівка. Більш нічого, але було жахливо. Йому снилося, що він знов на війні; перед ним безмежне поле з трупами; всі мертві, і він — також. І всі попримерзали до землі. Лише Карсон ходить, переступаючи через трупи, стиха лається і нетерпляче поглядає на годинник. З другого боку, смикаючись, судорожно переставляючи ноги, наближається паралізований Гаген; він іде на диво швидко, підскакує, як польовий коникг і рипить при кожному русі. Карсон недбало вітається з ним і щось йому каже. Прокоп марно наставляє вуха: не чує нічого, мабуть, вітер відносить слова. Гаген показує довжелезною худою рукою на обрій; про що вони говорять? Гаген відвертається, підіймає руку і виймає з рота жовту кінську щелепу з зубами. Замість рота у нього тепер велика чорна діра, що безгучно регоче. Другою рукою він виймає величезне око і, тримаючи його в пальцях, прикладає до облич мертвяків. А жовта щелепа в його другій руці рахує скреготливим голосом: "Сімнадцять тисяч сто двадцять один, сто двадцять два, сто двадцять три". Прокоп не може відвернутись, бо він мертвий. Жахливе криваве око зупиняється над його обличчям, і кінська щелепа скрегоче: "Сімнадцять тисяч сто двадцять дев'ять", і клацає зубами. Гаген зникає 6 далині, все рахуючи; а через трупи перестрибує княжна, безсоромно підібравши сукню вище панталон, наближається до Прокопа, махає татарським бунчуком, ніби стеком. Ось вона стала над Прокопом, полоскотала бунчуком у нього під носом і штовхнула носком черевичка в скроню, ніби пробувала, чи мертвий. Кров ударила йому в голову, хоча він був і мертвий, такий мертвий, що почував, ніби серце у нього замерзло на кістку; а проте він не міг витримати вигляду її стрункіх ніг. "Милий, милий", — прошепотіла вона, повільним рухом опустила сукню, стала у нього в головах навколішки і легенько погладила його руками по грудях. І раптом вирвала у нього з нагрудної кишені міцно перев'язаний пакунок, подерла його на шматки і кинула на вітер. А потім почала з розкинутими руками крутитися, наступаючи на трупи, аж поки зникла в нічній пітьмі.

XLIII

Прокоп не бачив княжни відтоді, як вона захворіла. Вона писала йому щоденно по кілька коротеньких, але палких листів, що більше втаювали, ніж говорили. Від Пауля він довідався, що княжна потроху вже ходить, і не міг зрозуміти, чому вона не завітає до нього. Сам він уже вставав з постелі і чекав, що, може, вона покличе його хоч на хвилинку, однак того й не знав, що вона вже кашляє кров'ю з туберкульозної каверни, яка в неї раптом відкрилася. Княжна не написала йому цього, видно, боялася збридитись йому, бо його палили б сліди колишніх її поцілунків, а головне — боялась того, що й тепер би не стрималась і поцілувала б його гарячковими губами. Він і не здогадувався, що лікарі виявили сліди інфекції в його власному мокротинні, і це доводило княжну до розпачу. Він просто не знав нічого, казився, що з ним так панькаються, коли він почуває себе майже здоровим, і млів з холодного жаху, коли минав ще один день, а княжна не виявляла бажання бачити його.

"Я надокучив їй, — думав він, — я завжди був для неї лише хвилинною примхою". Він підозрював її в усьому, але не хотів принизитись аж настільки, щоб самому шукати побачення з нею. Не писав їй майже нічого, все чекав у кріслі, що вона прийде, що покличе його і, може, взагалі щось станеться...

В сонячні дні йому дозволили виходити до осіннього парку, дозволили посидіти на сонці, загорнувшись у пледи. Він хотів би їх скинути й походити біля ставка із своїми чорними думами, та біля нього завжди був Крафт, Пауль або Гольц, чи й сам Рон, чемний і замислений поет Шарль, що завжди має щось на язиці, але ніколи цього не говорить. Зате висловлює судження про науку, особисті здібності, геройство — про все на світі. Прокоп слухає його одним вухом; у нього склалося враження, що le bon prince хтозна-чому дуже намагається зацікавити його високими почестями. Одного дня він одержав від княжни листа, в якому з доброго дива вона попросила Прокопа, щоб він держався і не був несміливим. Незабаром Карсон привів до нього підтягнутого літнього добродія, в якому все виказувало офіцера,

переодягненого в цивільне. Він запитав Прокопа, що той думає робити в майбутньому. ,

Прокоп, трохи зачеплений його тоном, відповів різко й самовпевнено, що збирається експлуатувати свої винаходи.

— Військові винаходи?

— Я не військовий.

— Скільки вам років?

— Тридцять вісім.

— Де ви служите?

— Ніде. А ви? Добродій трохи зніяковів.

— Ви не хочете продати свої винаходи?

— Ні.

Він відчував, що його допитують і випробовують офіційно. Його це гнітило. Він відповідав дуже уривчасто, лише зрідка розсипаючи зерна своєї в.ченості, бо побачив, що це особливо подобається Ронові. І справді, le bon prince сяяв і раз у раз кивав головою до підтягнутого добродія, ніби питав його: "Ну, як, що ви скажете про це чудо?" Той не сказав нічого і нарешті, чемно розпрощався.

На другий день Карсон раненько прибіг, потираючи задоволено руки; мав він надзвичайно поважний вигляд. Щось молов, натякав на щось, уживаючи такі слова, як "майбутнє", "кар'єра", "блискучий успіх".

Більше не хотів сказати, а Прокоп не хотів розпитувати. Потім надійшов лист від княжни, дуже серйозний і загадковий:

"Прокопе, сьогодні ти повинен вирішити. Я вже вирішила і не жалкую. Прокопе, в цю останню хвилину я тобі заявляю, що кохаю тебе і чекатиму, скільки буде потрібно. Якби навіть ми мусили на деякий час розлучитись — а так і повинно статись, бо твоя дружина не може бути твоєю коханкою, — коли б нас на довгі роки розлучили, буду тобі покірною нареченою; і це саме — таке щастя для мене, що я не знаходжу слів для цього; ходжу по кімнаті, як зачарована, і повторюю твоє ім'я. Коханий, коханий, ти не можеш собі уявити, яка я була нещасна з тої хвилини, коли це з нами сталось. А тепер учини так, щоб я справді могла назватись твоєю В."

Прокоп не зовсім розумів, про що вона пише, перечитував листа багато разів і не міг повірити, що княжна так просто пропонує... Він хотів до неї побігти, але не знав, що робити з розпачу. Це, певне, якийсь жіночий вибух почуттів, що його не можна сприймати серйозно і важко взагалі зрозуміти. Поки він так розмірковував, прийшов до нього oncle Шарль у товаристві Карсона. Обидва мали... такий офіційний і урочистий вигляд, що в Прокопа серце тьохнуло: "Йдуть мені сказати, що мене відвезуть до фортеці. Княжна щось накоїла, і тепер буде зле". Він шукав очима якоїсь зброї на той випадок, коли б дійшло до насильства; вибрав мармурове прес-пап'є і сів, перемагаючи калатання серця.

Oncle Рон глянув на Карсона, а Карсон на Рона з німим запитанням, хто має починати, і почав oncle Рон.

— Те, що ми маємо сказати, є... певною мірою... без сумніву... — Рон, як завжди, довго мулявся. Та раптом набрався духу і оголосив:

— Мій коханий, те, що ми маємо тобі сказати, — річ дуже важлива і... секретна. Не тільки в твоїх інтересах, а й навпаки... Одне слово, це була спершу її думка, а... щодо мене, то після певних роздумів... Зрештою, їй

не можна заперечувати, вона уперта... і пристрасна. Опріч того, вона, здається, взяла собі в голову... Коротше, з усіх боків буде найкраще знайти пристойний вихід, — закінчив він з полегкістю. — Пан директор усе тобі пояснить.

Карсон, або "пан директор", надів поважно окуляри. Вигляд у нього став аж надміру серйозний, зовсім інший, ніж був досі.

— Мені припала честь, — почав він, передати вам побажання наших найвищих військових кіл, щоб ви вступили в нашу армію. Себто, розуміється, на вищу технічну службу, що відповідає характеру вашої праці, і то зразу, так би мовити... в чині... Хочу сказати, що в військових сферах нема звичаю призивати до війська цивільних спеціалістів, хіба що у воєнний час, але в даному разі з огляду на те, що теперішня ситуація не дуже відрізняється від воєнної, і беручи до уваги ваше виключне значення, що особливо важливо в теперішній ситуації, і ваше особливе становище, або, краще сказати, ваші найвищою мірою приватні зобов'язання...

— Які зобов'язання?.. — хрипко перебив його Прокоп.

— Ну, — зам'явся Карсон, — я маю на увазі ваші інтереси, ваші стосунки...

— Я вам не сповідався в своїх інтересах, — гостро відказав Прокоп.

— Ха-ха! — засміявся Карсон, трохи підбадьорений цією грубістю. — Розуміється, ні. В цьому не було потреби. Просто особисті міркування, от і все. Впливове втручання, розумієте?.. До того ж ви — чужоземець... Зрештою, і це вже погоджено, — квапливо додав він. — Досить тільки вам перейти в наше громадянство...

— Ага!

— Що ви сказали?

— Нічого, лише "ага!"

— Ага, от і все, так? Досить лише подати формальне прохання, і... а, крім того... Ну, ви ж розумієте, що тут потрібна якась гарантія, адже ж так? Ви просто повинні будете заслужити звання, яке вам присвоять... Мається на увазі, що ви віддасте командуванню армії... розумієте, віддасте...

Запала тривожна тиша. Le bon prince дивився у вікно. Карсонові очі сховались за блискучими скельцями окулярів, а серце в Прокопа стискалось від жаху.

— ...що віддасте... просто віддасте... — заїкався Карсон, важко дихаючи від зусилля.

— Що?

Карсон пальцем написав у повітрі велике "К".

— Більше нічого, — мовив з полегкістю. — На другий день ви дістанете указ... про присвоєння вам: extra statum , звання інженер-капітана саперної служби у Балттіні. От і все.

— Себто лише тимчасово капітана, — озвався oncle Шарль. — Більшого ми не домоглись. Але ми дістали гарантію, що коли справа дійде несподівано до війни...

— Тоді через рік, — вихопився Карсон, — щонайбільше через рік...

— ...як тільки справа дійде до війни, — з ким-небудь і де-будь, — ти дістанеш звання генерала інженерних військ, що рівнозначне чину

генерала кавалерії; а як зміниться, внаслідок війни, форма правління, — тоді це даватиме право на титул "ексцеленції"... ну, і, коротше кажучи, спершу— баронство. Щодо цього... нас... твердо запевнили, — тихо закінчив Рон.

— А хто вам сказав, що я б на таке погодився? — озвався холодно Прокоп.

— Боже мій, — підхопив Карсон, — а хто ж би не погодився на таке? Мені обіцяли дворянський титул; хоч я на це чхаю, але це робиться не заради мене, а заради людей. Зрештою, для вас це мало б особливе значення.

— То ви все ж таки гадаєте, що я віддам вам кракатит? — повагом промовив Прокоп.

Карсон мало не підскочив, але oncle Шарль його стримав.

— Ми вважаємо, — почав він поважно, — що ти зробиш усе... що погодишся на всяку жертву, аби врятувати княжну Гаген з її нелегального... і нестерпного становища. За виняткових обставин... княжна може віддати свою руку військовому. Як станеш капітаном, ваші стосунки будуть узаконені... цілком таємними заручинами. Княжна, звичайно, поїде і повернеться тоді, коли... коли буде мати змогу запросити члена монаршого дому бути свідком на її весіллі. А доти поки... доти від тебе залежить заслужити право на шлюб, якого ти гідний і якого гідна княжна. Дай мені руку. Не квапся, подумай добре, як учинити, в чому твій обов'язок і що ги маєш дати за нього. Я міг би апелювати до твого честолюбства, але я апелюю лише до твого серця. Прокопе, вона страждає над свої сили і принесла жертву коханню більшу, ніж будь-яка інша жінка. Та й ти страждав, Прокопе, тебе мучить сумління; але я не наполягаю, бо вірю тобі. Зваж добре, а потім скажеш мені...

Карсон кивав головою, бо й справді був глибоко зворушений.

— Це так, — промовив, — я — проста шкура, така собі волова юхта, але мушу сказати, що... що... я вам говорив, що ця жінка високої породи. Боже мій, це ж відразу видно... — Він ударив себе кулаком у груди і розчулено закліпав очима. — Голубе, та я вас просто вбив би, коли б ви... коли б ви не були варті її...

Прокоп уже не слухав. Він схопився і почав метатись по кімнаті з перекривленим від гніву обличчям.

— Отже, я... я тепер мушу? — хрипко закричав він. — Я мушу? Гаразд , коли так... Ви мене заскочили. А я ж не хотів...

Oncle Рон устав і спокійно поклав йому на плече руку.

— Прокопе, — сказав він, — розміркуєш сам. Ми тебе не квапимо. Порадься з усім найкращим, що в тобі є. Спитайся в бога, в кохання, в сумління, в честі і не знаю ще в чого. Але пам'ятай, тут ідеться не лише про тебе, а й про ту, котра кохає тебе так, що — здатна... зробити... — Він махнув безпорадно рукою. — Ходім!

XLIV

У цей день було похмуро й вогко. Княжна покашлювала, її морозило, кидало в гарячку, але вона вже не витримувала в постелі: чекала Прокопової відповіді. Виглядала в вікно, чи не вийде він, і раз у раз кликала Пауля. Відповідь була щоразу та сама:

— Пан інженер ходить по кімнаті.

— І нічого не каже?

— Ні, нічого.

Вона тинялась від стіни до стіни, ніби супроводила його, і знову сідала, хитаючись усім тілом, щоб притишити свій гарячковий неспокій. Ох, це вже нестерпно! І вона почала писати йому довгого листа, закликала його, щоб узяв її за дружину собі, що він нічого не повинен видавати, ніяких таємниць, ніякого кракатиту; що вона з ним піде поруч у житті, буде йому служити, хай би там що трапилось.

"Я так тебе кохаю, — писала вона, — що, здається, нема вже такої жертви, щоб принести її тобі. Випробуй мене на чому хочеш, залишайся бідний, незнаний; я піду за тобою як дружина твоя і ніколи вже не вернусь до того кола, яке я покину. Я знаю, ти мене мало кохаєш, лише одним куточком свого серця, але згодом звикнеш до мене. Я була горда, зла, пристрасна, але змінилася, блукаю серед знайомих речей, як чужа: я перестала бути..." Вона прочитала написане й порвала на клаптики, тихо застогнавши. Настав уже вечір, а від Прокопа ще не було звістки.

"Може, він прийде сам?" — спало їй на думку, і вона квапливо стала одягатись. Схвильована стояла перед великим дзеркалом і розглядала себе палаючими очима, дуже стривожена, занепокоєна; пудрила розпашіле обличчя, вішала на себе коштовності; голі руки в неї мерзли; вона здавалась сама собі поганою, незграбною.

— Не прийшов Пауль? — допитувалася щохвилини. Нарешті Пауль з'явився. Але без жодних новин: пан Прокоп сидить у темряві й не дозволяє засвітити лампу.

Вже пізно. Княжна, безмірно втомлена, схилилася перед люстром; пудра осипається з їїгрозпашілих щік, руки застигли, і вся вона аж сіра.

— Роздягни мене, — каже кволо покоївці.

Свіже, схоже на телятко дівча знімає з неї оздобу за оздобою, розстібає сукню й накидає прозорий пеньюар. І саме коли покоївка готувалась причесати її розкошлане волосся, в кімнату вривається без попередження Прокоп.

Княжна здригнулась і поблідла ще дужче.

— Йди, Маріке, — ледве чутно промовила вона і запнула на схудлих грудях пеньюар. — Чого ти... прийшов?

Прокоп зіперся на шафу блідий як стіна, з налитими кров'ю очима.

— Так он який у вас був план, га? — промовив він здавленим голосом. — Ви мені добре підстроїли!

Вона встала, приголомшена.

— Що... що... що ти говориш?

Прокоп заскрипів зубами.

— Я знаю, що говорю. То вам ішлося про те, щоб я видав кракатит? Вони готують війну, а ви, ви, — заричав він приглушено, — ви їхнє знаряддя! Ви і ваше кохання! Ви і ваш шлюб, шпигунко! А я, я... мало не став жертвою, щоб ви вбивали, щоб ви мстилися...

Вона опустилася на край стільця, з розширеними від жаху очима, і все тіло її затряслось у страшному риданні. Він хотів кинутись до неї, але вона зупинила його жестом застиглої руки.

— Хто ви така? — глумився Прокоп. — Невже ви княжна? Хто вас підкупив?.. Подумай, нікчемо, ти хотіла вбити тисячі тисяч людей; ти сприяла тому, щоб міста були стерті з лиця землі і щоб наш світ, наш, а

не ваш, був розбитий! Розбитий, розтрощений, знищений! Навіщо ти це зробила? — кричав він і, впавши на коліна, поповз до неї. — Що ти хотіла вчинити?

Княжна підвелася з виразом жаху й відрази на обличчі і відступила перед ним. Він схилився обличчям на те місце, де вона сиділа, і розридався важко, грубо, по-чоловічому. Вона мало не вклякнула біля нього, але стрималась і відступила ще далі, притискаючи до грудей руки, викривлені корчами.

— То ти он що, он що думаєш? — шептала вона. Прокоп задихався під тягарем свого болю.

— Ти знаєш, — кричав він, — що таке війна? Знаєш, що таке кракатит? Тобі ніколи не спадало на думку, що я — людина? А-а! Я вас ненавиджу! Ось нащо я вам був потрібен! А коли б видав був свій кракатит, було б по всьому. Княжна б поїхала собі, а я, а я... — Він схопився, рвучи на собі волосся. — І я, я вже хотів це зробити. Мільйони життів за... за... Що, хіба ще мало? Два мільйони мертвих! Десять мільйонів! О, це вже партія навіть і для княжни, правда? Це вже варте того, щоб принизити себе. А я, дурень, я... А-а-а! — завив він. — Я вас боюсь!

Він був жахливий — з піною на губах, набряклим обличчям, з божевільними очима. Княжна притискалась до стіни, зблідла, перелякана, з устами, перекошеними від жаху.

— Йди, — зойкнула, — йди звідси!

— Не бійся, — прохрипів він. — Я тебе не вб'ю. Я завжди тебе боявся; навіть коли ти... коли ти була моєю, я жахався і не вірив тобі ні на мить. І все ж я тебе... Я тебе не вб'ю. Я, я добре знаю, що роблю. Я... я... — він озирнувся, схопив флакон з одеколоном, налив на руку й почав терти лоба. — Ах! — кричав він. — Ах! Не бійся! Ні... ні...

Він якось наче заспокоївся, сів на стілець і схопився за голову руками.

— Тепер, — почав знов, — тепер можемо трохи поговорити, чи ж не так? Бачите, я зовсім спокійний. Навіть... і пальці не тремтять... — Він простяг руку, щоб це показати; рука тряслась, аж страшно було дивитись. — Ми можемо... ніщо нам не заважатиме, так? Я вже зовсім спокійний. Можете одягнутись. Отож... ваш дядечко мені сказав, що... що я повинен... що це питання честі... дати вам можливість... виправити... ваш хибний крок, і що я мушу... ну, просто мушу заслужити собі титул... продатись і цим оплатити ту жертву, що ви...

Вона рвонулася, смертельно бліда, і хотіла щось сказати.

— Стривайте, — зупинив він її. — Я ще не... Ви всі гадали... у вас своє розуміння честі. Але ви страшенно помилились... Я не джентльмен. Я... син шевця... Це не має значення, але... для вас я парія, розумієте? Ниций походженням, нікчемний хлоп. Я не маю ніякої честі. Можете мене вигнати як злодія або ув'язнити в фортеці. Але я не зроблю того, що ви хочете. Не віддам кракатиту. Можете думати... що я підла людина. Я міг би вам сказати, що я думаю про війну. Я був на війні... бачив задушливі гази... І знаю, на що здатні люди. Я не віддам кракатиту. І навіщо вам це пояснювати? Ви все одного цього не зрозумієте; ви просто татарська княжна і стоїте занадто високо... Хочу вам лише заявити, що цього не зроблю і уклінно дякую за честь. Зрештою, я вже заручений. Хоч я й не знаю її, але заручений з нею. Це ще одна моя підлість. Жаль мені, що я... взагалі не вартий був вашої жертви.

Княжна стояла, мов скам'яніла, вп'явшись нігтями в стіну. Запала моторошна тиша, тільки чути було, як шкрябають тиньк її нігті.

Він важко й повільно підвівся.

— Може, хочете що сказати?

— Ні, — прошептала вона, і її величезні очі втупились у порожнечу.

В своєму розкритому пеньюарі вона була по-хлоп'ячому струнка. Йому хотілось упасти перед нею, щоб поцілувати її тремтячі коліна.

Він наблизився до неї, заламуючи руки.

— Княжно, — сказав у розпачі, — тепер мене повезуть... звинувативши в шпигунстві чи в якомусь іншому злочині. Я більш не боронитимусь. Хай буде що буде, я готовий до всього. Я знаю, що вас уже не побачу. Чи не скажете мені чогось на дорогу?

Губи її тремтіли, але вона не промовила й слова. О боже, що вона там бачить у порожнечі? Він підійшов до неї.

— Я кохав вас, — промовив тихо. — Кохав вас дужче, ніж міг це висловити. Я ниций і грубий чоловік. Але тепер можу сказати, що кохав вас інакше... і сильніше... Я брав вас... обіймав з острахом, що ви не моя, що ви покинете мене, я хотів упевнитись... Ніколи я не міг цьому повірити, і через те... — Не усвідомлюючи, що робить, він поклав їй руку на плече; вона затремтіла під тонким пеньюаром. — Я кохав вас... як шаленець...

Вона звела на нього очі.

— Коханий, — зашепотіла, і бліде її обличчя на мить зашарілось.

Він похилився і швидко поцілував її в пошерхлі губи. Вона не боронилась.

— Як воно так, — рипнув він зубами, — що я й тепер кохаю тебе? — Своїми медвежими лапами він одірвав її від стіни і стиснув.

Вона так шалено забилась, що коли б він пустив її, то впала б додолу. Він стиснув її ще міцніше, сам хитаючись від її дикого опору. Вона звивалася, зціпивши зуби і конвульсивно відпихаючись від нього руками; волосся їй спало на обличчя, і вона кусала його, щоб не крикнути; відштовхувала Прокопа й металась, ніби в епілепсії. Його насильство було безглузде й гидке. Та він лише усвідомлював, що не повинен їй дати впасти і не повинен перекидати стільців, бо... бо... щоб він тоді робив, коли б вона вирвалась? Від ганьби мусив би вмерти. Він притяг її до себе й припав губами до її кіс і до розпаленого чола. Вона відвертала голову й намагалася випручатись із його залізних обіймів.

— Я віддам, віддам кракатит, — почув він, терпнучи від жаху, свій власний голос. — Віддам, чуєш? Усе віддам. Хай буде війна, нова війна, нові мільйони жертв... Мені... мені... мені все одно. Хочеш? Промов лиш слово... Кажу ж тобі, що віддам кракатит! Присягаюсь, я тобі при... ссс... Кохаю тебе, чуєш? Хай... хай... хай буде, що буде! А-а... хай навіть загине увесь світ!.. Я тебе кохаю!

— Пусти! — жалібно закричала вона, вириваючись.

— Не можу, — простогнав він, припавши обличчям до її волосся. — Я найнещасніший чоловік... Я зра... зрадив цілий світ, усе людство. Плюнь мені в обличчя, але не виганяй! Чому я не можу тебе пустити? Віддам кракатит, чуєш? Я ж присягнувся, але тепер дай мені забутись. Де, де, де твої вустонька? Я — падлюка, але поцілуй мене. Я про... пропав...

Він захитавсь і мало не повалився додолу. Тепер вона могла вирватись, але обернула голову, відкинула назад волосся і підставила губи. Прокоп обійняв її, зацiпенілу й пасивну, і цілував стиснені вуста, розпаленілі щоки, шию, очі. Вона не боронилась — безвладно лежала на його руках. Він жахнувся її нерухомості й пустив її, відступаючи назад. Княжна захиталась, провела долонею по лобі, жалісно усміхнулась — це була страшенно жалюгідна спроба усміхнутись — і обійняла його за шию.

XLV

Так вони лежали, пригорнувшись, одне до одного, з очима, втупленими в сутінь. Він чув, як б'ється гарячково її серце; княжна за весь час не їїромовила й слова, ненаситно його цілувала і знов відривалась, клала хустину поміж своїм і його ротом, наче боялась на нього дихнути. Ось і тепер відвернула обличчя й гарячково задивилася в темряву...

Він сів, обійнявши свої коліна. Так, загинув, потрапив у пастку, його спутано. Він у руках філістимлян. А тепер хай буде, що буде. Віддаси зброю в руки тих, хто нею скористається. Тисячі тисяч загинуть. Ось глянь, чи то не безмірне поле руїн перед тобою? Оце був храм, а це дім; а ось була людина. Страшна річ — сила, все зло — від неї. Будь проклята, сило, неспокутуване зло — як кракатит, як я, як і я сам.

Творча, працьовита людська слабкосте, від тебе пішло все добре й чесне. Твоє діло — зв'язувати і з'єднувати розрізнене, сполучати частини й утримувати вже з'єднане. Хай проклятий буде той, хто порушить зв'язки стихій! Усе людяне є лише човник в океані сил; а ти, ти випустиш на волю бурю, таку бурю, якої світ ще не бачив.

"Так, я випущу бурю, якої ще не бачив світ. Віддам кракатит, звільнену стихію, і буде розтрощено човник людства. Тисячі тисяч загинуть. Будуть знищені народи і стерті з лиця землі міста. Не буде впину для тих, хто має в руках зброю і злобу у серці". І це ти вчинив. Страшна пристрасть — кракатит людських сердець, і все зло — від неї.

Він глянув на княжну — без ненависті, і серце його краялось від тривожного кохання і співчуття. Про що вона думає зараз, непорушна, зачудована? Він схилився і поцілував її в плече. "Так от за що я віддам кракатит, віддам і виїду звідси, щоб не бачити більше своєї ганьби і поразки. Заплачу жахливу ціну за своє кохання і виїду".

Прокоп здригнувся, відчуваючи своє безсилля: "Та хіба мені дадуть виїхати? Що б для них важив кракатит, коли б я міг його передати іншим? А, ось чому вони хочуть зв'язати мене навіки! Ось чому примушують продати душу й тіло! Тут, тут ти залишишся, скований пристрастю, і вічно будеш боятися цієї жінки. Будеш борсатися в проклятому коханні, вигадуватимеш пекельну зброю... І служитимеш їм..."

Княжна обернулась до нього, ледве дихаючи. Він сидів непорушно; по його грубому обличчі стікали сльози. Вона підвелась на лікті і дивилась на нього пильними скорботними очима. Він цього не помічав, заплющившись, і занімів у тупому остовпінні поразки.

Вона тихесенько встала, засвітила на туалетному столику нічник і почала вдягатись.

Він опам'ятався лише тоді, коли княжна стукнула, кладучи гребінця на стіл, і дивився здивовано, як вона витягує і скручує розсипану косу.

— Завтра, завтра віддам його, — прошепотів він.

Вона не відповідала, тримаючи шпильки в губах і звиваючи волосся в їугий вузол. Прокоп стежив за кожним її рухом; княжна поспішала, як у гарячці; то раптом зупинялася, втуплювала погляд у підлогу, потім кивала головою і чепурилася ще квапливіше. Ось вона встала, уважно подивилась на себе в дзеркало, напудрилась, наче тут нікого не було. Вийшла до сусідньої кімнати і вернулась, одягаючи сукню через голову. Знову сіла й замислилась, хитаючись, як непритомна. Потім кивнула головою й вийшла до гардеробної.

Він устав і підійшов тихенько до її туалетного столика. Боже, скільки гут дивних і делікатних речей! Флакони, коробочки, баночки з кремом, різні дрібнички; так ось воно, ремесло жінок, очі, усміхи, пахощі, пахощі

гострі, лоскотні... Його незграбні пальці тремтіли, торкаючись цих тонких і таємничих речей, наче він брав щось заборонене.

Княжна ввійшла в шкіряній куртці і в шкіряному шоломі на голові, надіваючи рукавички з широким розтрубом..

— Приготуйся, — сказала вона безбарвним голосом, — поїдемо.

— Куди?

— Куди хочеш. Візьми з собою, що потрібно, але швидше, швидше!

— Що це означає?

— Не питай. Тут тобі вже не можна залишатися, розумієш? Вони тебе так не випустять. То як? Поїдеш?

— На... надовго?

— Назавжди.

Серце у нього затьохкало.

— Ні... не поїду!

Вона підійшла до Прокопа й поцілувала.

— Мусиш, — сказала тихо. — Я тобі скажу чому, як виїдем звідси. Виходь із під'їзду замку, але швидко, поки темно. Ну, йди вже.

Як уві сні він пішов до свого помешкання. Згріб свої папери, свої дорогоцінні, ще не закінчені нотатки і швидко озирнувся. "Чи то ж усе? Ні, не поїду!" — майнуло у нього в голові, і, кинувши папери, він вибіг

надвір. Біля під'їзду стояв, приглушено фуркотячи мотором, великий автомобіль із незасвіченими фарами. Княжна вже сиділа за кермом.

— Швидше, швидше! — зашепотіла вона. — Брама відчинена?

— Так, — буркнув заспаний шофер, опускаючи капот.

Якась тінь обійшла здалеку автомобіль і зупинилась у темряві.

Прокоп підійшов до відчинених дверцят машини.

— Княжно, — сказав він, — я... вирішив віддати все... і залишитись.

Вона не слухала його. Нахилившись уперед, вона вперто дивилась на те місце, де тінь злилася з темрявою.

— Швидше! — шепнула раптом, схопивши Прокопа за руку, і втягла його в машину до себе.

Автомобіль рушив. У цю мить в одному з вікон замку блиснуло світло, і тінь вискочила з темряви.

— Стій! — крикнула тінь і кинулась назустріч авто.

Це був Гольц.

— Геть з дороги! — крикнула княжна і заплющивши очі, дала повний газ.

Прокоп здійняв руки від жаху. Розітнувся нелюдський крик, і колесо переїхало через щось м'яке. Прокоп хотів вискочити, але в цю мить машина смикнулась убік, минаючи ворота, як дверцята самі зачинились,

і шалено помчала в темряву. Прокоп з жахом обернувся до княжни і ледве впізнав її в шкірянім шоломі, похилену над кермом.

— Що ви наробили? — промовив він.

— Тихо! — урвала його княжна, все нахиляючись вперед.

Він розрізнив удалині три постаті на шляху; вона притишила хід і під'їхала до них. Це був військовий патруль.

— Чому не засвічені фари? — запитав один із них. — Хто їде?

— Княжна.

Солдати піднесли руки до козирків.

— Пароль?

— Кракатит.

— Будьте ласкаві, засвітіть. Хто з вами їде? Просимо показати перепустку.

— Зараз, — сказала спокійно княжна і пустила авто на всю швидкість.

Автомобіль рвонувсь уперед так, що солдати ледве з-перед нього вихопились.

— Не стріляти! — крикнув один із них, і автомобіль полетів далі в темряву.

На повороті швидко звернув, поїхав майже в протилежний бік і плавно зупинився перед шлагбаумом, що перегороджував дорогу. Два солдати підійшли до машини.

— Хто на варті? — спитала сухо княжна.

— Лейтенант Ролауф, — відповів солдат.

— Покличте його!

Лейтенант Ролауф вибіг з вартівні, надягаючи плащ.

— Добрий вечір, Ролауф, — сказала привітно вона. — Як ся маєте? Прошу вас, скажіть, хай відчинять.

Він тримався чемно, але недовірливо дивився на Прокопа.

— Дуже радий, але... чи має пан дозвіл?

Княжна засміялась.

— Я побилась об заклад, Ролауф, чи за тридцять п'ять хвилин доїду до Боргеля і вернуся назад. Не вірите? Не зіпсуйте ж мені закладу? — І подала йому руку, швидко скинувши рукавичку. — До побачення, так? Приходьте коли-небудь.

Він пристукнув каблуками, глибоко вклоняючись. Солдати підняли шлагбаум, і авто проїхало.

— До побачення! — крикнула княжна.

Вони мчали по нескінченному шосе. Інколи миготіли освітлені вікна будинків, плакала дитина в селі, люто гавкав за парканом услід машині собака.

— Що ви вчинили? — кричав Прокоп. — Ви знаєте, що в Гольца п'ятеро дітей і сестра каліка? Його життя в десять разів дорожче за моє і ваше. Що ви вчинили?

Княжна не відповідала. Наморщивши лоба і стиснувши губи, вона лише стежила за шляхом, підводячись іноді, щоб краще бачити.

— Куди ти хочеш? — раптом запитала вона, коли вони були вже на роздоріжжі, високо над сонним краєм.

— У пекло, — промовив він.

Вона зупинила машину й серйозні глянула на нього.

— Не говори так. Що ж ти гадаєш, мені сто разів не спадало на думку розбитися разом з тобою об якусь стіну? Не сумнівайся, ми обоє потрапили б до пекла. Я тепер знаю, що пекло є... Куди ти хочеш їхати?

— Хочу... бути з тобою! Вона похитала головою.

— Це неможливо. Хіба ти забув, що казав? Ти заручений і... хочеш урятувати світ від чогось грізного. Тож зроби це. Треба, щоб у тобі самому було чисто; інакше... інакше в тобі буде зло. А я вже не можу. — Вона погладила кермо. — Куди ти хочеш їхати? Де твій дім?

Він з усієї сили стиснув їй зап'ясток.

— Ти... вбила Гольца! Хіба не знаєш?..

— Знаю, — тихо відповіла вона. — Ти думаєш, я не відчувала цього? Це в мені так хруснули кістки; я все бачу його перед собою і все наїжджаю на нього машиною, а він знову й знову перегороджує шлях... — Вона гойднулася. — Ну, то куди? Вправо чи вліво?

— То це вже кінець? — запитав він тихо. Вона кивнула головою.

— Кінець.

Він відчинив дверцята, вискочив і став перед машиною.

— Їдь, — сказав хрипко. — Їдь на мене.

Вона від'їхала кроків два назад.

— Сідай, рушимо далі. Довезу тебе принаймні ближче до кордону. Куди ти хочеш?

— Назад, — процідив він крізь зуби, — назад, з тобою!

— Зі мною нічого не вийде — ані вперед, ані назад. Невже ти мене не розумієш? Я мушу це зробити, щоб ти бачив, що я кохала тебе. Думаєш, я могла б іще раз почути те, що ти мені казав? Назад тобі не можна: ти б мусив тоді віддати те, чого не хочеш і не можеш віддати, або тебе повезли б, а я... — Вона поклала руки на коліна. — Бачиш, я думала покинути все й піти з тобою, і я б це зробила, але ти там десь заручений; тож іди до неї. Бач, ніколи мені й на думку не спало запитати тебе про це. Княжна завжди уявляє, що крім неї, нема нікого на світі... Ти кохаєш її?

Він глянув на неї засмученими очима, але не міг заперечити.

— Ось бач, — зітхнула вона. — Коханий, ти навіть не вмієш брехати. Але зрозумій, коли я потім уже те обдумала... Ким я була для тебе? Що я робила? Ти про неї думав, коли кохав мене? О, як ти мусив мене жахатись! Ні, не кажи нічого, дай мені сили сказати тобі це останнє.

Вона заломила руки.

— Я тебе кохала! Як я тебе кохала! Скільки було снаги... навіть більше... Але ти, ти в цьому так страшенно сумнівався, що похитнув під кінець і мою віру... Чи я кохаю тебе? Не знаю. Коли бачу тебе, я ладна ножа засадити собі в груди й померти. Але чи кохаю тебе? Я вже не знаю... Коли ти мене... наостанку обійняв... я відчувала щось недобре і в собі... і в тобі. Зітри мої поцілунки... вони були нечисті, — шепнула вона беззвучно. — Ми мусимо розлучитись.

Вона не дивилась на нього, не чула, що він відповідає; ось її повіки затремтіли, на очі набігли сльози і полились, доганяючи одна одну... Княжна плакала нечутно, тримаючи руки на кермі. А коли він хотів наблизитись, вона від'їхала трохи назад.

— Ти вже більше не Прокопокопак, — прошепотіла вона, — ти нещасний, нещасний чоловік. Бач, шарпаєшся на своєму цепу... як і я. Нас недобрі пута зв'язали. А проте, коли розриваєш їх, то здається, ніби вириваєш із ними всі нутрощі, і серце, і душу... Чи буде чиста душа в людини, спустошеної й порожньої?

Рясні сльози покотились у неї з очей.

— Я кохала тебе і тепер уже більше не побачу. Зійди, зійди з дороги, я розвернуся.

Він не рухався, ніби скам'янів. Тоді вона під'їхала впритул до нього.

— Прощай, Прокопе, — сказала тихо і повернула назад по шляху.

Він побіг за нею. Та авто все швидше й швидше віддалялось і зникло з очей.

XLVI

Прокоп стояв, застиглий від жаху, і прислухався, чи не почує часом гуркоту машини, що розбивається десь на закруті дороги. Чи то не гудіння мотора долинає здаля? Чи це — страшна смертельна тиша кінця? Не тямлячи себе, кинувся Прокоп по шосе за княжною. Збіг звивистою дорогою в долину, до підніжжя пагорба. Від автомобіля й сліду не було. Тоді вибіг знову нагору, роздивлявся по узбіччю, ліз, обдираючи руки, туди, де бачив темну або світлу пляму; але це були кущі глоду або каміння. І він знову видряпувався на шлях і вдивлявся в темінь, чи... чи не вгледить де купу уламків, а під ними...

Він вернувся до роздоріжжя на вершині пагорба. Саме тут вона стала зникати з очей. Сів на придорожній камінь. Тиша, незмірна тиша. "Холодні зорі досвітні, скажіть, де пролітає тепер темний метеор машини? Невже ж це ніхто не озветься? Не крикне птах, не гавкне пес на селі і ніщо не подасть ознаки життя?.. Все застигло в урочистому мовчанні смерті. І це вже — кінець, тихий, холодний і темний кінець усьому; порожнеча, оточена темрявою і тишею. Порожнеча крижана,. недвижна. Куди мені сховатися, щоб наповнити її своїми болями? О, хоч би вже настав кінець світу! Розступиться земля, і в гуркоті стихій промовить бог: "Беру тебе назад, хворобливе і слабке створіння, нечисто було в тобі, і недобрі сили звільнив ти із пут. Милий, милий, постелю тобі постелю з небуття..."

Прокоп затремтів під терновим вінком всесвіту. Отже, страждання людське — ніщо і не має ціни; воно — лише маленька й тремтяча булька на дні порожнечі. "Добре, добре, ти кажеш, що світ безмірний; о, коли б мені вмерти!"

На сході посіріло небо, заяснів холодний шлях, забіліло каміння; глянь, он сліди коліс, сліди у мертвому поросі... Прокоп устає, заціпенілий, байдужий, і вирушає в дорогу — вниз, до Балттіна.

Він ішов не зупиняючись. Ось село, горобинова алея, місток через тиху й темну річку; підноситься імла й заступає сонце; і знову сірий, холодний день, червоні дахи, череди червоних корів. Чи далеко до Балттіна? Шістдесят, сімдесят кілометрів. Сухе листя, скрізь сухе листя.

Пополудні він сів відпочити на купі каменю, бо не міг далі йти. Повз нього проїжджала селянська підвода. Селянин зупинив коня і подивився на скуленого чоловіка.

— Може, хочете під'їхати?

Прокоп вдячно кивнув головою і мовчки сів на воза. Підвода зупинилася аж у містечку.

— Ну ось ми й на місці, — сказав селянин. — Куди ви, власне, йдете?

Прокоп зліз і мовчки пішов собі далі. Чи далеко до Балттіна?

Починає йти дощ; Прокоп уже зовсім знемігся; він сів на поруччя мосту. Внизу пінився й лютував холодний потік. З протилежного боку мчить авто, притишує хід і зупиняється. З нього вискочив чоловік у шубі з козячого хутра і попрямував до Прокопа.

— Де ви тут узялися?

Це — пан д'Емон, у нього на татарських очах автомобільні окуляри, і скидається він на величезного волохатого жука.

— Я їду з Балттіна; там шукають вас.

— Чи далеко до Балттіна? — шепче Прокоп.

— Сорок кілометрів. А що вам там треба? Там видано наказ вас заарештувати. Ідіть, я підвезу вас.

Прокоп похитав головою. і — Княжна виїхала, — мовив пан д'Емон. — Сьогодні вранці, з oncle Роном. Насамперед, щоб забувся... один неприємний випадок... як машина наїхала на чоловіка.

— Він мертвий? — ледве шепнув Прокоп.

— Поки що живий. А, крім того, княжна, як, може, знаєте, серйозно захворіла на туберкульоз. Її повезли кудись до Італії.

— Куди?

— Не знаю. Ніхто не знає.

Прокоп устав і захитався.

— Тоді, тоді...

— Поїдете зі мною?

— Не... не знаю. Куди?

— Куди хочете.

— Я... я хотів би до Італії.

— Їдьмо... — пан д'Емон поміг йому сісти в авто, закутав у шубу і зачинив дверцята.

Автомобіль рушив.

І знову розгортались перед ним сільські краєвиди, але ніби вві сні і в зворотному порядку; містечко, тополева алея, купа каміння, місток, коралові грона горобини, село. Авто, виючи мотором, зміїстим шляхом підіймається на пагорб; ось і роздоріжжя, де вони розлучились. Прокоп підводиться і хоче виплигнути, але пан д'Емон садовить його знову, натискає на педаль і пускає машину на повну швидкість. Прокоп заплющив очі; тепер уже вони не їдуть по шляху, а знялись у повітря і летять. Вітер шмагає його по лицю, він почуває мокрі удари хмар, фуркіт Мотора переходить у протяглий і глибокий рев; внизу, під ними, мабуть, угинається земля, але Прокоп боїться розплющити очі, щоб не бачити знову алей, які пролітають мимо. Швидше, ще швидше! Жах обручем здавлює йому груди, він не дихає, йому дух забиває він неймовірної швидкості. Авто мчить то вгору, то вниз, іноді під ногами озветься крик людей або виття собаки; на поворотах машина аж лягає на бік, наче закрутив нею смерч, а далі знову лет, сама швидкість, страшне, громове гудіння деренчливої струни простору.

Прокоп розплющив очі. Імлистий присмерк, у темряві проступають ряди ліхтарів, блискають фабричні вогні. Пан д'Емон проводить авто лабіринтом вулиць, їде передмістям, подібним до руйновища, і знову вилітає в поля. Авто простягує попереду себе довгі щупальця світла, обмацує ними каміння, грязюку, калюжі, виє на поворотах, кулеметно тріскоче мотором і мчить по довгій стрічці шляху, ніби намотує її на колеса. Вправо і вліво звивається вузька ущелина між гір. Машина звертає туди, тоне в лісах, шрубує з гуркотом угору і стрімголов спускається в нову долину. Села випускають снопи світла в густу темряву, авто з гуркотом пролітає мимо, кидаючи позад себе снопи іскор, нахиляється, повзе, підіймається по спіралі все вище й вище, перескакує через щось і падає. Стоп! Вони зупинились у чорній пітьмі Ні, тут хатина. Пан д'Емон виходить із машини, стукає в двері і говорить з якимись людьми. За хвилину вертається з відром води і наливає в радіатор. Радіатор кипить. У різкому світлі фари пан д'Емон скидається у своїм кожусі на чорта з дитячої казки.

Ось він обходить машину, обстукує шини, підіймає капот і щось каже; а Прокоп тим часом задрімав від безмірної втоми. Потім знову почалось безконечне ритмічне похитування. Він спав у кутку машини і не відчував нічого, крім різких погойдувань; прокинувся лише тоді, коли машина зупинилась перед яскраво освітленим готелем у чистому гірському повітрі серед снігових заметів.

Прокоп схопився, зовсім задубілий і розбитий.

— Це... ще не Італія? — промовив він здивовано.

— Ще ні, — відповів д'Емон, — поки що ходім підвечеряєм трохи.

І повів Прокопа, засліпленого цим світлом, в окремий кабінет. Біла скатерть, срібло, тепло, офіціант, схожий на дипломата. Пан Д'Емон навіть не сів; він походжав по кабінету й розглядав кінці своїх пальців. Прокоп тупо й сонно сів на стілець; йому було смертельно байдуже — їсти чи не їсти. Проте він випив чашку гарячого бульйону, скуштував, ледве тримаючи виделку, щось із інших страв, покрутив між пальцями склянку вина і опарився гарячою кавою. А пан д'Емон взагалі не сідав. Він походжав по кімнаті і на ходу проковтнув зо два шматочки. Коли Прокоп кінчив їсти, дав йому сигару й запалив.

— Ну, — промовив, — а тепер до діла. Від цієї хвилі я для вас просто... камарад Демон. Я зведу вас зі своїми людьми, це недалеко звідси. Не треба сприймати їх надто поважно, це почасти відчайдухи, гнані, цьковані в усіх кінцях світу, почасти фантазери, балакуни, дилетанти рятування людства, доктринери. Про їхню програму не варто і питати, вони лише матеріал.для нашої гри. Головне в тому, що ми можемо дати в ваше розпорядження таємну організацію, яка скрізь має свої розгалуження. Єдина програма — це пряма дія. В неї ми залучимо всі?: їх без винятку, бо вони плачуть по ній, як по новій іграшці. Зрештою лозунги: "Новий напрям дій" і "Деструкція в головах" — матимуть для

них нездоланний чар; після перших же успіхів вони підуть за вами, як вівці, особливо коли ви усунете з ватажків тих, кого я назву.

Він говорив гладенько, як вправний промовець — себто думаючи при цьому про щось інше і будучи впевнений у своїй правоті настільки, що виключав усякий протест і сумніви; Прокопові здалося, що він уже десь чув його.

— Ваша ситуація унікальна, — вів далі Демон, ходячи по кімнаті. — Ви відкинули пропозицію одного уряду і вчинили як розумний чоловік. І що вам можуть дати порівняно з тим, що ви можете взяти самі? Ви були б дурнем, коли б випустили це діло з рук. Ви маєте в руках засіб, з допомогою якого можете знищити всі держави світу. Я вам відкрию необмежений кредит. Хочете п'ятдесят або сто мільйонів фунтів? Через тиждень ви їх матимете. Для мене досить, що ви й досі — єдиний, хто володіє кракатитом. Щоправда, дев'яносто п'ять грамів є ще в наших людей, його приніс саксонський колега з Балттіна, але ці дурні зовсім не розуміються на вашій хімії. Вони зберігають його, як святиню, у порцеляновій баночці і разів зо три на тиждень мало не б'ються, сперечаючись про те, який урядовий будинок має бути підірваний в першу чергу. Зрештою, ви їх почуєте. З їхнього боку вам ніщо не загрожує. В Балттіні нема й щіпки кракатиту. Пан Томеш, мабуть, уже нічого не досягне своїми спробами.

— Де Їрка... Їрка Томеш? — кинувся Прокоп.

— Порохові заводи в Гроттупі. Він там уже набрид із своїми безкінечними обіцянками. А коли б йому випадково й пощастило виготовити кракатит, довго радіти він з цього не зможе. За це я ручуся. Одне слово, тільки ви єдиний маєте кракатит у руках і не віддасте його нікому. Ви дістанете в своє розпорядження людський матеріал і всі наші організаційні зв'язки. Я віддам вам і друкарню, яку сам оплачую. Зрештою, до ваших послуг буде й те, що в газетах зветься "таємною радіостанцією", себто наш нелегальний бездротовий зв'язок, що так званими антихвилями або запальними іскрами змушує ваш кракатит

розпадатися з відстані аж трьох тисяч кілометрів. Ось ваші козирі. Бажаєте грати?

— Що... що... що ви маєте на увазі? — озвався Прокоп. — Що я маю робити з цим усім?

Камарад Демон устав і пильно подивився на нього.

— Будете робити, що схочете. Чинитимете великі діла. Хто вам ще може наказувати?

XLVII

Демон підсунув Прокопові стільця і сів.

— Так, — почав він знову замислено. — Це навіть неможливо збагнути. Протягом усієї історії не було аналогії тій силі, яку ви тепер маєте в руках. Ви зможете завоювати світ із жменькою людей, як Кортес завоював Мексіку. Ні, навіть і це невдале порівняння. Маючи кракатит і станцію, ви держатимете в шорах увесь світ. Аж дивно, але це так. Досить жменьки білого кракатиту, щоб у певну годину було висаджено в повітря все, що накажете. Хто може вам заборонити? Фактично ви необмежений владар світу. Ви будете давати накази, але ніхто вас не бачитиме. Це смішно: ви можете звідси, скажімо, обстріляти Португалію або Швецію; через три-чотири дні вони проситимуть миру, а ви диктуватимете розміри контрибуцій, закони, кордони, — все, що захочете. Тепер є лише одна єдина велика держава: це ви.

Гадаєте, я перебільшую? В мене тут є спритні хлопці, здатні на все. Оголосіть жартома війну Франції. І ось одної ночі вилетять у повітря міністерства, Французький банк, поштамт, вокзал, електростанція, кілька казарм. Другої ночі буде висаджено аеродроми, арсенали, залізничні мости, воєнні фабрики й заводи, порти, маяки, шляхи. В мене

поки що лише сім літаків. Можете розсипати кракатит, де вам подобається. Потім умикаємо станцію — і все готово. Так що, спробуєте?

Прокоп був наче уві сні.

— Ні. Навіщо мені це робити?

Демон здвигнув плечима.

— А на те, що ви можете це робити. Сила... мусить знайти вихід. Нащо за вас має робити це якась держава, коли виконати це зможете ви самі? Я навіть не знаю межі ваших можливостей. Треба почати, щоб випробувати, і ручуся, що це припаде вам до смаку. Хочете бути самодержавним володарем світу? Гаразд. Хочете знищити світ? Добре. Хочете його ощасливити, силоміць нав'язавши вічний мир, нового бога, новий уряд, революцію, чи що? Чом ні? Лише почніть, а програма буде. Зрештою, ви будете робити лише те, що вам продиктує створена вами дійсність. Можете знищити банки, королівські трони, індустріалізм, війська, вічну несправедливість — усе, що вам сподобається, а там буде видно, що робити далі. Почніть із чого-небудь, а там воно піде само собою. Тільки не шукайте аналогій в історії, не питайте, що маєте право робити, а що ні. Ваше становище безприкладне; жодний Чінгісхан або Наполеон не скажуть вам, що ви маєте робити і де межі ваших можливостей. Ніхто вам не зможе порадити, ніхто не зможе примазатись до безмежжя вашої сили. Ви повинні бути самі, коли хочете дійти до краю. Не підпускайте до себе нікого, хто б хотів визначити вам межу або напрям.

— Навіть і вас, Демоне? — гостро запитав Прокоп.

— Навіть і мене. Я стою на боці сили. Я старий, досвідчений і багатий. Мені вже не треба нічого, я хочу лише, щоб щось робилось і йшло в напрямку, що його накреслює людина. Моє старе серце радітиме з усього, що ви здійснюватимете. Вигадайте щось найкраще,

найсміливіше і продиктуйте його світові по праву своєї сили. Поглянути на справу рук ваших — це й буде для мене нагородою за те, що я вам служитиму.

— Дайте мені руку, Демоне, — мовив Прокоп, повний підозріння.

— Ні, я обпечу вас, — усміхнувся Демон. — В мене давня-предавня гарячка. Що я хотів сказати? Ага. Сила — це здатність примушувати щось рухатись. Зрештою, ви не уникнете того, що все почне обертатись навколо вас. Звикайте до цього заздалегідь; оцінюйте людей лише як своє знаряддя або як знаряддя своєї думки, що раптом прийде вам у голову. Ви захочете недосяжного добра для всіх, а внаслідок цього, певне, станете нечувано жорстокі. Не зупиняйтесь ні перед чим, коли хочете здійснити великі ідеали. Зрештою, це прийде само собою. Вам здається нині, що панувати на землі — не знаю в якій формі — над ваші сили. Нехай так, але це не є над силу для ваших знарядь. Ваша влада сягає далі, аніж можна тверезо уявити собі.

Влаштовуйте свої справи, так, щоб ні від кого не залежати. Ще сьогодні я скажу вибрати вас головою інформаційної комісії. Таким чином, ви приберете до рук таємну станцію. Зрештою, вона збудована в об'єкті, що є моєю приватною власністю. Незабаром ви побачите наших кумедних товаришів; не сполохайте їх якимись великими планами. Вони підготовлені до зустрічі і приймуть вас із захватом. Скажіть їм кілька слів про добро людства чи про що хочете; бо однаково, хай би що ви сказали, все зникне в хаосі поглядів, який називається політичними переконаннями.

Самі вирішуйте, чи спрямувати вам перші удари по лінії політичній чи економічній: тобто почати бомбардування з військових об'єктів чи з фабрик і залізниць. Перше ефектніше, друге більш далекосяжне. Ви можете почати генеральний круговий наступ або ж виберете один із секторів. Можете почати воєнні дії таємно або публічно оголосити війну. Я не знаю вашого смаку. Зрештою, справа не в формі, головне, щоб ви проявили свою владу. Ви — найвищий суддя світу. Засудіть, кого хочете,

і наші люди виконають вирок. Не зважайте на людське життя: працюйте в великому масштабі, бо на світі мільярди життів.

Гляньте, я промисловець, журналіст, банкір, політичний діяч — усе, що хочете; одне слово, людина, звикла розраховувати, оглядатись на обставини, торгувати, працювати з обмеженими шансами. І саме тому я мушу вам сказати, і це єдина порада, яку я вам даю, поки ви не захопили владу: не розраховуйте і не оглядайтесь. Коли хоч раз оглянетесь, — перетворитесь у соляний стовп, як Лотова жінка. Я — розум і число. Але тільки-но я погляну вгору, мені хочеться розпливтися в шаленстві та безмежності. Все, що існує, виходить з хаосу безмежності й опускається через число до нуля; кожна велика сила повстає проти цього падіння; кожна велич хоче стати безмежною. Пропаща та сила, яка не переллється через давні межі. Вам дана в руки сила здійснити грандіозні діла. Отож чи гідні ви її, а чи хочете її розміняти на дрібниці? Я, старий практик, кажу вам: майте на думці тільки безумно великі діла, безприкладні розміри, неймовірні рекорди людської влади, а дійсність ускубне по п'ятдесят або вісімдесят відсотків від кожного великого плану; але й те, що залишиться, ще повинне бути незмірно великим. Беріться за неможливе, щоб здійснити принаймні якесь невідоме можливе. Ви знаєте, яка велика річ — ескперимент. Бо всі владарі світу найдужче бояться зробити щось по-іншому — нечуване, протилежне; нема нічого консервативнішого від людської влади. Ви перша людина, що може вважати цілий світ своєю лабораторією. Ось тут, на верхів'ї гори, найбільша спокуса: я не дам тобі всього, що лежить перед тобою для вжитку і для втішання владою; але тобі дано самому завоювати все це, переробити і створити щось ліпше за цей жалюгідний жорстокий світ. Світ знову і знову потребує творця; але творець, що не є суверенним паном і володарем, просто безумець. Ваші думки будуть наказом; ваші мрії — історичним переворотом. І навіть коли б ви не поставили нічого, окрім пам'ятника собі, — цього було б досить. Прийміть же те, що ваше. А тепер ходімо, на нас чекають.

XLVIII

Демон завів мотор і скочив у авто.

— Незабаром будемо на місці.

Машина спустилася з гори Спокуси в широку долину, пролетіла крізь німу ніч, минула спокійний хутір і зупинилася у вільшині біля великої дерев'яної будівлі, схожої на старий млин. Демон вискочив з машини й повів Прокопа до дерев'яних сходів, але там їх зупинив чоловік з піднятим коміром.

— Пароль? — запитав він.

— Тсс! — засичав Демон і скинув автомобільні окуляри.

Чоловік відступив, і Демон квапливо подався нагору. Ввійшли до низької кімнати, схожої на шкільний клас: два ряди лав, підвищення, кафедра і чорна дошка. Різнилась вона від класу лише тим, що в ній було повно диму, духоти й галасу. Лави були переповнені людьми в капелюхах. Усі сварилися, з підвищення щось кричав рудовусий здоровило, за кафедрою стояв сухий, педантичний дідок і несамовито дзвонив дзвіночком.

Демон попрямував до підвищення і скочив на нього.

— Камаради! — загорлав він нелюдським голосом, що скидався на крик чайки. — Я вам когось привів... Камарад Кракатит!

Вмить стало тихо, і Прокоп відчув, як п'ятдесят пар очей безцеремонно його обдивляються, обмацують; він, як уві сні, вийшов на поміст, окинув поглядом повну диму кімнату.

— Кракатит! Кракатит! — гучало внизу й переходило в крик. — Кракатит! Кракатит!

Перед Прокопом з'явилась гарна розпатлана дівчина і подала йому руку:

— Привіт, камараде!

Короткий гарячий потиск, жагучий відданий погляд, і вже простягається двадцять інших рук — грубих, міцних і висушених жаром, вогко-холодних і одухотворених. Прокоп відчував себе закутим у цілий ланцюг рук, що стискають його руку.

— Кракатит! Кракатит!

Педантичний дідок дзвонив як навіжений. А коли це не помогло, кинувся до Прокопа і — стиснув йому руку. Рука в нього була висохла, ніби з пергаменту, а за шевцівськими окулярами світилась велика радість. Натовп заревів від захоплення і втихомирився.

— Камаради, — промовив старий, — ви привітали камарада Кракатита з великою радістю... з щирою і живою радістю... яку і я висловлюю як голова. Вітаємо також і голову Демона... і дякуємо йому. Я пропоную обрати камарада Кракатита в президію як почесного гостя. Прошу висловитись, чи мені й далі проводити збори... чи голові Демону.

— Мазо!

— Демон!

— Мазо! Мазо!

— К бісу ваші формальності, Мазо! — вигукнув Демон. — Головуйте далі, от і все.

— Збори тривають, — оголосив старий. — Слово має делегат Петерс.

Рудовусий чоловік знов узяв слово; здавалось, він нападав на англійських лейбористів, але ніхто його не слухав. Очі всіх уп'ялися в Прокопа, він просто фізично відчував їхні погляди. Ось там, у кутку, — великі мрійливі очі сухотника; сині баньки якогось вусатого парубійка; круглі блискучі окуляри професора-екзаменатора; гострі зарослі очиці, що кліпали з-під великого куща сивих брів; погляди насторожені, ворожі, очі запалі, дитячі, праведні й нечестиві. Прокоп оглядав забиті людьми лави, аж раптом ніби опікся: зустрівся поглядом з розпатланою дівчиною.. Вона вигнулась, ніби падала на ліжко, рухом хвилястим і промовистим. Він глянув на дивовижну лису голову, що виглядала з вузького піджака. Біс його знає, чи цьому недоростку двадцять років чи п'ятдесят. Але не встиг він цього зміркувати, як уся голова зморщилась широким захопленим, щасливим усміхом. Один погляд дратув його більш усього; він шукав його скрізь, але не знаходив.

Делегат Петерс скінчив, затинаючись, і, увесь червоний, зник між лав.

Усі очі вп'ялися в Прокопа в напруженім чеканні. Старий Мазо пробурмотів якісь формальності й нахилився до Демона. Всі мовчали, затаївши подих. Тоді Прокоп устав, не знаючи, що робити.

— Слово має камарад Кракатит! — оголосив Мазо, потираючи сухі ручки.

Прокоп ошелешено поглядав довкола. "Що мені робити? Промовляти? Навіщо? Хто вони, ці люди?" — Він упіймав тихий погляд сухотника, суворий і допитливий блиск окулярів; він бачив очі, що все кліпали, очі цікаві й чужі, осяйний чарівливий погляд гарної дівчини; вона, напруживши увагу, розкрила грішні, гарячі вуста; на першій лаві лисий зморщений чоловічок аж лізе в рот від цікавості; Прокоп усміхнувся йому, втішений.

— Люди, — почав він тихо, ніби вві сні, — вчорашньої ночі я заплатив незмірною ціною... Я пережив... і втратив... — Він зібрав усі свої сили. — Іноді відчуваєш такий біль... що він уже стає не тільки твоїм. І тоді відкриваються очі, і ти бачиш. Всесвіт затьмарився, і земля задихається від мук. Світ треба врятувати спокутою. Бо чоловік не зніс би своїх болів, коли б терпів лише сам. Ви всі пройшли через пекло, ви всі...

Він розглядівся по кімнаті. Все зливалось перед ним в якомусь тьмяному світлі, наче на морському дні.

— Де кракатит? — раптом запитав він роздратовано. — Куди ви його поділи?

Старий Мазо обережно підняв порцелянову реліквію і вклав її в руки Прокопові. То була та сама баночка, яку Прокоп залишив був колись у своїй лабораторії на Гібшмонці. Він підняв накривку і помацав пальцями зернистий порошок, пом'яв його, понюхав, поклав щіпку на язик. Впізнав його терпку гіркість і смакував з насолодою.

— Це добре, — шепнув він і стиснув дорогоцінну річ в обох руках, ніби грів біля неї задубілі пальці.

— Це ти, — мурмотів він півголосом, — Я тебе знаю, ти — вибухова стихія. Прийде твоя мить — і ти віддаси все. Отак воно й добре! — Він глянув на своїх слухачів непевно, спідлоба. — Що ви хотіли б знати? Я розуміюся лише на двох речах: на зорях і на хімії. Вони прекрасні... Незмірний простір часу, вічний порядок і сталість, божественна арифметика всесвіту; кажу вам... нема нічого прекраснішого. Але що для мене закон вічності? Прийде твоя мить — і ти вибухнеш; віддаси біль, любов, ідею, сам не знаю, що ще. Твоє найбільше і найсильніше триває одну мить. Ти не маєш місця в нескінченності й не триваєш мільйони світлових років; то нехай же... нехай твоя мить буде варта того, щоб прожити її! Спалахни найвищим полум'ям! Ти почуваєш себе

скутим? Тож розірви свою оболонку і розметай камінь! Дай звершитись своїй єдиній миті.

Він і сам не зовсім виразно розумів, що говорить. Але його захоплювало неясне прагнення висловити щось таке, чого він ніяк не міг сформулювати.

— Я... я працюю лише над хімією. Знаю матерію... розуміюсь на ній. От і все. Матерія руйнується повітрям і водою, розкладається, гине, горить, з'єднується з киснем або виділяє його, та ніколи, чуєте, ніколи не віддає всього, що в ній є. А коли б навіть і пройшла повний кругобіг життя, коли б якась частка землі й утілилась у рослину, в живу плоть і навіть стала клітиною мозку Ньютона, вмерла з ним і знову розпалась, і тоді б вона не віддала всього. Але примусьте її... силою примусьте розпастись і звільнитись, і вона вибухне за одну тисячну частку секунди і лише тепер виявить усі свої здатності. І ця сила там не спала; вона лише була скута, здавлена, боролась у темряві й чекала своєї миті. Віддати все — це її право. Я... я також мушу віддати все. Нащо мені вивітрюватись і ждати... гнити в болоті... розпорошуватись, замість того щоб колись... заразом проявити... все людське? Краще вже... краще в одну хвилю найвищого злету... незважаючи ні на що... Бо я вірю, що це добре — віддавати все до кінця. Буде це добро чи зло. Все в мені зрослось: і добре, і зле, і найвище. Хто живе, той творить і добро і зло, розпорошуючись. І я так жив. І тепер... повинен здійснити найвище. В цьому спокута людини. В тому, що я зробив, ще нема отого найвищого, воно сидить у мені... як у камені... І я мушу розірватись... силою... як розривається снаряд... І я не питатиму, що при цьому зруйную. Аби лиш... мені віддати те найвище...

і Він боровся зі словами, намагався висловити невисловне; з кожним словом губив його, морщив лоба і вдивлявся в обличчя слухачів, чи не сприйняли вони сенсу того, що йому не пощастило висловити. Він побачив палку симпатію в чистих очах сухотника і зосереджене зусилля в зачудованих синіх очицях вусатого велетня там, позаду; зморщений чоловічок пив його слова з безмежною відданістю правовірного, а

красуня дівчина сприймала їх напівлежачи, з любовним трепетом, що пробігав по її тілу. Зате всі інші дивились на нього недовірливо, запитливо або дедалі байдужіше. "Навіщо я, власне, говорю все це?" — думав Прокоп.

— Я пережив, — провадив він, наче помацки і вже роздратовано, — пережив стільки... скільки людина взагалі може пережити. Навіщо я вам це кажу? Бо цього мало для мене; бо я й досі не покутував, у моїх стражданнях не було найвищого. Це найвище приховане в людині, як сила в матерії. Матерію треба зруйнувати, щоб вона віддала свою силу. І людина мусить звільнитись від пут, зруйнуватись, розтрощитись, щоб віддати свій найвищий вогонь. Ах, це було б... це було б уже занадто, коли б і тоді вона побачила... що не досягла... що... що...

Він затнувся, спохмурнів, кинув баночку з кракатитом на кафедру і сів.

XLIX

Якийсь час усі ніяково мовчали.

— І це все? — озвався з середини залу глузливий голос.

— Все, — буркнув з нехіттю Прокоп.

— Ні, не все, — сказав Демон, підводячись. — Камарад Кракатит гадав, що делегати щиро прагнутимуть зрозуміти...

— Ого! — вигукнув хтось серед залу.

— А так делегатові Мезієрському доведеться потерпіти, поки я кінчу. Камарад Кракатит образно сказав нам, що треба... — І знову Демонів голос заскрипів по-пташиному, — що треба розпочати революцію без огляду на теорію етапів, революцію руйнівну, мов вибух, у якій людство

виявить усе найвище і найкраще, що в ньому є. Людина мусить розбитись, щоб віддати все. Суспільство теж мусить розбитись, щоб знайти в собі найвище добро. Ви тут цілі роки сперечаєтесь про найвище добро людства. Камарад Кракатит нас учить, що досить привести людство до вибуху, і воно злетить куди вище, ніж це накреслюють ваші нескінченні дебати. І не треба оглядатись на те, що при цьому розіб'ється. Я запевняю, що камарад Кракатит має рацію.

— Так, так! — здійнявся крик і залунали оплески. — Кракатит, Кракатит!

— Тихо! — перекричав усіх Демон. — І його слова мають тим більшу вагу, що спираються на реальну можливість здійснити вибух. Камарад Кракатит — людина діла. Він прийшов закликати вас до безпосередніх дій. І я вам кажу, ці дії будуть страшніші, ніж хто наважувався мріяти. Це може вибухнути сьогодні, завтра, через тиждень...

Його слова потонули в неймовірному гаморі. Хвиля людей, що схопилися з лав, покотилася до підвищення. Обіймали Прокопа, ловили за руки й кричали: "Кракатит! Кракатит!" Красуня дівчина шалено пробивалась до Прокопа крізь людський тлум; витиснута вперед, вона припала до нього грудьми. Прокоп хотів її відштовхнути, але дівчина обвила його руками і щось жагуче шепотіла чужою мовою. Тим часом з краю підвищення якийсь чоловік в окулярах доводив порожнім лавам, що теоретично неможливо робити соціологічні висновки з явищ неорганічної природи.

— Кракатит! Кракатит! — ревів натовп; ніхто не сидів на місці.

Мазо калатав дзвоником як скажений. Раптом на кафедру вискочив чорнявий юнак і, розмахуючи баночкою кракатиту над головами всіх, закричав:

— Тихо! На місця, бо кину оце вам під ноги!

Раптом настала тиша. Клубок людей скотився з підвищення. Лишився тільки Мазо з дзвоником у руках, розгублений і безпорадний, Демон, що прихилився до дошки, та Прокоп, на якому й досі висіла та темноволоса менада.

— Россо! — озвалися голоси. — Геть його! Геть Россо!

Юнак на кафедрі дико поводив очима.

— І не ворухніться! Мезієрський хоче в мене стріляти! Кину! — і замахнувся баночкою.

Натовп відступив, загарчавши, мов дикий звір. Два, три чоловіки підняли руки, інші наслідували їх... На хвилю запала прикра мовчанка.

— Злазь! — крикнув старий Мазо. — Хто тобі дав слово?

— Кину! — погрожував Россо, напружений, мов лук.

— Це проти правил! — скипів Мазо. — Я протестую і... складаю з себе обов'язки голови. — Він шпурнув дзвінок на підлогу і зійшов з підвищення.

— Браво, Мазо! — озвався іронічний голос. — Оце то допоміг!

— Тихо! — закричав Россо, відкидаючи з лоба волосся. — Я маю слово. Камарад Кракатит сказав: "Прийде твоя мить — і ти вибухнеш; приготуйся до своєї миті". Ну що ж, я взяв його слова до серця.

— Це не так було сказано!

— Хай живе Кракатит!

Хтось почав свистіти.

Демон ухопив Прокопа за лікоть і потяг його до якихось дверей за дошкою.

— Можете свистіти! — глузливо крикнув Россо. — Ніхто з вас не свистів, коли виступав чужий добродій і... "готувався до своєї миті". Чом не спробувати цього комусь іншому?

— Це правда, — почувся спокійний голос.

Красуня дівчина стала перед Прокопом, щоб захистити його своїм тілом. Він хотів відштовхнути її.

— Це неправда! — кричала вона, блискаючи очима. — Він... він...

— Ану, тихо, — мовив Демон.

— Наказувати будь-хто зуміє, — холодно сказав Россо. — Поки в мене оце в руці, наказую я. Для мене однаково, чи загину я, чи ні. Але зараз ніхто не вийде звідси. Галеассо, стій на дверях! Так, а тепер поговоримо.

— Еге ж, тепер поговоримо, — гостро озвався Демон.

Россо блискавично обернувся до нього; в цю мить рвонувся блакитноокий велетень, схиливши голову, рвонувся вперед, і Россо не вгледів, як він схопив його за ноги й смикнув. Россо полетів з кафедри сторч головою. В жахливій тиші бухнувся він лобом об підлогу, а з підвищення скотилась під лави накривка порцелянової баночки.

Прокоп кинувся до нерухомого тіла. На грудях Россо, на обличчі, у калюжах крові був розсипаний білий порошок кракатиту. Демон

затримав Прокопа, а там уже знявся галас, і кілька чоловік бігли до підвищення.

— Не наступіть на кракатит, вибухне! — крикнув чийсь надтріснутий голос, але присутні кинулись уже на підлогу і почали збирати білий порошок у коробочки від сірників, бились, качались долі, зчепившись у клубок.

— Замкніть двері! — гаркнув хтось.

Світло погасло. В цю хвилину Демон відчинив двері за дошкою і потяг Прокопа в темряву.

Демон присвітив електричним ліхтариком. Вони опинились у коморі без вікон, де були навалені купою столи, пивні барила і якесь лахміття. Він швидко тяг Прокопа далі. Пройшли чорною смердючою норою коридора, спустились чорними вузькими сходами вниз. На сходах їх наздогнала розпатлана дівчина.

— Яз вами, — шепнула вона, вхопившись за Прокопову руку.

Демон вибіг надвір, махаючи поперед себе кружальцем світла; була непроглядна темрява. Він відчинив хвіртку і вискочив на шосе; поки Прокоп добіг до машини, намагаючись вивільнитись від дівчини, загув мотор, і Демон сів за кермо.

— Швидше!

Прокоп кинувся в авто, а за ним і дівчина; машина шарпнулась і полетіла в темряву.

Дув пронизливий вітер. Дівчина тремтіла в тонкій сукні, і Прокоп загорнув її в хутро, а сам відсунувся в протилежний куток. Машина

мчала поганою ґрунтовою дорогою, шарпалася з боку на бік, то заглухала, то знову гуркотіла, набираючи швидкість.

Прокоп мерз і відсувався, коли його кидало на скоцюрблену дівчину. Вона хилилась до нього.

— Тобі холодно? — шепотіла вона, розгортаючи хутро й тягнучи його до себе. — Зігрійся! — нишком запрошувала його з лоскотним усміхом і горнулась до нього всім тілом.

Вона була гаряча, м'яка, ніби гола; її розпатлане волосся мало гіркий і дикий запах, дратувало його і сліпило йому очі. Дівчина промовляла до нього зблизенька чужою мовою, повторюючи одне й те саме все тихше й ніжніше, взявши кінчик його вуха між свої делікатні, тремтячі зуби; і раптом упала йому на груди й уп'ялась в його вуста розпусним, досвідченим, вологим поцілунком. Він брутально відштовхнув її. Вона сахнулась, вражена, відсунулась і рухом плеча скинула з себе хутро. Віяв крижаний вітер, Прокоп підняв хутро і обгорнув її знову. Вона сильно здригнулась і знов скинула хутро на дно машини.

— Як хочете, — буркнув Прокоп і відвернувся.

Машина виїхала знову на битий шлях і помчала, аж свистіло у вухах. Видно було тільки спину Демона в волохатій шубі.

Прокоп захлинався від холодного зустрічного вітру. Він оглянувся на дівчину. Та закрутила волосся навколо шиї і тремтіла від холоду в своїй легкій сукні. Йому стало жаль її. Він підняв хутро і накинув їй на плечі. Вона норовливо відштовхнула його руку, та він обгорнув її всю з головою, мов пакунок, і стиснув руками:

— Не ворушися!

— Що, вже знову казиться? — спокійно кинув Демов від керма. — Ну то ви її...

Прокоп удав, ніби не чув його цинічних слів; але загорнутий клунок у його руках тихенько захихотів.

— Це славна дівчина, — промовив байдуже Демон. — Твій батько був письменник, так?

Вона кивнула, і Демон назвав Прокопові ім'я таке знамените, таке священне, чисте, що Прокоп здригнувся і мимохіть випустив її із своїх цупких обіймів. Вона крутнулась і скочила йому на коліна; з-під хутра висунулись прекрасні грішні ноги і по-дитячому загойдались у повітрі. Він натяг на неї хутро, щоб не змерзла; вона, видно, сприйняла це за гру і, тихо сміючись, метляла далі ногами. Він обійняв її якнайнижче, щоб перешкодити їй у цьому, та враз з-під хутра вислизнула повна дівоча рука і стала гладити його по обличчю в дивній любовній грі, куйовдила йому волосся, лоскотала шию, намагалась розкрити пальцями його зімкнуті губи. Він дав їй волю. Дівчина торкнулась рукою його лоба і, відчувши суворі зморшки, сіпнулась, ніби ошпарена; тепер це вже — немов боязка дитяча ручка, яка не знає, що їй дозволено, а чого ні. Крадькома наближається до його лиця, торкнеться, відсмикнеться, знову торкнеться, погладить тихесенько і боязко лягає на шершаву щоку. Нарешті дівчина глибоко зітхнула і знерухоміла.

Авто мчить повз сонне містечко і вириває́ться в широке поле.

— Ну, як? — обертається Демон. — Що ви скажете про наших людей?

— Тихо! — шепоче непорушний Прокоп. — Вона заснула.

L

Машина зупинилась у темній лісистій долині. Прокоп розпізнав у мороці якісь масивні копри й терикони.

— От ми вже й дома, — пробурчав Демон. — Це мій рудник і заводик; нічого вони не варті. Ну, виходьте!

— її тут залишити? — запитав тихо Прокоп.

— Кого? А, вашу красуню. Розбудіть її, ми тут зостанемось.

Прокоп обережно вийшов з машини, несучи дівчину в обіймах.

— Куди її покласти?

Демон відімкнув похмурий дім.

— Що? Стривайте, тут у мене кілька кімнат. Можете її покласти... гаразд, я вас відведу...

Він увімкнув світло і повів Прокопа холодними канцелярськими коридорами; нарешті повернув у якісь двері й крутнув вимикач. Це була брудна, затхла кімната з неприбраною постіллю і спущеними жалюзі.

— Ага, — буркнув Демон. — Тут ночував один мій знайомий. Щоб тут було дуже гарно, цього не можна сказати, правда ж? Звісно, парубок. Покладіть її на постіль.

Прокоп обережно опустив клунок, що тихенько дихав. Демон походжав по кімнаті, потираючи руки.

— Зараз підемо на нашу станцію. Вона недалеко, на пагорку, йти десять хвилин. Чи, може, залишитесь тут? — Він підступив до сонної дівчини й відгорнув край хутра, заголивши їй ноги вище колін.

— Гарна, правда? Шкода, що я вже старий.

Прокоп спохмурнів і прикрив дівчині ноги.

— Покажіть мені вашу станцію, — сухо сказав він.

На Демонових губах майнув усміх.

— Ходім.

Він повів його через двір. У машинному відділенні ще світилось, машини гули, по двору ходив кочегар у сорочці з закасаними рукавами, покурював люльку. На гору, по схилу, бігла канатна дорога для вагонеток з рудою; її підпори випиналися, як ребра ящера.

— Я мусив закрити три шахти, — пояснив Демон. — Нерентабельні. Я б уже давно продав тут усе, коли б не ця станція. Ходімо туди.

І рушив крутою стежкою через ліс, на пагорок. Прокоп ішов за ним лише по звуку кроків. Була чорна пітьма. Лише інколи зі смерек падали важкі краплини.

Демон зупинився і важко зітхнув.

— Ех, старість, — сказав він, — уже немає духу, як колись. Мушу все більше й більше покладатись на людей... — Сьогодні на станції нікого нема. Телеграфіст залишився там, з ними. Але все одно. Ходім!

Вершина пагорка була розрита, як бойовище: покинуті копри, дротяні линви, величезні терикони, а на найвищому з них — дерев'яний барачок з антенами.

— Оце і є станція, — сказав задиханий Демон. — Вона стоїть на сорока тисячах тонн магнезиту. Природний конденсатор. Весь пагорб — величезна мережа проводів. Колись розповім вам детальніше. Поможіть мені вибратись нагору.

Вони видряпались на сипкий терикон; важкий щебінь з гуркотом осувався під ногами; аж ось, нарешті, і станція.

Прокоп остовпів, не ймучи віри: та ж це його лабораторний барак, залишений там, над Гібшмонкою! Ось і нефарбовані двері, кілька світліших дощок від останнього ремонту. Схожі на очі сучки. Як уві сні, він помацав одвірки; все на місці. Ось тут заржавілий зігнутий цвяшок, якого він сам забив.

— Звідки це все тут узялося? — спитав він, безмежно здивований.

— Що?

— Цей барак.

— Він тут стоїть уже багато років, — сказав Демон. — А що хіба?

— Нічого.

Прокоп оббіг навколо будиночка, мацаючи по стінах і вікнах. Так, ось тут тріщина в дереві, вибита шибка в вікні; ось тут вилетів сучок, а дірка зсередини заклеєна папером. Тремтячими руками він водив по знайомих і вбогих подробицях. Все так, як було колись, усе...

— Ну, — озвався Демон, — ви вже все оглянули? Відімкніть, у вас є ключ.

Прокоп сягнув рукою до кишені. Ну звичайно, ключ від його давньої лабораторії у нього... Він устромив його в висячий замок, відімкнув і ввійшов усередину; і, як, там, удома, машинально простяг руку ліворуч і повернув вимикач. Замість кнопки тут, як і там, був цвяшок. Демон увійшов слідом за ним. "Боже, тут мій тапчан, досі не застелений; мій умивальник, глечик з надбитими вінцями, губка, рушник — усе..." Прокоп обернувся до кутка. Ось стара залізна грубка з трубою, підв'язаною дротом, біля неї ящик з дрібним вугіллям, а он там продавлене крісло з поламаними ніжками, з сидіння виглядає клоччя й пружини. Ось тут гвіздок у підлозі; пропалене місце в дошці, шафа для одягу. Він відчинив її. Там валялись якісь зібгані старі штани.

— Тут не дуже розкішно, — зауважив Демон. — Наш телеграфіст якийсь дивак. А що скажете про апаратуру?

Прокоп повернувся до столу, наче вві сні. Ні, цього тут не було! Ні, ні, ні, це не звідси. Замість хімічних приладів на одному кінці столу стояв стандартний корабельний радіопередавач; поруч лежали навушники, приймач, конденсатори, варіометр, регулятор, під столом стояв звичайний трансформатор, на другому кінці...

— То нормальний передавач, — пояснив Демон, — для звичайного мовлення, а ось це — наша запалювальна станція. Нею ми посилаємо антихвилі, протиструми, штучні магнітні бурі — називайте, як хочете. От і вся наша таємниця. Ви розумієтесь на цьому?

— Ні.

Прокоп оглянув побіжно апарати, такі не схожі на все те, що він знав. Тут було багато опорів, якась дротяна сітка, щось подібне до катодної трубки, якісь ізольовані барабани, чи що, дивний когерер, реле і клавіатура з кнопками контактів; він не знав, що це таке взагалі. Облишив апарати й подивився на стелю, чи є там той дивний візерунок,

який так нагадував йому вдома голову старого чоловіка. Так, є, он там. А ось — дзеркальце з відбитим ріжком.

— Що скажете про апарати? — запитав Демон.

— Е... е... Це перша конструкція, так? Вона ще занадто складна. — Погляд його упав на фотографію, що стояла сперта на індукційну котушку. Він узяв її в руки. Це було чудесне дівоче обличчя. — Хто це? — запитав він хрипко.

Демон глянув через плече.

— Невже не впізнаєте? Це ж ваша красуня, що ви привезли в обіймах. Чарівна дівчина, правда ж?

— Як вона сюди потрапила?

Демон посміхнувся.

— Ну, її, мабуть, обожнює наш телеграфіст. Будьте ласкаві, поверніть он той великий контакт. Ви хіба не помітили телеграфіста? Це такий зморщений чоловічок. Він сидів на першій лаві.

Прокоп кинув фотографію на стіл і з'єднав контакт. По дротяній сітці проскочила голуба іскра. Демон пробіг пальцями по клавіатурі. І весь апарат почав поблискувати короткими синіми іскрами.

— Ну ось, — промовив Демон задоволено і задивився на тріскучі іскри.

Прокоп квапливо схопив фотографію. Ну, звичайно, це та дівчина, що спить унизу; не може бути сумніву, Та якби... якби вона мала вуаль і горжетку, зрошену дощем... і рукавички. Прокоп зціпив зуби. Це

неможливо — така подібність! Він нахмурив брови і ніби ловив зниклий образ. І знову побачив дівчину під вуаллю, що притискає до грудей запечатаного пакунка і звертає на нього чистий і розпачливий погляд...

Не тямлячи себе від хвилювання, він порівнював фотографію із зниклим образом. "Боже, а який же вона, власне, мала вигляд? Адже ж я цього й не знаю, — жахнувся він. — Знав лише, що була під вуаллю і що вона гарна. Була гарна і під вуаллю, — і більш нічого, нічого я не бачив. А ця фотографія, великі очі й уста, серйозні і ніжні. Чи це ж та, що спить унизу? В неї ж розтулені губи; розтулені і грішні губи і волосся розпатлане, і дивиться вона не так, не так дивиться..." Зарошена краплинами дощу вуаль стояла в Прокопа перед очима, закриваючи світ. "Ні, це безглуздя, це зовсім не та дівчина, що спить унизу, навіть не схожа на неї. На фото — обличчя тої, закритої вуаллю, що прийшла тоді в смутку і в горі; її чоло спокійне, а очі затьмарені тугою, і до уст сягає вуаль, густа вуаль з росинками від дихання. Чому вона тоді не відкрила обличчя, щоб я впізнав її!"

— Ідіть-но я вам щось покажу, — озвався Демон і потяг Прокопа надвір.

Вони стали на вершку пагорка. Під їхніми ногами простяглась безмежна темна і сонна земля,

— Дивіться туди, — сказав Демон і показав рукою на обрій. — Ви нічого не бачите?

— Нічого. Ні, бачу якесь світло. Бліде сяйво.

— А знаєте, що це?

Почувся тихий шум, ніби вітер зірвався в нічній тиші.

— Готово! — урочисто промовив Демон і зняв капелюха. — Good night , друзі!

Прокоп запитливо обернувся до нього.

— Не розумієте? — сказав Демон. — Лише тепер долетів до нас звук вибуху. П'ятдесят кілометрів по прямій лінії. Рівно дві з половиною хвилини.

— Який вибух?

— Кракатит. Ці ідіоти понасипали його в сірникові коробочки. Гадаю, тепер матимемо спокій. Скличемо новий з'їзд, проведемо перевибори комітету...

— Невже ви їх...

Демон кивнув головою.

— З ними не можна було працювати. Вони до останньої хвилини сварились, і причиною сварки були питання тактики. Оце там, напевне, й горить.

На обрії ледь помітно ясніла червона заграва.

— Там залишився й винахідник нашої станції. Залишились там усі. Тепер ви візьмете все в руки. Послухайте, як тихо. А однак звідси, з цих проводів, посилається в простір німа й могутня канонада. Тепер ми зупинили роботу всіх радіостанцій, і радисти чують лише тріск в навушниках — трісь, трісь! Хай казяться. Тим часом десь у Гроттупі пан Томеш намагається добути кракатит. Але не добуде його ніколи. А коли б... коли б... у нього під руками щось вийшло, то в ту ж мить буде кінець усьому... Отож, працюй, станціє, посилай потихеньку свої іскри і бомбардуй всесвіт. Ніхто, ніхто, крім вас, не буде хазяїном кракатиту.

Тепер лише ви, ви самі, — він поклав йому руку на плече і показав навкруги: цілий світ!

Була порожня, беззоряна темрява. Тільки на обрії ясніла вогняна заграва.

— Ох, я втомився, — позіхнув Демон. — Гарний видався день. Ходімо вниз.

LI

Демон поспішав додому.

— Де, власне, Гроттуп? — запитав несподівано Прокоп, коли вони зійшли з пагорба.

— Ходім, — сказав Демон, — я покажу вам.

Він завів його в контору рудника, де на стіні висіла карта.

— Ось тут, — показав він довгим нігтем, окреслюючи невеличке коло. — Не хочете випити? Це вас зігріє, — сказав він, наливаючи собі й Прокопові в келишки щось чорне, як смола.

— За ваше здоров'я!

Прокоп прожогом перехилив келишок і закашлявся. Напій був як розтоплений чавун і гіркий, як хіна. Голова в нього пішла обертом.

— Більше не хочете? — вищирив Демон жовті зуби. — Шкода. Не хочете, щоб довго чекала ваша красуня, еге ж?

Сам же він пив келих за келихом; очі в нього блискали зеленим вогнем, він хотів побалакати, але язик заплутувався.

— Послухайте, ви славний хлопець! — сказав він. — Завтра ж беріться до діла. Старий Демон зробить для вас усе, що захочете. — Він підвівся, ледве тримаючись на ногах, і вклонився Прокопові в пояс. — Отже, все гаразд. А тепер стри... стривайте...

Він почав плутати всі мови в світі; Прокоп зрозумів, що то були якнайбрутальніші непристойності. Нарешті заспівав якусь безглузду пісню, тіпався, як в епілепсії, і знепритомнів; на губах виступила жовта піна.

— Гей, що з вами? — крикнув Прокоп і заторсав його.

Демон важко, безтямно розплющив очі.

— Що... що таке? — пробелькотів він, підвівся і здригнувся. — Ага, я... я... Це нічого. — Він потер собі лоба й судомно позіхнув. — Я проведу вас до вашої кімнати, гаразд? — Він був страшенно блідий, аж синій, і все його татарське обличчя раптом обвисло капшуком. Він аж точився, ніби у нього задубіли ноги. — Ну, ходім.

Він пішов прямо до кімнати, де вони залишили дівчину.

— А-а, красуня прокинулась! — крикнув він на порозі. — Будьте ласкаві, заходьте!

Дівчина стояла навколішки біля грубки — видно, тільки що затопила й тепер дивилась на тріскотливе полум'я.

— Бач, як прибрала, — промовив Демон схвально.

І справді, кімната була провітрена, і якимось дивом у ній зникло безладдя. Тепер тут стало затишно й мило, як біля мирного домашнього вогнища.

— Гляньте, що вона вміє! — дивувався Демон. — Дівчино, тобі б уже пора й об'якоритися.

Вона встала, страшенно почервонівши і збентежившись.

— Ну, не лякайся, — усміхнувся Демон. — Цей камарад тобі подобається, еге ж?

— Подобається, — сказала вона просто і кинулась зачинити вікно та спустити жалюзі.

Від грубки йшло тепло і розливалось по світлій кімнаті.

— Дітки, гарно тут у вас, — промовив Демон, гріючи руки. — Я б тут залюбки залишився.

— Ні, вже йди собі, йди, — мовила дівчина.

— Сейчас, — сказав по-російському Демон, усміхнувшись. — Голубко, мені... Мені тоскно без людей. Диви, а твій приятель ніби в рот води набрав. Стривай, я йому вичитаю.

Вона раптом розсердилась:

— Нічого ти йому не вичитуй. Хай буде такий, як йому хочеться!

Демон підвів кошлаті брови, перебільшено вдаючи подив.

— Що, що? Сподіваюсь, ти в нього не... не зако...

— А тобі що до цього? — перебила вона, блискаючи очима. — Кому ти тут потрібен?

Він приглушено зареготав, притулившись до грубки.

— Знала б ти, як тобі це личить! Дівчино, дівчино, отже, й на тебе по-справжньому найшло? Покажись-но!

Він хотів узяти її за підборіддя, але вона відступила, бліднучи од гніву і вишкіривши зуби.

— Що? Кусатись хочеш? З ким це ти була вчора, що така стала... Ага, пам'ятаю: з Россо, так?

— Це неправда! — крикнула вона з слізьми в голосі.

— Дайте їй спокій, — різко промовив Прокоп.

— Ну, ну, таж я жартома, — буркнув Демон. — Тепер вам не заважати, га?.. На добраніч, діти!

І він почовгав попід стіною геть. Прокоп не зчувся, як Демон зник.

Прокоп приставив стільця до грубки, де гуготів вогонь, і задивився на полум'я. Він навіть не оглянувся на дівчину, але чув, як вона повільно, навшпиньках ходить по кімнаті; ось вона щось замикає, поправляє; а далі стала і стоїть мовчки.

Дивну силу має вогонь і текуча вода; станеш, задивишся, зачаруєшся. Не думаєш ні про що, нічого не знаєш, не згадуєш, але в тобі спливає все пережите життя, тільки без форм і часу.

Стукнув один черевичок, потім другий; мабуть роззувається. "Йди спати, дівчино. Заснеш, і я подивлюсь, на кого ти схожа". Вона тихенько пройшла і стала; знову щось прибирає, хтозна-чому вона хоче, щоб тут було чисто й гарно. І раптом опускається перед ним на коліна і простягає свої прекрасні руки до його ніг.

— Я роззую тебе, хочеш? — сказала вона тихо.

Він узяв її голову в долоні і повернув до себе. Вродлива, піддатлива і на диво поважна.

— Ти знаєш Томеша? — хрипко запитав він.

Вона подумала і покрутила головою.

— Не бреши. Ти... ти... є в тебе заміжня сестра?

— Нема. — Вона вивільнила голову з його рук. — Чого б я тобі брехала? Я все тобі скажу навмисне, щоб ти знав... навмисне... Я пропаща дівка... — Вона уткнулась обличчям йому в коліна. — Всі мене... всі до одного... щоб ти знав...

— І Демон?

Вона не відповіла, лише здригнулась.

— Мо... можеш відштовхнути мене ногою, бо я... О-о! Н-н-не торкайся до мене... Я... Коли б ти знав... — І ніби застигла.

— Облиш про це, — втомлено крикнув він і силоміць підвів їй голову.

Її очі зяяли тугою і розпачем. Він пустив її, застогнавши: схожість була така разюча, що він мало не захлинувся від жаху...

— Мовчи, мовчи... — мурмотів він здушеним голосом.

Вона знов уткнула обличчя йому в коліна...

— Дозволь мені... я мушу... все... Я почала ще в тринадцять.

Він затулив їй вуста долонею; а вона кусала його долоню і вела далі свою жахливу сповідь крізь його пальці.

— Мовчи, — наполягав він, але з неї видирався крик, вона цокотіла зубами, тремтіла і говорила затинаючись.

Він так-сяк її заспокоїв.

— О-о, — стогнала вона, — коли б ти знав... що... що... роблять люди!.. Кожен, кожен був зі мною такий грубий... Наче я навіть не тварина, менше, ніж камінь!

— Перестань! — шепотів він і, не усвідомлюючи, що робить, гладив її тремтячими, покаліченими пальцями по голові.

Вона заспокоєно зітхнула і знерухоміла. Він відчував її палючий віддих і пульсування жилки в неї на шиї.

Вона тихесенько засміялась.

— Ти гадав, що я спала... там, у машині? Я не спала, я тільки вдавала, що сплю, і чекала, що ти почнеш... як і інші... Адже ж ти бачив, хто я і яка я. А... ти лиш хмурився і тримав мене, наче малу дівчинку... ніби яку святиню... — Крізь сміх у неї бризнули сльози. — Я раптом так зраділа і була така горда, як ще ніколи... страшенно соромилась... але мені було так хороше. — Схлипуючи, вона цілувала його в коліна. — Ви...

ви мене й не розбудили навіть... а поклали... як святиню... прикрили ноги... і нічого не сказали.

Вона зайшлася плачем.

— Я вам буду служницею, дозвольте мені, дозвольте мені... я вас роззую. Будь ласка, не сердьтесь, що я прикидалась, ніби сплю. Будь ласка...

Прокоп хотів підвести їй голову; вона почала цілувати йому руки.

— Ради бога, не плачте! — промовив він.

— До кого це ви? — запитала вона здивовано і перестала плакати. — Чого ви на мене викаєте?

Прокоп нарешті підвів її обличчя, але вона боронилася з усієї сили і знов ховала голову в нього між колінами.

— Ні, ні, — твердила вона злякано і водночас сміючись, — я зарюмсана. Я б... вам... не сподобалась, — промовила тихше і сховала заплакане лице. — Чого ви так... довго... не йшли? Я вам буду служити і вести листування... Я навчуся друкувати на машинці, я знаю п'ять мов — ви не виженете мене? Коли ви так довго не йшли, я думала, що все б зробила... а він мені все зіпсував, він говорив так, ніби я була... Але це неправда, я вже все сказала; я буду... я зроблю все, що схочете. Я хочу бути порядною...

— Встаньте, прошу вас!

Вона сіла навпочіпки, поклала руки на коліна і дивилась на нього як зачарована. Тепер... вона вже не була схожою на ту, у вуалі. І він згадав розплакану Анчі.

— Не плачте, — бурмотів він лагідно і невпевнено.

— Ви такий гарний, — прошепотіла вона в захваті.

Прокоп почервонів і замурмотів хтозна-що.

— Ідіть... спати, — і погладив її по розпаленілому обличчю.

— Я не гидка вам? — спитала вона, зашарівшись.

— Зовсім ні.

Вона не рухалась і дивилась на нього сумними очима; і він схилився й поцілував її. Дівчина почервоніла й віддала йому поцілунок збентежено й невміло, ніби цілувала вперше.

— Йди спати, йди, — промимрив розпачливо Прокоп. — Я ще мушу... дещо обміркувати.

Дівчина слухняно встала і почала тихо роздягатись. Прокоп сів у куток, щоб їй не заважати. Вона скидала з себе вбрання, не соромлячись, але й без найменшої фривольності, просто і природно, ніби жінка в своїй родині: не кваплячись, розстібає ґудзики, розв'язує шнурівку, тихенько складає білизну, повільно стягує панчохи з сильних і гарних ніг; замислюється, потуплює погляд, по-дитячому перебираючи довгими, бездоганними пальцями ніг. Та ось глянула на Прокопа, всміхнулася рум'яною радістю і шепнула:

— Я тихесенько...

Прокоп у своєму кутку ледве дихає: адже ж це знову вона, та дівчина в вуалі. Це міцне, зріле, прекрасне тіло — її; вона так поважно й зграбно скидає своє вбрання; так само спадає в неї волосся на спокійні

плечі, так, майже так само гладить, замислена, скулена, свої повні, гарні руки; так само... Він заплющив очі. Серце в нього закалатало. Невже ти ніколи не бачив, заплющивши очі в похмурій самоті, як стоїть вона біля тихої родинної лампи, повернувшись до тебе лицем і щось каже тобі, чого ти ще не чув? Невже ще тоді, стиснувши руки колінами, ти не помітив напівзаплющеними очима руху її рук, простого й чарівного, в якому — вся мирна й тиха радість родинна? Одного разу ти бачив її, коли вона стояла до тебе спиною, схиливши над чимсь голову; іншим разом ти її бачив, як вона читала при вечірній лампі. Це, мабуть, лише продовження тих видінь. Можливо, все зникне, коли розплющиш очі, не залишиться нічого, лише самотність?

Він розплющив очі. Дівчина лежала в ліжку, вкрившись аж по шию, і не зводила з нього очей, повних безмежної, покірної любові. Він підійшов до неї, схилився над її лицем, вивчав його риси з гострою, нетерплячою увагою. Вона запитливо глянула на нього і відсунулась, щоб дати йому місце біля свого боку.

— Ні, ні, — промимрив він і поцілував її легесенько в чоло. — Спи, спи.

Вона слухняно заплющила очі і затаїла дух.

Він повернувся навшпиньках у свій куток. "Ні, вона не схожа на неї", — запевняв сам себе. Йому здалося, що дівчина дивиться на нього з-під примружених повік. Це його мучило, він не міг зосередитись, хмурився, відвертав голову і, нарешті, пішов поглянути на неї. Вона лежала, заплющивши очі, здавалось, навіть не дихала; була чарівна і віддана.

— Спи, — шепнув він.

Вона ледь помітно кивнула головою. Він погасив світло і помацки, навшпиньках вернувся у свій куток до вікна.

Минули довгі, тоскні години. Прокоп підкрався до дверей, мов злодій. "Чи не прокинеться?" Він вагався, поклавши руку на дверну ручку. Серце у нього калатало. Він відчинив двері й вислизнув надвір.

Ще стояла ніч. Прокоп окинув поглядом терикони й переліз через огорожу. Стрибнув, обтрусився і почав шукати дорогу.

Шосе ледве видно в пітьмі. Прокоп розглядівся, тремтячи від холоду. Куди, куди воно веде? До Балттіна? ‘ Він пройшов кілька кроків і зупинився. Постояв, потупивши погляд. Отже, до Балттіна? Схлипнувши важко, без сліз, він раптом крутнувся на підборах.

У Гроттуп!

LII

Дивно переплітаються шляхи у світі. Коли б можна було підрахувати всі свої кроки й дороги, який би складний візерунок вийшов! Бо своїми кроками кожен малює свою карту землі.

Був вечір, коли Прокоп підійшов до ґратчастої огорожі гроттупського воєнного заводу. Це було широке поле, забудоване корпусами, освітлене імлистими кулями дугових ліхтарів. Ще світиться одне чи двоє вікон. Прокоп просунув голову між грати огорожі й гукнув: .

— Алло!

Підійшов воротар чи вартовий.

— Що вам потрібно? Вхід заборонений.

— Скажіть, будь ласка, я можу бачити інженера Томеша?

— А що ви хотіли?

— Мені треба з ним поговорити.

— Пан Томеш у лабораторії. До нього не можна заходити.

— Скажіть йому... скажіть йому, будь ласка, що на нього чекає його приятель Прокоп... має щось передати.

— Відійдіть від огорожі, — гукнув вартовий і пішов по когось.

За чверть години до огорожі підбіг якийсь чоловік у довгому білому халаті.

— Це ти, Томеш? — тихо спитав Прокоп.

— Ні, я лаборант. Пан інженер не може вийти. В нього важлива робота. Що ви хотіли?

— Мені конче треба з ним поговорити.

Лаборант, рухливий, бадьорий чоловік, здвигнув плечима.

— Пробачте, але нічого не вийде. Пан Томеш сьогодні не може ані на секунду.

— Робите кракатит? Лаборант недовірливо пирхнув:

— А що вам до того?

— Я повинен... застерегти його. Поговорити з ним і щось йому віддати.

— Дайте мені, я передам йому.

— Ні... я можу цю річ віддати лише йому самому. Скажіть...

— Ну то залишіть її собі. — Чоловік у білому халаті повернувся і хотів було йти.

— Стривайте! — крикнув Прокоп. — Передайте ось це. Скажіть йому... скажіть... — Він вийняв з кишені того пом'ятого пакунка і просунув крізь грати. Лаборант узяв його підозріливо двома пальцями, і Прокопові здалося, ніби він у цю мить відірвав щось від себе. — Скажіть йому, що я тут чекаю, що прошу його вийти сюди.

— Я йому це передам, — сказав лаборант і зник.

Прокоп сів на тумбу. По той бік огорожі стояла мовчазна тінь і стежила за ним. Похмура ніч; голі віти дерев простягалися в тумані; було холодно й вогко.

За чверть години підійшов до огорожі невиспаний хлопець з блідим, ніби із сиру, обличчям.

— Пан інженер переказав, що він дуже дякує, але вийти не може і що вам не варто ждати на нього, — як автомат, повідомив хлопець.

— Стривайте! — нетерпляче промовив Прокоп. — Скажіть йому, що я повинен з ним поговорити; тут ідеться... про його життя. І що я дам йому все, що він забажає... тільки хай назве мені ім'я й адресу тієї дами, від якої я приніс йому пакунка. Розумієте?

— Пан інженер казав, що дуже дякує, — сонно повторив хлопець, — і що вам не варто чекати...

— Так, так, дідько б його взяв, — процідив Прокоп крізь зуби. — Скажіть йому, хай прийде сюди, бо інакше не зрушу з місця. І нехай кине роботу, бо... у нього все злетить у повітря, розумієте?

— Еге ж, — тупо промовив хлопець.

— Хай... хай вийде сюди. Хай дасть мені адресу, і я... і я все йому залишу, розумієте?

— Так.

— Ну то йдіть, ідіть швидше, хай вам чорт!..

Прокоп чекав у гарячковій нетерплячці. Чи це не йде хтось там, за огорожею? Він пригадав Демона, що, насупившись і скрививши сині губи, дивиться на блакитні іскри своєї станції. А цей ідіот Томеш усе не йде! Щось робить і не знає, що його бомбардують, що він квапливими руками сам собі готує загибель і... Чи не йде хтось там? Ні, нема нікого.

Прокопа струшує хрипкий кашель. "Усе тобі віддам, божевільний, коли прийдеш і скажеш мені її ім'я! Я вже не хочу нічого, тільки б її розшукати. Всього зречусь, тільки залиши мені це єдине!" Він утупився очима в далечінь: вона стоїть, прикрита вуаллю, в ногах — сухе листя, бліда і дивно поважна в цій сірій темряві. Стискує на грудях руки, стоїть без пакунка і дивиться на нього глибокими пильними очима; холодна мжичка зросила її вуаль і горжетку. "Ви були до мене незабутньо ласкаві", — тихо шепоче вона. Він звів до неї руки і зайшовся від лютого кашлю. О-о! Невже ж ніхто не прийде?

Він кинувся до огорожі і хотів перелізти через неї.

— Стій на місці, бо стрілятиму! — крикнула тінь за огорожею. — Що вам тут потрібно?

Прокоп відійшов.

— Будьте ласкаві, — прохрипів він розпачливо, — скажіть панові Томешу... скажіть йому...

— Самі скажіть йому, — нелогічно заперечив вартовий, — тільки забирайтеся геть звідси!

Прокоп сів на тумбу. "Можливо, Томеш прийде, коли в нього знов нічого не вийде? Я певен, що йому не вдасться виготовити кракатит, тоді він прийде сам і покличе мене..."

Він сидів, згорбившись, мов прохач.

— Послухайте, — сказав він, — я вам дам... десять тисяч, коли... пустите мене всередину.

— А я накажу вас заарештувати, — пробурчав різкий і невблаганний голос.

— Я... я... — затинався Прокоп, — я хочу лише розпитати про адресу, розумієте? Я хочу лише знати... Я вам віддам усе, коли ви зробите це для мене. Ви... ви одружені й маєте дітей, а я, сам... Хочу лише розпитати...

— Замовкніть! — крикнув голос. — Ви п'яні.

Прокоп замовк і захитався на тумбі. "Треба чекати, — тупо думав він. — Чому ніхто не йде? Я віддам йому і кракатит, і все інше... хай лише... "Ви були до мене незабутньо ласкаві..." Ні, боже борони, я чоловік злий; але ви, ви в мені пробудили пристрасть до ласки. Я все на світі ладен зробити після того, як ви на мене глянули. Бачите, тому я тут. Найкраще в вас — це те, що ви маєте силу примусити мене служити вам; тому, чуєте, тому я кохаю вас!"

— Чого ви ще хочете? — кричав голос за огорожею. — Ви замовкнете чи ні?

Прокоп встав.

— Будь ласка, будь ласка, скажіть йому.

— Я спущу собак!

До огорожі повільно наближалась біла постать з запаленою цигаркою.

— Це ти, Томеш? — звернувся Прокоп.

— Ні. Ви ще тут? — Це був лаборант. — Чоловіче, ви збожеволіли.

— Скажіть, будь ласка, чи прийде сюди Томеш?

— Навіть і не думає, — сказав зневажливо лаборант. — Ви йому не потрібні. За чверть години все буде у нас готово, і тоді — gloria, victoria . Ото вже нап'юся!

— Прошу вас, скажіть йому, хай... хай дасть мені тільки ту адресу.

— Це вже йому казав хлопець, — процідив крізь зуби лаборант. — Пан інженер послав вас під три чорти. Буде він переривати роботу, коли справи йдуть якнайліпше. Ми вже його, власне, маємо, а тепер лише... і готово.

Прокоп крикнув від жаху:

— Біжіть скажіть йому швидше, хай не вмикає струму високої частоти! Хай припинить роботу! Бо... бо це станеться... Біжіть швидше! Він не знає... він... він не знає, що Демон... Ради бога, зупиніть його!

— Тю! — пирснув лаборант коротким сміхом. — Пан Томеш знає, що має робити, а ви... — і через грати огорожі перелетів недокурок. — На добраніч!

Прокоп рвонувся до огорожі.

— Руки вгору! — гаркнув хтось по той бік, і залунав пронизливий свисток. Прокоп кинувся тікати.

Він пробіг шляхом, перескочив через рівчак і побіг по м'якій луці. Потім спотикався в борознах ріллі, падав, схоплювався і втікав далі. Аж нарешті зупинився. Серце мало не вискакувало з грудей. Навкруги туман і безлюдні поля. "Тепер уже мене не схоплять". Прислухався. Було тихо; він чув лише свій хрипкий віддих. Але що... що, як злетить у повітря Гроттуп? Він схопився за голову і побіг далі; скотився до глибокого яру, видряпався нагору і, шкутильгаючи, подибав, через виоране поле. В нозі знов озвався біль від давнього перелому, в грудях сильно закололо; він уже не міг далі бігти, сів на холодному обніжку й задивився на Гроттуп, блідо освітлений дуговими ліхтарями. Місто було схоже на світляний острів у безкрайому мороці.

Застигла, здавлена тиша. А проте в радіусі багатьох тисяч кілометрів відбувається жахлива невтомна атака; Демон із своєї Магнітної гори провадить страшне, беззвучне бомбардування усього світу. На всі боки летять у простір його хвилі, щоб захопити й розметати порошок кракатиту скрізь, на всій землі. А там, у глибині ночі, серед тієї блідої загради світла, працює упертий, божевільний чоловік, схилившись над таємничим процесом перетворення.

— Томеше, бережись! — крикнув Прокоп; та голос його зник у нічній пітьмі, як камінь, кинутий у вир дитячою рукою.

Він схопився, тремтячи від жаху й холоду, і побіг знову, щоб опинитися далі від Гроттупа. Забрів у мочар і зупинився. Чи не пролунає вибух? Ні, тихо. І в новому пориві жаху побіг Прокоп нагору по схилу, спотикався, падав на коліна, знову схоплювався і біг. Потрапив у якісь чагарі, продирався наосліп, посковзнувся і з'їхав униз; підвівся, витер закривавленими руками піт і погнав далі.

Серед поля він побачив щось світле; то був повалений хрест. Важко дихаючи, він сів на голий постамент. Імлиста заграва над Гроттупом уже далеко позаду, зовсім далеко; це вже лише вузенька смужка над обрієм. Прокоп глибоко зітхнув; не чути нічого, тихо. Отже, мабуть, нічого не вийшло в Томеша і на цей раз, і страшне не станеться. Він у тривозі прислухався; нічого, лише холодне дзюрчання якогось джерела; нічого, лише калатає серце.

Аж раптом над Гроттупом злетіла вгору велетенська чорна маса, і все згасло; за мить темрява ніби розірвалась і зметнувся вгору вогняний стовп, страхітливо запалав і розкинув величезну заслону диму; по тому пролетів гучний порив вітру, щось затріскотіло, зашуміли дерева, і — тррах! Страшний гуркіт, мов удар велетенського батога, аж земля задвигтіла і закружляло зірване листя. Ловлячи розкритим ротом повітря, тримаючись обома руками за підніжжя хреста, щоб не змело вихором, Прокоп нестямно дивився на цей пекельний вогонь. І розверзлася земля силою вогняною, і в гуркоті грому промовив бог...

Один за одним вибухнули другий і третій масиви, розірвався червоним блиском і нарешті спалахнув третій, найгрізніший вибух, очевидно, військових складів. Вогненна маса злетіла аж до неба, розприснулась і впала вниз дощем вибухових іскор. Гуркіт перейшов у часту стрілянину. На складах почали рватись освітлювальні ракети, розлітаючись у всі боки, як іскри з-під молота. Розлилося багряне полум'я пожару, озиваючись — та-та, рррта-та! — сухим тріском, ніби то

били сотні мітральєз. Пролунали четвертий і п'ятий вибухи, подібні до залпу гаубиць. Вогонь поширився в обидва боки; горіло мало не пів-обрію.

Лише тепер долинув жахливий тріск скошеного гроттупського лісу; але його заглушила раптом канонада палаючих складів. Шостий вибух розлігся гострим тріском: мабуть, крезиліт. Потім глухо, басовитіше пролунав вибух бочок з динамоном. Блискавкою вилетів, освітивши півнеба, величезний вогненний снаряд. Спалахнуло високе полум'я, згасло і вискочило трохи далі, лише згодом гаркнув вибух, мов удар грому. На хвилину канонада стихла, і було чутно потріскування вогню, наче хтось ламав хмиз. Потім новий страшенний вибух, і над гроттупським заводом зметнулося полум'я й швидко побігло над містом. Гроттуп потопав у вогні.

Заціпенілий від жаху, Прокоп звівся на ноги і насилу плентався далі.

LIII

Він біг по шосе, важко дихаючи. Вибрався на вершину пагорба і спустився в долину. Вогняна заграва за ним зникала. Зникали предмети й тіні, що заливались туманом. Здавалось, ніби відпливали привиддя на водах безбережної ріки, де хвиля не хлюпне, чайка не заскиглить. В цьому незмірно тихому зниканні всього Прокопа лякав навіть тупіт власних ніг. Тут він сповільнив біг і тихо попрямував у молочну імлу.

На шляху перед ним заблищав вогник. Він хотів його обійти, став і завагався. Привиділась йому лампа над столом, вогник у печі, ліхтар що освітлював дорогу. І ніби втомлений метелик затріпотів у ньому крильцями, рвучись до того вогника. Прокоп наближався повільно, наче не насмілювався підійти; підступав ближче і боявся, що його проженуть. Нарешті зупинився неподалік: аж воно віз із полотняним верхом, на дишлі висить засвічений ліхтар і кидає миготливе світло на білого коня, біле каміння і білі стовбури берез понад дорогою. До морди коня

привішена полотняна торбина, нахиливши голову, він хрумкає овес. У коня довга сріблясте грива і ніколи не підрізуваний хвіст; спереду стоїть щуплявий дідок. У нього біла борода і сріблясте волосся; він такий білий, як і полотняний верх воза; переступає з ноги на ногу, замислений, розчісує пальцями білу гриву коня, щось примовляючи.

Ось він обертається, дивиться кудись у темряву і запитує надтріснутим голоском:

— Це ти, Прокопе? Йди скоріш, я давно на тебе чекаю.

Прокоп і не здивувався, йому відлягло від серця.

— Іду, — промовив він, — я так біг!

Дідок підійшов до нього, помацав його піджак.

— Ти весь мокрий, — кинув з докором, — ще застудишся.

— Дідусю, — сказав Прокоп, — ви знаєте, що Гроттуп висаджено в повітря?

Старенький жалісливо похитав головою:

— А що людей там загинуло! Ти втомився, еге ж? Сідай на козли, я тебе підвезу. — Дідок подріботів до коника, повагом відв'язав торбину з вівсом. — Ге, ге, досить уже тобі, — бурмотів він. — Поїдемо, у нас тепер гість.

— А що ви везете в тій буді? — спитав Прокоп.

Дідок обернувся до нього й посміхнувся.

— Світ, — сказав він. — Ти ще не бачив світу?

— Не бачив.

— Так я тобі покажу його, стривай.

Він поклав торбину на віз і почав, не кваплячись, відпинати з одного боку полотно. Відгорнув його. Прокоп побачив скриньку із скляним вічком.

— Стривай, — повторив дідок і почав щось шукати на землі.

Знайшов стеблинку, присів навпочіпки до ліхтаря й запалив її; робив він це повільно, зосереджено.

— Гори ясно, гори, — приговорював він, звертаючись до стеблинки і, затуливши її од вітру долонями, підійшов до скриньки, підняв віко і засвітив усередині якийсь ґнотик. — У мене там олива, — пояснив він. — Дехто вже світить карбідом, але... карбід страшенно ріже очі. І до того ж це така річ, що може й вибухнути, тоді й матимеш. Може ще й покалічити кого. А олива — це ніби в церкві.

Він нахилився до віконця, заглядаючи світлими очима досередини.

— Добре видно. Яка краса! — прошепотів захоплено. — Іди-но подивись. Але мусиш пригнутись, щоб стати... маленьким... як дитя. Ось так...

Прокоп нахилився до скельця.

— Це грецький храм господній у Джірдженті , — почав поважно пояснювати старий, — на острові Сіцілії. Він присвячений богові, тобто Юноні Лацінії. Поглянь на оті колони. Вони витесані з таких великих

брил, що на кожній з них може обідати ціла родина. Подумай лишень, скільки праці! Повернути далі? Це вид з гори Пенегал в Альпах, коли заходить сонце. Тоді загорається сніг таким чудовим і дивним світлом, як тут намальовано. Ось альпійське сяйво, а ця гора називається Латемар. Далі? А ото — святе місто Бенарес в Індії; і річка там священна, очищає гріхи людські. Тисячі людей знайшли тут те, що шукали.

Це були зворушливі, ретельно намальовані картинки, розфарбовані від руки; барви трохи зблідли, папір пожовтів, а проте вони зберегли милу, приємну строкатість лазурової, зеленої і жрвтої фарб, червоні каптани людей і чисту блакить неба; кожна травинка була вималювана з любов'ю й увагою.

— Це священна річка Ганг, — додав дідусь шанобливо і повернув корбу. — А ось — Загур, найчудовіший замок у світі.

Прокоп так і прилип до віконця. Він побачив чудовий замок з легкими банями, високі пальми і блакитний водограй. Маленька постать із пером на тюрбані, в малиновому каптані, жовтих шароварах, з татарською шаблею в руках вітає, аж до землі вклоняючись, даму в білім убранні, що веде, тримаючи за вуздечку, неспокійного коня.

— Де... де ж він, той Загур? — шепоче Прокоп.

Дідусь здвигнув плечима.

— Там десь, — сказав непевно. — Де найкраще. Хто знаходить його, а хто й ні. Крутнути далі?

— Ні ще.

Старий трохи відійшов і почав гладити коня по крупу.

— Стривай, но-но-но, стій, — тихо заговорив він. — Треба ж йому показати, нехай потішиться.

— Поверніть, дідусю, — попросив здивований Прокоп.

Далі йшов гамбурзький порт, Кремль, полярний краєвид із північним сяйвом, вулкан Кракатау, Бруклінський міст, Нотр-Дам, тубільне село на Борнео, будиночок Дарвіна в Дауні, радіостанція в Полдью , шанхайська вулиця, водоспади Вікторії, замок Пернштин , нафтові вежі в Баку.

— А ось вибух у Гроттупі, — пояснив старий. На картинці видно було клуби рожевого диму, викинуті високо вгору сірчано-жовтим полум'ям. В диму і полум'ї висіли в страшних позах пошматовані людські тіла. — Загинуло понад п'ять тисяч чоловік. Це велике нещастя, — зітхнув дідок, — Це остання картинка. То як, бачив ти світ?

— Ні, не бачив, — сказав Прокоп, як у дурмані. Старий розчаровано похитав головою.

— Ти хочеш бачити занадто багато. Для цього треба довго жити. — Він загасив ґнотик у скриньці і поволі опустив завісу. — Сідай на козли, поїдемо.

Старий зняв мішок, яким був накритий коник, і накинув Прокопові на спину.

— Щоб тобі не було холодно, — сказав він, сідаючи поруч із ним; взяв у руки віжки й тихенько свиснув. Коник потюпав тихою риссю. — Вйо-вйо, любий, — протягло крикнув дідок.

Пропливали алеї з беріз і горобин, халупи, огорнуті пеленою туману, сонний і мирний край.

— Дідусю, — вирвалося у Прокопа, — чого все це трапилося зі мною?

— Що?

— Чого мені довелося стільки спіткати всього? Старий замислився.

— Це так лише здається, — сказав нарешті. — Все, що з людиною трапляється, йде від неї самої. От і розмотується з тебе, як нитки з клубка.

— Це неправда, — запротестував Прокоп. — Чому я зустрів княжну? Дідусю, ви... ви, мабуть, знаєте мене. Адже ж я шукав ту... іншу, так? А проте це трапилось — чому? Скажіть!

Старий подумав, ворушачи м'якими губами.

— Це була твоя пиха, — спроквола відповів він. — Таке іноді находить на чоловіка, що він і не знає як, але воно було в ньому. Тоді чоловік починає рватись у всі боки. — Він показав це батогом, аж кінь злякався і подався підтюпцем.

— Тррр! Чого це ти, чого це ти? — крикнув він тонким голоском на коня. — Бачиш, так само буває, коли якийсь юнак починає кидатись в усі боки. Все навкруги сполошиться. А воно й непотрібно витворяти великі фокуси. Сиди й дивися на дорогу, і так доїдеш.

— Дідусю, — поскаржився Прокоп, примруживши очі від душевного болю. — Хіба я чинив погано?

— Погано чи не погано, — сказав дідок розважливо, — а людям завдавав шкоди. Коли б мав розум, то не робив би цього, — треба розум мати. Людина повинна подумати, до чого кожна річ. Приміром... сотенним папірцем можна запалити люльку або заплатити ним борг. Коли запалиш, на погляд воно ніби й пишніше, але... Так само в тебе і з жінками, — додав несподівано.

— То я чинив погано?

— А що саме?

— Я був злий?

— Нечисто в тебе у душі було. Людина... повинна більше розумом жити, ніж почуттям. А ти хапався за все як навіжений.

— Дідусю, це все через кракатит.

— Що?

— Я... зробив один винахід... і тому...

— Якби цього не було в тобі, не було б і в винаході. Людина все робить із самої себе. Стривай, ось ти розміркуй. Розміркуй і пригадай, з чого твій винахід і як він робиться. Добре розваж і тоді скажи, що знаєш. Нно-но!

Візок деренькотів по поганому шляху. Білий коник старанно перебирав ногами. Світло від ліхтаря танцювало по землі, по деревах, по камінні; дідок підскакував на козлах і тихенько щось мугикав. Прокоп міцно потер лоба.

— Дідусю, — зашепотів він.

— Ну?

— Я... вже не знаю!

— Чого?

— Я... я вже не знаю... як... робиться кракатит!

— От бачиш, — сказав задоволено старий. — Ти вже дечого досяг.

Прокопові здавалось, ніби вони проїжджають тихим краєм його дитинства; але був занадто густий туман, і тремтливе світло ліхтаря ледве сягало узбіччя дороги. І обіч неї лежав світ, мовчазний і невідомий.

— Га-га-гаття! — озвався дід, і коник звернув з дороги якраз у той туманний, мовчазний світ.

Колеса тонули в м'якій траві. Прокоп розпізнав неглибоку долину, по обидва боки її темніли гаї, а між ними — чудовий луг.

— Тпррру! — крикнув старий, повільно злазячи з козел. — Злазь і ти, — сказав він. — Ми вже приїхали. — І став повагом знімати посторонки. — Розумієш, тут нас ніхто не турбуватиме.

— А хто нас може турбувати?

— Жандарми. Порядок то мусить бути... але вони завжди вимагають хтозна-які папери... і дозвіл... звідкіля і куди. Я на цьому знаюсь. — Він випряг коня і тихенько сказав йому: — Мовчи, хлібця дам.

В Прокопа тіло затерпло від їзди, і він насилу зліз із козел.

— Де ми?

— Та біля буди, — сказав старий якось ухильно. — Переспиш — і все буде гаразд. — Він зняв з дишля ліхтар і освітив якусь дощану повітку, для сіна, ветху й похилену.

— Я розкладу багаття, — сказав співуче дідок, — і запарю тобі чаю. Ти спітнієш, і буде тобі добре. — Він накинув на Прокопа мішок, поставив біля нього ліхтар. — Почекай, я принесу дров. Сядь ось тут.

Старий уже пішов був, але йому щось спало на думку, і він засунув руку в кишеню й запитливо глянув на Прокопа.

— Що ви, дідусю?

— Я... я не знаю... Коли б ти хотів... я б тобі міг поворожити. — Він вийняв руку з кишені і показав: з-поміж пальців у нього виглянула біла мишка з рубіновими очицями. — Я знаю, — промовив він поквапливо, — ти не віриш у це... але мишка дуже гарна... Хочеш?

— Хочу.

— От і добре! — зрадів старий. — Ш-ш-ш, мала, гоп!

Він розтулив долоню, і біла мишка швидко вибігла йому по рукаві на плече, делікатно понюхала волохате вухо і сховалась за коміром.

— Яка гарна! — шепнув Прокоп.

Старий засяяв.

— Стривай, побачиш, що вона вміє!

Він побіг до візка, пошпортався там, дістав коробку, в якій рівненько були складені білетики. Дідусь струснув коробку, дивлячись світлими очима в далечінь.

— Ану, мишко, покажи, покажи йому його кохання. — І він свиснув крізь зуби по-кажанячому.

Мишка вилізла, спустилась по рукаву і скочила в коробку. Прокоп, затамувавши подих, стежив, як її рожеві лапки перебирають білетики. Вона вхопила одного зубами і хотіла витягти, та аркушик чомусь не витягався; тоді потрусила головою і схопила сусіднього, витягла його, сіла на задні лапки й стала кусати свої малесенькі кігтики.

— Ось твоя любов, — захоплено шепнув старий. — Візьми її собі.

Прокоп узяв висмикнутий білетик і швидко схилився до світла. Це була фотографія дівчини... тої, з розпатланим волоссям! Її прекрасні груди були оголені, і ось вони — жагучі, бездонні очі.

Прокоп упізнав її.

— Дідусю, це не вона! — простогнав він.

— Покажи, — здивувався старий і взяв картку в руки. — А-а, це шкода, — з жалем пробурчав він. — Така панна! Ля-ля, маленька, це не вона, на-на-на, кс-кс, мала!

Він поклав фото на місце і тихенько свиснув. Мишка блиснула рубіновими очками і знову вхопила в зуби перший білетик, смикнула, але ні, не йде; витягла сусіднього і почала чухатися.

Прокоп схопив білетик. Це була Анчі на провінційній фотографії: вона не знає, де діти руки, сама — в святковій сукні, така гарна й наївна!

— І це не вона, — шепнув знову Прокоп.

Дідок узяв фотокартку, погладив і ніби щось сказав до неї, потім неспокійно, смутно поглянув на Прокопа і знову тоненько свиснув.

— Ви сердитесь? — несміливо запитав Прокоп.

Старий не відповів нічого і знову подивився на мишку. І вона ще раз спробувала витягти той перший білетик. Він не витягався, і мишка замість нього вийняла сусідній. Це було фото княжни. Прокоп зойкнув і впустив його на землю.

Старий мовчки нахилився і підняв фотографію.

— Я сам, я сам! — прохрипів Прокоп і простяг руку до ящика.

Дідок спинив його руку.

— Не можна!

— Але ж... там, там вона! — крізь стиснуті зуби промовив Прокоп. — Там та, справжня!

— Е-е, там — усі люди, — сказав старий, погладивши коробку. — А тепер подивімося твою долю.

Він тихенько свиснув, мишка вискочила з рукава, витягла зелений аркушик і знову сховалась. Мабуть, Прокоп сполохав її.

— Ось прочитай, — мовив старий, старанно закриваючи коробку. — Я тим часом принесу хмизу. Та тільки не журись. — Він погладив коника, поклав коробку на дно воза і пішов до гаю.

Його світла полотняна блуза виднілась у темряві. Коник поглянув на нього, мотнув головою і пустився вслід за ним.

— І-га-га! — почувся співучий голос дідка, — і ти хочеш зі мною? А-а! Ну що ж, ходімо, малий.

Вони зникли в імлі, а Прокоп згадав про зелений білетик.

"Ваша доля, — прочитав він при миготливому світлі ліхтаря. — Ви людина шляхетна, доброго серця і в своєму фаху обізнані над усіх. Ви зазнаєте багато знегод, та коли будете остерігатись запальних вчинків і зарозумілості, то заслужите пошану серед свого кола і досягнете видатного становища. Багато що втратите, але будете згодом винагороджені. Ваші нещасливі дні — вівторок і п'ятниця.

Saturn conj. b. b. Martis. Deo gratias " .

Дідок виринув з пітьми з оберемком хмизу, а за ним з'явилась і біла голова коня.

— Ну що? — шепнув він напружено, з якоюсь авторською сором'язливістю. — Прочитав? Справді добра доля?

— Так, дідусю.

— От бачиш, — заспокоєно зітхнув старий. — Все буде гаразд. Ну й слава богу, коли так.

Він склав хмиз і, радісно щось бурмочучи, розпалив вогонь. Потім знову щось пошукав у возі, приніс казанок і пішов по воду.

— Зараз, зараз буде, — гомонів він. — Варись, варись, тут у нас гість.

Він метушився, як дбайлива господиня. За хвилину вернувся з хлібом і салом, з насолодою понюхав.

— А сіль, сіль! — ляснув себе по лобі й побіг знову до воза.

Нарешті вмостився біля вогнища і, відділивши Прокопові більшу частку, повільно став пережовувати кожен шматочок. Прокопові дим, чи що, зайшов у вічі: він їв, а сльози так і текли. Дідусь кожний другий шматок віддавав коневі, що схиляв перед ним освітлену багаттям голову.

І раптом Прокоп упізнав його: це ж те старе, зморшкувате обличчя, яке він завжди бачив на дощаній стелі своєї лабораторії! Скільки разів він дивився на нього, засинаючи! А ранком, коли прокидавсь, його вже не можна було впізнати, то були самі сучки, вогкість і порох.

Дідусь засміявся:

— Смачно? Е, ти знову супишся! Годі, годі! — Він схилився над казанком. — Уже кипить, — сказав і натужно підвівшись, пошкутильгав до воза. За хвилину приніс чашки. — На, держи!

Прокоп узяв собі чашку. На ній був намальований віночок незабудок навколо виписаного золотом імені "Людмила". Прокоп перечитав його разів із двадцять, і сльози бризнули йому з очей.

— Дідусю, — прошепотів він, — це... Її ім'я?

Старий подивився на нього смутними лагідними очима.

— Ну, то знай, — сказав тихо, — її!

— А... я знайду її коли-небудь?

Дідусь не відповів нічого, тільки швидко закліпав очима.

— Дай сюди, — сказав він збентежено, — я наллю тобі чаю.

Тремтячою рукою підставив Прокоп чашку, і старий обережно налив йому міцного чаю.

— Пий, — сказав лагідно, — поки гарячий.

— Дя… дя… кую, — схлипнув Прокоп і надпив терпкого настою.

Дідусь замислено гладив своє довге волосся.

— Гіркий, — запитав він, — дуже гіркий, еге ж? Може, дати грудку цукру?

Прокоп покрутив головою; губи його зводило від гірких сліз, але в грудях розливалося благодійне тепло.

Старий голосно сьорбав із своєї чашки.

— А тепер подивися, що в мене намальовано, — сказав він, щоб порушити мовчанку, і простяг йому свою чашку.

Були на ній зображені якір, серце і хрест.

— Це віра, надія й любов. Не плач більше! — Він стояв над вогнищем, склавши руки. — Мій любий, — промовив тихо, — ти вже не здійсниш найвищого і не віддаси всього. Ти хотів вибухнути зі страшною силою, але залишишся цілий. Ти не врятуєш світу, але й не зруйнуєш його. Багато що в тобі залишиться замкнутим, як у камені вогонь. І це — добре, це — твоя жертва. Ти хотів вершити занадто великі діла, але робитимеш малі. І це добре.

Прокоп стояв перед вогнищем на колінах і не насмілювався звести очі: бо тепер знав: до нього промовляє бог-отець.

— Це — добре, — прошепотів він.

— Це — добре. Творитимеш корисні людям речі. Хто думає про найвище, той відвернув від людей очі свої. А ти будеш їм служити.

— Так, це добре, — прошепотів Прокоп, стоячи на колінах.

— От бачиш, — зраділо промовив дідок і сів навпочіпки. — А навіщо він, цей... як ти його назвав, винахід?

Прокоп підвів голову.

— Я... вже забув.

— Це нічого, — втішав його старий. — Ти винайдеш щось інше. Стривай, що я хотів сказати? Ага. Навіщо такі великі вибухи? Ще скалічиш кого. А ти спробуй, може, винайдеш... ну, хоча б таке собі пф-пф-пф, — сказав він, пухкаючи м'якими губами. — Знаєш? Щоб воно тільки пф-пф... та рухало якусь машину, і щоб людям легше працювалось. Ти зрозумів мене?

— Ви маєте на увазі, — запитав Прокоп, — якесь дешеве пальне?

— Еге ж, дешеве, дешеве, — радісно погодився старий. — Щоб було багато користі. І щоб воно ще й світило та гріло, розумієш?

— Стривайте, — замислився Прокоп, — я не знаю, це треба було б спробувати... з іншого кінця.

— Еге ж, підійди з іншого кінця, от і все. Б^чиш, ти вже й маєш що робити. Але зараз облиш про це думати, ще завтра день буде. Я постелю тобі.

Дідусь підвівся і почимчикував до воза:

— Гей, малий! — заспівав він біля коня. — Підемо спати.

Він повернувся з тонкою подушечкою.

— Ну, ходім, — мовив до Прокопа, взяв ліхтар і вліз у дощану повіточку. — О, соломи тут досить, — мурмотів, стелячи, — для всіх трьох вистачить. Слава богу!

Прокоп сів на солому.

— Дідусю! — раптом крикнув здивовано, — подивіться лиш!

— А що там?

— Гляньте, що на дошках!..

На кожній дошці повітки були написані крейдою великі літери, і Прокоп прочитав у миготливому світлі ліхтаря:

"К... Р... А... К... А... Т..."

— Це нічого, це нічого, — заспокійливо шепнув дідок і швидко почав кашкетом стирати літери. — їх уже нема. Ти лягай, я тебе вкрию мішком. Ось так.

Він став у дверях.

— Дадада, малий, — заспівав він тремтячим голоском, і коник всунув у двері свою гарну сріблясту голову, потерся об дідусеву блузу.

— Ну, йди сюди, всередину, — сказав старий, — лягай!

Коник увійшов, гребнув копитом біля другої стіни і опустився на коліна.

— А я ляжу поміж вами, — сказав дідусь. — Кінь надихає і буде тепло, аякже.

Він тихенько сів на порозі; за ним ще жевріли у темряві жаринки вогнища, що вже погасало, і було видно лагідні, розумні очі коня, що віддано дивились на нього; а старий щось собі шепотів, бурмотів і кивав головою. Прокопові змикались очі від невимовної ніжності. "Адже ж це... адже ж це мій небіжчик тато, — раптом спало йому на думку, — боже, як постарів! Яка худа шия!.."

— Прокопе, ти вже спиш? — шепнув старий.

— Ні, не сплю, — відповів Прокоп, тремтячи від любові.

Дідок м'яко почав наспівувати дивну тиху пісню:

— "Лалала гоу, дадада пан, бінкілі бункілі гоу... тата..."

І Прокоп нарешті заснув міцним, спокійним сном.

АПЕК К. Твори: В 2-х т. Т. 1. Фабрика Абсолюту; Кракатит; Війна з саламандрами: Романи. — К.: Дніпро, 1987. — 640 с.

САКИДОН С. І., переклад з чеської, 1987.